

Тернопільський національний економічний
університет
Юридичний факультет

Василь УХАЧ

**ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І
ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА**

Навчальний посібник

Тернопіль 2015

УДК 340(075.12)

ББК 67я73

У-73

Рекомендовано до друку
науково - методичною Радою юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
(Протокол № 9 від 18 червня 2015 року)
Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(Протокол № 2 від 28 вересня 2015 року)

Рецензенти: **Кобилецький М. М.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка.
Довгань А. О., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
Сливка І. М., доктор філософії в галузі права, заступник директора з навчальної роботи Тернопільського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Ухач В.З.

У 73 *Юридична деонтологія і професійна етика: Навчальний посібник. - Тернопіль: Вектор, 2015. - 335 с.*

Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчального плану та програми підготовки юристів для юридичних вузів з врахуванням сучасних вимог і досягнень юридичної науки та дидактики. Поєднання фактично двох окремих предметів зумовило специфіку його логіко-структурної побудови. Автор врахував сучасні підходи як до предмету юридичної деонтології так і професійної етики. Кожна тема містить конспективний виклад проблемних питань, основні та додаткові джерела для підготовки, питання для контролю і сомоперевірки, ситуаційні та тестові завдання, додатки.

Друга частина посібника містить програму курсу, тематику семінарських та контрольних занять, перелік залікових питань.

Для студентів, аспірантів, викладачів, усіх, хто цікавиться моральними аспектами практичної юридичної діяльності.

© В. З. Ухач, 2015

© Тернопільський національний економічний університет, 2015

© Вектор, 2015

ПЕРЕДМОВА

Система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними і соціальними системами. В таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна суттєво і динамічно впливати на оточуюче середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. В цьому аспекті її позитивна роль і просвітницька місія є значною, а часом - вирішальною (*Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні, редакція від 14.10.2009 р.*).

Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі й місця правника, визначено, що юрист - це відкрита та доступна для клієнта особа, що на засадах здобутої кваліфікації та **дотримання високих стандартів моральності та професійної етики** здійснює свою діяльність із захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси **основне завдання вищої юридичної освіти полягає у підготовці кваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють на утвердження в суспільстві верховенства права та правової свідомості й правової культури.**

Мета вищого юридичного навчального закладу в Україні – підготовка професійної особистості юриста як правознавця. Це означає, що майбутній юрист повинен володіти фундаментальними уявленнями про право, правовими знаннями, мінімальними вміннями й навичками їх застосування, а також – засвоїти правила професійної діяльності (юридичної деонтології, юридичної етики).

Маємо всі підстави стверджувати, що «судова влада, правоохоронні органи відверто демонструють суспільству вкрай низьку правову культуру у своїй професійній діяльності, правовий нігілізм і моральну неадекватність, а також політичну заангажованість і корупційну вразливість своїх кадрів» (Д. П. Фіолевський. Юридична етика). Сьогодні є очевидним, що без якісного, системного реформування правоохоронної системи, сподіватися на ефективні реформи та євроінтеграцію, марно.

Все це, на перший погляд, актуалізовує потребу звернути більш пристальну увагу питанням, які є предметом вивчення юридичної етики та деонтології. Водночас мусимо констатувати, що цим дисциплінам, які покликані виховувати моральних майбутніх правників, відводиться, по-перше, мізерна кількість годин в освітніх програмах; по-друге, роль не першорядної, а то й легковажної, мало не розважальної, дисципліни. Але ж **основні сфери юридичної діяльності – судочинство, правоохоронна система, адвокатура – відносяться до найбільш чутливої категорії людських занять, де моральність і духовність передують професійній майстерності.**

Вважаємо за доцільне більше уваги приділити логічно-структурній схемі навчальної дисципліни. Прочитання студентам ТНЕУ навчального курсу **«Юридична деонтологія і професійна етика»** носить певне механічне поєднання колись двох окремих курсів і зумовлює певну специфіку логічно-структурної схеми навчальної дисципліни, яка передбачає два змістові модулі (*Наголосимо,*

що при такому поєднанні, на думку автора, оптимальною назвою навчального курсу була б «Юридична етика та деонтологія»):

Змістовий модуль 1. Юридична деонтологія: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти:

- вступ до курсу характеризує навчальну дисципліну в цілому в співвідношенні до відповідної юридичної науки, визначаються обсяги необхідних знань, їх практична значущість;

- окремий блок присвячений розкриттю питань юридичної навчальної, наукової та практичної діяльності;

- окремо розглядається особа юриста, його особисті якості крізь призму певних напрямків професійної діяльності та особливостей юридичної професії взагалі; особливості роботи за окремими спеціальностями в межах юридичної професії;

- до структури курсу входять питання змісту та об'єктів впливу юридичної діяльності, що також характеризує її в різних аспектах; висвітлення нормативної основи здійснення професійної діяльності юристів, що в правовому аспекті має особливе значення;

- окремий аспект приділено конфліктам у праві та ролі юристів у їх вирішенні;

- розкрито деонтологічні аспекти професійно-правової, духовно-національної, політичної культури майбутніх правників.

Змістовий модуль 2. Юридична етика як вид професійної етики:

- модуль розпочинає свідомо включена автором тема з християнської етики як основи для окремих видів професійної (юридичної (правової)) етики, та абсолютної системи норм і принципів моральної поведінки людини;

- окремий блок присвячений поняттю, генезису, видам, джерелам етики юридичної професії;

- на завершальному етапі окремий великий блок становить юридична етика (як вид професійної етики), яку за ознаками спеціалізації поділено на етику судочинства, етику слідчої діяльності, етику оперативної діяльності, етику адвокатської діяльності тощо.

Юридична етика та деонтологія тісно взаємопов'язана з іншими правовими науками і навчальними дисциплінами: *по-перше*, містить відомості, що необхідні для поглибленого розуміння закономірностей юридичної діяльності слідчого, прокурора, судді, нотаріуса, адвоката та інших професій (є свого роду загально підготовчою наукою); *по-друге*, створює теоретичні основи для прикладних юридичних навчальних дисциплін - судової психології, судової етики, юридичної конфліктології; *по-третє*, поповнює багаж юридичної науки і практики завдяки самостійному предмету дослідження; розкриває нові підходи, надає нову інформацію, почерпнуту з досягнень соціальних наук, і тим самим збагачує як прикладну, так і теоретичну юриспруденцію.

Метою курсу є: формування у студентів первинних знань про правові основи державного і громадського життя, дбайливого ставлення до інтересів особи, суспільства та держави, ціннісних орієнтирів щодо моральної оцінки діяльності юриста-професіонала, з вимогами, що ставляться до працівників

юридичної сфери, розкриття службового обов'язку юриста (внутрішнього імперативу).

Юридична деонтологія і професійна етика виконує цілий ряд завдань:

- організаційно готує студентів до участі у навчальному процесі, ставить основні навчальні завдання, цілі та засоби їх досягнення;
- знайомить з особливостями сфери здійснення юридичної діяльності як одного із видів соціальної діяльності, що відбувається у сфері права;
- визначає характерні риси практичної діяльності юристів за окремими напрямками спеціалізації юридичної роботи для розкриття професіограми (моделі) юридичної професії;
- визначає нормативи культури поведінки юриста, які необхідні для його ефективної професійної діяльності;
- зміцнює світоглядну та громадянську позицію майбутніх правозахисників, готує їх психологічно до самостійної напруженої та відповідальної роботи на користь суспільства і держави;
- вивчає складний процес відображення професійних стосунків у моральній свідомості, морально-професійних нормах;
- вивчає суспільні завдання, цілі професії, її значущість у соціальному прогресі, сприяючи їх виконанню.

У результаті вивчення курсу «Юридична деонтологія і професійна етика» студенти повинні знати:

- основні категорії юридичної етики та деонтології, що мають важливе значення у професійній діяльності юриста;
- систему та зміст законодавства України про вищу юридичну освіту (положень Конституції України, основних міжнародних актів, у тому числі щодо формування Європейського простору вищої освіти, положень Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», підзаконних актів, та ін.);
- зміст основних понять курсу: «професійна етика», «юридична етика», «правова етика», «етика права», «юридична деонтологія», «правник», «юридичні професії», «юридична діяльність», «правова культура юриста» та ін.;
- місце юридичної деонтології, професійної етики в загальній системі професійної культури правника;
- особливості регулювання суспільних відносин, що виникають під час здійснення правниками різних видів професійної діяльності;
- систему юридичних, правоохоронних та інших державних і недержавних органів, установ, організацій нашої держави, у яких працюють професійні юристи; правові засади діяльності зазначених органів, установ;
- види та зміст вимог, які висуваються законом до осіб, які займаються різними видами юридичної діяльності;
- види і форми відповідальності, які настають за порушення різного роду вимог (в тому числі морально-етичних) представниками юридичних професій;
- міжнародні та вітчизняні деонтологічні кодекси, правила корпоративної етики.

Студент повинен усвідомити, що юрист зобов'язаний:

- діяти в дусі поваги до своєї професії;
- виконувати професійні обов'язки відповідно до принципів незалежності, верховенства права, законності, конфіденційності тощо;
- діяти в дусі справедливості, гуманності, доброзичливості, лояльності, великодушності щодо суб'єктів права;
- діяти відповідно до вимог презумпції добропорядності до суб'єктів права;
- сприяти здійсненню ідеї правосуддя у правовій державі;
- ставитися з повагою до колег при здійсненні професійної діяльності;
- застосовувати і виконувати правила етики юриста;
- дотримуватися загальнолюдських моральних норм і цінностей, сприяти зміцненню моральних засад суспільства.

Після опанування основного змісту програми цього курсу *студенти повинні вміти:*

- пояснити, хто такий «правник», які правові та морально-етичні вимоги до юристів висуваються сучасним суспільством;
- дати загальну характеристику кожній з юридичних професій, виокремити їх спільні та відмінні риси;
- пояснити, в яких юридичних, правоохоронних та інших державних та недержавних органах та організаціях здійснюються ті чи інші види юридичної діяльності;
- реалізовувати норми етики та моралі професійної діяльності у процесі роботи;
- виявляти, аналізувати та розв'язувати конкретні проблеми етичного характеру, що виникають у роботі правників;
- аналізувати конкретні життєві ситуації на предмет визначення наявності чи відсутності порушення юристом норм професійної етики та моралі, пропонувати варіанти вирішення ситуації, оперуючи правовими та іншими соціальними нормами;

Авторський задум полягав у розробці навчального посібника, який би, з одного боку, увібрав фундаментальний і узагальнюючий матеріал, а, з іншого, допоміг студенту (першокурснику), оперативного, а головне якісно оволодіти знаннями з юридичної етики та деонтології, врахувавши при цьому особливості кредитно-модульної системи, передбаченої Болонським процесом.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчального плану та програми підготовки юристів для юридичних вузів з врахуванням сучасних вимог і досягнень юридичної науки та дидактики.

Автор врахував сучасні підходи як до предмету юридичної деонтології так і професійної етики. Кожна тема містить конспективний виклад проблемних питань, основні та додаткові джерела для підготовки, питання для контролю і самоперевірки, ситуаційні та тестові завдання, додатки.

Друга частина посібника містить програму курсу, тематику семінарських та контрольних занять, перелік залікових питань.

Автор-упорядник свідомий того, що *будь-який навчальний посібник – робота узагальнюючого плану, а не оригінальна розвідка; це, перш за все, вдала компіляція.*

При підготовці навчального посібника, автор використав цілий пласт джерел: підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті, навчально - методичні матеріали, нормативно-правові акти, міжнародні та вітчизняні деонтологічні кодекси, корпоративні правила етики. Базовими для написання посібника стали праці уже визнаних авторитетів у сфері юридичної етики та деонтології, зокрема: С. Д. Гусарева, С. В. Коцара, Б. А. Леко, В. О. Лозового, А. В. Молдавана, О. В. Петришина, С. С. Сливки, О. Ф. Скакун, Н. П. Свиридюк, О. Д. Тихомирова, Д. П. Фіолєвського, Г. О. Цирфи та інших, за що автор-упорядник висловлює їм свою глибоку вдячність.

Завершується вивчення курсу заліком.

Молодий друже! Засвоєння курсу «Юридична деонтологія і професійна етика» не є легким заняттям. Ця справа вимагає певної затрати часу і дисципліни розуму. Але тільки в процесі напруженої праці ти відчуєш інтелектуальну насолоду і впевненість у тому, що будеш гідним представником національної правової еліти.

Перелік компетентностей
з навчальної дисципліни
«Юридична деонтологія і професійна етика»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»)

№ п/п	Дисципліна	Блок змістових модулів (тема)	Компетентності
1.	Юридична деонтологія і професійна етика	Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика». Юридична наукова, навчальна та практична діяльність. Види юридичної практичної діяльності. Професійно-правова культура юриста <i>ТЕМА 1, 2. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика».</i> <i>ТЕМА 3. Поняття та ознаки юридичної діяльності.</i> <i>ТЕМА 4. Юридична наукова та навчальна діяльність.</i>	- розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей; - здатність до системного мислення; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - юридична грамотність; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; - уміння вести дискусію; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань; - здатність застосовувати на практиці принципи розуміння соціальних і правових наслідків своєї професійної діяльності. - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права; - здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички для дослідження правових явищ і процесів; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань. - креативність, здатність до системного мислення; - адаптивність і комунікабельність; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати

			соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; - сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції; - уміння вести дискусію; - здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права.
		<i>ТЕМА 5, 6. Юридична практична діяльність: поняття, ознаки, принципи, функції та завдання.</i>	- юридична грамотність, уміння застосовувати норми правової культури; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - володіти системою категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань у різних галузях професійної юридичної діяльності; - сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції; - знання законодавства України в різних сферах діяльності; - здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички для дослідження правових явищ і процесів; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань; - здатність застосовувати на практиці принципи розуміння соціальних і правових наслідків своєї професійної діяльності.
		<i>ТЕМА 7, 8, 9. Види юридичної практичної діяльності. Суддівська діяльність. Прокурорська діяльність. Слідча діяльність. Адвокатська діяльність. Нотаріальна діяльність. Юридична консультативна діяльність. Юридична виконавча діяльність.</i>	- наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - юридична грамотність; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - володіти системою категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань у різних галузях професійної юридичної діяльності; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - знання законодавства України в різних сферах діяльності; - здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань; - здатність застосовувати на практиці принципи розуміння соціальних і правових наслідків своєї професійної діяльності.
		<i>ТЕМА 10. Конфлікти в праві та роль юристів у їх вирішенні.</i>	- толерантність; - юридична грамотність, уміння застосовувати норми правової культури; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати

		ТЕМА 11, 12. Професійно-правова культура юриста. Змістовий модуль 2. Християнська етика. Юридична (правова) етика як вид професійної етики. Слідча, суддівська, прокурорська, адвокатська етика (Теми 13-18) ТЕМА 13 - 14. Християнська етика – абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини. ТЕМА 15, 16. Юридична (правова) етика як вид професійної етики.	соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - уміння вести дискусію; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань. - адаптивність і комунікабельність; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - уміння застосовувати норми правової культури; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; - сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції. - розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей; - креативність, здатність до системного мислення; наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права; - здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички для дослідження правових явищ і процесів. - розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - уміння застосовувати норми правової культури; - володіти системою категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань у різних галузях професійної юридичної діяльності; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; - сучасні уявлення про
--	--	--	---

		<i>ТЕМА 17. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика.</i>	принципи гармонійного розвитку юриспруденції; - уміння вести дискусію. - розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей; - креативність, здатність до системного мислення; - адаптивність і комунікабельність; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - юридична грамотність, уміння застосовувати норми правової культури; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - володіти достатнім рівнем професійної правосвідомості; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - знання законодавства України в різних сферах діяльності; - уміння вести дискусію; - здатність використовувати професійно профільовані знання, уміння й навички для дослідження правових явищ і процесів; - здатність застосовувати на практиці принципи розуміння соціальних і правових наслідків своєї професійної діяльності.
		<i>ТЕМА 18. Професійна етика прокурорського працівника. Адвокатська етика.</i>	- розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей; - адаптивність і комунікабельність; - наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією; - толерантність; - уміння застосовувати норми правової культури; - здатність мислити логічно, критично, креативно, науково аналізувати соціальнозначимі проблеми і процеси юридичної сфери; - володіти системою категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань у різних галузях професійної юридичної діяльності; - усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії; - дотримуватися принципів етики юриста; - сприймати право як вищу цінність соціального життя індивіда; - знання законодавства України в різних сферах діяльності; - уміння вести дискусію; - здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права; - здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі права для теоретичного освоєння загально-професійних дисциплін і вирішення практичних завдань; - здатність застосовувати на практиці принципи розуміння соціальних і правових наслідків своєї професійної діяльності.

Розділ 1

НАУКОВО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ «ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА» (4 год.)

1-ше заняття

- 1. Становлення системи деонтологічних знань: історичний аспект.**
- 2. Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна.**
- 3. Предмет та структура курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».**

2-ге заняття

- 4. Методи, принципи, функції та завдання юридичної деонтології та професійної етики.**
- 5. Роль деонтологічних знань у професійній підготовці фахівців-юристів. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу.**
- 6. Документи про стандарти юридичної професії. Професіограми юристів.**

1. Становлення системи деонтологічних знань: історичний аспект.

Термін «деонтологія» грецького походження і в перекладі означає *науку про належне*. Цей термін інколи використовують для позначення розділу етики, в якому вивчають проблеми обов'язку людини, сферу належного (того, що повинно бути), усі форми моральних вимог до життєдіяльності людини та відношення між ними.

Деонтологічні вимоги професійної спрямованості почали формуватися у тих сферах людської діяльності, де основним об'єктом впливу була людина. Історичні джерела свідчать, що найперше систематизованого вигляду вони набули в медицині (зокрема, деонтологічні постулати Гіпократу, «Етика» або «Канон лікарської науки» Ібн-Сіні, Медична етика Парацельса тощо).

З еволюцією природно-правового світогляду, уявлень про людську цінність, прийшло переосмислення соціальної ролі юристів та потреба формування системи моральних вимог, дотримання яких дозволили б забезпечити високий рівень правових послуг, зупинити зловживання правом, корисливого використання владних повноважень служителями Феміди (так, мудрі люди говорили, що краще відпустити на волю 100 винних, деякі навіть 1000 винних ніж засудити одного невинного. Британський філософ та юрист Френсіс Бекон писав: «Один несправедливий вирок приносить більше горя ніж численні злочини вчинені приватними особами: останні псують лише струмки, тоді як несправедливий суддя псує все джерело»).

Результатом закономірного правового розвитку України стало викладання в

системі юридичної освіти пропонованого навчального курсу: спочатку – Вступ до спеціальності, згодом – Юридична деонтологія (Правова деонтологія), Юридична етика (як вид професійної етики), мета якого – підготувати студентів до активного, усвідомленого сприйняття та засвоєння правової інформації, забезпеченні профорієнтаційної роботи, виробленні основних навичок та світоглядних засад професійного спілкування юристів.

Поділяємо стурбованість науковців сучасними реаліями країни, період міжзаконня і цілком природний для України «голод» в державницьки налаштованих політиках стали підґрунтям для всездозволеності, правового нігілізму і катастрофічного підіння моральності. Корупція в державі досягла свого апогею і стала системним методом вирішення будь-яких проблем, суттєво вдаривши і по юриспруденції.

Є підстави говорити і про неналежну увагу вчених-правознавців, посадовців МОН України до проблем *юридичної етики та деонтології* (саме така назва курсу, на думку автора-упорядника, є оптимальною, а тому ще раз наголосимо на механічності поєднання колись двох окремих навчальних курсів, що створює певні труднощі для концептуального розуміння курсу), що свідчить або про недооцінку ролі моральності у підготовці майбутніх правознавців, або про втрату надій на видужання суспільства.

Власне майже легалізоване хабарництво і корупція, кругова порука і корисливість, зростання «білокомірцевої» злочинності в державі розтлінно впливають на молоде покоління, майбутню правову еліту, якій в недалекому майбутньому доведеться заповнити й очолити державно-правові інститути.

Поділяємо думку вченого-педагога Д. П. Фіолевського про неприйнятність підміни живого спілкування викладача зі студентом сухим тестуванням на рівні «так» і «ні», коли йдеться про виявлення моральних розумінь і засвоєння етичних принципів не лише на рівні свідомості, але й душі.

Передумови та етапи становлення системи наукових деонтологічних знань

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія)

Античний період – Гіппократ – сформулював цілу низку деонтологічних норм («...все, що шукається в мудрості, все це є у медицині, а саме: зневага до грошей, сумління, скромність, простота в одязі, повага, судження, рішучість).

Середні віки – безцінні джерела *християнської етики*; творчість Ібн-Сіні «Салерський кодекс здоров'я», «Етика», «Канон лікарської науки».

Відродження – Т. Парацельс «Медична етика» («Сила лікаря в його серці, а найважливіша основа ліків - любов).

XIX століття – Ієремій Бентам (1748-1832 рр.) «Деонтологія або Наука про мораль» (1834 р.) – йому належить першість у використанні «деонтології» як наукового терміну у системі етичних знань (мораль, вважав І. Бентам, можна математично обрахувати, а задоволення індивідуального інтересу слід розглядати як засіб забезпечення найбільшого щастя для найбільшої кількості людей. Законність, правопорядок, на його думку, - це найголовніше).

Коні Анатолій (1844-1927) - батько російської та української юридичної

деонтології. (Мати - українка, починав свою юридичну кар'єру в прокуратурах Харкова та Сум. На початку ХХ століття він написав цікаву роботу *«Моральні засади у кримінальному процесі»*, багато зробив для розвитку мистецтва судоговоріння).

ХХ століття:

а) 1949 рік - у Женеві прийнято Міжнародний кодекс медичної деонтології;

б) з 60-х років ХХ століття у вищих навчальних закладах України вже читається курс «Деонтологія». У 70-ті роки у юридичних ВНЗ колишнього СРСР починають викладати спецкурс *«Вступ у юридичну спеціальність»*. Перший навчальний посібник з'явився у м. Москва в 1976 році. Проф. *Сергій Сергійович Алексеев* («право і законність - це інститути соціального життя, вони тісно пов'язані з мораллю, втілюють її ідеали та принципи. Специфіка юридичної роботи містить потенційну небезпеку професійної деградації особи, що виявляється в актах бюрократизму, формалізму, грубості, нелюдності. Робота юриста впливає на долі людей, життя, здоров'я, що споріднює професію юриста з професією лікаря. Особливо слід звертати увагу на етикет, правила ввічливості, такту, культуру поведінки);

в) у 1982 році Міністерство освіти СРСР затвердило «Кваліфікаційну характеристику юриста», де визначалася система вимог до знань та вмінь юриста.

г) свою лепту у розвиток деонтології на Україні внесли вчені Харківської юридичної академії *Віктор Горшенєв та Іван Бенедик*. У 1988 р. вони опублікували навчальний посібник *«Юридическая деонтология»* (у ньому зроблена спроба узагальнити всю інформацію про кваліфікаційну характеристику юриста, розглянувши професію юриста у кількох аспектах: юрист як особа; юрист як політичний діяч; юрист як спеціаліст; юрист як носій високих моральних якостей; естетична культура юриста).

Сучасні автори – не оминають теми співвідношення права й моралі О. Бандурка, В. Бородін, І. Бризгалов, М. Горшенєв, С. Гусарєв, Б. Леко, В. та А. Молдаван, М. Орзих, О. Осауленко, С. Сливка, О. Скакун, П. Свиридчук, О. Тихомиров, О. Цирфа, О. Шмоткін, Д. Фіолєвський та ін.

2. Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна.

Характеристика юридичної деонтології та юридичної етики як системи наукових знань

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія; С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

В. М. Горшенєв – юридична деонтологія – це галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття вірного рішення у юридичній практиці.

С. С. Сливка – юридична деонтологія – це наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності, про формування власних норм для кожної ситуації зокрема.

О. С. Скакун – узагальнена система знань про види юридичних професій,

характер юридичної практики в контексті її взаємин з наукою та освітою й кодекс професійної поведінки.

С. Д. Гусарєв, О. М. Карпов – наука про систему етичних вимог до професійної діяльності юристів.

О. В. Шмоткін - система загальних знань про юридичну науку та юридичну практику, вимоги до професійних та особистих якостей юриста, про систему формування цих якостей.

І. В. Бризгалов – система загальних знань про юридичну науку та юридичну практику, про вимоги до особистих і професійних якостей юриста, про систему формування цих якостей.

С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров – наукова дисципліна, що розкриває зміст та взаємозв'язок таких соціальних явищ, як юридична наука та юридична практика, визначає її функції, виходячи з норм та принципів суспільної моралі, формує систему вимог професійного та особистого характеру, висвітлює етичну сторону діяльності юриста з врахуванням спеціалізації юридичної професії.

А. В. Молдаван, Л. С. Богдан - це наука про належну поведінку, обов'язки юриста, про кодекс його професійної поведінки, правила поведінки. У вузькому розумінні – це наука про застосування загальних норм права, моралі у діяльності юриста. У широкому - наука, що аналізує правові, психологічні, політичні, естетичні та етичні і, звичайно, моральні вимоги, які регламентують ставлення юриста до - клієнта, своїх і чужих колег, до всіх оточуючих.

Д. П. Котов – професійна етика,..., розділ етичної науки.

Д. П. Фіолєвський – юридична етика – це галузь вчення про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері юриспруденції: судочинства, правоохоронної діяльності, нотаріальної практики, надання правових послуг фізичним та юридичним особам.

Б. А. Лєко – юридична етика – це вид професійної етики, яка є сукупністю правил поведінки працівників юридичної професії, що забезпечують моральний характер їхньої трудової діяльності й позаслужбового поводження, а також наукова дисципліна, що вивчає специфіку реалізації вимог моралі в цій галузі.

Особливість юридичної деонтології - характеризує правознавство крізь призму юридичної професії і діяльності юриста, якому постійно необхідно вирішувати складні проблеми життя, свободи, честі людей. А це потребує напруги моральних сил, розуміння міри відповідальності перед клієнтом і, врешті решт, перед суспільством. Для цього потрібно знати психологію, політику, етику, естетику і багато всього іншого.

Характерні ознаки науки юридичної деонтології та професійної етики (за С. Д. Гусарєвим, О. Д. Тихомировим. Юридична етика; Б. А. Лєко. Юридична етика; Д. П. Фіолєвським. Юридична етика)

- входить до системи гуманітарних знань;
- розкриває зміст та взаємозв'язок юридичної науки та юридичної практики, визначає їх функції;
- виходячи з норм суспільної моралі, формує системи вимог професійного та особистісного характеру, висвітлює етичний бік діяльності юриста з урахуванням спеціалізації юридичної професії;

- вивчає походження, сутність, соціальні функції, специфіку морально-професійних вимог до діяльності юриста, моральний зміст принципів і норм матеріального і процесуального права та процесуальних дій;
- вивчає систему, форми, методи та засоби підготовки висококваліфікованих правників;
- є доволі молодою за віком юридичною наукою, що проходить власне становлення та визнання.

3. Предмет та структура курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».

Предмет науки – *це та сфера пізнання, якою займається ця наука. Об'єкт науки – це ті реальні явища, які вивчає наука.*

Науковці *А. Молдаван, Л. Богдан* під *предметом юридичної деонтології* розуміють звід правил, якими має користуватись юрист. Це система правових, політичних, психологічних, етичних норм, що визначають режим спілкування юриста з людьми, взаємовідносини з клієнтами і його поведінкою.

Прийнято виділяти загальну юридична деонтологію, нормативну юридична деонтологію та спеціальну юридичну деонтологію (див. детальн. *А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія*).

Загальна юридична деонтологія - включає основні аспекти характеристики належного, обов'язкового в повсякденній поведінці юриста при виконанні ним своїх службових функцій (функції - це напрями його діяльності).

Нормативна юридична деонтологія - обґрунтовує практичні, моральні рекомендації, нормативні приписи до юриста будь-якої спеціалізації.

Спеціальна юридична деонтологія - висвітлює специфічні, деонтологічні особливості конкретних спеціальностей правників (адвоката, прокурора, слідчого, судді, нотаріуса, юрисконсульта), їх професіограми (наприклад: *Кодекс поведінки європейських адвокатів, Кодекс деонтології національної поліції Франції, Етика поліцейського ФРН, Кодекс честі працівників органів внутрішніх справ України, Морально-етичний кодекс поліцейського США*).

С. Гусарев, О. Тихомиров, Н. Свиридюк зазначають, що *предметом науки юридична деонтологія є юридична теорія, юридична практика та система моральних вимог*, що визначають засади професійної діяльності юриста. Структурними складовими цієї науки є: завдання, функції та структура системи правознавства вимоги до особистості (моральні, професійні) система юридичної освіти (професійна підготовка, підвищення кваліфікації, поширення позитивного досвіду) практична діяльність юристів (мета, функції, принципи, соціальне значення тощо) нормативна база професійної діяльності юристів (право, мораль, релігія, традиції, звичаї, корпоративні акти).

Г. Цирфа пропонує визначати предмет юридичної деонтології як: *юридичну теорію, юридичну практику та систему моральних вимог, що складають етикет професійної діяльності юристів.*

Дослідник *Б. Леко* *предметом юридичної етики* (останню науковець називає *моральним кодексом юристів різних спеціальностей*) вважає ставлення спеціаліста до смислу і цінностей права, законодавчих норм, правил і реалізації

цього ставлення в професійній діяльності; професійно-моральні стосунки юриста з колегами, клієнтами, державою.

Компоненти предмета юридичної деонтології і професійної етики мають бути спрямовані на вироблення попередньої готовності до професійних дій, а тому предмет курсу умовно можна представити формулою: *філософія - право - почуттєва норма - професійна дія або формулою: право - юрист - норма - дія (практика)*. Перша формула видається більш повною, бо вона підкреслює, що норми природного права пронизують почуття юриста, на основі чого формуються комплексні почуттєві норми, які разом з позитивним правом будуть більш ефективними у професійних діях.

Неможливо чітко зрозуміти, що таке юридична деонтологія, юридична етика не розглянувши їх **структуру і складові елементи**.

З позицій філософії, *структура - це внутрішня відносно самостійна і стійка єдність елементів і відносин об'єкта*. Структура нерозривно пов'язана із системою. *Система - це зовнішня побудова об'єкта*.

Так, на думку дослідниці Г. Цирфи основними чинниками структурних компонентів юридичної деонтології є *професійна свідомість, професійне почуття й усвідомлення наслідків професійних дій (готовність до професійних дій)*.

Слід відзначити, що у визначенні структури навчального курсу є певна логіка. *Прочитання студентам ТНЕУ навчального курсу «Юридична деонтологія та професійна етика», яке, як автор уже зазначав носить певне механічне поєднання колись двох окремих курсів, зумовило і певну специфіку логічно-структурної схеми навчальної дисципліни, яка передбачає два змістові модулі:*

Змістовий модуль 1. Юридична деонтологія: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти:

- вступ до курсу характеризує навчальну дисципліну в цілому в співвідношенні до відповідної юридичної науки, визначаються обсяги необхідних знань, їх практична значущість;

- окремий блок присвячений розкриттю питань юридичної навчальної, наукової та практичної діяльності;

- окремо розглядається особа юриста, його особисті якості крізь призму певних напрямків професійної діяльності та особливостей юридичної професії взагалі; особливості роботи за окремими спеціальностями в межах юридичної професії;

- до структури курсу входять питання змісту та об'єктів впливу юридичної діяльності, що також характеризує її в різних аспектах; висвітлення нормативної основи здійснення професійної діяльності юристів, що в правовому аспекті має особливе значення;

- окремий аспект приділено конфліктам у праві та ролі юристів у їх вирішенні;

- розкрито деонтологічні аспекти професійно-правової, духовно-національної, політичної культури майбутніх правників.

Змістовий модуль 2. Юридична етика як вид професійної етики:

- модуль розпочинає свідомо включена автором тема з християнської етики як абсолютної системи норм і принципів моральної поведінки людини;
- окремий блок присвячений поняттю, генезису, видам, джерелам етики юридичної професії;
- на завершальному етапі окремий великий блок становить юридична етика (як вид професійної етики), яка за ознаками спеціалізації поділяється на етику судочинства, етику слідчої діяльності, етику оперативної діяльності, етику адвокатської діяльності, етику нотаріальної діяльності, етику юрисконсульта тощо.

Таким чином враховуючи специфіку курсу, що читається студентам юрфаку ТНЕУ, автор-упорядник вважає таку логіко-структурну модель оптимальною.

4. Методи, принципи, функції та завдання юридичної деонтології та професійної етики.

Методи юридичної деонтології і професійної етики – прийоми та способи набуття та обґрунтування системи знань про юридичну теорію, юридичну практику та систему моральних вимог, що разом визначають засади професійної діяльності юриста (див. детальн. Н. П. Свиридова Юридична деонтологія).

Загальні – аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія, моделювання.

Загальнонаукові – порівняльний, системний, інституційний, структурний, функціональний.

Конкретно-наукові – соціально-юридичний, конкретно-соціологічний, статистичні методи, метод групування.

Спеціально-наукові – математичні, кібернетичні.

Завданням юридичної деонтології (за Н. П. Свиридова Юридична деонтологія) є:

а) розкриття значення професійного обов'язку, відповідальності юриста у правничій діяльності;

б) визначення системи правил і вимог до юристів в їх взаєминах з клієнтом;

в) виявлення, за яких умов конкретні взаємини можуть бути здійснені.

Завдання юридичної етики (за Б. А. Леко Юридична етика) є:

1) вивчити складний процес відображення професійних стосунків у моральній свідомості, морально-професійних нормах;

2) провести межу між професійно-правовими явищами та професійною майстерністю;

3) вивчити суспільні завдання, цілі професії, її значущість у соціальному прогресі, сприяючи їх виконанню.

Принципи юридичної деонтології – вихідні незаперечні вимоги, що пред'являються до професійної діяльності юриста, які виконують функцію соціальних орієнтирів його поведінки в різних ситуаціях (або ж основні положення, які закріплені в нормативних актах і виражають суть юридичної деонтології) (за Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія; А. В. Молдаван, Л. С. Богдан.

Юридична деонтологія).

Принцип гуманності - означає поважне ставлення до конкретної людини з урахуванням її прав, індивідуальних особливостей, законних інтересів, уміння поставити себе на місце клієнта і подивитись на ситуацію з його позиції.

Принцип справедливості – юрист повинен оцінювати себе, колег і клієнта за реальні заслуги пропорційно витраченим зусиллям, вимагати від себе відповідності між практичною роллю кожної особистості в житті суспільства та її реальним станом, пропорційно вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини і їх правового забезпечення.

Принцип законності містить вимогу до юриста при формуванні власних норм поведінки керуватись засадами, нормами чинного законодавства. Здійснюючи нагляд за дотриманням законів юридичними та фізичними особами, самим дотримуватися законів. Поєднаний із справедливістю та сумлінністю він виключає корисливість. Це свого роду *об'єднавчий для усіх принцип*, бо який би принцип чи декілька принципів не спрацьовували, юрист повинен діяти згідно закону.

Принцип істинності - передбачає встановлення у кожній справі цілковитої достовірності. У пошуках істини юрист має бути чесним передусім перед собою, продумано і зважено здійснювати службово-професійні дії, добирати юридичні факти, виключати недомовки, двозначності.

Принцип плюралізму - виявляється у толерантності до ідеологічних уподобань клієнта, політичної чи релігійної переконливості, партійної належності, соціального стану.

Принцип професійно-правової активності означає цілеспрямовану діяльність юриста у реалізації своєї компетенції у межах правових норм, уміння виявити ініціативу, самостійність, взяти відповідальність на себе, здатність швидко і обґрунтовано прийняти ефективне рішення.

Науковці виділяють також *принцип самостійності* (юрист самостійно виробляє у собі почуття внутрішнього імперативу службового обов'язку за велінням свого серця, сумління); *принцип індивідуальності* (деонтологічна норма для кожного юриста – це його особиста норма); *принцип нестандартності* (найбільшу цінність деонтологічні норми мають саме у нестандартних ситуаціях, коли практично неможливо застосувати шаблонний підхід); *принципи неповторності, конкретності, практичності* тощо. Зрозуміло, що зазначені принципи далеко не є вичерпними.

Функції юридичної деонтології і професійної етики – основні напрями її теоретичного і практичного призначення, орієнтовані на якісне виконання юристом свого професійного обов'язку (найбільш повно і конкретизовано розкривають соціальне призначення, місце та роль юридичної науки в суспільстві та правовій системі).

Зазначимо, що в навчальній літературі має місце поліфонія класифікацій функцій юридичної деонтології та професійної етики.

Функції юридичної деонтології і професійної етики:

(за Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія)

- *пізнавальна (онтологічна)* – це і деонтологічні знання; пізнання сутності

юридичної діяльності; знання законодавства, норм-вимог, нормативів культури, якими юрист повинен керуватися у професійній діяльності;

- *евристична* – суть – у поглибленому пізнанні юридичної практики і розкритті нових закономірностей професійної поведінки правника;

- *прогностична* – виражається у розробці перспектив розвитку практичної юридичної діяльності, морально-правового збагачення обов'язку юриста-практика;

- *аксіологічна* (аксіологія – вчення про цінності) – проявляється в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності, в уявленні про те, що таке добро і зло, справедливість і несправедливість;

- *ідеологічна* – у виробленні фундаментальних ідей (концепцій) про шляхи вдосконалення юридичної практики і професіоналізму юриста, відпрацюванні норм-рекомендацій та норм-вимог, норм-заборон і норм-дозволів для юристів різної спеціалізації, а також до правової політики держави, яку вони покликані впроваджувати в життя;

- *виховна* – виражається у вихованні та самовихованні юриста відповідно до нормативів його професійної культури, стандартів юридичної професії;

- *прикладна* – полягає в аналізі дій юриста у відповідності з професійним обов'язком у ході юридичної діяльності.

Взаємозв'язок юридичної деонтології і професійної (юридичної) етики з іншими юридичними науками

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія)

1. *Теоретичні та історичні юридичні науки* – використовує методологічні, світоглядні засади щодо розуміння окремих правових явищ, емпіричні дані для обґрунтування тенденцій та перспектив правового розвитку.

2. *Галузеві юридичні науки* – взаємозв'язки дозволяють охарактеризувати особливості здійснення юридичної діяльності у різних сферах державного управління.

3. *Прикладні юридичні науки* – використання їх досягнень має на меті висвітлити зміст юридичної роботи в межах тієї чи іншої спеціалізації, розкрити комунікативний аспект юридичної професії.

4. *Науками міжнародного та європейського права* – дозволяє проводити порівняння, узагальнювати світовий досвід, виробляти адаптовані моделі форм юридичної діяльності для національної правової системи, визначати пріоритетні напрямки розвитку юриспруденції.

Г Цифра, у класифікації юридичних наук, відносить юридичну деонтологію до *теоретико-історичних*, оскільки: 1) її стрижнем є поглиблене вивчення правової культури юриста, його професійно-правова поведінка; 2) вона містить відомості, необхідні для всебічного пізнання закономірностей юридичної діяльності слідчого, судді, прокурора, нотаріуса, адвоката та ін.; 3) створює теоретичні основи для прикладних юридичних наук і навчальних дисциплін, зокрема: судової психології, судової етики, юридичної конфліктології; 4) збагачує теоретичні основи юриспруденції завдяки самостійності предмета дослідження, розвиває нові підходи в юридичній науці і практиці.

5. Роль деонтологічних знань у професійній підготовці фахівців-юристів. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу

Роль деонтологічних знань у підготовці юристів:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія)

- дозволяє скласти загальне уявлення майбутніх правників про сферу юридичної діяльності;
- виховує почуття справедливості, відповідальності, патріотизму, гордості за обрану професію;
- орієнтує мислення майбутніх правників на систему соціальних цінностей, в основі якої знаходиться ідея (принцип) людиноцентризму;
- допомагає студентській молоді здійснити свій професійно-орієнтаційний вибір відповідно до існуючої системи юридичних спеціальностей;
- формує навички та уміння щодо засвоєння правових знань, вироблення власної позиції щодо конкретних життєвих ситуацій та відповідної мотивації для прийняття юридично значущого рішення;
- здійснює виховний вплив на свідомість правників шляхом формування у них системи правових цінностей, дозволяє правильно оцінювати життєву ситуацію та приймати морально виражене юридично обґрунтоване рішення.

Соціальне значення юридичних деонтологічних знань:

- 1) дозволяє сформулювати систему вимог особистісного та професійного характеру до представників юридичних професій;
- 2) створює умови для здійснення авторитету юристів як окремої професійної групи в соціальній структурі суспільства;
- 3) висвітлює взаємозв'язки між окремими видами та формами здійснення юридичної діяльності;
- 4) формулює аксіологічне (ціннісне) сприйняття юридичної праці різними верствами населення, як засобу забезпечення свободи, рівності та справедливості у суспільстві;
- 5) підвищує роль права, правових засобів та процедур у вирішенні соціальних конфліктів, а отже підвищує ефективність правового регулювання.

Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу

Мета вищого юридичного навчального закладу – підготовка професійної особистості юриста як правознавця, а це означає, що майбутній фахівець повинен володіти фундаментальними уявленнями про право, правовими знаннями, мінімальними вміннями й навичками їх застосування, а також – засвоїти правила професійної діяльності (юридичної етики, юридичної деонтології).

У цьому зв'язку фундаментальне значення в юридичній дидактиці має *праворозуміння*, тобто відповідь на питання: чого навчають в юридичному навчальному закладі. Тому праворозуміння (Ю. С. Шемчушенко розуміє його як «усвідомлення правової дійсності через призму правових теорій, доктрин, концепцій») варто розглядати як *змістовну* складову юридичної дидактики та, зокрема, методики викладання.

Рекомендації щодо ефективного викладання юридичних дисциплін в контексті пропонованого курсу

(В. С. Бігун та кол. авт. Юридична дидактика)

1. *Чітко визначити мету та завдання дисципліни* (поділяємо думки фахівців, що філософія викладання покликана сприяти підготовці правника як творця добра і справедливості, а отже курс (йдеться про весь цикл юридичних предметів - В. У.) повинен включати й деонтологічну та етичну складові.

2. *Викладати дисципліну як сферу юридичної діяльності.*

3. *Максимально зорієнтовувати матеріал на студіюючого.*

4. *Комбінувати методики* (зокрема інтерактивні методи навчання) викладання з метою повніше стимулювати засвоєння знань і навичок; диверсифікувати методики згідно з очікуваними результатами навчання.

5. *Запрошувати фахівців-практиків з окремих тем курсу.*

6. *Сприяти розвитку рефлексії, навичок та особистості* (навчання через виконання завдань – найбільш ефективний спосіб засвоєння; акцентувати на правових ноу-хау (з англ. – «знати як»)).

6. Документи про стандарти юридичної професії. Професіограми юристів

Деонтологічні норми залежать від рівня соціально-економічного розвитку країни, від суспільно-політичного ладу, менталітету народу, його національних і релігійних традицій. Існують офіційні деонтологічні джерела, своєрідні акти про норми-стандарти, які пред'являються до юридичних професій. Положення яких стають нормативними (нормативами культури юриста) і набувають значення фахових стандартів, поширюючись на всіх представників професії.

Основні юридичні документи про стандарти юридичної професії

(див. детальн. С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

1. Канони професійної етики - прийняті Американською Правовою Асоціацією (АПА) у 1908 році.

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права - прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р. Ратифікований Україною у 1973 р.

3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку». Документ ООН 1979 р.

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Документ ООН 1984 р.

5. Основні засади незалежності судових органів. Документ ООН 1985 р.

6. Декларація основних засад правосуддя для жертв злочину і зловживання владою. Документ ООН 1985 р.

7. Основні засади, що стосуються ролі юристів. Документ ООН 1990 р.

8. Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів. Нью-Йорк 1999 р.

9. Міжнародний договір. Резолюція про комісара Ради Європи з прав людини. Будапешт 1999 р.

10. Деонтологічний кодекс. Страсбург 1988 р.

11. Основні засади етики поліцейської служби. Затверджені Парламентською Асамблеєю Ради Європи 1979 р.

12. Кодекс поведінки європейських адвокатів 1988 р. та інші.

Професіограми юристів

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія)

Професіограма або класифікаційна характеристика є необхідною як орієнтир підготовки юриста-фахівця і як зразок практикуючого юриста у сфері судової, правоохоронної і правозахисної діяльності.

Розробка професіограм (лат. - опис професії) являє собою проведення докладного опису основних юридичних професій із вказівкою їх характерних функцій. Складовою частиною професіограм є психограма (комплекс вимог професії до психічних процесів, станів і властивостей особистості працівника).

Мета розробки професіограм - орієнтація на вивчення стійких, стабільних властивостей, що характеризують юриста-фахівця в його практичній діяльності.

Аспекти діяльності юриста-фахівця:

(за В. Л. Васильєв. Юридическая психология; Ю. В. Чуфаровський. Юридическая психология; Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность)

1) *соціальний* - підкреслює соціальну значущість професії юриста як організатора боротьби з правопорушеннями, захисника прав і законних інтересів громадян; соціальна діяльність охоплює і політичний аспект у діяльності слідчого, прокурора, оперативного працівника і т. д., як організаторів боротьби зі злочинністю на дорученому їм місці; вона включає профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця з метою повернення його до соціальних норм поведінки;

2) *пошуковий (пізнавальний)* - полягає в зборі вихідної інформації, необхідної для ведення юридичної справи, розв'язання професійних задач. Питома вага цієї діяльності найбільш висока у професіограмах слідчого, співробітника оперативного підрозділу, судді;

3) *реконструктивний (конструкційний)* - проявляється у вигляді поточного і завершального аналізу всієї зібраної інформації, у висуванні на базі її синтезу, аналізу і спеціальних знань робочих версій, розробці плану діяльності з його подальшого розгляду та завершення;

4) *комунікативний* - означає уміння спілкуватися з колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має до неї відношення; комунікативна діяльність полягає в одержанні необхідної інформації в процесі спілкування; особливо значна питома вага цієї діяльності при допитах, а також у діяльності адвокатів, співробітників оперативних підрозділів;

5) *організаційний* - полягає у вольових діях по перевірці робочих версій і планів та їх реалізації. Він розділяється на два аспекти: самоорганізованість і організація людей у колективному виконанні професійного завдання;

6) *посвідчувальний* - полягає в умінні подавати отриману інформацію з юридичної справи в передбаченій законом формі письмових актів-документів (постанов, протоколів, вироків, ухвал та ін.).

Юридична професія є відповідальною і складною, а тому пред'являє до працівників юридичних професій підвищені вимоги.

Вимоги до претендента на опанування юридичною професією:

а) *особистіші якості*: аналітичні здібності; творчий підхід до справи; товариськість; співчуття до людей; акуратність; ощадливість; гнучкість

мислення; неприйняття корупції;

б) загальнопрофесійні уміння і навички, якості дослідника; уміння переконувати; уміння бачити зміни в суспільному й економічному житті та вчасно реагувати на них; самомотивація; уміння ставити завдання і розв'язувати проблеми; базові знання в макроекономіці і бізнес-адмініструванні; володіння технічними засобами; навички практичної психології; готовність працювати в екстремальних ситуаціях; готовність служити клієнту; володіння навичками ділового спілкування і співробітництва; уміння вести ділові переговори; наявність професійного чуття; досвід продуктивної роботи;

в) освіта (університетська теоретична підготовка в галузі права, а також від 6-ти місяців до 4-х років практики в державних органах, фірмах тощо).

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Лещук Т. Практична етика: посібн. з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзіх М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзіх, А. Р. Крусян; Міністерство освіти науки, молоді та спорту України (далі - МОНМС України), Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цирфа Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов.: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скаун.– Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І, Андрейцев В. В. Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики. Навчально-практичний посібник. / В. І. Андрейцев, В. В. Андрейцев. – К., 2000.

Андрейцев В. І. Стандарти юридичної освіти / В. І. Андрейцев // Юридичний вісник України. – 2003. – 22-28 лютого.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. – Х.: Право, 2006. – 688 с.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Калініченко О. Теоретико–правові ідеї захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / О. Калініченко // Право України. - 2005. - № 5.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково - практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Мартинюк Т. Розвиток правосвідомості в період трансформації українського суспільства / Т. Мартинюк // Право України. – 2007. – № 2.

Марущак Н. Основні підходи до поняття «гідність» у філософсько-правовій

думці / Н. Марущак // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 2.

Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2000. – № 4.

Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – № 7.

Слепченко А. А. Законодавство про освіту: Навчально-методичний комплекс для студ. спец. «Правознавство». – К., 2007.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тригубенко П. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / П. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 9.

Юридична наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/7>.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти - досягнення цілей», м. Берген, 19-20 травня 2005 року // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2005. – № 25.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» № 774 від 30 грудня 2005 р. // <http://nau.kiev.ua>; <http://www.mon.gov.ua>.

Наказ Міністерства освіти і науки України щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації” від 1 червня 2006 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Ст. 3095.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серпня 2006 р., № 592 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2365.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, принятые Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с

правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» від 10 квітня 2001 р., № 334 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 33.

Розпорядження Президента України «Про Перший Світовий Конгрес українських юристів» від 27 травня 1992 року // Голос України. – 1992. – 30 травня.

Сорбонська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Ким вперше був вжитий термін «деонтологія» як науковий і в якій праці?
2. Передумови та етапи становлення системи наукових деонтологічних знань.
3. Що таке наука? Об'єкт та предмет науки.
4. Як співвідносяться поняття «професійна етика» та «юридична етика»?
5. Характеристика юридичної деонтології та юридичної етики як системи наукових знань.
6. Охарактеризуйте методи юридичної деонтології і професійної етики.
7. Взаємозв'язок юридичної деонтології і професійної (юридичної) етики з іншими юридичними науками.
8. Розкрийте функції юридичної деонтології та професійної етики.
9. Як Ви розумієте поняття «внутрішній імператив» службового обов'язку юриста?
11. З яких елементів складається «внутрішній імператив» службового обов'язку?
12. Викладіть власні міркування: «Роль деонтологічних знань у підготовці юристів».
13. Від чого залежить формування національного духу українського права?

Короткий глосарій

Деонтологія - це внутрішній імператив обов'язку, сформований людиною самою для себе під впливом нормативних чинників (соціальних норм) і конкретних обставин, у які вона потрапила. Це конкретний обов'язок людина (за велінням душі та волі), але обов'язок разовий.

Джерела норм юридичної деонтології: правовий звичай, моральні норми, етичні норми, релігійні норми, а також професійна етика та професійна культура.

Офіційні джерела юридичної деонтології - акти про норми-стандарти, які

пред'являються до юридичної професії. Положення таких документів стають нормативними (нормативами культури юриста) і набувають значення фахових стандартів, тобто поширюються на всіх представників професії.

Етика - система духовних норм і правил поведінки, мораль певної суспільної чи професійної групи.

Мораль - один з основних способів нормативної регуляції діяльності людини в суспільстві, особлива форма суспільної свідомості й вид суспільних відносин (моральні відносини), предмет спеціального вивчення етики.

Метод юридичної деонтології - це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних нормативів та культури юриста (психологічної, політичної, екологічної, етичної та ін.).

Наука - це система знань про навколишній світ.

Об'єкт науки - це реальні явища, які вивчає ця наука. Навчальна дисципліна - це система знань, взятих з наук, яка включає вміння та навички реалізації цих знань, а також деякі педагогічні знання.

Предмет науки - це та сфера пізнання, якою займається ця наука.

Правові принципи - керівні положення права, його основні засади, що виражають суть системи чи галузі права.

Принципи юридичної деонтології - гуманність, справедливість, милосердя, нормативність; самостійність, індивідуальність, неповторність, нестандартність, моментальність, непередбачуваність, своєчасність, практичність, конкретність.

Професійна етика – сукупність правил поведінки певної соціальної групи, що забезпечує моральний характер взаємин, зумовлених або пов'язаних із професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку проявів моралі в різних видах діяльності.

Правнича етика - це зовнішній вияв професійної культури, засіб розв'язання етичних проблем юриспруденції, наслідок реалізації внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Структура юридичної деонтології - це сукупність нормативів і культур - духовної, національної, правової, політичної, психологічної, етичної, естетичної, інформаційної тощо.

Функції юридичної деонтології: 1) функції, що стосуються самого юриста; 2) функції, що відображають процес формування національного права України; 3) функції, які стосуються регулювання суспільних відносин у державі.

Юридична деонтологія - це галузь юридичної науки, яка узагальнює систему знань про юридичну науку та практику, вимоги до особистих й професійних якостей юриста, систему формування цих якостей, мистецтво спілкування й прийняття правильного рішення в юридичній практиці.

Юридична етика – складова етики та вид професійної етики. Це прикладна соціально-філософська наука, що вивчає походження, сутність, соціальні функції, специфіку морально-професійних вимог до діяльності юриста, моральний зміст принципів і норм матеріального і процесуального права і процесуальних дій.

Ситуаційні завдання

(тут і надалі за Б. О. Леко. Юридична етика; Д. П. Фіолевський. Юридична етика)

1). Ви розслідуєте справу про квартирні крадіжки. У Вас на столі лежать три нерозкриті квартирні крадіжки, за що Вас постійно лає керівництво. Після чергової лайки начальник «підкидає» Вам ідею - переконати обвинувачуваного взяти крадіжки на себе, а щоб він став покірнішим, пообіцяти йому свою допомогу в суді.

Які моральні проблеми виникають перед Вами? Як Ви вдієте?

2). Ви розслідуєте вперше у своїй практиці груповий злочин про крадіжку і збут краденого металу. У справі заарештовано 6 підозрюваних. Терміни тримання обвинувачуваних під вартою минають, однак один з них завзято і переконливо заперечує свою участь у вчиненні злочину та причетності до групи. Якщо Ви не отримаєте від нього визнання у вчиненні цього злочину, Вам доведеться звільнити його, а можливо і всіх інших з-під варти, а справа практично розпадеться, тому що, вийшовши на волю, усі змовляться і будуть переховуватися.

У бесіді зі старшими колегами один з них радить залякати «незговірливого», кинути його в «пресову» камеру до кримінальних елементів, показати йому кілька сфабрикованих протоколів допиту інших напарників, які ніби звинувачують його в співучасті. Після цього він зізнається у вчиненні злочину.

Ви шукаєте вихід із критичної ситуації...

3). Лікар повідомив вам про те, що хвороба близької вам людини смертельна і запропонував вам самому вирішити, повідомляти їй цей діагноз чи ні.

Тестові завдання

1. *Хто вперше ввів у науковий обіг термін деонтологія?*

А Бентам	Б Вебер
В Падуанський	Г Гусарєв.

2. *Вкажіть функцію юридичної деонтології:*

А констатуюча	Б пошукова
В практично-прикладна	Г аналітична.

3. *Який із перелічених пунктів не характеризує мету юридичної деонтології?*

- А ознайомити з особливостями юридичної практичної діяльності
- Б вдосконалити національне законодавство
- В визначити стандарти, яким повинен відповідати кожен випускник - майбутній юрист - практик
- Г виробити основні установки на якісне вивчення юридичних дисциплін, на розвиток професійних вмінь і навичок.

4. *Вихідні незаперечні вимоги до професійної діяльності юриста, що виконують функції соціальних орієнтирів його поведінки в різноманітних ситуаціях це:*

А принципи юридичної деонтології	Б мета юридичної деонтології

В предмет юридичної деонтології Г методи юридичної деонтології.

5. В системі правознавства юридична деонтологія належить до:

- А спеціально-правових наук Б загальнотеоретичних наук
В історичних наук Г галузевих наук.

6. На Вашу думку, який із перелічених блоків питань не охоплюється предметом курсу «Юридична деонтологія та професійна етика»?

- А освітньо-кваліфікаційна характеристика юриста, види юридичної діяльності
Б концепції виникнення держави, принципи незалежності юридичної професії
В фактори формування професійної культури юриста, причини професійної деформації
Г вірні усі вищевикладені пункти

7. «...юридична деонтологія – це наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови і мотиви вибору кожним юристом норм поведінки у практичній діяльності, формування власних норм поведінки для кожної ситуації зокрема». Це визначення належить:

- А В. Горшенєв Б І. Бентам
В С. Сливка Г Б. Лемківський

Додатки

Загальна декларація прав людини (витяги)

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу і особисту недоторканість.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження і покарання.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 10

Кожна людина. Для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з

додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.
2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 24

Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (витяги)

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН

(Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73)

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй (995-010), визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру, визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності, визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини (995-015) ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами, беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини, беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що впливають з міжнародного економічного співробітництва, оснований на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Частина II

Стаття 2

Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

в) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 5

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь державі-учасниці цього Пакту на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом.

3. Коли позбавлення життя становить злочин геноциду, слід мати на увазі, що ніщо в цій статті не дає державам-учасницям цього Пакту права яким би то не було шляхом відступати від будь-яких зобов'язань, прийнятих згідно з постановами Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього.

4. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках.

5. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок.

6. Ніщо в цій статті не може бути підставою для відстрочення або недопущення скасування смертної кари будь-якою державою-учасницею цього Пакту.

Стаття 7

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам.

Стаття 8

Нікого не можуть, держати в рабстві: рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 9

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

4. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

Стаття 14

Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, **або** при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, *або* коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, - при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

1. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 16

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

1. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, ..., повинен бути заборонений законом.

Стаття 21

Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Стаття 22

1. Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця

стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції.

Стаття 23

1. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави.

2. За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю.

3. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Розділ 2

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2 год.)

- 1. Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи, основні риси.**
- 2. Структурна характеристика та класифікація юридичної діяльності.**
- 3. Актуальні тенденції розвитку юридичної діяльності в умовах реформування суспільства.**

1. Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи, основні риси

У фаховій літературі існує поліфонія підходів до розуміння явища юридичної діяльності, яка розглядається у *ряді аспектів*.

Методологічні підходи до розуміння юридичної діяльності

(за Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність)

- 1) як правову форму соціальної діяльності;*
- 2) як системоутворюючий фактор правової системи;*
- 3) як зміст правових відносин або правопорядку;*
- 4) як спосіб втілення приписів у реальну площину;*
- 5) як інструмент соціального управління;*
- 6) як форму реалізації функцій держави.*

Без сумніву правову діяльність доцільно розглядати як різновид соціальної діяльності, що має свідомо-вольовий, цілеспрямований характер, а також характеризується рисами соціальної корисності, справедливості, відповідальності вимогам права та здійснюється з метою реалізації правових норм.

Серед розмаїття визначень поняття юридичної діяльності наведемо наступне **юридична діяльність** – це різновид правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права.

Основні характерні риси юридичної діяльності

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична діяльність)

- здійснюється у сфері права;
- її здійснюють на професійній основі фахівці;
- вона спрямована на організацію діяльності інших суб'єктів права;
- має за мету впорядкування та узгодження суспільних відносин;
- у ході її здійснення використовуються як правові, так і не правові засоби;
- чітко регламентована нормами права;
- здійснюється у формі практичної, наукової та освітньої діяльності.

Зміст (перелік основних дій), які становлять основу юридичної діяльності:

- а) ведення юридичної справи;**
- б) складання юридичних документів;**

в) юридичне консультування;
г) виступи в юридичних установах;
д) тлумачення текстів нормативно-правових актів;
е) правове виховання, правова агітація та пропаганда;
є) *правове навчання в юридичних навчальних закладах* – як окремий вид сприяє: *набуттю правових знань, навиків; формує юридичний світогляд.*

2. Структурна характеристика та класифікація юридичної діяльності

Наголосимо, що під структурою діяльності розуміють її внутрішню будову, сукупність складових елементів та наявність відповідних взаємозв'язків між ними. Тобто до *структури* відносять такі *складові* діяльності, без яких неможливе її існування як явища, а саме: *суб'єкти, учасники, мета, результат, зміст, форми, методи, засоби, функції.*

Поняття та види суб'єктів юридичної діяльності

Суб'єкти юридичної діяльності – це кваліфіковані фахівці-юристи, їх об'єднання та установи професійного й недержавного характеру.

Види суб'єктів юридичної діяльності

1) за кількістю суб'єктів:

- юридичні організації;
- установи;
- об'єднання юристів.

2) індивідуальні:

- адвокат;
- нотаріус;
- юрист-консульт.

За походженням

1) державні:

- прокуратура;
- слідчий;
- суддя;
- державний нотаріус.

2) недержавні:

- приватний нотаріус;
- адвокат;
- юрист-консульт приватного підприємства.

За сферою використання праці юристів

1) міжнародні:

- Європейський суд з прав людини;
- Міжнародний арбітраж;
- Європол, Євроюст (при ЄС).

2) національні:

- Конституційний суд України;
- адвокатура України;
- українська нотаріальна палата.

Об'єкти юридичної діяльності соціальні блага, що стали об'єктами відносин між людьми і на використання, зміну або збереження яких спрямовується людська енергія.

Виділяють:

- 1) *духовні блага* – дії, почуття, свідомість, честь, гідність тощо;
- 2) *матеріальні блага* – об'єкти права власності, фінансові ресурси, матеріально-технічні засоби.

Також стан суспільних відносин, потреби та інтереси, що мають бути представлені, задоволені або захищені.

Визначення *видів юридичної діяльності* в значній мірі залежить від взятих за основу *критеріїв*.

Види юридичної діяльності

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія; О. В. Шмоткін. Юридична деонтологія)

За змістом: консультування, тлумачення, виступи, ведення юридичної справи.

За професійною спеціалізацією або за суб'єктами здійснення: адвокатська, слідча, прокурорська, судова, нотаріальна, консультативна, виконавча.

За соціальними сферами: юридична діяльність у сфері економіки, політики, духовності.

За змістом інтелектуальної роботи: пізнавально-пошукова, організаційна, реконструктивна, реєстраційна, комунікативна.

За кількістю уповноважених осіб, які здійснюють розгляд юридичної справи: індивідуальна (одноособова), колегіальна (колективна).

Слід наголосити, що *найбільше практичне значення має класифікація видів юридичної діяльності за спеціальностями*, які історично склалися.

Форми здійснення юридичної діяльності

(за А. В. Коваль Введение в юридическую специальность; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія)

1. Освітня, наукова, практична.
2. Усна (вербальна), письмова, конклюдентна.
3. Установча, правотворча, правоохоронна, правозастосовча, профілактична.

Функції юридичної діяльності

1) *загально-соціальні*;

2) *спеціально - юридичні* (регулятивна, охоронна) – напрями впливу на суспільні відносини, в яких розкривається основний зміст юридичної діяльності та досягається намічений правовий результат.

3. Актуальні тенденції розвитку юридичної діяльності в умовах реформування суспільства

Наголосимо, що ускладнення та динамізм сучасних соціальних процесів зумовлюють і відповідні зміни у правовій сфері та юридичній практиці.

Основні тенденції розвитку юридичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична діяльність; Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність)

- *переорієнтація форм та методів здійснення юридичної діяльності*;
- *неухильне збільшення кількості суб'єктів юридичної діяльності*;

- *активізація суб'єктів* юридичної діяльності недержавного походження, які певною мірою становлять конкуренцію у сфері практичної діяльності;
- *збільшення бази нормативно-правового регулювання* (як національного законодавства, так і норм міжнародного права у контексті євроінтеграції України);
- *взаємодія та взаємопроникнення* у співвідношенні з іншими видами соціальної діяльності спостерігатимуться, що зумовлено посиленням регулятивного впливу на різні сфери суспільного життя на підвищення на цій основі його соціальної цінності;
- *трансформація функцій окремих правових установ*, змін їхнього статусу в сфері здійснення юридичної діяльності, зниження або підвищення престижності, а отже можливі проблеми кадрового забезпечення та організаційної перебудови;
- *набуває особливого значення використання новітніх інформаційних технологій*, що сприяє інтенсифікації та підвищенню ефективності праці юриста;
- *перенасичення національного ринку* у сфері надання правових послуг, перевищення пропозиції над попитом;
- *посилення вимог щодо кадрового забезпечення* юридичної діяльності, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Пилипенко К. М., Соловйова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловйова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скаун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скаун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Цирфа Г. О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. Для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук, проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Стандарти юридичної освіти / В. І. Андрейцев // Юридичний вісник України. – 2003. – 22-28 лютого.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.

Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. / С. Гусарев // Право України. – 2005. – № 9. – С. 22.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Мартинюк Т. Розвиток правосвідомості в період трансформації українського суспільства / Т. Мартинюк // Право України. – 2007. – № 2.

Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2000. – № 4.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 1.

Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – № 7.

Тригубенко П. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / П. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 9.

Юридичний словник-довідник: За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня

2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf);

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Наказ Міністерства освіти і науки України щодо Положення «Про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» від 1 червня 2006 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Ст. 3095.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серпня 2006 р., № 592 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2365.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, принятые Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» від 10 квітня 2001р., №334 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 33.

Розпорядження Президента України «Про Перший Світовий Конгрес українських юристів» від 27 травня 1992 року // Голос України. – 1992. – 30 травня.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Розкрийте методологічні підходи до розуміння юридичної діяльності.

2. Поясніть – як між собою співвідносяться категорії «соціальна діяльність», «правова діяльність», «юридична діяльність»?

3. Вкажіть основні характерні риси юридичної діяльності.

4. Висвітліть поняття та охарактеризуйте види суб'єктів юридичної діяльності.

5. Види юридичної діяльності. Які критерії використовуються для здійснення видової класифікації професійної діяльності юристів?

6. На Вашу думку, які критерії яскраво характеризують розвиток юридичної діяльності в сучасній Україні?

6. Охарактеризуйте форми здійснення юридичної діяльності.

7. Назвіть та розкрийте сутність функцій юридичної діяльності.

8. Обґрунтуйте свою відповідь – до якого виду юридичної діяльності відносяться такі дії: правове виховання, правова агітація та пропаганда правових знань.

9. У чому, на Вашу думку, полягає соціальна роль професійної діяльності юристів у сучасній Україні?

10. Окресліть основні тенденції розвитку юридичної діяльності.

Короткий глосарій

Гіпотеза – юридична структурна частина норми права (припущення).

Нігілізм – заперечення всяких норм, принципів, законів.

Правосвідомість – відносно самостійна сфера чи галузь суспільної чи індивідуальної свідомості, що відбиває правову дійсність у формі юридичних знань і об'єктивованих оцінок чинного права, а також у вигляді соціально-правових установок і варіантів орієнтації, що виконують роль внутрішнього регулятора юридично значущої поведінки.

Юридичний фах - це вузька сфера професійно-трудової діяльності юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь і навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності.

Соціальна діяльність - спосіб організації та існування соціального організму, в процесі чого шляхом перетворення та споживання навколишнього світу набувається задоволення життєвих потреб та інтересів соціальних суб'єктів.

Юрист - це професіонал, який має фундаментальні та спеціальні правові знання, кваліфіковано користується юридичним інструментарієм при розв'язанні юридичних проблем в ім'я захисту прав і законних інтересів громадян.

Юридична діяльність - це різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права.

Юридична справа - це життєвий випадок, який існує у вигляді окремої самостійної ситуації (наприклад, правопорушення, суперечка), яка вимагає розгляду і вирішення відповідно до норм права компетентним органом.

Складові елементи системи юридичної діяльності: суб'єкти, об'єкти, засоби, форми, методи, функції.

Ситуаційні завдання

1. Ви - суддя. До вас надійшла справа про вчинення низки злочинів групою осіб. Справа розслідувана з порушенням процесуальних вимог. Процедура пізнання осіб проведена нечітко, протоколи допитів містять виправлення. Справу розслідував ваш однокурсник, з яким Ви підтримуєте дружні стосунки.

Друг переконує Вас не повертати справу на додаткове розслідування, оскільки терміни тримання під вартою арештованих вже минули і їх слід випускати, що загрожує йому великими неприємностями. Він просить розглянути справу, закривши очі на допущені помилки. В обвинувачуваних родичів немає, скаржитися нікому, так що неприємностей не передбачається. Загалом, виручай друг. Перед Вами ситуація морального вибору. Як бути?

2. Ви суддя. Готуючись до розгляду карної справи, Ви дізнаєтеся, що один з підсудних молода особа, яка раніше дружила з Вашою сестрою. Він часто бував у вас в гостях, у Вас залишилися добрі стосунки, хоча дуже давно не бачилися.

Ви міркуєте, як Вам слід поступити?

3. Ви суддя, і маєте розглядати цивільну справу щодо розділу майна на значну суму. Випадково Ви довідуєтеся, що позивач у справі близький родич голови районної адміністрації, з яким у Вас склалися неприємні стосунки. Ваші дії.

Тестові завдання

1. *Зміни у юридичній професії в Україні зумовлені такими позитивними факторами:*

А загальне падіння рівня правової культури, розповсюдження рівня правового нігілізму

Б процесами глобалізації та інтеграції

В низьким професійним рівнем представників юридичної професії

Г кризовими явищами економічного та політичного походження

2. *Сукупність логічних прийомів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних нормативів, тобто нормативи психологічної, політичної, екологічної, етичної та інших культур юриста це*

А принципи юридичної деонтології

Б мета юридичної деонтології

В предмет юридичної деонтології

Г методи юридичної деонтології

3. *Яке поняття розкриває наступне визначення: «Наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм у практичній діяльності, про формування власних норм для кожної ситуації зокрема»*

А юридична деонтологія

Б предмет юридичної деонтології

В етична культура юриста

Г професійна культура юриста

4. *Яке поняття розкриває наступне визначення: «Галузь юридичної науки, яка узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття рішення в юридичній практиці, тобто наука про пошук атмосфери досягнення необхідного, істинного результату у спілкуванні юриста як з колегами, так і з*

тими, кому він надає свої професійні послуги та кого повинен обслуговувати правовими засобами в процесі реалізації ними свого правового статусу»

А юридична деонтологія

Б предмет юридичної деонтології

В етична культура юриста

Г професійна культура юриста

5. Єдність теоретичного і матеріально-практичного процесів, які здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей це

А юридична діяльність

Б соціальна діяльність

В благодійність

Г професійна діяльність

6. Єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей це

А юридична діяльність

Б соціальна діяльність

В правозахисна діяльність

Г професійна діяльність

7. Життєвий випадок, який існує у вигляді окремої самотійної ситуації, яка потребує розгляду і вирішення відповідно до норм права компетентним органом це

А юридична справа

Б правопорушення

В юридичний факт

Г фабула

8. Реконструктивна юридична діяльність це

А аналіз інформації, розробка версій, напрямку розв'язання юридичної проблеми

Б передавання отриманої інформації в письмовій правовій формі

В збирання повної інформації щодо юридичних явищ

Г спілкування юриста з іншими учасниками і суб'єктами юридичної справи у процесі її вирішення

9. Організаційна юридична діяльність це

А аналіз інформації, розробка версій, напрямку розв'язання юридичної проблеми

Б передавання отриманої інформації в письмовій правовій формі

В збирання повної інформації щодо юридичних явищ

Г упорядкування і координація дій суб'єктів при веденні юридичної справи

10. Визначте вірне співвідношення юридичної та соціальної діяльності:

А поняття співвідносяться як частка та ціле, при цьому юридична діяльність охоплюється обсягом соціальної

Б поняття соціальної діяльності за обсягом вужче

В поняття соціальної діяльності за обсягом ширше

Г поняття співпадають за обсягом

Додатки

Закон України

Про правила етичної поведінки

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 14, ст. 94)

(Із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013, ВВР, 2014, № 20-21, ст. 712)

Цей Закон визначає керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання

ними службових повноважень та порядок притягнення їх до відповідальності за порушення таких норм.

Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Визначення термінів

1. Для цілей цього Закону:

термін «особисті інтереси» вживається в такому значенні - будь-які інтереси особи, зумовлені особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з іншими особами, у тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з членством особи або з її діяльністю, не пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у громадських, релігійних чи інших організаціях;

терміни «конфлікт інтересів» та «вживаються у значеннях, визначених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Стаття 2

Суб'єкти, на яких поширюється дія цього Закону

1. Суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі - особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування):

1) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

2) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

3) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

4) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

5) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступники Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

6) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції;

7) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, органів доходів і зборів;

{Пункт 7 частини першої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013}

8) члени Центральної виборчої комісії;

9) посадові та службові особи інших органів державної влади.

Стаття 3

Правове регулювання відносин щодо етичної поведінки

1. Правове регулювання відносин щодо етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, здійснюється на підставі Конституції України, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», цього Закону та інших нормативно-правових актів, виданих на їх основі.

Стаття 4

Дія цього Закону в часі

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для виконання положень цього Закону і неухильно їх додержуватися під час виконання своїх службових повноважень.

Розділ II. ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття 5

Правила етичної поведінки

1. Правила етичної поведінки є правовою основою для кодексів чи стандартів поведінки.

Стаття 6

Законність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки.

Стаття 7

Пріоритет інтересів

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, представляючи інтереси держави чи територіальної громади у відносинах з іншими особами, діють виключно в їх інтересах.

Стаття 8

Політична неупередженість

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, виконують свої службові повноваження політично неупереджено, уникають демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовують службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків.

2. Положення частини першої цієї статті не поширюється на осіб, які обіймають політичні або виборні посади.

Стаття 9

Толерантність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, толерантно і з повагою ставляться до політичних поглядів, ідеологічних та релігійних переконань інших осіб.

Стаття 10

Об'єктивність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діють об'єктивно, зокрема у відносинах з громадськістю, незважаючи на особисті інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання.

Стаття 11

Компетентність і ефективність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконують службові повноваження, рішення та доручення органів і осіб, яким вони підпорядковані, підзвітні або підконтрольні, не допускають зловживань та неефективного використання державної і комунальної власності.

Стаття 12

Формування довіри до влади

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забезпечують позитивну репутацію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, всіляко сприяють зміцненню довіри громадян до влади, утверджують чесність, неупередженість та ефективність влади.

Стаття 13

Конфіденційність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не розголошують і не використовують в інший спосіб конфіденційну інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 14

Утримання від виконання незаконних рішень чи доручень

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, незважаючи на особисті інтереси, утримуються від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам.

2. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, самостійно оцінюють правомірність наданих керівництвом рішень чи доручень та можливу шкоду, що буде завдана у разі виконання таких рішень чи доручень.

3. У разі отримання для виконання рішень чи доручень, які особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вважає незаконними або такими, що становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним

або суспільним інтересам, вона повинна негайно в письмовій формі повідомити про це керівника органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, в якому вона працює.

Стаття 15

Недопущення конфлікту інтересів

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, незважаючи на особисті інтереси, вживають вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів, а також не допускають вчинення дій чи бездіяльності, що можуть спричинити виникнення конфлікту інтересів або створити враження його наявності.

2. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчиняти дії або бездіяльність на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

Стаття 16

Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживають таких заходів:

- 1) відмовляються від пропозиції;
- 2) за можливості ідентифікують особу, яка зробила пропозицію;
- 3) залучають свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа колег по роботі;
- 4) письмово повідомляють про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або відповідний виборний чи колегіальний орган та/або одного з визначених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

2. Забороняється приймати неправомірну вигоду або дарунок (пожертву) для використання в подальшому як доказу.

3. Якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, виявила у своєму службовому приміщенні чи передану в інший спосіб неправомірну вигоду або дарунок (пожертву), вона зобов'язана невідкладно, але не пізніше одного робочого дня, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника.

4. Про виявлення неправомірної вигоди або дарунка (пожертви) складається акт, який підписується особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка виявила неправомірну вигоду або дарунок (пожертву), та його безпосереднім керівником.

У разі якщо неправомірну вигоду або дарунок (пожертву) виявляє особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка є керівником, акт про виявлення неправомірної вигоди або дарунка (пожертви) підписує ця особа та особа, яка обіймає посаду заступника керівника цього органу.

5. Предмети неправомірної вигоди, дарунки (пожертви) зберігаються в органі до їх передачі відповідним органам.

6. Положення цієї статті не поширюються на випадки одержання дарунка (пожертви) за наявності обставин, передбачених статті 8 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Стаття 17

Декларування майна, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в установленному Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» порядку щороку подають за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Розділ III. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття 18

Відповідальність за порушення правил етичної поведінки

1. Порушення особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правил етичної поведінки, визначених цим Законом, тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність з урахуванням особливостей правового статусу таких осіб, визначених Конституцією і законами України.

Розділ 3

ЮРИДИЧНА НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ (2 год.)

- 1. Юридична наука: поняття, зміст, структурно-функціональна характеристика.**
- 2. Юридична освіта в Україні: система, суб'єкти та учасники.**
- 3. Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти:**

3.1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект);

3.2. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні.

1. Юридична наука: поняття, зміст, структурно-функціональна характеристика.

Насамперед охарактеризуємо зміст категорії «наука» - сума наукових знань про дійсність, що утворюють у сукупності наукову картину світу, а також діяльність з набуття цих знань, метою якої є опис, пояснення і прогнозування процесів і явищ дійсності, тобто в ширшому її змісті – її теоретичний відбиток. Термін «наука» вживають для позначення однієї із форм суспільної свідомості, системи знань про дійсність, сфери людської діяльності, метою, призначенням і функцією якої є напрацювання та систематизація знань про дійсність, окремих галузей наук.

Усю сукупність наукових знань можна умовно поділити на три групи:

- науки про мислення;
- науки про природу;
- науки про суспільство (саме сюди відноситься юридична наука (правознавство), оскільки вивчає сферу свідомої вольової діяльності людини та соціальних груп, що підлягає правовому впливу).

Основні блоки наукових юридичних знань (на вищому та нижчому рівнях внутрішньої організації)

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична діяльність; за Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність)

Вищий рівень внутрішньої організації:

- 1) фундаментальні теоретичні й історичні основи юриспруденції;
- 2) методологія юриспруденції (*парадигми, методологічні підходи тощо*);
- 3) системи наукових юридичних знань «середнього рівня» галузевого і проблемного характеру (*теорія правопорушень, науки цивільного, кримінального права тощо*);

4) системи наукових знань прикладного характеру (*різноманітні види правової, зокрема юридичної діяльності*).

Нищий рівень внутрішньої організації – визначення таких категорій як *теорія, науковий закон, наукова проблема, гіпотеза, метод, поняття, категорія, науковий факт*.

Доцільно також як окремий аспект розглянути *поняття методології, видів методів, методологічних підходів*. Враховуючи, що цей блок питань детально

вивчається студентами в курсі «Теорія держави і права», ми мінімізуємо висвітлення структури методів юриспруденції.

Складові компоненти юридичної наукової діяльності:

- *суб'єкти діяльності* (дослідники, вчені, наукові установи та ін.);
- *цілі діяльності* (пізнання світу, створення наукової картини світу);
- *функції діяльності* (описання, пояснення, прогнозування);
- *засоби діяльності* (експериментальне й лабораторне устаткування, системи інформації);
- *форми діяльності* (теоретизування, дослідження тощо);
- *результат діяльності* (сукупність наукових знань);
- *об'єкти діяльності* (навколишній світ);
- *методи діяльності* (способи, прийоми, теорії, концепції тощо).

Завдяки *функціям* юриспруденції стає можливим висвітлити її соціальне призначення, потенційні можливості впливу на навколишнє середовище, де відбувається фактичне здійснення права. Юридична наука виконує ряд *загальнонаукових* (пізнавальну, інтерпретаційну, прогностичну, евристичну, комунікативну, прикладну, ідеологічну, виховну) *спеціально-юридичних* (правоорієнтуючу, інструментальну, критично-експертну) *функцій*.

Слід відмітити, що *юридична наука (юриспруденція)* може бути охарактеризована як:

а) *система юридичних наук* (історико-теоретичні науки, науки управлінського циклу, цивілістичні, криміналістичні науки, прикладні науки);

б) *система юридичних наукових дисциплін* (юридичні науки теоретичного та історичного циклу, галузеві або нормативні юридичні науки, спеціальні або прикладні).

Основні шляхи вдосконалення юридичної наукової діяльності

(за Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність)

1). Інтеграція, взаємопроникнення, взаємоузгодженість, взаємна перевірка істинності отриманих результатів на міждисциплінарному рівні.

2). Прагматична переорієнтація наукових досліджень на комплексне вивчення актуальних соціально-правових проблем.

3) Забезпечення пріоритетного розвитку фундаментальних юридичних дисциплін.

4) Визначення варіативності й альтернативності перспектив правового розвитку, що зумовлює необхідність докорінної перебудови методологічної бази юриспруденції, наявних парадигм, методологічних прийомів, дослідницьких програм і методик.

5). Розширення емпіричної бази юридичних досліджень (сплав вітчизняного та міжнародного досвіду соціального та правового розвитку).

6). Розвиток критичності наукових досліджень.

7). Забезпечення прогностичного характеру наукових юридичних досліджень (не тільки опис, але й прогнозування перспектив подальшого розвитку).

2. Юридична освіта в Україні: система, суб'єкти та учасники

Система юридичної освіти України налічує велику кількість вищих навчальних закладів державної та недержавної форм власності, які мають право на підготовку юристів різних напрямів спеціалізації та за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Новий Закон «Про вищу освіту, подальші реформаторські кроки в вищій освіті очевидно приведуть до уніфікації, скорочення навчальних закладів, що готують майбутніх правників.

Систему вищої освіти також складають наукові, науково-методичні установи, бази навчальної юридичної практики, державні та місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Структура вищої освіти включає вищу юридичну освіту, післядипломну юридичну освіту, аспірантуру, докторантуру, професійну юридичну самоосвіту.

Принципи на яких ґрунтується вища освіта в Україні:

(за Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність)

- *доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;*
- *незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;*
- *інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій вітчизняної вищої освіти;*
- *наступності процесу здобуття вищої освіти;*
- *державної підтримки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;*
- *гласності при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців.*

Суб'єкти навчального процесу: *університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум (училище).*

Характеризуючи учасників навчально-виховного процесу, їх умовно можна класифікувати на три групи:

- 1) студенти, курсанти, слухачі, стажисти, магістри, аспіранти, докторанти;
- 2) керівні, педагогічні, науково-педагогічні працівники, спеціалісти;
- 3) представники юридичних установ та об'єднань, правоохоронних органів, громадських організацій, які беруть участь у навчально-виховній роботі.

3. Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти.

3.1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект)

Метою реформування вищої освіти (згідно проекту Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року) є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Реалізація стратегії розрахована на 2015-2020 роки.

Основні завдання реформ

1. Забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти.

2. Реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України.

3. Трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни.

4. Забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти.

5. Створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти.

6. Інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір.

З-поміж *основних принципів реформ* виділено

1. Людиноцентричність.

2. Наукова обґрунтованість.

3. Готовність до системних змін.

4. Реалістичність.

5. Послідовність.

Проект визначає *основні механізми реформ*:

1) залучення до процесу здійснення реформ провідних вчених – викладачів закладів вищої освіти (далі - ЗВО), які мають досвід наукової, педагогічної та організаційної співпраці з провідними університетами світу;

2) поєднання колегіальних та менеджеріальних підходів в управлінні закладами вищої освіти. Залучення стейкхолдерів до ключових процесів функціонування закладів вищої освіти;

3) підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників;

4) забезпечення здорової і справедливої конкуренції на ринку освітніх послуг на основі об'єктивного оцінювання якості вищої освіти;

5) перехід від системи державного замовлення до сучасних методів державного фінансування вищої освіти і науки. Трансформація системи бюджетного фінансування вищої освіти на основі конкурсного підходу та об'єктивізованої системи оцінювання якості діяльності ЗВО;

6) концентрація фінансових ресурсів держави у провідних університетських центрах при збереженні фінансування провідних регіональних та галузевих ЗВО;

7) запровадження регулярних діагностик ринку праці з метою раціонального використання бюджетних коштів на вищу освіту;

8) стимулювання інтеграції університетів і наукових установ;

9) забезпечення, разом з академічною, фінансової автономії ЗВО. Переведення ЗВО зі статусу бюджетних установ до статусу бюджетотримувачів із збереженням всіх пільг бюджетних установ. Поступове передавання державним ЗВО майна у власність;

10) заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти і наукових досліджень.

Окремо слід виділити зроблений у проекті стратегії акцент на створення *системи забезпечення якості вищої освіти*.

Суть реформи передбачає створення системи забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти, яка відповідає рекомендаціям і стандартам ЄПВО, враховує кращі світові практики та виступає головною технологією досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості.

У ході реформи має бути забезпечено вирішення такого кола *завдань*:

1. Інституціоналізація системи забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та локальному рівнях за участю державних, громадських та професійних гравців.

2. Залучення зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів до розроблення нових «правил гри» (комплексу нормативно-правових актів та методичних розробок), здатних гарантувати стійке функціонування та розвиток системи забезпечення якості вищої освіти.

3. Формування середовища, в якому поліпшення якості вищої освіти стане центральною темою суспільного дискурсу, де становлення нового професійного етосу стане об'єднавчим началом для учасників, а нові медіа-майданчики забезпечать необхідну публічність та прозорість.

Для реалізації вищевикладених положень вказано на *кроки*, які мають здійснюватися в рамках нового Закону «Про вищу освіту», а саме:

1. Переорієнтація системи ліцензування та акредитації з функції одного з головних інструментів державного управління галуззю на базову технологію стимулювання підвищення якості вищої освіти (термін 2014-2015 роки, до початку функціонування Національного агентства).

2. Створення умов для формування першого складу Національного агентства, спроможного продовжити політику розвитку автономії ЗВО та створення атмосфери довіри між усіма зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами вищої освіти, побудувати засади забезпечення інституційної спадкоємності в діяльності Агентства (термін 2014-2015 роки, до та під час виборів членів Національного агентства).

3. Напрацювання методичної бази та надання практичної допомоги закладам вищої освіти у створенні систем внутрішнього забезпечення якості (термін 2015-2017 роки).

4. Побудова передумов для розвитку та акредитації незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, налагодження взаємодії Національного агентства, цих установ та ЗВО (термін 2015-2017 роки).

5. Інтеграція Національного агентства, незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, в європейські структури та мережі забезпечення якості вищої освіти, впровадження міжнародних компонентів в систему оцінювання та моніторингу у вищій освіті, просування міжнародної акредитації, використання можливостей бенчмаркінгу для підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти (термін 2015-2020 роки).

6. Розробка стандартів вищої освіти за активної участі стейкхолдерів (термін 2015-2017 роки, потребуватиме фінансування (у разі відсутності

легального фінансування існує загроза спонсорування процесу «зацікавленими» учасниками)).

7. Підтримка розвитку чесної конкуренції у сфері вищої освіти шляхом встановлення зрозумілих, стабільних та справедливих «правил гри» на цьому ринку (термін 2014-2016 роки).

8. Формування креативного середовища культивування якості шляхом підтримки ініціативних лідерів та груп з розробки політик якості, кристалізації спільних цілей та правил поведінки на цьому полі, співпраці у розвитку культури постійного поліпшення якості та її популяризації в українському суспільстві (термін 2015-2020 роки, потребуватиме суттєвого фінансування).

3.2. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні

До прийняття проекту *Концепції розвитку юридичної освіти в Україні* науковці-правники цілком слушно наголошували на реальному стані вищої юридичної освіти та проблемах її реформування. Так, дослідниця С. Леонова (*«Проблеми реформування вищої юридичної освіти в контексті Сорбонсько-Болонського процесу»*) зазначала: «...попри всю важливість та значимість ролі юриста в сучасному суспільстві, на даний момент в Україні фактично відсутня чітка цілеспрямована державна політика в сфері реформування вищої юридичної освіти, приведення її у відповідність до вимог сучасності та положень Болонської декларації. В ході професійної освіти студенти-правники є навантаженими вивченням гуманітарних дисциплін, в той час як в переважній більшості вітчизняних юридичних ВНЗ взагалі не читається курс професійної етики правника (виділення наше – В. У.) та інші дисципліни, спрямовані на формування професіонала, здатного гідно виконувати роль юриста, дотримувати самому і примушувати дотримувати інших режиму законності та правопорядку. Єдиним ефективним вирішенням даної проблеми, на нашу думку, є розробка єдиної Державної концепції розвитку вищої юридичної освіти України на найближчі роки. Така концепція має бути розроблена на підставі об'єктивних, науково-обґрунтованих даних, з урахуванням досвіду реформування закордонних країн. Особливо слід наголосити, що основною метою Концепції, на нашу думку, має стати нарешті саме змістовне реформування юридичної освіти, реформування її внутрішнього наповнення, а в основу Концепції має бути покладена ідея переходу від підтримуючої до інноваційної моделі вищої юридичної освіти, як єдиного способу змінити якість та зміст юридичної освіти».

У контексті вищевикладеного доцільно зупинитися на *Концепції розвитку юридичної освіти в Україні (редакція від 14.10.2009 р.)*

Так, основними проблемами розвитку ВЮО на сучасному етапі є:

([Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.google.ru/search?client=opera&q=](https://www.google.ru/search?client=opera&q=Нова+концепція+розвитку+вищої+юридичної+освіти&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8)

Нова+концепція+розвитку+вищої+юридичної+освіти&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8)

- недосконалість системи ВЮО, що має забезпечувати її високу якість, через значне збільшення кількості ВНЗ різних форм власності, в яких готують фахівців-юристів, та здійснення підготовки фахівців-юристів у непрофільних ВНЗ;

- відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів права та магістрів права;

- недосконалість навчального та навчально-методичного забезпечення (значна частка неюридичних дисциплін, неефективність організації практик та змісту їх професійного наповнення, а також державної підсумкової атестації);
- неузгодженість нормативно-правових актів, які регламентують підготовку у тому числі і фахівців-юристів.

Метою концепції *передбачено створення сучасної системи підготовки висококваліфікованих фахівців юридичного профілю.*

На шляху досягнення перспективних якісних змін доцільним є:

- 1) *розробити та впровадити галузеві стандарти юридичної освіти;*
- 2) *удосконалити організаційно-правові основи організації та діяльності вищих юридичних навчальних закладів, включаючи засади їх автономності, самоврядності, питання впорядкування діяльності філій юридичних ВНЗ, кафедрального структурування, статусу викладачів (доцентів, професорів) тощо;*
- 3) *забезпечити інтеграцію вищої юридичної освіти, науки і практики;*
- 4) *наблизити зміст загальнотеоретичних та гуманітарних курсів до сфери професійної підготовки фахівців-юристів (юридизація вищої юридичної освіти);*
- 5) *здійснити розробку курсів та викладання правових дисциплін з обов'язковим врахуванням національної історії виникнення та розвитку правових норм, інститутів та принципів права; сучасного європейського права та тенденцій його розвитку.*

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лещук Т. Практична етика: посібник з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзіх М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзіх, А. Р. Крусян; МОНМС України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Погоріло В. Ф., Малишко М. І. Юридична деонтологія. / В. Ф. Погоріло, М. І. Малишко. – К.: ДУІКТ, 2004. – 80 с.

Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

Сливка С. Юридична деонтологія. Підручник. Вид. 2-е, переробл. і допов. / С. Сливка. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - тє видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. / Н. П. Свиридова. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цирфа Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АПН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І., Андрейцев В. В. Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики. Навчально-практичний посібник. / В. І. Андрейцев, В. В. Андрейцев. – К., 2000.

Андрейцев В. І. Юридична освіта: консервативність і прогресивність / В. І. Андрейцев / В. І. Андрейцев // Український юрист. – 2003. – № 3.

Андрейцев В. І. Стандарти юридичної освіти / В. І. Андрейцев // Юридичний вісник України. – 2003. – 22-28 лютого.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Бандурка О. Юридична освіта і наука: напрями та шляхи вдосконалення / О. Бандурка // Юридичний вісник України. – 2010. – 16 - 22 жовтня.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих

навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. – Х.: Право, 2006. – 688 с.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Здіорук С., Токмак В. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в спекулятивному суспільстві: вітчизняна та європейська практика. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

Лазор В. Конституційні основи морально - релігійної освіти в Україні / В. Лазор // Право України. – 2001. – № 10.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 1.

Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Слепченко А. А. Законодавство про освіту: Навчально-методичний комплекс для студ. спец. «Правознавство». – К., 2007.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Цільмак О. М. Складові структури компетентностей / О. М. Цільмак // Наука і освіта. – 2009. - № 1 - 2.

Наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/7>.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155618/>.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти - досягнення цілей», м. Берген, 19-

20 травня 2005 року // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2005. – № 25.

Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Ліцензійних умов надання освітніх послуг, Порядку здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг, Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи та Типового положення про регіональну експертну раду з питань ліцензування та атестації навчальних закладів» від 24 грудня 2003 р., № 847 // Офіційний вісник України. – 2004. - № 3. – Ст. 154.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» № 774 від 30 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: // <http://nau.kiev.ua>; <http://www.mon.gov.ua>.

Наказ Міністерства освіти і науки України щодо Положення «Про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» від 1 червня 2006 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Ст. 3095.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серпня 2006 р., № 592 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2365.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» від 10 квітня 2001р., № 334 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 33.

Сорбонська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 р.). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Спільна заява європейських міністрів освіти від 19 червня 1999 року (м. Болонья). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Розкрийте складові компоненти юридичної наукової діяльності.
2. Висловіть власні міркування з приводу основних шляхів вдосконалення юридичної наукової діяльності.
3. Назвіть та розкрийте суть принципів на яких ґрунтується вища освіта в Україні.
4. Дайте характеристику ключових положень Проекту Стратегії

реформування вищої освіти в Україні до 2020 року.

5. У Проекті стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року зроблений акцент на створення системи забезпечення якості вищої освіти. Назвіть ключові складові цієї системи.

6. Окресліть коло основних проблем розвитку вищої юридичної освіти на сучасному етапі.

7. На вашу думку, що означає термін «методологічний плюралізм»? Яка роль плюралізму у сфері науково-дослідницької діяльності?

8. Розкрийте пізнавальну цінність порівняльного методу при дослідженні професійної діяльності юристів.

9. Поміркуйте над фразою «предмет дослідження обумовлює вибір методологічного інструментарію».

10. Розкрийте сутність прогностичної функції науки. Що науковці мають конструювати при формулюванні своїх прогностичних уявлень?

Короткий глосарій

Атестація юриста - це процес визначення кваліфікації, оцінка росту і якості знань, характеристика професіоналізму.

Болонський процес – процес створення єдиного європейського простору вищої освіти шляхом уніфікації національних освітніх систем та забезпечення європейських стандартів освіти.

Доктрина – провідний принцип у діяльності держави; нормативна формула; керівний теоретичний принцип.

ECTS (європейська система взаємозаліків) – система базується на обліку системи навчальної роботи, виконаної студентом; система допускає накопичення кредитів та їхню здатність до перенесенні в європейському освітньому просторі; система покликана сприяти мобільності і міжнародному визнанню термінів навчання за кордоном.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації.

Кваліфікація юриста - це ступінь підготовленості, наявність спеціальних правових знань, умінь і практичних навичок, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Концепція – система поглядів, теоретичних висновків; основна ідея будь-якої теорії.

Методологія науки – вчення про методи досягнення істини в науковому пізнанні та зведення знань в єдину систему.

Освітня характеристика – освітні вимоги до якості знань особи, яка здобула певний освітній рівень.

Праворозуміння – наукова категорія, яка відображає процес і результат мисленнєвої діяльності людини, що включає в себе пізнання права та його оцінку як ціннісне явище.

Парадигма (приклад, взірець) – визнанні всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки

проблем та шляхи їх вирішення.

Теорія – комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення та прояснення будь-якого явища, форма організації наукового знання, яке дає уявлення щодо закономірностей та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності.

Юриспруденція – знання права. Вживається на позначення як юридичної науки, так і сфери практичної юридичної діяльності. *Ю.* має на меті отримання нових об'єктивних знань про державу і право, систематизацію цих знань на основі пізнання соціальних законів, а також опис, пояснення та прогнозування різних державно-правових процесів.

Юридична освіта – це сукупність організаційно-виховних, інформаційних, процесуальних та інших заходів, за допомогою яких здійснюється процес професійного відбору кадрів, їх правового виховання та навчання для вирішення практичних завдань соціального життя, задоволення законних потреб та інтересів членів суспільства.

Ситуаційні завдання

1. Ви суддя, і маєте розглядати цивільну справу щодо розділу майна на значну суму. Випадково Ви довідуєтеся, що позивач у справі близький родич голови районної адміністрації, з яким у Вас склалися неприємні стосунки. Ваші дії.

2. Під час розгляду цивільної справи про розподіл спадщини - великої суми грошей, що залишилася після смерті заможної особи. До Вас звернувся гарний знайомий із проханням допомогти одній зі сторін - дружині покійного виграти цей процес і запропонував за допомогу чималий «гонорар». Допомогти не складно, тим більше, що іншою стороною, яка претендує на спадщину - безпомічні старі батьки померлого, що навіть не зібрали грошей на адвоката. Ризику практично ніякого, а гроші пропонують великі.

З'явився привід для міркувань. Ваші дії...

3. Ви суддя. Під час розгляду кримінальної справи про вбивство Ви довідуєтеся, що один із свідків (швидше - спільник підсудного) - колишній Ваш однокурсник по інституту, з яким Ви вже давно не бачились і забули про нього. Однак Ви згадали, що у вас була дуже серйозна сварка через дівчину, до якої Ви обоє залицялись і яка потім стала його дружиною. Ви за натурою людина злопам'ятна...

Момент морального вибору.

Тестові завдання

1. *Перспективними напрямками розвитку юриспруденції в сучасній Україні є*

А прагматизація наукових досліджень

Б удосконалення існуючих та розробка нових більш дієвих механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина.

В поширення методології соціологізму, інтегративного та корпоративного підходів

Г посилення прогностичних начал, а також все вище перелічене.

2. В системі правознавства юридична деонтологія належить до
А спеціально-правових наук	В загальнотеоретичних наук
С історичних наук	Д галузевих наук
3. Яка наука розкриває зміст та взаємозв'язок таких соціальних явищ як юридична наука та юридична практика, визначає їх функції
А соціологія	В конфліктологія
С юридична деонтологія	Д теорія держави і права
4. Під функціями наукової діяльності слід розуміти
- А взаємозв'язки з іншими сферами людської діяльності.
 Б повноваження суб'єктів щодо здійснення пізнавальних процесів
 В головні важелі впливу на стан законності та правопорядку
 Г основні напрями пізнання оточуючої дійсності.
5. Методологією юриспруденції є такі елементи
- А методи, концепції
 Б принципи, доктрини
 В теорії, прийоми пізнання
 Г наукові категорії, а також все вищезазначене.
6. До системи юридичної освіти належить
- А навчальні заклади, бази навчальної практики, науково-методичні установи, органи управління освітою, принципи освіти, суб'єкти та об'єкти освіти
 Б навчальні заклади, бази навчальної практики, науково-методичні установи, органи управління освітою
 В суб'єкти освіти, об'єкти освіти, принципи, мета, результат
 Г всі відповіді невірні
7. Навчальний процес ґрунтується на принципах
- А законності, компетентності, справедливості, гуманізму
 Б науковості, плановості, справедливості, демократизму, а також все перелічене у п. А
 В науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких партій, інших громадських організацій та релігійних організацій
 Г вірні всі вище зазначені відповіді
8. До основних шляхів розвитку системи юридичної освіти слід віднести
- А пропаганду здорового образу життя; органічне поєднання освіти та науки
 Б інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітнього просторів, наближення навчальних програм до потреб практики
 В особистісну орієнтацію; формування національних і загальнолюдських цінностей
 Г усе вище зазначене

Додатки

Закон України Про вищу освіту

(Витяги)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004

[Електронний ресурс]. // Режим доступу:

[http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155618/print1420373208692725\)](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155618/print1420373208692725)

(Із змінами, внесеними згідно із Законом № 76-VIII від 28.12.2014)

Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Основні терміни та їх визначення

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) автономія вищого навчального закладу - самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом;

2) академічна мобільність - можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами;

3) академічна свобода - самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом;

4) акредитація освітньої програми - оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет:

відповідності стандарту вищої освіти;

спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання;

досягнення заявлених у програмі результатів навчання;

5) вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти;

6) вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання) - вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

7) вищий навчальний заклад - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

8) галузь знань - основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка;

9) Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) - система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС;

10) засновник вищого навчального закладу - органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано вищий навчальний заклад. Права засновника, передбачені цим Законом, набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством;

11) здобувачі вищої освіти - особи, які навчаються у вищому навчальному закладі на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації;

12) кваліфікація - офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту;

13) компетентність - динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти;

14) кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі - кредит ЄКТС) - одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС;

15) ліцензування - процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності;

16) освітня діяльність - діяльність вищих навчальних закладів, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб;

17) освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма - система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти;

18) особа з особливими освітніми потребами - особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти;

19) результати навчання - сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти;

20) спеціалізація - складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти;

21) спеціальність - складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка;

22) сталий фонд (ендавмент) вищого навчального закладу - сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються вищим навчальним закладом з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою;

23) якість вищої освіти - рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти;

24) якість освітньої діяльності - рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

Стаття 2

3. Права вищого навчального закладу, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами.

Стаття 3

Державна політика у сфері вищої освіти

1. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на **принципах**:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

3. Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я;

5) розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

6) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом;

8) надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу;

10) створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів.

4. Держава сприяє розвитку вищих навчальних закладів як центрів незалежної думки.

Стаття 4

Право на вищу освіту

1. Кожен має право на вищу освіту.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за кошти державного або місцевого бюджету.

Громадяни України вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності.

Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України.

Усі особи, які здобувають вищу освіту у вищих навчальних закладах, мають рівні права та обов'язки.

Розділ II. РІВНІ, СТУПЕНІ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 5

Рівні та ступені вищої освіти

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

2. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії;
- 5) доктор наук.

3. Молодший бакалавр - це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

4. Бакалавр - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

5. Магістр - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 300-360 кредитів ЄКТС.

6. Доктор філософії - це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

7. Доктор наук - це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої

теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 7

Документи про вищу освіту (наукові ступені)

1. Документ про вищу освіту (науковий ступінь) видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню (наукову) програму та пройшла атестацію.

2. Встановлюються такі види документів про вищу освіту (наукові ступені) за відповідними ступенями:

диплом молодшого бакалавра;

диплом бакалавра;

диплом магістра;

диплом доктора філософії;

диплом доктора наук.

Розділ III. СТАНДАРТИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 9

Стандарти освітньої діяльності

1. Стандарт освітньої діяльності - це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

2. Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук.

3. Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 10

Стандарти вищої освіти

1. Стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

2. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і

використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

3. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

4. Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

5. Вищий навчальний заклад у межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається вищим навчальним закладом.

6. Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Розділ IV. УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 11

Система вищої освіти

1. Систему вищої освіти становлять:

- 1) вищі навчальні заклади всіх форм власності;
- 2) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти;
- 3) галузі знань і спеціальності;
- 4) освітні та наукові програми;
- 5) стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти;
- 6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти;
- 7) учасники освітнього процесу.

Розділ V. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 16

Система забезпечення якості вищої освіти

1. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

2. Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти;

9) інших процедур і заходів.

Система забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

3. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

6) інших процедур і заходів.

4. Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

3) забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

4) підзвітність;

5) інших процедур і заходів.

Розділ VI. ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Стаття 26

Основні завдання вищого навчального закладу

1. Основними завданнями вищого навчального закладу є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів - провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

Стаття 32

діяльності, основні права та обов'язки вищого навчального закладу

1. Діяльність вищого навчального закладу провадиться на *принципах*:

1) автономії та самоврядування;

2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;

3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;

4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

2. Вищі навчальні заклади мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають *право*:

1) розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності;

2) самостійно визначати форми навчання та форми організації освітнього процесу;

3) обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти;

4) приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;

5) формувати та затверджувати власний штатний розпис;

6) приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника;

7) запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;

8) надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;

9) самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

10) самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін;

11) присуджувати ступені вищої освіти здобувачам вищої освіти, які відповідно до законодавства успішно пройшли процедуру атестації після завершення навчання на відповідному рівні вищої освіти;

12) приймати остаточне рішення щодо присудження наукових ступенів акредитованими спеціалізованими вченими радами;

13) утворювати загальноосвітні навчальні заклади за погодженням з органами місцевого самоврядування;

14) утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати свої структурні підрозділи;

15) провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;

16) провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;

17) розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях;

18) брати участь у роботі міжнародних організацій;

19) запроваджувати власну символіку та атрибутику;

20) встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення учасників освітнього процесу;

21) звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами;

22) провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу;

23) розпоряджатися власними надходженнями (для вищих навчальних закладів державної і комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;

24) відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;

25) здійснювати інші права, що не суперечать законодавству.

3. Вищі навчальні заклади зобов'язані:

1) вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

2) мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;

3) створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами;

4) оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань.

Розділ IX. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 47

Освітній процес

1. Освітній процес - це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та

спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Стаття 48

Мова викладання у вищих навчальних закладах

1. Мовою викладання у вищих навчальних закладах є державна мова.

Стаття 49

Форми навчання у вищих навчальних закладах

1. Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

1) очна (денна, вечірня);

2) заочна (дистанційна).

2. Форми навчання можуть поєднуватися.

Розділ XI. НАУКОВА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 65

Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах

3. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу.

4. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є:

1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;

2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою;

3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок.

Розділ XII. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 70

Матеріально-технічна база і правовий режим майна вищих навчальних закладів

1. Матеріально-технічна база вищих навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші матеріальні цінності.

Розділ XIII. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 74

Державна політика щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

2. З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

2) узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя;

3) співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;

4) впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, продажу їхніх патентів та ліцензій;

5) залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм.

Розділ XIV. КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 77

1. Державний нагляд (контроль) за дотриманням вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування законодавства у сфері освіти і науки та стандартів освітньої діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів.

Стаття 78

1. Громадський контроль у сфері вищої освіти є правом суспільства та окремих громадян, працівників у сфері вищої освіти, осіб, які навчаються, органів громадського самоврядування, професійних спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань, громадських організацій отримувати у встановленому законодавством порядку доступ до інформації на всіх етапах прийняття рішень у сфері вищої освіти і науки, вносити пропозиції та зауваження до них, погоджувати прийняття визначених законом рішень.

2. Громадський контроль здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами на принципах відкритості і прозорості.

Розділ XV. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через місяць з дня його опублікування, крім: абзацу третього частини другої статті 56 цього Закону, який набирає чинності з 1 вересня 2015 року;

частини сьомої статті 44 та частини четвертої статті 72 цього Закону, які набирають чинності з 1 січня 2016 року.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (редакція від 14.10.2009 р.)

([Електронний ресурс]. // Режим доступу:

<https://www.google.ru/search?client=opera&q=Нова+концепція+розвитку+вищої+юридичної+освіти&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>)

I. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ, НА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЯКИХ СПРЯМОВАНА КОНЦЕПЦІЯ

В умовах розбудови української держави, соціальних і правових реформ, переходу до ринкових відносин стали актуальними проблеми перебудови існуючої системи підготовки юристів, озброєних сучасними знаннями, культурою, високим рівнем громадянської та соціальної свідомості. Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі і місця правника визначено, що юрист – це (1) відкрита та доступна для клієнта особа, що (2) на засадах здобутої кваліфікації та (3) дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із (4) захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси основними завданням ВЮО є надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та уміння застосовувати законодавство при вирішенні справ) у поєднанні із вихованням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини, а також постійне підвищення професійних навичок юристів, підвищення гарантованості індивідуальних та колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії.

Вищу юридичну освіту в Україні (далі – ВЮО) слід розглядати як певний рівень фахової освіти, а також як безперервний процес спеціалізованого теоретичного та практичного навчання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, в яких (а) зосереджений висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, (б) забезпечується поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю, та (в) готуються компетентні кадри у галузі права відповідно до стандартів вищої освіти. Основне завдання ВЮО – підготовка кваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють на утвердження в суспільстві верховенства права та правової свідомості й правової культури громадян.

Система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними і соціальними системами. В таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна суттєво і динамічно впливати на оточуюче середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. В цьому аспекті її позитивна роль і просвітницька місія є значною, а часом – вирішальною (підкр. авт. – В. У.). Однак, доводиться констатувати, що наразі українська система вищої юридичної освіти не набула тих якісних характеристик, які дозволили б поставити її в один ряд з системами юридичної

підготовки більшості країн Європи та провідних країн світу, зайняти належне місце у форматі міжнародної співпраці та конкуренції в сфері освітянських правничих послуг.

Актуальність подальшого розвитку ВЮО підтверджується, зокрема, фактом затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року. Необхідність реформування вищої освіти, у тому числі юридичної, визначено Комплексним планом заходів з розвитку освіти в Україні на період до 2011 року (затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. № 1352), відомчими документами Міністерства освіти та науки та міжнародними зобов'язаннями України, як країни-учасниці Болонського процесу. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 396-р від 12 липня 2006 року схвалена Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки. Наказом Міністерства освіти і науки № 612 від 13.07.2007 року затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство на період до 2010 року.

Основними проблемами розвитку ВЮО на сучасному етапі є:

1) недосконалість системи ВЮО, що має забезпечувати її високу якість, через значне збільшення кількості ВНЗ різних форм власності, в яких готують фахівців-юристів, та здійснення підготовки фахівців-юристів у непрофільних ВНЗ;

2) відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів права та магістрів права;

3) недосконалість навчального та навчально-методичного забезпечення (значна частка неюридичних дисциплін, неефективність організації практик та змісту їх професійного наповнення, а також державної підсумкової атестації);

4) неузгодженість нормативно-правових актів, які регламентують підготовку у тому числі і фахівців-юристів...

II. АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ПРОБЛЕМ В ВЮО ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Стандарти вищої юридичної освіти

У світі і, частково в Україні, сформовано загальні стандарти юридичних професій (правила поведінки, етики, суддів, прокурорів, адвокатів, юристів-держслужбовців). Стандарти «бакалавр права», та „магістр права” які з врахуванням міжгалузевого значення підготовки фахівців-юристів, мають затверджуватись Кабінетом Міністрів України, повинні враховувати особливості і специфіку професійних стандартів, оскільки кожна правова система запроваджує такі стандарти крізь призму власної історії держави та права.

Доступ до вищої юридичної освіти

Доступність юридичної освіти ускладнюється відсутністю базової правової підготовки в системі загальної освіти через відсутність або неналежне викладання дисциплін, які б надавали основи правових знань та дозволяли випускникам загальноосвітніх закладів оглядово орієнтуватися у правових питаннях. Здобуття професійної кваліфікації за напрямом “Право” повинно

ґрунтуватись на вільному виборі та глибокому особистому усвідомленні суспільної значущості, гуманістичної спрямованості даної професії. Таке ставлення до свого професійного вибору може сформуватися у майбутнього юриста лише за умови засвоєння знань про сутність прав і свобод людини, виховання поваги до них, усвідомлення гуманістичних правових ідей, культивування загальнолюдських і національних правових цінностей, що, врешті, спрямовано на подолання правового нігілізму, вироблення розуміння та відповідального ставлення до законності та правопорядку.

Навчальний процес

Наразі навчальний процес ВЮО в Україні переобтяжений нормативно-теоретичним навчанням, а тому не в повній мірі сприяє підготовці орієнтованих на практику фахівців, не стимулює індивідуальну навчальну активність студентів.

Навчальні плани є негнучкими і лише побіжно враховують неправову сферу діяльності юриста (ділову комунікацію, тактику дій, конструктивний аналіз та моделювання ситуацій, - сфери, що не є безпосереднім розглядом і ситуативним підбором норм права, однак становлять важливу прагматичну складову повсякденної активності фахівця у праві); не враховують практичних потреб у підготовці спеціалістів за конкретними напрямками практичної роботи, що ґрунтуються на міжгалузевому правозастосуванні. При викладанні гуманітарних дисциплін не достатньо враховується фахових нахил студентів.

Студенти перевантажені вивченням дисциплін, які не мають змістовного юридичного сенсу. Водночас, не викладаються курси, спрямовані на оволодіння студентами практичних навичок професії юриста. Не набуло належного значення, хоча і поширюється у закладах ВЮО, клінічне навчання, що має самостійну нормативно-правову регламентацію актом Міністерства освіти та науки, а також передбачене у загальнодержавних програмних документах розвитку юридичної освіти.

Якість знань та практичних навичок випускників ВЮО не відповідає вимогам практики.

Розрив між вимогами практики та дійсним рівнем підготовки випускників спостерігається також у достатності володіння юридичною технікою, технікою аргументації; здатності вирішувати окремі юридичні проблеми, казуси, знаходити альтернативні рішення та інші.

Оцінювання

В межах сучасної системи ВЮО в Україні діє змішана система оцінювання знань та професійних навичок студентів. З метою входження до Єдиного освітнього простору, забезпечення конвертованості сертифікатів про освіту (дипломів) та забезпечення академічної мобільності, систему залікових кредитів загальнообов'язково введено на першому та другому курсах вищих юридичних шкіл, а в окремих із них – на усіх етапах підготовки. Певні правничі ВНЗ вже повністю перейшли на нові критерії оцінювання.

Діюча змішана система оцінювання не враховує персональної навчальної активності студента поза межами того чи іншого курсу, що призводить до фрагментарності роботи, а відтак і отримуваних особою знань.

ІІІ. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КОНЦЕПЦІЇ

Метою концепції є створення сучасної системи підготовки висококваліфікованих фахівців юридичного профілю.

На шляху досягнення перспективних якісних змін доцільним є:

- розробити та впровадити галузеві стандарти юридичної освіти;
- удосконалити організаційно-правові основи організації та діяльності вищих юридичних навчальних закладів, включаючи засади їх автономності, самоврядності, питання впорядкування діяльності філій юридичних ВНЗ, кафедрального структурування, статусу викладачів (доцентів, професорів) тощо;
- забезпечити інтеграцію вищої юридичної освіти, науки і практики;
- наблизити зміст загальнотеоретичних та гуманітарних курсів до сфери професійної підготовки фахівців-юристів (юридизація вищої юридичної освіти);
- здійснити розробку курсів та викладання правових дисциплін з обов'язковим врахуванням національної історії виникнення та розвитку правових норм, інститутів та принципів права; сучасного європейського права та тенденцій його розвитку.

ІV. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Реформування системи стандартизації професії

Для подолання проблем зазначеної сфери рекомендованим є:

1. Розробити, погодити з зацікавленими державними органами та затвердити Галузеві стандарти «бакалавр права» і «магістр права»;
2. Визначити в спеціальному законодавстві (закони «Про державну службу», «Про нотаріат», «Про виконавче провадження», «Про прокуратуру», «Про судоустрій», «Про адвокатуру», «Про кримінально-виконавчу службу»), державних стандартах вищої освіти, професійно-посадових класифікаторах, чітке розмежування бакалаврського і магістерського освітніх рівнів для вступу до різних юридичних професій (посад); професійні права бакалаврів та магістрів, в тому числі шляхом передбачення певних кваліфікаційних вимог до визначених посад, як однієї з передумов формування позитивного ставлення до бакалаврів - сформованих фахівців у галузі права;
3. Зблизити ринок праці щодо правових професій із навчальним середовищем – широке заохочення днів правничої кар'єри, розширення та удосконалення інституту стажування у приватних компаніях та державних установах й організаціях (можливе введення інституту інтернатури для правників з деяких професій та посад, що визначаються МОН за рекомендацією експертними радами), факультативних курсів із практичним випробуванням (участю у судовому засіданні під керівництвом партнера юридичних компаній), – що дасть можливість забезпечити безперешкодне працевлаштування випускників згідно з їх можливостями та побажаннями, та формування конкурентноздатних фахівців.
4. Розробити й затвердити нову редакцію Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах; Положення про планування й

облік видів діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, норми часу на їхню реалізацію; нову редакцію нормативів чисельності студентів, на одну штатну посаду педагогічного і науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах;

5. Запровадити заняття з розгляду реальних випадків правозастосування, проведення студентських дебатів, активного поширення імітаційних судових засідань та юридичних процедур регулятивного спрямування (отримання дозволів, реєстрація нерухомості, компаній, акцій тощо), участі у законопроектній роботі, активного стимулювання роботи юридичних клінік, та забезпечення їх взаємодії з правозахисними організаціями і засобами масової інформації, обміну досвідом між студентами та визнаними фахівцями в галузі права, організації і проведення щорічних внутрішньо вузівських олімпіад з судівництва, консультування (інтерв'ювання) та за результати їх участь в аналогічних загальнонаціональних олімпіадах; ширше впроваджувати розроблення та вивчення спецкурсів з конкретних напрямів практичної діяльності;

6. Уточнити перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців-юристів, передбачивши, зокрема, розподіл підготовки фахівців з юриспруденції і суміжних видів діяльності – державних реєстраторів, правоохоронців, криміналістів, митників, прикордонників, юристів-фахівців за галузевими напрямами тощо.

Реформування організаційно-адміністративних засад

Для реформування організаційно-адміністративних засад діяльності ВНЗ рекомендованим є:

1. Припинити практику створення юридичних факультетів у непрофільних ВНЗ;

2. Удосконалити організаційно-правову форму недержавних юридичних вищих навчальних закладів, яка б з одного боку наблизила ці заклади до неприбуткових організацій (значна частина прибутку має розподілятися професорсько-викладацьким/ науково-педагогічним колективним органом (радою установи) на цільові потреби ВНЗ відповідно до функціонального призначення і статусу ВНЗ), а з іншого – передбачала би достатні умови для автономного існування, враховуючи необхідні цільові преференції щодо плати за землю, нерухомість під умову цільового використання, пільги податкового характеру тощо;

3. Створити на базі провідних юридичних ВНЗ навчально-наукових комплексів для забезпечення безперервності у здобутті вищої юридичної освіти та поєднання зусиль у науково-дослідній діяльності;

4. Спрямувати спеціалізовані юридичні навчальні заклади на підготовку фахівців відповідної спеціалізації;

Удосконалення сфери доступу до освіти

Сфера доступу до ВЮО має бути удосконалена розширенням обсягу та удосконалення системи викладання правових знань у середній школі, залучення до розробки програм та методик викладання шкільних правничих дисциплін («Основи правознавства» або «Основи Конституції України», або «Основи українського права», або «Права людини» чи інший правничий предмет, що

ґрунтується на поєднанні названих предметів) науково-педагогічних працівників вищої школи. Освітнім напрямом, який дозволить у загальноосвітній школі особі зробити усвідомлений професійний вибір, може бути освіта з прав людини та з конституційних основ прав людини та громадянина в Україні. Саме домінанта прав і свобод людини як загальнолюдських цінностей в системі загальних знань може сприяти формуванню та розвитку правової культури, загальної поваги до людини, підвищенню духовності та моральності суспільства. Такий підхід відповідає міжнародним та європейським стандартам, зокрема рекомендаціям Ради Європи (Рекомендація № R(85)7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо викладання та вивчення прав людини в школах). Даний напрям має бути запроваджений в державні стандарти загальної освіти.

Удосконалення навчального процесу

Удосконалення навчального процесу має здійснюватись виходячи з наступних позицій:

1. Збалансування співвідношення загально-правових дисциплін та юридичної казуїстики як, у межах бакалаврських, так і магістерських курсів, а також обсяги наявних форм учбового процесу – аудиторної, позааудиторної та самостійної роботи, співвідношення яких має змінюватися в бік збільшення годин на практичні заняття в залежності від року навчання;

2. Запровадження форм, методів навчальних занять: імітаційних (ігрових) судових засідань та адміністративно-правових процедур із запрошенням у якості арбітрів практикуючих юристів, використання бінарних лекцій за участю викладача та юриста-практика;

3. Внесення змін та доповнень до наказів МОН України щодо юридичних клінік з метою включення курсу юридичної клініки до навчальних планів ВНЗ. Суттєве підвищення значення клінічної освіти у навчальному процесі (підкр. авт. – В. У), а саме: (а) залучення студентів до юридичних клінік як виду навчальної практики на усіх курсах навчання та зняття невинуватених вікових і кваліфікаційних обмежень; (б) покращення матеріального та професійного кадрового забезпечення клінік (залучення на договірних засадах викладачів та практикуючих юристів до керівництва, кураторства та консультування діяльності клінік), виділення годин навчальної та методичної роботи викладачів на роботу в юридичній клініці; (в) розширення спільних програм юридичних клінік та неурядових організацій правозахисного спрямування; (г) оцінювання роботи студентів у юридичних клініках, зокрема, у формі особистої звітності, та врахування цих результатів при нарахуванні навчальних кредитів та оцінюванні виробничої практики.

4. Проведення практичної підготовки студентів-юристів в групах по 10-15 осіб з метою залучення всіх студентів до практичного вирішення ситуаційних завдань та кращого контролю процесу вирішення ситуацій і об'єктивності оцінювання;

5. Розробка комплексних навчальних курсів, що охоплюють практику виконання юридичних документів («юридичне письмо»), тактику та стратегію прийняття правових рішень, розробку та написання юридичних документів, елементи юридичної психології, етику та діяльність з представництва інтересів

громадян та юридичних осіб в судах, державних органах, органах місцевого самоврядування, риторичу та судове мовлення.

6. Збільшення обсягу практичної підготовки в магістратурі. Зокрема, передбачити окремі курси із ведення переговорів, медіації та договірної роботи, складання юридичних документів підвищеної складності (наприклад, касаційних скарг, меморандумів, матеріалів юридичної оцінки (due diligence), юридичних висновків, технік та методик юридичного аудиту та інш.), тактики ведення справ у судах вищих інстанцій, міжнародному комерційному арбітражі, юридичної конфліктології та юридичної техніки, а також курсів державного управління, менеджменту в галузі, психології управління. Під час викладання зазначених курсів має віддаватися перевага практичним заняттям та рольовим іграм.

7. Розширення системи спеціалізованих факультативних курсів із комбінованим академічно-практичним складом викладачів та випробуваннями у вигляді участі у вирішенні реальних правових конфліктів...;

8. Визначення базових вищих навчальних закладів та кафедр для запровадження постійно діючих наукових й науково-методичних семінарів для педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

9. Забезпечення планування годин аудиторного й позааудиторного навантаження викладачів (доцентів, професорів) відповідно до критеріїв, прийнятих у європейських ВНЗ.

Реформування системи оцінювання знань студентів

Для подальшого розвитку запровадженої системи оцінювання у ВЮО необхідно:

1. Визначити на загальнодержавному рівні критерії оцінювання якості здобутих студентами знань (а) у відповідності до стандартів освіти та (б) з врахуванням того, що система залікових кредитів має свідчити як про загальний рівень успішності студента, так і про його спеціалізацію у тих чи інших дисциплінах або про його наукові уподобання;

2. Викласти відповідні критерії у методиці нарахування залікових кредитів як по окремих дисциплінах так і загалом;

4. Запровадити як випускне випробування студентів комплексний кваліфікаційний іспит змішаної форми, побудований на основі письмового тестування, з обов'язковим виконанням практичного завдання з врахуванням специфіки предмету, що враховує не лише спеціальні, але й загальноправові питання, яке доповнюється усним випробуванням з питань, де рівень знань та навичок неможливо оцінити за письмовим тестом;

5. Для випускників магістратури передбачити в системі випускних випробувань обов'язкове виконання письмових магістерських робіт поряд із тестуванням з основних навчальних правових дисциплін.

Розділ 4

ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ (4 год.)

1-ше заняття

- 1. Поняття та загальна характеристика юридичної практичної діяльності.**
- 2. Ознаки юридичної практичної діяльності.**
 - 2.1. Професіоналізм юридичної практичної діяльності.**
 - 2.2. Незалежність юридичної практичної діяльності.**
 - 2.3. Компетентність юридичної практичної діяльності.**
 - 2.4. Повага та не порушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів.**
 - 2.5. Конфліктність юридичної практичної діяльності.**
 - 2.6. Інформативність юридичної практичної діяльності.**
 - 2.7. Гласність юридичної практичної діяльності.**
 - 2.8. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (професійна таємниця).**
 - 2.9. Чесність, порядність та щирість у веденні юридичної справи.**

2-ге заняття

- 3. Характеристика змісту, засобів та форм практичної діяльності юристів.**
- 4. Принципи, завдання та функції юридичної практичної діяльності.**
 - 4.1. Принципи юридичної практичної діяльності.**
 - 4.2. Завдання, функції юридичної практичної діяльності.**

1. Поняття та загальна характеристика юридичної практичної діяльності.

Основні форми юридичної діяльності:

1) навчальна;

2) наукова;

3) *практична* – будучи тісно взаємопереплетеними, все ж є головною, оскільки пов'язана з потребами та інтересами функціонування державної влади, громадянського суспільства

Юристи здійснюють *практичні дії, спрямовані на з'ясування змісту та обсягу нормативно-правових актів та інших правових документів, ведення юридичних справ, конкретизацію нормативно-правових документів, захист прав і свобод суб'єктів права, на безпосередню зміну правової сфери суспільства (правової реальності, правової дійсності, правової системи).*

Сфери здійснення юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

- наука, освіта;

- політика та економіка;
- виробництво, екологія;
- охорона правопорядку;
- міжнародні відносини;
- сім'я тощо.

Зазначимо, що в нормативних джерелах, науковій та навчальній літературі діяння юристів щодо зміни та збереження правової матерії (дійсності) включаються в різні наукові та нормативні поняття, позначаються різними термінами.

Одним із найбільш розповсюджених підходів є їх віднесення до правової (юридичної) практики, під якою розуміється «діяльність по виданню (тлумаченню, реалізації і т. д.) юридичних приписів, що береться у єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом».

У нормативних джерелах під *юридичною практикою* (терміни «практика» та «практичний» з грецького означають дію, діяльність, діяльне життя, досвід) розуміється:

1) юридичне обслуговування суб'єктів права, зокрема, надання консультацій та роз'яснень з юридичних питань, складання заяв, скарг та письмових довідок правового характеру, здійснення представництва інтересів суб'єктів права у юридичних справах, здійснення правового обслуговування їх зовнішньоекономічної діяльності тощо;

2) практика судової, прокурорської, слідчої діяльності тощо.

Юридичну практику необхідно відрізнити від правової практики як правової діяльності та правового досвіду, в процесі здійснення якої видаються або застосовуються нормативно-правові документи, реалізуються їх вимоги. Правова діяльність, за загальним правилом, здійснюється всіма суб'єктами як юристами, так і не юристами, як на професійній, так й на не професійній основі.

Отже, юридична практика - це актуально здійснювана діяльність юристів як професійних знавців права щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права (особи, держави, суспільства), надання їм допомоги у складенні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки у відповідності з нормами права, посвідченні юридичних фактів тощо, в процесі яких забезпечується здійснення норм права його суб'єктами.

Особливості юридичної практичної діяльності як сфери застосування професійних знань

(за Н. П. Свиридова. Юридична деонтологія)

- особлива відповідальність;
- інтелектуальна привабливість;
- елітність;
- престижність;
- конфліктність;
- масовість.

2. Ознаки юридичної практичної діяльності

Юридичність як властивість соціальної діяльності притаманна тільки професійній діяльності юриста, а всі інші, хоч і близькі за характеристиками види соціальної або правової діяльності володіють окремими проявами юридичності, а не всім *компонентом її ознак*, і тому не можуть бути віднесені до юридичної практичної діяльності.

2.1. Професіоналізм юридичної практичної діяльності

Професіоналізм - це одна з основних властивостей і вимог до юридичної практичної діяльності, яка багато в чому *визначає її зміст, види та структуру*, закріплюється у відповідних нормативно-правових актах, є метою юридичного навчання, слугує основою для визначення вимог до суб'єктів її здійснення.

Ознака професіоналізму повинна відбивати *специфіку юридичної практичної діяльності*:

1) відокремивши її від правової поведінки в цілому, що здійснюється в тих або інших ситуаціях всіма суб'єктами права;

2) визначити обсяг і зміст вимог власне до оплачуваної суспільством систематично здійснюваної діяльності та її суб'єктів.

Класифікації ознак признаков професіоналізму діяльності:

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан.
Юридична деонтологія)

А. Ринкен відносить до проявів професіоналізму:

- відповідність діяльності особливому рівню (якості) задач, що вирішуються;

- особливу кваліфікацію, високу ділову компетенцію, ґрунтовану на науковій освіті осіб, що належать до професії;

- особливу професійну корпоративність, в основі якої лежить позаекономічна орієнтація на певні цінності;

- позапартійну, ділову професійну роботу.

А. Жалинський вважає «ознаками професіоналізму як властивістю діяльності юриста:

1) здійснення цієї діяльності за правилами, виробленим і закріпленим у встановленому порядку;

2) відповідність процесу і результатів діяльності певним вимогам, що можуть носити нормативно-правовий та професійно-етичний характер;

3) підконтрольність діяльності державним органам і (або) корпорації спеціалістів;

4) оплатність діяльності;

5) гарантії її здійснення у встановлених випадках, включаючи доступ до неї заінтересованих осіб».

2.2. Незалежність юридичної практичної діяльності

Незалежність притаманна юридичній практичній діяльності як її невід'ємна, «природна», основна та специфічна властивість.

1). *Своєрідність юридичної практичної діяльності* - при веденні юридичних справ є незалежною від будь-якого впливу, крім залежності від закону, права в цілому.

2). Визнання та усвідомлення суспільством, державою незалежності юридичної практичної діяльності є одним із найважливіших чинників безумовного *забезпечення прав і свобод суб'єктів права*, існування права як ефективного регулятора суспільних відносин.

3). Незалежність притаманна усім видам юридичної практичної діяльності і забезпечує довіру та повагу до неї інших осіб.

Незалежність юридичної практичної діяльності виключає вплив на рішення або поради юриста будь-який тиск зовнішніх факторів (телефонного права, підкупу, залякування тощо), особистого інтересу юриста (бажання одержати необґрунтовану додаткову винагороду або інші особисті блага) чи бажання догодити іншим суб'єктам - клієнту, суду, органам влади тощо.

Гарантії забезпечення незалежності юридичної практичної діяльності (за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)
(визнаються на законодавчому рівні)

- «судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними, підкоряються тільки законові і нікому не підзвітні», гарантії їх незалежності встановлюються Конституцією та законами України, а державою гарантується фінансове та матеріально-технічне забезпечення суддів і судів;

- згідно до закону, **незалежність суддів забезпечується:** а) встановленим законом порядком їх обрання, зупинення їх повноважень та звільнення з посади; б) передбаченою законом процедурою здійснення правосуддя; в) таємницею прийняття судового рішення і заборонаю її розголошення; г) заборонаю під загрозою відповідальності втручання у здійснення правосуддя; д) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; і) недоторканністю суддів та правом судді на відставку; ї) особливим порядком фінансування судів, створенням необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності судів, матеріальним і соціальним забезпеченням суддів відповідно до їх статусу; є) системою органів судового самоврядування.

Аналогічним чином охороняються законом професійні права, честь і гідність *адвоката*:

- забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю;

- документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення, не підлягають оглядові, розголошенню чи вилученню без його згоди;

- забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Республіки Крим, області, міста Києва;

- не може бути внесено подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також винесено окрему ухвалу суду щодо правової позиції адвоката у справі;

- адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу;

- кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки вищими посадовими особами прокуратури України;

- адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати їй застосуванням у зв'язку з поданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно з законом.

Незалежність юридичної практичної діяльності забезпечується

також:

1) особистими професійними якостями юриста, зокрема, їх чесністю, порядністю, справедливістю, щирістю, здатністю діяти вільно, чесно та у відповідності з законними інтересами клієнта;

2) справедливою організацією системи юстиції, яка виключає необґрунтоване обмеження незалежності юристів, втручання у ведення юридичних справ, тиску на них при здійсненні професійних функцій;

3) професійними асоціаціями юристів, які повинні створювати і забезпечувати реалізацію професійних стандартів та деонтологічних норм професійної поведінки, захищати своїх членів від порушення їх прав, взаємодію з інститутами суспільства і держави для реалізації цілей правосуддя;

4) заборонаю чи обмеженням можливостей суміщення здійснення юридичної практичної діяльності з іншими видами соціальної діяльності, у тому числі державною або підприємницькою діяльністю, які можуть вплинути на їх незалежність;

5) створенням умов для надання юристами вільної, справедливої та конфіденційної юридичної допомоги особам, які позбавлені свободи;

6) забезпеченням конфіденційності відносин юриста з клієнтом, захистом звичайної та електронної систем юридичного діловодства від незаконного втручання та вилучення інформації;

7) реальністю прав юриста здійснювати поїздки у межах країни та за кордоном, пов'язаних з веденням юридичної справи; вільного пошуку, одержання та розповсюдження інформації, яка відноситься до ведення юридичної справи; надавати в установленому порядку юридичні послуги будь-яким суб'єктам права.

Інші обмеження та заборони, що гарантують незалежність юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан. Юридична деонтологія)

Так, інші суб'єкти не повинні:

а) ототожнювати чи ідентифікувати юриста з його клієнтом, справою клієнта незалежно від популярності чи непопулярності цієї справи, позитивної чи негативної оцінки особи клієнта, його діянь (злочинів);

б) притягати юриста до юридичної відповідальності у зв'язку з наданням їм юридичних послуг клієнту на законних підставах та у відповідності до закону;

в) відмовляти юристу у визнанні його права вести юридичну справу, якщо він має необхідний допуск до юридичної практики.

Юрист особисто не повинен як прагнути вплинути на суддю, інших офіційних осіб засобами, забороненими законом, так й брати участь у діях, наміром яких є зрив ведення юридичної справи. Навпаки, він повинен утримуватися сам від подібної поведінки, чинити опір незаконним діям інших суб'єктів.

2.3. Компетентність юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан. Юридична деонтологія)

Компетентність - це володіння суб'єктом спеціальними теоретичними та практичними знаннями, вміннями й навичками, що дозволяють повно, точно, ефективно реалізовувати компетенцію, якісно і кваліфіковано здійснювати професійну діяльність.

Компетентність юриста означає наявність правових та інших спеціальних знань, навичок та вмінь, професійного досвіду, які набуваються внаслідок професійної підготовки та здійснення професійної діяльності.

Складові компетентного ведення юридичної справи:

- розслідування і аналізу фактичної інформації, правових елементів проблеми;
- застосування необхідних методів і процедур, адекватної підготовки, що відповідають стандартам професійної діяльності;
- усвідомлення фахової спроможності вести справу.

Вимоги до підготовки й досвіду юриста:

- постійно займатися своїм навчанням і освітою;
- рівень компетентності юриста визначається відповідними суб'єктами при призначенні на посаду або виборах, при наданні ліцензій на право заняття юридичною практикою, а також періодично - при проведенні атестації юристів (наприклад, право обіймати посади суддів та прокурорів чи займатися юридичною практикою мають особи, які мають вищу юридичну освіту і, як правило, стаж роботи за юридичною спеціальністю. Необхідною умовою для зайняття посади судді будь-якого суду є складання кваліфікаційного екзамену. Добір кандидатів у судді здійснюється за результатами складання кваліфікаційного екзамену. Кваліфікаційні екзамени на посаду судді приймаються кваліфікаційними комісіями суддів відповідних судів та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Кваліфікаційна комісія суддів проводить кваліфікаційний екзамен і, з урахуванням його результатів, дає висновок про рекомендацію на посаду судді);

- кваліфікаційна атестація суддів може бути черговою або достроковою. За результатами проведеної атестації кваліфікаційна комісія суддів приймає рішення про: 1) присвоєння судді кваліфікаційного класу; 2) присвоєння судді більш високого кваліфікаційного класу; 3) залишення судді у раніше присвоєному кваліфікаційному класі;

- залежно від посади, стажу, досвіду роботи і рівня професійних знань для суддів встановлюється шість кваліфікаційних класів: вищий, перший, другий, третій, четвертий та п'ятий. Суддям, які мають кваліфікаційні класи, встановлюються доплати до посадових окладів у розмірах, передбачених законодавством України;

- за невідповідність рівня професійних знань суддя може бути звільнений з посади.

Подібним чином визначається та контролюється рівень компетенції й інших категорій юристів. Зокрема, адвокатом може бути громадянин України,

який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю юриста або помічника адвоката не менше двох років, склав кваліфікаційні іспити, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України. Для визначення рівня професійних знань осіб, які мають намір займатися адвокатською діяльністю, вирішення питань про дисциплінарну відповідальність адвокатів утворюються кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури у складі двох палат – атестаційної та дисциплінарної, які приймають рішення про видачу свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю або про відмову у видачі свідоцтва, притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

2.4. Повага та не порушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан.
Юридична деонтологія)

Характерні риси:

по-перше, повага та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів права є одним із важливих стандартів діяльності правоохоронних органів, які застосовують заходи примушення, здійснюють оперативно-розшукову діяльність і закріплене на законодавчому рівні (так, в статті 5. Закону України «Про міліцію» «Діяльність міліції та права громадян» зазначено, що «міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності з законом. Ніякі виняткові обставини або вказівки службових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності міліції... Міліція поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини»);

по-друге, вимога поваги та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів права доповнюється і забезпечується інститутами пояснень на вимогу громадян відповідних посадових осіб причин і підстав обмеження їх прав чи свобод, оскарження в суді неправомірних дій посадових (службових) осіб, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, відновлення порушених прав та свобод відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди;

по-третє, статтями 55 та 56 Конституції України визначається і гарантується право кожної особи на:

- оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;

- звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

- звернення за захистом своїх прав і свобод після використання всіх національних засобів правового захисту до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна;

- захист своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами;

- відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи

бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

2.5. Конфліктність юридичної практичної діяльності (цій важливій проблемі присвячена окрема тема курсу. - авт. В. У.)

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

Конфлікт - *це зіткнення протилежних сторін, думок, інтересів, суб'єктів тощо або зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи суб'єктів взаємодій.*

В основі будь-якого конфлікту лежить *ситуація*, яка містить:

- а) протилежні позиції сторін з будь-якого приводу;
- б) протилежні цілі або засоби їх досягнення за даних умов;
- в) неспівпадіння інтересів, бажань, потреб тощо.

Конфлікти поділяються на:

- внутрішньособисті,
- міжособові,
- міжгрупові,
- організаційні,
- міжнаціональні,
- регіональні тощо.

Юридичну практичну діяльність можливо розглядати як засіб попередження та вирішення конфліктів.

До *конфліктів*, які найчастіше виникають в юридичній практичній діяльності доцільно віднести такі:

1) конфлікти протилежності законних інтересів юриста та протиправних інтересів особи, яку він захищає;

2) конфлікти протилежності інтересів осіб, інтереси яких одночасно представляє юрист або інтересів осіб, які він представляє та інтереси осіб, яких він раніше представляв;

3) конфлікти протилежності власних інтересів юриста та особи, яку він представляє тощо.

Можливі кроки попередження юристом конфлікту:

а) брати на себе ведення юридичних справ, якщо на його професійні рішення в інтересах клієнта вплинуть або можуть вплинути його фінансові, ділові, майнові або особисті інтереси;

б) діяти як захисник протилежної сторони проти особи, яку він представляє з якоїсь іншої справи;

в) представляти клієнта, якщо це представництво буде прямо порушувати інтереси іншого клієнта, або може бути суттєво обмежене зобов'язаннями юриста перед іншим клієнтом чи третьою особою;

г) використовувати інформацію щодо клієнта на його шкоду, за винятком випадків, коли це дозволяється або вимагається законом та професійними нормами;

д) надавати фінансову допомогу клієнту в зв'язку зі справою, що розглядається судом або має бути розглянутою судом, чи приймати винагороду за представництво клієнта від будь-кого, крім клієнта і т. ін.

2.6. Інформативність юридичної практичної діяльності

Здійснюючи професійну діяльність юрист збирає, аналізує та розповсюджує інформацію що стосується юридичних справ, які він веде, зокрема:

- 1) запитує і отримує документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, громадян;
- 2) ознайомлюється на підприємствах, в установах і організаціях з усіма необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом;
- 3) отримує письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань;
- 4) застосовує науково-технічні інформаційні засоби відповідно до чинного законодавства;
- 5) доповідає про клопотання і скарги на прийомі у посадових осіб та відповідно до закону одержує від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;
- 6) бере участь у розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і дає пояснення щодо суті клопотань і скарг тощо.

Головні принципи, якими повинен керуватися юрист при представництві інтересів суб'єкта права та діях від його імені, є:

- *максимальна швидкість інформації, яка надається юристом;*
- *її обмеження лише інтересами суб'єкта прав;*
- *дотримання всіх його вимог щодо того, як його представляти.*

Обсяг інформації, який повинен надаватися юристом, залежить від складності юридичної справи та його можливостей вірно зрозуміти та оцінити її. Наприклад:

- а) у переговорах, коли є час пояснити стан справи, юрист повинен переглянути разом із клієнтом усі важливі її положення;
- б) на судовому процесі юрист повинен пояснити загальну стратегію та перспективи досягнення сприятливого вирішення справи, застерегти клієнта щодо тактики, яка може завдати шкоди або вплинути на інших осіб;
- в) як правило, інформація, що надається юристом, розрахована на клієнта як на дієздатну та деліктоздатну особу, але вона може бути обмежена у випадках, коли клієнт - неповнолітня особа або особа, яка не є дієздатною;
- г) недоцільно інформувати про стан справ кожного з членів організації або групи осіб; вона у таких випадках надається відповідним посадовим особам цих організацій;
- д) іноді обставини можуть вимагати від юриста діяти від імені клієнта без попередньої консультації з ним.

Юрист не може приховувати інформацію від клієнта, виходячи із власних інтересів або зручностей, робити неправдиві або такі, що вводять в оману, повідомлення щодо себе або щодо послуг, які цей юрист надає. До останніх відносяться повідомлення, які:

- містять суттєве викривлення факту чи закону або замовчують необхідний факт;

- створюють невинуватене очікування щодо результатів, яких юрист може досягнути, чи проголошує, що юрист може досягнути результатів засобами, які порушують правила професійної поведінки або закон;

- необґрунтовано порівнюють послуги, які надає юрист, з послугами, що надаються іншими юристами тощо.

Виправданим вважається поширення інформації:

- стосовно прізвища та імені юриста, його адреси та номера телефону;

- типу послуг, що їх юрист буде надавати;

- підстав, за якими визначається гонорар юриста, враховуючи ціни за конкретні послуги, питань порядку сплати та кредиту;

- знання юристом іноземних мов;

- прізвищ осіб, які рекомендують цього юриста, і прізвищ клієнтів, яких юрист регулярно представляє, за їхньої згоди тощо. Здійснення будь-якого виду юридичної практичної діяльності;

- неможливе без необхідного інформаційного забезпечення.

Діяльності юридичної служби з організацією збирання, обробки, збереження, обліку та упорядкування інформації:

1) організовує облік і зберігання текстів законодавчих та інших нормативних актів або підтримує їх у контрольному стані;

2) з використанням сучасних технічних засобів проводить інформаційно-довідкову роботу із законодавства, оперативно доводить до адресатів інформацію про зміни в нормативних актах і нові акти, рекомендації органів Юстиції, роз'яснення Вищого арбітражного суду та Пленуму Верховного Суду;

3) готує керівництву довідкові матеріали із законодавства, дає консультації з правових питань;

4) аналізує наслідки розгляду претензій, позовів і судових справ, практику укладання та виконання договорів (контрактів); вносить керівникам пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення діяльності;

5) організовує і проводить роботу, пов'язану із підвищенням рівня правових знань працівників, інформує про законодавство, роз'яснює існуючу практику його застосування;

6) одержує у встановленому порядку від посадових осіб міністерства, підприємства, їх структурних підрозділів документи, довідки, розрахунки, інші матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань.

Обов'язки юристів та їх клієнтів:

а) поважати інформаційні права інших суб'єктів;

б) використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);

в) забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин;

г) забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;

д) зберігати її в належному стані протягом встановленого терміну і надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;

ж) компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію.

Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України, зокрема за вчинення таких порушень як:

- необґрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- навмисне приховування інформації;
- примушення до поширення або перешкодження поширенню чи безпідставна відмова від поширення певної інформації;
- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи;
- використання і поширення інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків;
- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна охороняти цю таємницю;
- порушення порядку зберігання інформації;
- навмисне знищення інформації;
- необґрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом.

2.7. Гласність юридичної практичної діяльності

Насамперед слід наголосити на взаємозалежності гласності і конфіденційності юридичної практичної діяльності.

Гласність - це відкритість, «прозорість», об'єктивність, повнота інформації щодо юридичної практичної діяльності. Громадськості, кожен член суспільства мають право знати, що загрожує їх безпеці, правам та свободам, які заходи спрямовані і вживаються для їх забезпечення.

Одним із основних принципів здійснення правосуддя в Україні, поряд з такими принципами, як законність, незалежність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, свобода в наданні своїх доказів суду тощо, *є гласність та відкритість розгляду юридичних справ,* лише за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної та комерційної таємниці або коли є обґрунтовані заперечення однієї із сторін.

2.8. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (професійна таємниця)

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан. Юридична деонтологія)

По-перше, збереження професійної таємниці є характерною властивістю юридичної практичної діяльності, зокрема у випадках охорони конфіденційної інформації щодо суб'єктів, інтереси яких представляє чи захищає юрист, або отримання, розповсюдження такої інформації (нпр., збереження конфіденційної інформації є одним із найбільш важливих обов'язків адвоката, що визначається у клятві адвоката в якій він клянеться додержуватись законодавства України, міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики, з

високою громадянською відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути завжди справедливим і принциповим, чесним і уважним до людей, суворо зберігати адвокатську таємницю, всюди і завжди берегти чистоту звання адвоката, бути вірним Присязі).

По-друге, конфіденційність інформації про особу закріплена на конституційному рівні (ст. 32 Конституції України) і є одним із природних прав людини, непорушення та забезпечення якого є обов'язком будь-яких інших суб'єктів (громадян, посадових осіб, органів держави тощо).

Виконання юристом обов'язку забезпечувати непорушність права суб'єкта на конфіденційність особистої інформації:

1) сприяє повному виявленню фактів, суттєвих для реалізації та захисту їх інтересів тому, що дотримання юристом конфіденційності інформації стосовно клієнта, якого він представляє, спонукає клієнта бути повністю відвертим з юристом, обговорювати з ним навіть делікатні справи або справи, що можуть зашкодити репутації клієнта;

2) стимулює суб'єкти права звертатися якомога раніше до юристів за юридичною допомогою чи правовим вирішенням юридичних справ, щоб визначити свої права, з'ясувати, що вважається законним і правильним згідно існуючим законам. Принцип конфіденційності є визначальним у взаєминах «юрист-клієнт» і застосовується, наприклад, у судових та інших процесах, на які юрист може бути викликаний як свідок або в зв'язку з якими повинен якимось іншим чином давати свідчення щодо клієнта.

По-третє, Закон захищає обов'язок юриста зберігати конфіденційність взаємин «юрист – клієнт», тому він може бути примушений розголосити конфіденційність інформації лише у випадках визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

По-четверте розголошення конфіденційної інформації, що суперечить інтересам клієнта, на власний розсуд юриста можливе у випадках:

а) коли клієнт має намір скоїти дії, які за своїм характером є злочинними, можуть, наприклад, призвести до смерті або тяжкого тілесного ушкодження іншої людини, щоб запобігти таким наслідкам. При цьому юристу важливо дізнатися, коли насправді буде здійснюватися цей злочинний намір, оскільки клієнт може змінити своє рішення, та розголосити конфіденційну інформацію лише у тих межах, які необхідні для попередження злочину;

б) розголошення конфіденційної інформації може бути здійсненим у разі, коли судовий позов або дисциплінарне звинувачення містять необґрунтоване твердження щодо співучасті юриста у протиправних діях клієнта або будь-якої іншої неналежної поведінки юриста, пов'язаної з представництвом клієнта.

Наголосимо, що у будь-якому випадку інформація повинна розголошуватися не більше, ніж це необхідно для доказу невинності юриста і так, щоб обмежити коло осіб, які мають доступ до неї, судом або іншими особами, яким необхідно її знати.

Обов'язок юриста зберігати конфіденційність інформації щодо клієнта продовжує бути чинним і після того, як взаємини «юрист-клієнт» припинилися.

2.9. Чесність, порядність та щирість у веденні юридичної справи

Основним завданням юриста є професійне та правомірне ведення юридичної справи, але в деяких випадках неможливо нормативно визначити вимоги до юриста або суб'єкта, інтереси якого він захищає, крім того юрист володіє конфіденційною інформацією, оцінка та використання якої залежить особисто від нього тощо. Ці та інші особливості юридичної практичної діяльності обумовлюють й особливе ставлення до таких якостей юриста як чесність, порядність та щирість у веденні юридичної справи.

Юрист не повинен:

- 1) фальсифікувати докази, радити чи сприяти свідкові неправдиво свідчити або створювати сприятливі для цього умови;
- 2) навмисно перешкоджати протилежній стороні мати законний доступ до доказів або змінювати, знищувати чи приховувати документ або інший матеріал, що має потенційне значення як доказ, а також не повинен радити або сприяти іншій особі робити будь-що подібне;
- 3) свідомо не виконувати зобов'язання, що накладаються юридичними процедурами, за винятком відкритої відмови, яка ґрунтується на відсутності його чинних зобов'язань;
- 4) звертатися з явно необґрунтованим запитами щодо подання відомостей і документів або намагатися не виконати законного запиту протилежної сторони щодо надання їй відомостей та документів;
- 5) у ході ведення юридичної справи посилалися на будь-який факт, який він не вважає важливим, або який не буде підкріплений відповідними доказами, відстоювати своє особисте знання фактів зі спірного питання (за винятком тих випадків, коли він виступає як свідок);
- 6) проголошувати особисту думку щодо обґрунтованості справи, надійності свідка, винності сторони у цивільному процесі, винності чи невинності обвинуваченого у кримінальній справі;
- 7) вимагати від особи, яка не є клієнтом, утримуватися від добровільного надання інформації іншій стороні, якщо тільки ця особа не є родичем або іншим представником клієнта.

Коли юрист веде юридичну справу, він повинен діяти з доцільною сумлінністю, дбайливістю і швидкістю. Зокрема, юрист:

- а) повинен вести юридичну справу, не зважаючи на протидію, перепони або ж незручності для себе, і може вживати будь-які законні дії, необхідні для відстоювання справи або ж дій клієнта, але які не порушують норм права та професійної етики;
- б) виконувати взяті на себе зобов'язання, дотримуватися інтересів клієнта і виявляти старанність у своїх діях від його імені;
- в) має право на власний професійний розсуд визначати засоби, за допомогою яких слід вести справу;
- г) мусить регулювати навантаження в роботі так, щоб кожна справа вирішувалася своєчасно та належним чином.

3. Характеристика змісту, засобів та форм практичної діяльності юристів

Юридична практична діяльність складається з окремих юридично значущих дій, пов'язаних між собою метою та завданнями, що ставляться юристами певного напрямку спеціалізації та кваліфікації. Кожна типова дія передбачена законодавцем як нормативно усталений припис.

Основні дії в структурі змісту юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан. Юридична деонтологія)

1. Тлумачення правових текстів:

- з'ясування змісту та обсягу правової норми;
- роз'яснення для інших.

2. Складання правових документів:

- протоколи;
- позови;
- постанови тощо.

3. Ведення юридичної справи:

- встановлення юридичних фактів;
- доказування;
- вибір і аналіз правових норм;
- правова кваліфікація;
- вирішення юридичної справи;
- виконання рішення з юридичної справи.

4. *Консультування з правових питань* - підготовка письмових та усних відповідей з питань правового регулювання, доцільності та логічності правових вчинків особи або організації, перспективи розвитку справи.

5. Представництво юристом інтересів суб'єкта права.

Прийоми і засоби юридичної практичної діяльності (за їх допомогою практична діяльність юристів досягає мети, здійснюються завдання та функції, що покладені на ту чи іншу інституцію):

(за Н. П. Свиридова. Юридична діяльність; С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

а) *процедурні* – методики, рекомендації, програми, нормативно-правові акти, що включають оптимальні алгоритми здійснення юридичної практичної діяльності, її видів та окремих юридичних дій;

б) *пізнавальні* – наукові (теорії, гіпотези, концепції), нормативні (правові принципи, презумпції, визначення та обмеження, що містяться в законі) або прагматичні конструкції;

в) *вербальні* – понятійний апарат юриста;

г) *регулятивні* – правові приписи, в тому числі обмеження, стимули, їх юридична сила (обов'язковість) і офіційність;

д) *інформаційно-технічні* – комп'ютерна техніка, інформаційно-пошукові системи, програмні засоби;

е) *організаційно-технічні* – копіювання, засоби зв'язку і передачі інформації тощо.

Слід відмітити, що *форми* діяльності юристів характеризуються як способи

зовнішнього прояву або фіксації юридично-значущих дій, на підставі чого слід розрізняти *форми-дії та форми-документи*.

Основні форми юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

За критерієм функціональної спрямованості суб'єкта юридичної практичної діяльності:

- а) нормотворча;
- б) контрольна;
- в) виконавча;
- г) правозастосовна.

За способом зовнішнього прояву:

- *акти-дії:*

- а) вербальні;
- б) конклюдентні.

- *акти-документи (або письмові):*

- а) правотворчі;
- б) правоустановчі;
- в) інтерпретаційні;
- г) реєстраційні.

4. Принципи, завдання та функції юридичної практичної діяльності:

4.1. Принципи юридичної практичної діяльності

Принципи юридичної практичної діяльності - це основні засади, вихідні положення, ідеї, які є орієнтирами, вимогами її здійснення, відбивають сутнісні властивості права. Принципи юридичної практичної діяльності є похідними від принципів права, конкретизують і деталізують їх:

- *по-перше, принципам права притаманна властивість універсального та абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі правової системи, механізмі правового регулювання, правосвідомості;*

- *по-друге, правові принципи є синтезуючими засадами, об'єднуючими зв'язками, ідеологічною основою виникнення, становлення і функціонування багатьох правових явищ. Вони визначають основи не тільки юридичної практичної діяльності, але й нормоутворюючої і правозастосовної діяльності, координують функціонування механізму правового регулювання, є критеріями оцінки правності (правової природи) рішень органів держави і дій громадян, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему права.*

Принципи права:

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

1) здійснюють універсальне і узагальнене закріплення основ суспільного ладу;

2) забезпечують одноманітне формулювання норм права та їх вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання та інших видів правового

впливу (інформаційного, ціннісно-орієнтаційного, психологічного, системоутворюючого);

3) безпосередньо впливають на виникнення і стале існування конкретних правових відносин, природних прав і обов'язків людини;

4) у розвинутих правових системах найчастіше виконують роль перехідної ланки від суспільних відносин до систем права і правового регулювання.

Принципи права поділяються на:

1. Загально-правові (або *соціально-правові принципи* - відображають систему цінностей, що властиві суспільству і мають або повинні мати правову форму виразу і забезпечення (домінування загальнолюдських цінностей над інтересами класів, націй, єдність суспільних і особистих інтересів).

2. Загальні.

3. Спеціальні (або *спеціально-правові принципи* - узагальнюють засади формування та існування власне права як специфічного соціального явища і поділяються на загальноправові, міжгалузеві, галузеві принципи, принципи інститутів, а також принципи правової діяльності, окремих її видів, зокрема юридичної практичної діяльності).

Загальноправові принципи:

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

1) *принцип гуманізму* - домінування у формуванні і функціонуванні правової системи, правовій та юридичній діяльності невід'ємних природних прав і свобод людини;

2) *принцип рівності громадян перед законом* - всі громадяни незалежно від національної, статевої, релігійної й іншої належності, посадового стану мають рівні загальногромадянські права і обов'язки, несуть рівну відповідальність перед законом;

3) *принцип демократизму* - право, законодавство адекватно відображають волю народу, формуються через безпосередню і посередню форми демократії, а інститути права повинні забезпечувати адекватну педалізацію волі народу;

4) *принцип правності (законності)* - здійснення всіх правових форм діяльності держави, функціонування громадянського суспільства, громадян на основі і у відповідності з нормами права, природними правами і обов'язками людини;

5) *принцип взаємної відповідальності держави і особи* - не тільки особа відповідальна перед державою, але й держава перед особою.

Таким чином, принципи юридичної практичної діяльності конкретизують принципи права стосовно професійної діяльності юристів і у концентрованому вигляді визначають її основні властивості.

Загальні принципи (за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)
(характерні для всіх напрямів здійснення юридичної практичної діяльності):

- правність (законність) діянь юриста та його рішень;
- рівність суб'єктів перед законом та правом;
- незалежність юриста при веденні юридичної справи від власних інтересів та зовнішнього тиску;

- неупередженість;
- обґрунтованість рішень;
- професіоналізм (компетентність);
- справедливість;
- гуманізм;
- повага до особи, її прав та свобод, права в цілому;
- поєднання гласності і конфіденційності.

Спеціальні принципи (за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

(принципи окремих видів, напрямів та сфер юридичної практичної діяльності)

Спеціально-правові принципи закріплюються у галузевому законодавстві, наприклад:

1) Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності (ст. 4. Закону України «Про адвокатуру»);

2) Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням, є гласною, при виконанні службових обов'язків працівники міліції незалежні від впливу будь-яких політичних, громадських об'єднань (ст. 3. Закону України «Про міліцію»).

4.2. Завдання, функції юридичної практичної діяльності

Метою юридичної практичної діяльності є захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві; забезпечення правності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку.

Мета юридичної практичної діяльності конкретизується у її завданнях, які нормативно визначені у відповідних законах.

Приклади нормативно визначених завдань юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія; А. Молдаван, Б. Богдан. Юридична деонтологія)

Адвокатура:

- сприяння захисту прав, свобод, представництво законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, а також надання їм іншої юридичної допомоги.

Міліція:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;

- участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Служба безпеки України:

- захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб;

- попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Функції юридичної практичної діяльності

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

Соціальне призначення юридичної практичної діяльності, її місце і роль у правовій системі відображається в її *функціях* - основних напрямках впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини.

Функції юридичної практичної діяльності поділяються на соціальні і спеціально-правові:

1) соціальні функції:

- ідеологічна;
- економічна;
- політична;
- управлінська;
- виховна функції та інші.

2) *спеціально-правові функції* (це напрямки її власне правового впливу на суспільні відносини - *регулятивний і охоронний*, зокрема реалізація *регулятивної функції* спрямована на забезпечення упорядкування нормальних, позитивних, корисних соціальних взаємодій суб'єктів права, а *охоронної функції* - на захист позитивних соціальних взаємодій від соціально шкідливих і небезпечних діянь людей, їх об'єднань, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

Приклади нормативно визначених функцій юридичної практичної діяльності (за Н. П. Свиридова. Юридична діяльність)

Експерт-криміналіст:

- провадження криміналістичних експертиз;
- консультування працівників правоохоронних та судових органів;
- участь у провадженні слідчих дій;
- фіксація і забезпечення якісної цілісності речових доказів по кримінальних справах.

Інспектор ДАІ:

- регулювання дорожнього руху;
- попередження дорожньо-транспортних подій;
- реєстрація і перереєстрація транспортних засобів;

- контроль знань і навичок осіб, що бажають отримати водійські права.

Джерела для підготовки

Основна література:

Бризгалов І. В. Юридична деонтологія. / І. В. Бризгалов. – К.: МАУП, 2003.

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Кобликов А. С. Юридична деонтологія. / А. С. Кобликов. – М.: НОРМА, 2002.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 126 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзіх М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзіх, А. Р. Крусян; МОНМС України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Пилипенко К. М., Соловйова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловйова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

Сливка С. Юридична деонтологія. Підручник. Вид. 2-е, переоб. и доп. / С. Сливка. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія: загальнотеоретична характеристика та методичні рекомендації до практичних занять. / С. С. Сливка. – Львів, 1995.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Цирфа Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Стандарти юридичної освіти / В. І. Андрейцев // Юридичний вісник України. – 2003. – 22-28 лютого.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Билиця. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бринцев В. Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів. / В. Бринцев // Право України. – 2001. – № 1.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4.

Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. / С. Гусарев // Право України. – 2005. – № 9.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.par.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.par.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Молдован А. В., Тилик Т. М. Адвокатура України. Навчальний посібник. / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.

Мартинюк Т. Розвиток правосвідомості в період трансформації українського суспільства / Т. Мартинюк // Право України. – 2007. – № 2.

Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2.

Юридичний словник-довідник: За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.

Юридична наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня

2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/7>.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон про прокуратуру: десять новацій. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/96047-zakon-pro-prokuraturu-desyat-povatsij.htm>.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації» від 27 серпня 1995 р. № 690. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов // Советская юстиция. – 1991. – № 23 – 24.

Сорбонська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 р.). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Питання для контролю і самоперевірки

1. На вашу думку, які риси характеризують юридичну практичну діяльність?
2. Розкрийте особливості юридичної практичної діяльності як сфери застосування професійних знань.
3. Що Ви розумієте під терміном «зміст юридичної роботи»?
4. Гарантії забезпечення незалежності юридичної практичної діяльності.
5. Назвіть та охарактеризуйте складові компетентного ведення юридичної справи.
6. Вкажіть обов'язки юристів та їх клієнтів.
7. Висловіть власні міркування з приводу виконання юристом обов'язку забезпечувати непорушність права суб'єкта на конфіденційність особистої інформації.
8. Охарактеризуйте прийоми і засоби юридичної практичної діяльності (*за їх допомогою практична діяльність юристів досягає мети, здійснюються завдання та функції, що покладені на ту чи іншу інституцію*).
9. Назвіть основні форми юридичної практичної діяльності.
10. Проаналізуйте принципи юридичної практичної діяльності.
11. Висвітліть функції юридичної практичної діяльності.
12. На Вашу думку, які морально-етичні вимоги характерні для всіх юридичних професій?
13. Чи існують корпоративні акти, що регулюють порядок здійснення окремих видів юридичної діяльності?
14. Вкажіть, провідні на вашу думку навчальні заклади України, в яких здійснюється підготовка адвокатів, прокурорів, суддів, слідчих та нотаріусів.

Короткий глосарій

Легалізація – узаконення, визнання законним, надання законної сили.

Легітимація – визнання чи підтвердження законності будь-якого права чи правомірності.

Де-юре – широко вживаний у правознавстві термін для позначення життєвих фактів, що офіційно засвідчені уповноваженими на це органами у встановленій законом юридичній формі (факти народження, смерті, одруження).

Компетентність – властивість юридичної практичної діяльності, під якою, як правило, розуміють визначену чи закріплену законом, іншим нормативним актом сукупність професійних функцій, завдань, повноважень посадової особи або іншого суб'єкта професійної діяльності.

Правова кваліфікація – юридична оцінка всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до певних юридичних норм.

Правосуддя – самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення справ у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі.

Ознаки правосуддя : а) воно здійснюється шляхом розгляду й вирішення судових справ; б) розгляд і вирішення у судових засіданнях справ ґрунтується на конституційних засадах; в) судові рішення ухвалюються судами іменем України та є обов’язкові до виконання на всій території України.

Правовідносини – об’єктивно виникаюча в суспільстві відповідно до закону особлива форма соціальної взаємодії, учасники якої мають взаємні права й обов’язки і реалізують їх з метою задоволення своїх потреб та інтересів в особливому порядку, не забороненому державою чи гарантованому й охоронюваному нею в особі певних органів.

Професіоналізм – особлива властивість людей системно, ефективно і надійно виконувати складну діяльність в найрізноманітніших умовах. Є однією із основних властивостей юридичної практичної діяльності, яка багато в чому визначає її зміст, види та структуру.

Юрист – професіонал, який має фундаментальні та спеціальні правові знання, глибоко переконаний у винятковому призначенні права і законності для суспільства, кваліфіковано користується юридичним інструментарієм при розв’язанні юридичних проблем в ім’я захисту прав і законних інтересів громадян.

Ситуаційні завдання

1. Ви суддя. Під час розгляду кримінальної справи про вбивство Ви довідуєтесь, що один із свідків (швидше - спільник підсудного) - колишній Ваш однокурсник по інституту, з яким Ви вже давно не бачились і забули про нього. Однак Ви згадали, що у вас була дуже серйозна сварка через дівчину, до якої Ви обоє залицялись і яка потім стала його дружиною. Ви за натурою людина злопам’ятна...

Момент морального вибору.

2. Ви – адвокат. До Вас звернувся відвідувач із проханням вести його справу. По своїх «каналах» ви дізналися, що ця людина за час розгляду справи змінила кількох адвокатів.

Як у даному випадку вчинити Ви?

3. Ви – адвокат, який захищає звинуваченого у крадіжці особистого майна. Слідство проведене досить недбало, і ви розраховуєте на виправдання підсудного. Раптом із довірчої розмови і цинічної відвертості ви дізнаєтесь, що кілька років тому він скоїв злочин, який і досі залишається нерозкритим і дуже резонансним. Перед вами вибір. Як ви вчините?

Тестові завдання

1. *Юридична практична діяльність є*

А результатом наукової класифікації
В науковою категорією

Б фактом правової дійсності
Г всі відповіді вірні

2. Основні засади, основоположні ідеї, які виступають орієнтирами і вимогами здійснення юридичної практичної діяльності і відображають сутнісні властивості права

- А функції юридичної практичної діяльності
- Б завдання юридичної практичної діяльності
- В принципи юридичної практичної діяльності
- Г вимоги до здійснення юридичної практичної діяльності

3. До основних видів юридичної практичної діяльності відносять

- А юридичну освіту, юридичну навчальну, наукову, адвокатську діяльність, досудове слідство
- Б слідчу, адвокатську, прокурорську діяльність
- В планову, колегіальну, процесуальну, судову, інтелектуальну діяльність
- Г конституційну, кримінальну діяльність, а також все вище перелічене

4. До ознак юридичної практики належить

- А діяльність юриста у сфері права
- Б діяльність, яка породжує правові наслідки
- В нормативно закріплена діяльність
- Г все вище сказане

5. До питання форми юридичної практичної діяльності слід віднести

- А протокол огляду місця події
- Б рішення суду
- В проведення обшуку
- Г всі відповіді вірні

6. Обов'язки та права юристів поділяються на

- А загальні, особливі, спеціальні
- Б загальні, особливі, специфічні
- В загальні, спеціальні, професійні
- Г загальні, специфічні

7. Етичними принципами діяльності працівників прокуратури є

- А гуманізм
- Б справедливість
- В рівність
- Г законність, та все вище перелічене

8. Гарантії юридичної практичної діяльності поділяються на

- А правові та поза правові
- Б внутрішні та зовнішні
- В стимулюючі та захисні
- Г вірно все вищесказане

9. Яке поняття розкриває таке визначення: «Здійснюється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права»

- А юридична деонтологія
- Б юридична діяльність
- В юридична практична діяльність
- Г правова регламентація юридичної діяльності

10. Яке поняття розкриває наступне визначення: «Спеціаліст, який має юридичні знання, причому не загальні відомості з права і держави, а професіональні, тобто фундаментальні і спеціалізовані знання»?

- А юрист
- Б адвокат
- В юрисконсульт
- Г нотаріус

11. Професійні юристи, їх об'єднання та установи державного й недержавного походження – це

- А об'єкти юридичної діяльності
- Б суб'єкти юридичної діяльності
- В методи юридичної діяльності
- Г засоби юридичної діяльності

Додатки

Закон України Про адвокатуру та адвокатську діяльність (Витяги)

(Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Визначення основних термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) адвокат - фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом;

2) адвокатська діяльність - незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту;

3) адвокатське самоврядування - гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом;

4) договір про надання правової допомоги - домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору;

5) захист - вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

6) інші види правової допомоги - види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення;

7) клієнт - фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність;

8) конфлікт інтересів - суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його

професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності;

9) представництво - вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні.

Стаття 2

Адвокатура України

1. Адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

2. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

3. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування.

Стаття 3

Правова основа діяльності адвокатури України

1. Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Закон України

Про прокуратуру

([Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

Розділ І. ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 1

Прокуратура

1. Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Стаття 2

Функції прокуратури

1. На прокуратуру покладаються такі функції:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;

3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

2. З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

3. На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Розділ II. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 7

Система прокуратури України

1. Систему прокуратури України становлять:

- 1) Генеральна прокуратура України;
- 2) регіональні прокуратури;
- 3) місцеві прокуратури;
- 4) військові прокуратури.

2. До військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих), перелік яких визначається в Додатку до цього Закону.

Утворення, реорганізація та ліквідація військових прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатів здійснюються Генеральним прокурором України.

3. Генеральна прокуратура України є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних та місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури.

4. Єдність системи прокуратури України забезпечується:

- 1) єдиними засадами організації та діяльності прокуратури;
- 2) єдиним статусом прокурорів;
- 3) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів;
- 4) фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України;
- 5) вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування.

5. У системі прокуратури може запроваджуватися спеціалізація прокурорів.

Закон України

Про нотаріат

(Витяги)

([Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/print1420373208692725>)

Стаття 1

Поняття нотаріату. Органи і особи, які вчиняють нотаріальні дії

Нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Стаття 2

Правова основа діяльності нотаріату

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України (254к/96-ВР), цей Закон, інші законодавчі акти України.

Стаття 2-1

Державне регулювання нотаріальної діяльності

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Розділ 5

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУДДІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЛІДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНА ВИКОНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ (6 год.)

1-ше заняття

- 1. Професіограма судді.**
- 2. Суддівська діяльність: поняття, функції суду та функціональні аспекти.**
- 3. Зміст суддівської діяльності та контроль за нею.**
- 4. Професіограма прокурора. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.).**
- 5. Поняття, принципи, функції, засади організації та організаційні основи діяльності прокуратури. Повноваження прокурора.**
- 6. Дисциплінарна відповідальність прокурора та звільнення з посади прокурора. Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю.**

2-ге заняття

- 7. Професіограма слідчого. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування.**
- 8. Органи досудового розслідування та їхні права. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю.**
- 9. Професіограма адвоката. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури.**
- 10. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види. Права та обов'язки адвоката.**
- 11. Дисциплінарна відповідальність адвоката. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю.**

3-тє заняття

- 12. Професіограма нотаріуса. Поняття та принципи нотаріальної діяльності.**
- 13. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса.**
- 14. Нотаріальні дії, що можуть вчинятися нотаріусами та іншими особами. Державне регулювання нотаріальної діяльності. Контроль за діяльністю нотаріуса.**
- 15. Професіограма співробітника юридичної служби,**

юрисконсульта. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності.

16. Вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю юридичної служби та юрисконсульта.

1. Професіограма судді

Зазначимо, що є різні види юридичної діяльності залежно від того, що взяти за основу класифікації. Однією з найбільш важливих класифікацій, яка характеризує практичну діяльність юристів є така, що визначає види за змістом юридичної роботи і дає можливість охарактеризувати окремі юридичні спеціальності. Так, у межах поняття юридичної практичної діяльності слід виокремлювати певні напрями її здійснення: суддівську (судову), прокурорську, слідчу, адвокатську, нотаріальну, консультативну та ін.

Маємо підстави стверджувати, що *професія судді - одна з найскладніших та найголовніших юридичних професій*. У діяльності судді реалізується велика кількість спеціальних якостей і навичок, що органічно входять до структури особи судді й визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності.

Основні аспекти професіограми судді

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. Соціальний аспект:

- суддя повинен не тільки правильно, згідно із законом розглядати і вирішувати кримінальну чи цивільну справу, а й максимально використовувати судову практику ведення процесів з метою запобігання злочинних проявів та інших порушень законності:

- суддя реалізує ідеї, закладені в законодавстві;
- він виконує виховну функцію;
- судді має бути притаманні принциповість, високий рівень відповідальності за власну діяльність, прийняті рішення, витримка і неупередженість.

2. Реконструктивний аспект:

- це поточний і завершуючий аналіз зібраної по справі інформації, результатом якого є винесення справедливого вироку чи рішення, що відповідає чинному законодавству;

- у реконструктивній діяльності судді реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне і синтетичне мислення, інтуїція.

3. *Комунікативний аспект* – передбачає реалізацію таких особистих якостей судді, як чуйність, емоційна врівноваженість, вміння слухати, говорити.

4. Організаційна діяльність:

- самоорганізованість судді;
- керування всіма особами, які діють у сфері судового процесу (при цьому реалізуються такі особисті якості судді, як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість).

5. Засвідчувальна діяльність:

- підсумовує професіограму судді й спрямована на подання добутої під час процесу інформації у спеціально передбачених законом формах: протокол, ухвала, вирок, рішення;

- реалізуються загальна і спеціальна культура письмової мови судді, його професійні навички і вміння щодо складання документів у письмовій формі.

2. Суддівська діяльність: поняття, функції суду та функціональні аспекти

Суддівська діяльність - це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом (КПК, ЦПК, ГПК, КАС) процесуальній формі кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справ.

Характерні риси суддівської діяльності: (за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) *по-перше*, суд - це важлива ланка системи будь-якої держави, мета, завдання та функції якої - забезпечення законності й правопорядку в усіх сферах життєдіяльності країни; необхідна умова ефективного функціонування всіх суспільних і державних структур; особливу роль суди відіграють у сфері забезпечення прав і свобод громадян; дають можливість кожній заінтересованій особі реалізувати право на звернення за захистом і на судовий захист, вони забезпечують захист і відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб;

2) *по-друге*, судова система - найяскравіший виразник правової держави. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення таких прав і свобод є її головним обов'язком. Інтереси суспільства, права і свободи людини можуть бути захищені лише справді незалежним судом, який діє на засадах законності, змагальності сторін, забезпеченні обвинуваченому права на захист, забезпеченні апеляційного та касаційного оскаржень рішень суду тощо;

3) *по-третє*, робота судді чітко регламентована процесуальним законодавством і здійснюється в певній формі - передбаченій законом процедурі судочинства. Ця процедура чітко встановлює, що має здійснюватися в суді при підготовці до розгляду та судовому розгляді справ. Головне її завдання - забезпечити законне, мотивоване і справедливе рішення. Зазначені процедури засновані на гласності, забезпеченні обвинуваченому права на захист, оскарженні судового рішення, можливості участі представників народу у прийнятті рішення у справі, рівності сторін та на інших принципах;

4) *по-четверте*, судова влада в Україні здійснюється у формі

конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства:

- *конституційне судочинство* є формою реалізації судової влади, завдяки чому визнається неконституційність нормативних актів, прийнятих у державі, чим забезпечується юридичний захист Основного Закону країни. Воно покликано забезпечувати верховенство права як підґрунтя національної правової системи, охорони конституційних прав і свобод, дотримання принципу поділу влади у всіх його аспектах;

- в Україні конституційне судочинство здійснюється єдиним органом - Конституційним Судом України;

- *адміністративне судочинство* є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються юридично значущі справи, що виникають у сфері управлінських правовідносин за наявності публічного інтересу. Предметом судового розгляду є скарга на дії чи бездіяльність посадових чи службових осіб, державних органів;

- адміністративне судочинство вершиться спеціалізованими адміністративними судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції, відповідно до процедури, визначеної Кодексом про адміністративне судочинство. *Адміністративний суд - це суд в якому громадянин виступає проти держави;*

- *господарське судочинство* є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері господарських правовідносин;

- зміст господарського судочинства полягає в розгляді й вирішенні правового конфлікту, що виник між суб'єктами, які здійснюють господарську або іншу економічну діяльність. Судова влада повинна сприяти поновленню порушених правових норм і тим самим вирішувати соціальні й економічні завдання;

- господарське судочинство вершиться спеціалізованими господарськими судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції. Його процедура регламентована Господарським процесуальним кодексом. *Господарський суд - це суд в якому юридична особа виступає проти юридичної особи;*

- *кримінальне судочинство* є формою реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються справи про злочини;

- зміст кримінального судочинства полягає в розгляді в судових засіданнях кримінальних справ і застосуванні встановлених законом видів покарання до осіб, які винні у вчиненні злочину, або у виправданні невинних. Винність обвинуваченого у вчиненні кримінального злочину може бути встановлена лише судовим вироком, який набув законної сили;

- кримінальне судочинство вершиться загальними судами в межах процедури, визначеної Кримінальним процесуальним кодексом. Кримінальний суд - це суд в якому держава виступає проти громадянина;

- *цивільне судочинство* є формою реалізації судової влади, в процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають із цивільних, сімейних та деяких інших правовідносин;

- зміст цивільного судочинства складає розгляд і вирішення по суті

юридичних справ, пов'язаних із захистом майнових, особистих немайнових, сімейних та інших прав і законних інтересів суб'єктів права;

- цивільне судочинство вершиться судами загальної юрисдикції. Ця процедура регламентована Цивільним процесуальним кодексом. Це суд - в якому громадянин виступає проти громадянина.

Наголосимо, що вивченню перелічених видів судочинства, законів та актів, що регламентують їх процедуру реалізації, присвячені окремі навчальні курси, що викладаються на старших курсах юридичних вузів.

Функції суду (це напрямки його діяльності), види:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) *вирішення правових конфліктів;*
- 2) *застосування заходів процесуального примусу;*
- 3) *вирішення скарг на дії чи бездіяльність правоохоронних органів;*
- 4) *прийняття рішень щодо обмежень прав та свобод громадян.*

1. Вирішення правових конфліктів:

- суди розглядають і вирішують по суті правові конфлікти, що виникають у суспільному житті між фізичними особами, між фізичними й юридичними особами, між юридичними особами з приводу порушення їх прав і законних інтересів, передбачених кримінальним, цивільним, господарським, адміністративним, міжнародним, екологічним, сімейним, житловим, конституційним, податковим чи іншим законодавством;

- підставою для звернення особи до суду за розглядом правового конфлікту є неправомірні дії чи бездіяльність або рішення державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних чи фізичних осіб...;

- вирішення правових конфліктів відбувається в судовому засіданні в порядку, закріпленому процесуальним законодавством.

- розгляд справ щодо відповідності Конституції України рішень чи актів, що приймаються вищими органами державної влади, здійснюється Конституційним Судом України. Усі інші правові конфлікти розглядаються судами загальної юрисдикції.

2. Застосування заходів процесуального примусу:

- суди вирішують питання щодо можливості чи необхідності застосування до особи заходів процесуального примусу і провадження окремих слідчих та розшукових, як гласних так і негласних дій, що обмежують права та свободи людини.

- суд - здійснює судовий контроль за законністю і обґрунтованістю рішень та дій під час провадження розслідування в кримінальній справі. Перевіряє законність та обґрунтованість вже вчинених або тих, що вчиняються процесуальних рішень і дій, прийнятих суб'єктами досудового розслідування. Рішення і дії слідчого та прокурора можуть бути оскаржені до суду першої інстанції і мають бути розглянуті при підготовчому провадженні або при розгляді справи по суті;

- суд вирішує питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду; вирішує питання про винуватість чи невинуватість підсудних шляхом постановлення вироків. Судові рішення, які набрали законної сили обов'язкові

для всіх органів, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України. Такі рішення судових органів можуть бути скасовані або змінені лише судами вищого рівня в порядку апеляційного, касаційного провадження чи провадження за нововиявленими обставинами. Суд вирішує всі питання, які зв'язані зі зверненням вироку до виконання; застосування примусових заходів медичного і виховного характеру.

3. Вирішення скарг на дії чи бездіяльність правоохоронних органів:

- суди розглядають і вирішують скарги на дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, особи, яка здійснює дізнання, і дають висновок щодо їх законності й обґрунтованості.

- суддя робить висновок про законність та обґрунтованість дій (бездіяльності) та рішень особи, яка здійснює дізнання, слідчого, прокурора на підставі всебічного, об'єктивного й повного судового розгляду обставин, що оскаржуються, за участю заявника та його захисника або представника, інших осіб, чиї інтереси безпосередньо зачіпаються оскаржуваними діями (бездіяльністю) або рішенням, а також за участю прокурора.

- за результатами розгляду скарги суддя виносить одне з наступних рішень: а) про визнання дії (бездіяльності) або рішення відповідної посадової особи незаконним або необґрунтованим і про обов'язок усунути допущене порушення; б) про залишення скарги без задоволення.

- дії (бездіяльність) і рішення судді можуть бути оскаржені до вищого суду. Розгляд таких скарг здійснюється відповідно до процесуального законодавства в порядку апеляційного або касаційного провадження.

4. Прийняття рішень щодо обмежень прав та свобод громадян:

- виключною компетенцією суду є прийняття в передбачених законом випадках рішень щодо обмеження прав та свобод громадян, що не пов'язано з учиненням правопорушення. Зокрема, йдеться про компетенцію суду стосовно визнання у випадках, визначених законом, особи недієздатною або обмежено дієздатною. Так, тільки суд може визнати особу недієздатною через психічне захворювання;

- за судовим рішенням примусово поміщається в стаціонарний медичний заклад особа, хвороба якої є загрозою для оточуючих, або особа, яка страждає тяжким психічним захворюванням.

В юридичній літературі ви можете прочитати про такі функціональні аспекти суддівської діяльності, як соціальний, комунікативний, організаційний.

Функціональні аспекти суддівської діяльності

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. *Соціальний аспект* - це виховання у громадян поваги до закону і законності, розповсюдження правових знань, правової інформації.

2. *Комунікативний аспект* - це спілкування з юридичними та фізичними особами на принципах гуманізму, законності, гласності, рівності громадян перед законом і судом. Це - і персональна відповідальність за свої дії, і забезпечення ефективності правосуддя.

3. *Організаційний аспект* - це узгодженість дій, взаємопорозуміння, безконфліктність стосунків між учасниками судового провадження, яких суддя

досягає завдяки своїм організаційним здібностям. Це і підтримання дисципліни в залі суду.

Окремо рекомендуємо студентам ознайомитися із діяльністю слідчого судді, оскільки - це новела в нашому законодавстві.

3. Зміст суддівської діяльності та контроль за нею

Основні дії суддівської діяльності:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; С. Гусарєв, О. Тихомиров. Юридична діяльність)

- 1) вивчення матеріалів справи;
- 2) витребування додаткових матеріалів, необхідних для суду;
- 3) винесення ухвал, проведення окремих судових дій, призначення експертиз;
- 4) організація проведення судового засідання;
- 5) заслуховування сторін, постановка питань;
- 6) підготовка і проголошення судових рішень, забезпечення їх виконання.

Повноваження судів

1. Місцеві суди:

- є судом *першої інстанції* і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності;

- місцеві загальні суди розглядають цивільні, господарські, кримінальні, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, передбаченому процесуальним законом.

- місцевий суд також розглядає справи окремого провадження: про визнання громадянина обмежено дієздатним або недієздатним; про визнання громадянина безвісно відсутнім чи про оголошення громадянина померлим; про усиновлення дітей, які проживають на території України та ін.;

2. Повноваження апеляційних судів:

- це суди *другої ланки* єдиної судової системи судів загальної юрисдикції. Апеляційні суди мають однакову компетенцію та рівні права щодо розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;

- вони є судами вищого рівня для місцевих судів;

- апеляційні загальні суди розглядають інші питання, що віднесені законом до їх компетенції (зокрема, розглядає справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом; у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства; здійснює інші повноваження, визначені законом; вивчають і узагальнюють судову практику з різних категорій судових справ).

3. Повноваження Вищих судів:

- ці суди:

а) розглядають справи відповідної судової юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом;

б) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядають справи

відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції;

в) аналізують судову статистику, вивчають та узагальнюють судову практику;

г) надають методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики;

д) дають спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції; е) здійснюють інші повноваження, визначені законом.

Повноваження Верховного Суду:

- це найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції;

- переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

- переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

- надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;

- вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

- звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Наголосимо, що *найвищість* означає:

по-перше, що Верховний Суд України очолює судову систему України;

по-друге, що він є останньою судовою інстанцією у вітчизняній системі судів загальної юрисдикції, рішення його не підлягають перегляду;

по-третє, що він має такі повноваження, які не співпадають за змістом та обсягом з повноваженнями вищих спеціалізованих судів, що очолюють підсистеми спеціалізованої юрисдикції.

Повноваження Конституційного Суду:

- приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

а) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

б) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

в) одержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

г) офіційного тлумачення Конституції та законів України;

д) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України; порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України

або законів України.

Вимоги до кандидатів у судді:

1) *не мати судимості* (не знята чи погашена судимість, і не бути під слідством);

2) *не бути обмеженими у дієздатності;*

3) *мати юридичну освіту; 25 років; стаж роботи не менше 3-х років; 10 років проживати в Україні; володіти українською мовою.*

Пройти випробування перед кваліфікаційною комісією. Дочекатись указу Президента, дати присягу.

Після свого призначення суддя не може бути:

- народним депутатом;
- належати до політичної партії чи руху;
- входити до складу органів влади, самоврядування;
- займатись підприємницькою діяльністю (крім наукової, викладацької, творчої у вільний час).

Інші види суддівської діяльності:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- прийом громадян, розгляд скарг, заяв, пропозицій;
- вивчення суддівської практики, статистики; роз'яснення законодавства фізичним та юридичним особам; надання правової та організаційної допомоги іншим органам;
- винесення окремих ухвал про усунення порушень закону;
- підготовка та подання звітів про результати роботи суду та ін.

Контроль за суддівською діяльністю

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Відзначимо, що його слід розглядати в *трьох рівнях*:

1). ***Контроль центральних органів державної влади*** У зв'язку з розподілом влади на законодавчу, виконавчу і судову кожна з гілок влади здійснює контроль за діяльністю інших двох. Це:

- парламентські слухання;
- позиттєве обрання суддів ВРУ;
- затвердження штатної чисельності суддів, структури судів України;
- організаційний контроль з боку органів влади (Міністерством юстиції, Вищою радою юстиції, Адміністрацією Президента).

2). ***Внутрішньо-системний контроль.***

- Верховний Суд України приймає керівні роз'яснення і контролює їх виконання всіма судами України. Розглядає деякі справи, передбачені законодавством (гл. 33 КПК).

- Вищий спеціалізований суд переглядає справи відповідної юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законодавством (ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

- Апеляційні суди переглядають справи у апеляційному порядку і контролюють їх. До внутрішнього контролю відноситься і діяльність кваліфікаційних комісій: проведення кваліфікаційної атестації суддів; порушення дисциплінарного провадження щодо суддів; проведення службових перевірок;

присвоєння кваліфікаційних класів; надання висновків про звільнення судді з посади та ін. (див. Закон України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів» 1994 р.).

- до внутрішньо-системного контролю відноситься діяльність органів суддівського самоврядування (зборів, конференцій, Рад суддів, з'їздів суддів). На них обговорюють питання: застосування судами законодавства України; удосконалення роботи суддів; удосконалення структури судів; і все, що наболіло.

3). *Контроль з боку юридичних і фізичних осіб* включає в себе: контроль з боку ЗМІ, політичних партій, громадських організацій, окремих громадян.

4. Професіограма прокурора. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.)

Запорукою успіхів прокурорських працівників є наявність у них певних якостей, зокрема – причинно-наслідкового мислення, оскільки основним змістом його розумової діяльності є встановлення наслідків.

Власне такі *особливості мислення прокурора* передбачають наявність у нього певних якостей, зокрема:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) *глибина* - вміння якнайглибше проникати у бачене, у суть фактів, зрозуміти зміст того, що трапилось, передбачити найближчі та віддалені, прямі та побічні результати явищ і дій;

2) *широта* - вміння охоплювати широке коло питань і фактів, застосовуючи знання з різних галузей наук та практики;

3) *мобільність* - здібності до продуктивного мислення, мобілізації та використання знань у складних та звичайних умовах;

4) *швидкість* - вміння якнайшвидше розв'язувати завдання, швидко оцінювати обстановку і вживати необхідних заходів;

5) *самостійність* - вміння ставити мету і завдання, а також шляхи їх реалізації без сторонньої допомоги;

6) *цілеспрямованість* - вольова спрямованість мислення на розв'язання певного завдання, здібність тривалий час тримати його у свідомості, а також послідовно, планомірно думати над його розв'язанням;

7) *критичність* - вміння осмислювати повідомлення, факти, пропозиції, включаючи помилки та перекичування, розкривати причини їх виникнення;

8) *гнучкість* - вміння розглядати явища з різних точок зору, встановлювати їх залежність і зв'язки;

9) вміння *перебудовувати власну діяльність* і змінювати прийняті рішення відповідно до нової ситуації.

Комунікативний і засвідчувальний аспекти діяльності прокурора нерозривно пов'язані з використанням мови в її основних формах усної та письмової. Для прокурора важливо вміти передавати свої думки так само, як і вміти мислити, слухати, чути, а також говорити. Прокурор повинен виявляти неабиякі *вольові якості*; його професійна діяльність часто потребує *особистої ініціативи, наполегливості, цілеспрямованості та організаційних здібностей*.

Ми занурилися у текст нового законопроекту, аби знайти у ньому найбільш помітні відмінності порівняно із чинною версією закону. Тут подано найбільш очевидні новації.

Новації у Законі «Про прокуратуру»

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>; Закон про прокуратуру: десять новацій. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/96047-zakon-pro-prokuraturu-desyat-novatsij.htm>)

1). *Було* – прокуратура здійснювала функції загального нагляду, чим дублювала діяльність інших структур та органів *буде* – її спеціальні підрозділи (транспортна, природоохоронна прокуратура) будуть ліквідовані.

2). *Було* – прокуратура мала право втручання у діяльність громадян, приватних підприємств та організацій *буде* – позбавлена цього права.

3). *Було* – прокуратура мала право протесту в таких царинах, як митне, трудове законодавство, сфера охорони здоров'я тощо *буде* – ця функція скасовується.

4.) *Було* – прокуратура провадила досудове слідство *буде* – позбавлена такої місії, однак за нею залишається право письмового звернення до органів, що провадять оперативно-слідчі заходи.

5). *Було* – прокуратура підтримувала державне обвинувачення в суді, де-юре була урівняна в правах з іншою стороною судового процесу - адвокатурою *буде* – коли *буде* залишена тільки ця основна функція – підтримання обвинувачення, тоді вона *буде* на практиці, а не в теорії урівнена в правах із захистом, і змагальність сторін *буде* дотримана (на нашу думку, це особливо актуалізовує доцільність поглибленого оволодіння правниками мистецтвом судоговоріння (судової риторики – В. У.)).

6). Вперше прокуратура зможе не лише підтримувати обвинувачення, а й представляти в суді інтереси неповнолітніх та недієздатних громадян.

7). Вводиться кримінальна відповідальність за зумисне невиконання слідчими та працівниками правоохоронних органів вказівок прокурора під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

8). Призначення прокурора відбуватиметься на конкурсній основі.

9). Притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності *буде* віднесено до компетенції адміністративних судів та Вищої Ради юстиції.

10). Будь-який прояв неповаги до прокурора *буде* переслідуватися згідно чинного законодавства (до речі, ця норма викликає критику Венеціанської комісії, яка вважає її замаскованою цензурою і обмеженням свободи слова).

Таким чином:

- *всесильність прокуратури скасовується;*
- *суд стає судом, а не бенефісом обвинувачення;*
- *прокуратура представляє державу, а не каральний орган, який сам провадив слідство, сам формулював претензії до підсудних, а тепер й сам вимагає для них покарання;*
- *адвокати та їхні клієнти мають відчутти себе людьми, а не другорядним мовчазним додатком до цього «свята правосуддя».*

Слід також наголосити, що закон не позбавлений недоліків, частково на них вказує Венеціанська комісія, частково – опозиційні політичні сили.

5. Поняття, принципи, функції, засади організації та організаційні основи діяльності прокуратури. Повноваження прокурора

Прокуратура України становить єдину систему, яка згідно чинного законодавства, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Функції прокуратури (Ст. 2):

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Принципи діяльності прокуратури

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Принципи діяльності прокуратури – це основні положення, які закріплені в законі і виражають суть прокуратури.

Зокрема, в Конституції України, міжнародних договорах, конвенціях, ратифікованих Верховною Радою України, Законі «Про прокуратуру», КПК, ЦПК, ГПК та інших.

В цих законах закріплені наступні принципи:

- *централізації;*
- *незалежності;*
- *захисту прав громадян на засадах їх рівності перед законом, публічності (офіційності), гласності, єдності і законності.*

Засади діяльності прокуратури (Ст. 3)

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Діяльність прокуратури ґрунтується на засадах:

- 1) верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю;
- 2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;
- 3) територіальності;
- 4) презумпції невинуватості;

5) незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;

6) політичної нейтральності прокуратури;

7) недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади;

8) поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом;

9) прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;

10) неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Організаційні основи системи прокуратури (Ст. 7)

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Систему прокуратури України становлять:

1) Генеральна прокуратура України (Генеральна прокуратура України є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних та місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури);

2) регіональні прокуратури;

3) місцеві прокуратури;

4) військові прокуратури (до військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих)).

Єдність системи прокуратури України забезпечується:

- єдиними засадами організації та діяльності прокуратури;
- єдиним статусом прокурорів;
- єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів;
- фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України;
- вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування.

Повноваження прокурора, виконання покладених на нього функцій (за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. *Підтримання державного обвинувачення в суді* (прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, ст. 22).

2. *Представництво інтересів громадянина або держави в суді* (представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів

громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом, ст. 23). Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Слід наголосити, що *не допускається* здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань.

Доцільно звернути увагу також на особливості здійснення прокуратурою окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді.

3. *Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство* (прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України, ст. 25).

4. *Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян* (Ст. 26).

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, має право:

1) у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу;

2) опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 1 цієї частини, з метою отримання інформації про умови їх тримання та поведінки з ними, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи тримаються в таких місцях, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;

3) перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів і установ та в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування та усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії;

4) вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень та причин і умов, що їм сприяли, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності;

5) знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії та в

установленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця;

б) вимагати від керівників органів вищого рівня проведення перевірок підпорядкованих і підконтрольних органів та установ попереднього ув'язнення, виконання покарань, застосування заходів примусового характеру та перевірок інших місць, в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу;

7) звертатися до суду з позовом (заявою) у визначених законом випадках.

Вимоги до кандидатів на посаду прокурора (Ст. 27)

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який:

1) *має вищу юридичну освіту* (вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вища юридична освіта за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку);

2) *стаж роботи в галузі права не менше двох років*: а) прокурором регіональної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше трьох років; б) прокурором Генеральної прокуратури України може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше п'яти років; в) військовими прокурорами призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту);

3) *володіє державною мовою*.

Не може бути призначена на посаду прокурора особа, яка:

- визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною;
- має захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора;
- має незняту чи непогашену судимість або на яку накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення.

6. Дисциплінарна відповідальність прокурора та звільнення з посади прокурора. Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю

Підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності (Ст. 43)

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

Прокурора може бути притягнуто до *дисциплінарної відповідальності* у порядку дисциплінарного провадження з таких *підстав*:

- 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;

3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;

4) порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;

5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;

6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;

7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку;

8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;

9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Слід відмітити, що притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості притягнення його до адміністративної чи кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом.

Виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків.

Під час здійснення дисциплінарного провадження щодо прокурора у разі необхідності може бути проведена його атестація. Вмотивоване рішення про необхідність проведення атестації приймається Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів.

Дисциплінарне провадження здійснюється *Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів*.

Дисциплінарне провадження - це процедура розгляду Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів скарги (заяви), в якій містяться відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку.

Рішення у дисциплінарному провадженні має містити:

- прізвище, ім'я, по батькові та посаду прокурора, який притягається до дисциплінарної відповідальності;

- обставини, встановлені під час здійснення провадження;

- мотиви, з яких Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів ухвалила рішення;

- суть рішення за наслідками розгляду із зазначенням виду дисциплінарного стягнення в разі його накладення;

- порядок і строк оскарження рішення.

Види дисциплінарних стягнень:

1) догана;

2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора України);

3) звільнення з посади в органах прокуратури.

Прокурор звільняється з посади у разі:

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

1) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності (Ст. 18);

3) набрання законної сили судовим рішенням про притягнення прокурора до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

4) неможливості переведення на іншу посаду або відсутності згоди на це у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

6) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;

7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;

8) неможливості подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді;

9) ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури.

Військовослужбовці військової прокуратури можуть бути звільнені з військової служби відповідно до законодавства, що регулює порядок її проходження, а також у зв'язку з переведенням на інші посади в органи прокуратури України або за власним бажанням.

Особи, які в установленому законодавством порядку приймають рішення *про звільнення прокурора з посади:*

1) Генеральний прокурор України - щодо прокурорів Генеральної прокуратури України, керівників регіональної прокуратури;

2) керівник регіональної прокуратури - щодо прокурорів відповідної регіональної прокуратури та керівників місцевих прокуратур, які розташовані у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури;

3) керівник місцевої прокуратури - щодо прокурорів відповідної місцевої прокуратури.

Повноваження прокурора припиняються у зв'язку з:

а) досягненням шістдесяти п'яти років;

б) смертю;

в) визнанням його безвісно відсутнім або оголошенням померлим;

г) рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора.

Завдання прокурорського самоврядування (Ст. 65)

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

Прокурорське самоврядування - це самостійне колективне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури з метою:

1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури, підвищення якості роботи прокурорів;

2) зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність;

3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;

4) обрання чи призначення прокурорів до складу інших органів у випадках та в порядку, встановлених законом.

Організаційні форми прокурорського самоврядування (Ст. 66)

Прокурорське самоврядування здійснюється через:

- Всеукраїнську конференцію працівників прокуратури;

- Раду прокурорів України.

Контроль за здійсненням прокурорської діяльності

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Контроль здійснюється в трьох рівнях: зовнішньо-функціональному; внутрішньо-системному; громадському.

1) зовнішньо-функціональний контроль здійснюється Верховною Радою України, перед якою Генеральний прокурор України звітує за діяльність прокуратури не менше ніж один раз на рік.

2) внутрішньо-системний контроль покладається на Генерального прокурора України, колегії, прокурорів областей, міст. В прокуратурі діють атестаційні комісії, якими один раз на 5 років проводиться атестація прокурорів.

3) громадський контроль проявляється у висвітленні діяльності органів прокуратури у ЗМІ, контролю з боку партій, рухів, громадських об'єднань, у запитах народних депутатів.

7. Професіограма слідчого. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування

Професіограма слідчого - це складна структура, в якій всі аспекти професійної діяльності, а також особисті якості, навички і вміння взаємопов'язані.

Складові аспекти професіограми слідчого

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. Пошуковий аспект:

- лежить в основі професіограми слідчого і полягає у реалізації намагання слідчого розкрити злочин і проявляється у збиранні слідчим необхідної інформації для вирішення професійних завдань;

- сутність цього аспекту полягає у виокремленні з навколишнього середовища криміналістично важливої інформації (слідів злочинця, потерпілого, зброї, засобів злочину та ін.), що дає можливість достовірно відтворити події злочину;

- наявність особистих якостей слідчого: насамперед здібності слідопита,

криміналістичні знання (про сліди, способи скоєння злочинів), досвід професійний (навички знаходження опорних фактів, побудова контуру подій) та життєвий.

2. Комунікативний аспект:

- слідчий повинен отримати необхідну інформацію для розкриття злочину від людей шляхом спілкування з ними, а тому йому вкрай потрібні спеціальні наукові знання у сфері психології і тактики ведення допиту, а також майстерність, яка проявляється у професійному вмінні та навичках ведення допиту;

- слідчий повинен вміти організовувати власний психічний стан, управляти власною волею і емоціональною сферою та в межах закону - емоціями допитуваного;

- слідчий повинен вміти письмово передавати фактичний матеріал (інформація слідчого у процесі засвідчувальної діяльності передається у спеціально передбачених законом формах: протоколі, постанові, обвинувальному акті), власну точку зору, а це вимагає від нього зібраності, точності та самоорганізованості.

3. Реконструктивний аспект:

- це блок обробки інформації і прийняття рішення, що потребує загального та спеціального інтелекту слідчого;

- сучасний слідчий повинен знати багато: кримінальне право та процес, криміналістику і педагогіку, бухгалтерський облік і судову балістику, юридичну етику та конфліктологію.

4. *Соціальний аспект*, коли слідчий є організатором боротьби зі злочинністю у районі чи на дільниці (при цьому важливим є для слідчого виявлення її причин і умов, а також здійснення заходів для їх усунення).

Слідча діяльність - це окремий вид практичної правничої діяльності.

Діяльність слідчого - невід'ємна частина судової діяльності, а також невід'ємна частина діяльності прокуратури.

Досудове розслідування - самостійна частина кримінального процесу. Це діяльність органів досудового розслідування, що здійснюється у встановленому КПК порядку, з метою виявлення злочинів, розслідування кримінальних справ та вирішення завдань кримінального судочинства (більш детально див. Гл. 3, КПК України, 2012 р.).

Слідча діяльність - це вид соціальної практики, який полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою законних засобів, включаючи примусові у випадку вчинення протидії слідству. Слідчий є основним виконавцем роботи з досудового розслідування кримінальних справ і несе відповідальність за законність і своєчасність за проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, і прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень (більш детально див. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.).

Основні завдання досудового розслідування:

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини;
- щоб жоден невинуватий не був обвинувачений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Інші завдання досудового розслідування:

- а) підготовка матеріалів справи до суду;*
- б) профілактика злочинів (виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину);*
- в) реабілітація необґрунтовано притягнутих до кримінальної відповідальності;*
- г) забезпечення відшкодування збитків;*
- д) виховання правосвідомості громадян, тощо.*

8. Органи досудового розслідування та їхні права. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є **слідчі підрозділи**:

- органів внутрішніх справ;
- органів безпеки;
- органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- органів державного бюро розслідувань.

Слід зазначити, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування *одноособово або слідчою групою*. При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Повноваження керівника органу досудового слідства

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначити старшого слідчої групи, який керує діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування мотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів до усунення порушень вимог законодавства, у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих чи розшукових дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, тягне за собою передбачену законом відповідальність (ст. 39 КПК).

Повноваження слідчого:

(несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій) (за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. редакц. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.)

- починати досудове розслідування;
- проводити слідчі чи розшукові дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- доручати проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

- призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

- приймати процесуальні рішення у передбачених законом випадках, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК;

- здійснювати інші повноваження.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється

Аспекти діяльності слідчого:

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. Соціальний аспект – полягає:

- в подоланні злочинних діянь;
- притягненні до відповідальності винних у вчиненні злочинів;
- захисті прав потерпілих, свідків та інших учасників процесу;
- втілюють і захищають справедливість у соціальних відносинах;
- забезпечують стабільність суспільного розвитку; захищають справедливість.

2. **Комунікативний аспект** – заключається в тому, що слідчі спілкуються з людьми щоб отримати необхідну інформацію, а для цього їм необхідно мати психологічні знання, бути комунікабельними.

3. Організаційний аспект – заключається в наступному:

- слідчий має добре організувати та спланувати свою роботу щодо кожної кримінальної справи, яка знаходиться в його провадженні;
- спланувати які слідчі (огляд місця події, затримання підозрюваного, допити, обшуки, виїмки, призначення експертизи та інше) та розшукові дії і коли проводити.

Контроль за роботою слідчих:

(Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. Редакц. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.)

1) здійснюється відомствами, в яких вони працюють (МВС, СБУ, ДБР, податковою міліцією);

2) здійснюється учасниками процесу (обвинуваченими, потерпілими, захисниками, представниками потерпілого, позивача, відповідача та іншими учасниками);

3) здійснюється ЗМІ, партіями, рухами, народними депутатами.

Нарешті, за всіма відомствами, які проводять розслідування справ здійснює нагляд прокуратура.

9. Професіограма адвоката. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури

Успішна діяльність адвоката багато в чому залежить від вміння спілкуватись, від підходу до підзахисного, взаємодії з суддею, слідчим, прокурором.

Особливості професіограми адвоката

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) **організаційна діяльність адвоката:** підготовка до процесу; складання плану; застосування прийомів та засобів, сформованих практикою і професійним

досвідом (вчасна підготовка до захисту, обміркована лінія його здійснення, складений план, ґрунтовно обмірковані всі питання, які необхідно з'ясувати як під час підготовки до судового засідання, так і у процесі судового слідства);

- адвокат повинен добре знати також особу підзахисного, його психологію, мотиви злочину, причини та умови скоєння злочину, повинен бути принциповим, чесним, непримиренним до порушення прав і законних інтересів підзахисного, не тільки обстоювати інтереси підзахисного, й виховувати його, утверджувати в нього почуття законності;

- для адвоката дуже важливими є такі його риси, як самостійність, воля, вміння протистояти іншим учасникам процесу, наполегливість і рішучість. Водночас, досить небезпечним для адвоката є відсутність власної точки зору, невміння обстоювати свої погляди, позиції, переконання, оскільки тоді адвокат буде пасивний, інертний і захист здійснюватиме на низькому рівні.

2) *етапи діяльності адвоката:*

а) формування загальної концепції (основне місце *займає реконструктивна діяльність адвоката*, реалізація таких якостей, як пам'ять, аналітичне мислення, уява);

б) розробка тактики захисту (важливі такі якості, як пам'ять, аналітичне мислення, уява);

в) застосування чи реалізація захисту (реконструктивна діяльність та якості комунікативної групи, в якій виокремлюють два аспекти: психологічний контакт з підзахисним, який відбувається в основному ще до початку судового процесу; під час приватних бесід та психологічний контакт зі складом суду та іншими учасниками судового процесу; при цьому реалізуються якості адвоката як судового оратора.

3) обов'язок подати свої докази суду в обґрунтованій і визначеній формі, ретельно проаналізувавши особу обвинуваченого, встановивши психологічні причини та мотиви скоєного ним злочину.

Таким чином, *вміння поєднувати при захисті інтереси суспільства і підзахисного, не протиставляючи їх, а також вміння підкреслити соціальне значення захисту при обстоюванні по суті приватного інтересу - це, безумовно, одна з важливих якостей професійної культури адвоката.*

Адвокатура (лат. *advokatus dvocere* - закликаю на допомогу).

Адвокатська діяльність є важлива для громадян будь-якої держави, оскільки це правова гарантія захисту прав людини, надання їй правової допомоги. Зрештою, необхідною умовою формування правової держави є розширення і удосконалювання судового захисту прав і законних інтересів громадян. Ст. 59 Конституції України закріпила право кожного на правову допомогу, одночасно передбачає право кожної особи, коли її справа розглядається в суді, користуватися професійною правовою допомогою. Тому саме ця стаття Конституції проголошує існування одного і *найважливіших правових інститутів - адвокатури, основним завданнями якої є забезпечення права на захист від*

обвинувачення та подання іншої правової допомоги в тому числі представництва громадян, юридичних осіб у судах (див. детальніше, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5.07.2012. (особливо розділи IX, X); А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.).

Отже, адвокатура України є недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством.

Принципи діяльності адвокатури (основні положення, які закріплені в законах і виражають суть адвокатури)

(Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

Так, згідно ст. 4. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України здійснює свою діяльність на **принципах**:

- верховенства права;
- законності;
- незалежності;
- конфіденційності;
- уникнення конфлікту інтересів.

Засади (основи чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується щонебудь) **діяльності адвокатури**

(Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

1). *Адвокат здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВРУ, або законодавством іноземної держави.*

2). *Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).*

3). *Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВРУ.*

4). *Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб.*

5). *Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності (ст. 5 Закону).*

Сутність принципів діяльності адвокатури

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. Молдован, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

1. Поняття **принципу верховенства права** розкрито на засіданні Венеціанської комісії 25 березня 2011 р. У доповіді «Про верховенство права» відзначено, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст та спрямованість держави.

Складові верховенства права: а) доступ до закону (положення закону

повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); б) вирішення питань про юридичні права повинно здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; в) рівність перед законом; влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; г) права людини повинні бути захищені; д) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невиправданих витрат та відстрочок; е) наявність справедливого суду; є) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках, як міжнародного, так і національного права. Варто зазначити, принцип верховенства права застосовується з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України поряд із нашими законами належать до джерел українського права.

2. Принцип законності:

а) законність можна визначити як вимогу нормативного характеру, що зобов'язує і адвоката, а також всіх осіб, які беруть участь у справі, застосовувати, виконувати норми Конституції та Закони України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

б) законність стосується всіх стадій та інститутів судового процесу, всіх його суб'єктів, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всі грані процесуальної діяльності і процесуальних відносин, пронизує всі інші принципи, сприяє їх фактичній реалізації;

в) законність - загальний, універсальний принцип, який знаходить вияв у всіх засадах і нормах кримінального процесуального права.

3. Принцип незалежності:

а) специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема з боку державних органів, а також від впливу своїх особистих інтересів;

б) адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів;

в) адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що применшували б його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта і перешкоджають належному наданню йому правової допомоги;

г) адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в юридичну, матеріальну або моральну залежність від інших осіб;

д) адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності і часу здійснення його професійних прав і обов'язків (так, кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором, його заступниками й обласними прокурорами).

4. Принцип конфіденційності:

- найважливіша передумова довірчих відносин адвоката і клієнта, а також чи не найважливіша гарантія адвокатської діяльності;

- адвокат у таємниці повинен також зберігати зміст консультацій, порад, роз'яснень, та інших відомостей, отриманих ним при здійсненні професійних обов'язків;

- адвокати винні у розголошенні відомостей досудового слідства, несуть відповідальність, передбачену чинним законодавством (зазначимо, що дія принципу конфіденційності необмежена в часі).

5. Принцип уникнення конфлікту інтересів - Закон визначає *конфлікт інтересів, як суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками*, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності (Ст. 1). Залишається наголосити, що як і в інших сферах, вкрай важливо, щоб всі ці принципи реалізовувалися в практичному житті.

10. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види. Права та обов'язки адвоката

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Не може бути адвокатом особа, яка:

а) має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

б) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

в) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

г) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

У адвоката має бути:

1) повна вища юридична освіта (повна вища юридична освіта, здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку);

2) стаж роботи в галузі права - стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею повної вищої юридичної освіти.

Несумісною з діяльністю адвоката є:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. В. Молдован, Т. М.

Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

- *робота на посадах осіб, зазначених у ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»;*

- *військова або альтернативна служба;*

- *нотаріальна діяльність;*

- *судово-експертна діяльність.*

Слід наголосити, що вимоги щодо несумісності з діяльністю адвоката не поширюються на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі).

У разі виникнення обставин несумісності, встановлених Законом, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.

Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам Закону, має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України.

Присяга адвоката України (особа складає її перед радою адвокатів регіону «Я, (ім 'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі». Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату).

Організаційні форми діяльності адвоката:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

1) *індивідуальна діяльність* (адвокат у цьому випадку є самозайнятою особою, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки);

2) *адвокатське бюро* (є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту);

3) *адвокатське об'єднання* (є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів, і діє на підставі статуту);

4) *об'єднання адвокатів* (адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання).

Напрямами надання правової допомоги адвокатами:

- 1) надання юридичної допомоги громадянам у кримінальному судочинстві в якості захисників підозрюваного, обвинуваченого, представників потерпілого цивільних позивачів, цивільних відповідачів;
- 2) надання правової допомоги шляхом представництва інтересів позивача, відповідача, третіх осіб у цивільному та господарському судочинстві;
- 3) надання правової допомоги особам при розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також особам, які притягуються до дисциплінарної відповідальності.

Види адвокатської діяльності:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. Молдаван, Л. Богдан.
Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура
України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

- *по-перше*, надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;
- *по-друге*, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;
- *по-третє*, захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;
- *по-четверте*, надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;
- *по-п'яте*, представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;
- *по-шосте*, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- *по-сьоме*, надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Зазначимо, що адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Права адвоката:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності; А. В. Молдован)

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими законами.

Обов'язки адвоката:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

а) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

б) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору щодо надання правової допомоги;

в) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

- г) підвищувати свій професійний рівень;
- д) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- е) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокату забороняється:

- використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;
- без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;
- займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;
- відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

11. Дисциплінарна відповідальність адвоката. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом, зокрема вчинення ним *дисциплінарного проступку*.

Дисциплінарним проступком адвоката є: а) порушення вимог несумісності; б) порушення присяги адвоката України; в) порушення правил адвокатської етики; г) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; д) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; е) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; є) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

За вчинення *дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень*: попередження; зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; для адвокатів України - позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності *протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку*.

Припинення права на заняття адвокатською діяльністю (шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі):

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;
- 3) смерті адвоката;
- 4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання

свідомства про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

б) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 32 Закону).

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

(А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

- 1) порушення присяги адвоката України;
- 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- 3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;
- 4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України (ч. 2 ст. 32 Закону).

Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

- з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 32 Закону, - з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката;
- з підстав, передбачених п. 2 і 6 ч. 1 ст. 32 Закону, - з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду;
- з підстав, передбачених п. 4 і 5 ч. 1 ст. 32 Закону, - з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення.

Відомості про припинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України.

Засади адвокатського самоврядування: виборність, гласність, обов'язковість для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітність, заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Завданнями адвокатського самоврядування є:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].
// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. Молдаван, Л. Богдан.
Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;
- 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних

комісії адвокатури;

4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;

5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;

6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;

7) участь у формуванні Вищої ради юстиції у порядку, визначеному законом.

Національна асоціація адвокатів України (далі - НААУ) - недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Завдання НААУ:

- представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади;

- захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності;

- забезпечує високий професійний рівень адвокатів України;

- забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України;

- виконує інші функції відповідно до законодавства.

НААУ є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування.

Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону, рад адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Вищим органом адвокатського самоврядування є з'їзд адвокатів України, який:

а) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови ВКДКА, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад;

б) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни;

в) затверджує правила адвокатської етики;

г) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури;

д) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури;

е) призначає трьох членів Вищої ради юстиції;

є) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис ВКДКА,

затверджує звіт про їх виконання;

ж) здійснює інші повноваження відповідно до Закону.

У період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує **Рада адвокатів України** (РАУ). Вона підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України. До **складу** РАУ входять *тридцять членів*, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: *по одному представнику від кожного регіону*, які обираються конференцією адвокатів регіону, та голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Ради адвокатів України обирається Радою адвокатів України зі складу членів Ради адвокатів України. Рада адвокатів України може достроково відкликати з посади секретаря Ради.

Повноваження Рада адвокатів України:

(див. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>; А. В. Молдован, Т. М.

Тилик. Адвокатура України. Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.)

- складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України;

- визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України;

- забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України; здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення ЄРАУ, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до ЄРАУ та надання витягів з нього;

- затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги;

- встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання; визначає розмір відрахувань КДКА на забезпечення діяльності ВКДКА;

- сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність;

- сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів;

- приймає рішення про розпорядження коштами і майном НААУ відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом та рішеннями з'їзду адвокатів України;

- розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів;

- визначає друкований орган НААУ;

- забезпечує ведення офіційного веб-сайту НААУ;

- виконує інші функції відповідно до законодавства та рішень з'їзду адвокатів України.

Органи контролю за адвокатською діяльністю:

(А. В. Молдован, Т. М. Тилик. Адвокатура України; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1). Рада адвокатів України.
- 2). Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури.
- 3). Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.
- 4). Учасниками процесу (підозрюваними, обвинуваченими, потерпілими, представниками позивача та відповідача).
- 5). Засоби масової інформації, партії, рухи, народні депутати, прокуратура, органани внутрішніх справ.

12. Професіограма нотаріуса. Поняття та принципи нотаріальної діяльності

Види професійної діяльності нотаріуса:

(А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) *пізнавальна* (аналогічна пошуковій діяльності, - професійне дослідження поданих нотаріусу документів);
- 2) *комунікативна* - організація психологічного контакту із громадянами, які звертаються по допомогу до нотаріуса;
- 3) *засвідчувальна* - досягнення основної професійної мети і розв'язання завдання.

Якості кваліфікованого нотаріуса: терпеливість, уважність, акуратність, вміння завойовувати довіру, душевна щедрість, готовність у межах професійного обов'язку виконувати обов'язки попри всі перешкоди.

Нотаріус (нота; лат. - знак) - це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріальна діяльність забезпечує виконання засвідчуваної та контрольно-реєстраційної функції під час виконання юридичних справ. **Завдання нотаріуса:** перевірка справжності документів, фактів, дій, засвідчення їх реальності та надання їм юридичної сили.

Нотаріат - це система органів та посадових осіб, на яких покладено обов'язок засвідчувати права та факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Закон України «**Про нотаріат**» прийнятий у 1993 році, введений в дію у 1994 році (далі - Закон), передбачає дві форми нотаріату: 1) державний і 2) приватний нотаріат. Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Принципи нотаріальної діяльності:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Б. Богдан.
Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- *верховенства права та законності* (ст. 8, 9 Конституції, ст. 5, 7, 21 та інші Закону);
- *національної мови* (ст. 10 Конституції, ст. 15 Закону);
- *диспозитивності* (ст. 19 Конституції);
- *безспірності нотаріального процесу* (ст. 124 Конституції);
- *рівності прав усіх суб'єктів, що беруть участь у нотаріальному процесі* (ст. 21 Конституції, ст. 5 Закону);
- *сприяння громадянам, установам, підприємствам і організаціям в здійсненні їх прав* (ст. 5 Закону);
- *безпосередності* (ст. 56 Закону);
- *додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій* (ст. 8 Закону);
- *неупередженості нотаріуса* (ст. 9 Закону).

Сутність принципів нотаріальної діяльності

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан.
Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1. *Принцип верховенства права та законності* проявляється в тому, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

2. *Принцип національної мови* передбачає, що державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Мова нотаріального діловодства визначається статтею 16 Закону України «Про засади державної мовної політики» (ст. 15 Закону). Згідно з цим принципом, коли особа, що звернулась за вчиненням нотаріальних дій, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів та роз'яснення, що їх надає нотаріус при вчиненні нотаріального провадження, мають перекладатись цій особі нотаріусом або перекладачем.

3. *Принцип диспозитивності* закріплений ст. 19 Конституції, яка проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Він проявляється також у праві заінтересованих осіб на оскарження неправильно вчиненої нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

4. *Принцип безспірності нотаріального процесу*. На нотаріуса покладається не вирішення спірних правовідносин, а лише посвідчення безспірних прав та обов'язків осіб у правовідносинах. Нотаріус посвідчує права, факти та надає їм юридичну вірогідність (ст. 1 Закону).

5. *Принцип рівності прав усіх суб'єктів, що беруть участь у нотаріальному процесі*. Будь-який учасник угоди має право відмовитися від вчинення нотаріального провадження до його закінчення, ініціювати внесення змін до

проекту договору. Нотаріус повинен роз'яснити всім особам про можливі негативні наслідки посвідчуваної угоди.

6. *Принцип сприяння* громадянам, установам, підприємствам і організаціям в здійсненні їх прав (ст. 5 Закону) полягає в обов'язку нотаріусів та інших посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, сприяти суб'єктам нотаріального процесу у здійсненні їх прав та законних інтересів, роз'яснювати їм права та обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

7. *Принцип безпосередності* (ст. 56 Закону). Це положення зумовлюється обов'язком нотаріуса здійснювати перевірку відповідних повноважень особи на вчинення нотаріального провадження. Нотаріус має сам безпосередньо вчиняти нотаріальні дії і не може передоручати їх вчинення іншим особам.

8. *Принцип додержання таємниці* вчинюваних нотаріальних дій (ст. 8 Закону).

9. *Принцип неупередженості* нотаріусів. Стаття 9 Закону передбачає обмеження нотаріуса у праві вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я свого і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його та своїх родичів, а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори. Держава гарантує особам, які звертаються за вчиненням нотаріального провадження, що їх інтереси не можуть входити в протиріччя з особистими інтересами нотаріуса.

13. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса

Нотаріусом може бути:

- громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту;

- володіє державною мовою;

- має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки;

- склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Нотаріусом не може бути:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан.
Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) *особа, яка має судимість;*

2) обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції в АРК, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту: *«Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».*

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату (створена за наказом Мініюсту) покликана визначати: а) рівень професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю; б) вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Особи, які не склали кваліфікаційний іспит, допускаються до наступного його складання не раніш як *через рік* за поданням відповідно Головного управління юстиції в АРК, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.

Права нотаріуса:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;

- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії (ст. 8 Закону).

Нотаріус зобов'язаний: (див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;

2) сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

3) зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

4) відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

5) вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

6) дбайливо ставитися бдо документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

7) надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції в АРК, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, проходити підвищення кваліфікації та інші обов'язки.

Державні нотаріуси вчиняють такі нотаріальні дії:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);

2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;

3) видають свідоцтва про право на спадщину;

4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;

5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів чи аукціонів;

6) провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;

7) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса.

Нотаріуси:

- накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;

- засвідчують вірність копій документів і виписок з них;

- засвідчують справжність підпису на документах;

- засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;

- посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;

- посвідчують факт, що фізична особа є живою;

- посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;

- посвідчують час пред'явлення документів;

- передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам.

Нотаріуси:

а) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;

б) вчиняють виконавчі написи;

в) вчиняють протести векселів;

г) вчиняють морські протести;

д) приймають на зберігання документи.

На нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій

згідно із законодавством.

Державні нотаріуси в державних *нотаріальних архівах* видають дублікати і засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

14. Нотаріальні дії, що можуть вчинятися нотаріусами та іншими особами. Державне регулювання нотаріальної діяльності. Контроль за діяльністю нотаріуса

Нотаріальні дії, посадових осіб органів місцевого самоврядування:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан.

Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- посвідчують заповіти (крім секретних);
- видають дублікати посвідчених ними документів;
- засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- засвідчують справжність підпису на документах.

Слід наголосити, що зазначені посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону.

Нотаріальні дії консульських установ: посвідчують угоди (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого айна, що знаходиться в Україні; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що громадянин є живим; посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці; посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів. Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

До нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними *лікарями*, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових

суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені *начальниками* цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені *командирами* (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені *начальниками таких установ*;

6) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені *начальниками слідчих ізоляторів*.

До нотаріально посвідчених **довіреностей** прирівнюються:

а) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

б) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

в) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Указані посадові особи зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача. Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів капітанові морського порту або консулові України в іноземному порту для подальшого надсилання їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

Державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту законові державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

У разі якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або місце проживання заповідача невідоме, заповіт надсилається до Київського державного

нотаріального архіву.

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у:

(див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності;
- 2) порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- 3) здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;
- 4) визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;
- 5) визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами;
- 6) встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Види контролю нотаріату:

- *зовнішній* (який здійснюється прокуратурою, судом, органами розслідування);
- *відомчий* (здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату при Мін'юсті України та кваліфікаційними комісіями при управліннях юстиції АРК, областей, м. Києва та Севастополя).

15. Професіограма співробітника юридичної служби, юрисконсультанта. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності

Якості (залежно від виду діяльності) ***співробітника юридичної служби, юрисконсультанта:*** (див. Закон України «Про нотаріат» прийнятий у 1993 році; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- 1) *в організаційній діяльності* - вміння завойовувати авторитет у колективі, організаційні здібності;
- 2) *у засвідчувальній* - акуратність, точність, принциповість;
- 3) *у комунікативній* - доброзичливість, уважність, вміння слухати, переконувати тощо.

Поняття юридичної служби та консультативної діяльності

(див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.)

Юридична служба - це діяльність юристів, основною функцією яких є

правове забезпечення міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій, а також державного підприємства, установи та організації

Основне завданням юридичної служби - організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах.

Юридична служба органу виконавчої влади, підприємства утворюється як самостійний структурний підрозділ (департамент, управління, відділ, сектор), вид якого залежить від обсягу, характеру та складності правової роботи.

На підприємстві функції юридичної служби може виконувати **юрисконсульт** відповідної категорії.

Юридичні консультації – це:

- поради, висновки з питань права;
- підготовка проектів документів, їх візування, доповнення;
- перевірка фінансової надійності клієнтів;
- профілактична робота, виховна правова робота;
- представлення та захист інтересів організацій, підприємств, установ у суді, інших органах тощо.

1. Юридична служба органу виконавчої влади, підприємства у своїй діяльності керується Конституцією, міжнародними договорами згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами.

2. З питань організації та проведення правової роботи юридична служба керується актами Мін'юсту.

3. Юридична служба підпорядковується безпосередньо керівникові органу виконавчої влади, підприємства.

16. Вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю юридичної служби та юрисконсульта

Вимоги на посаду керівника юридичної служби органу виконавчої влади, його заступника:

(див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.; А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія.

Вступ до спеціальності)

1) вища юридична освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр, спеціаліст;

2) стаж роботи за фахом на державній службі та за фахом на керівних посадах в інших сферах не менш як *п'ять років*.

Вимоги на посаду головного спеціаліста юридичної служби органу виконавчої влади:

- особа з вищою юридичною освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;

- стаж роботи за фахом на державній службі на посаді не нижче провідного спеціаліста не менш як один рік або стажем роботи за фахом в інших сферах не менш як *три роки*.

Вимоги на посаду провідного спеціаліста юридичної служби органу виконавчої влади:

1) особа з вищою юридичною освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;

2) стаж роботи за фахом на державній службі на посаді не нижче спеціаліста II категорії не менш як один рік або стажем роботи за фахом в інших сферах не менш як *два роки*.

Вимоги на посаду керівника юридичної служби підприємства:

(див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.)

а) особа з вищою юридичною освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;

б) стаж роботи за фахом не менш як *три роки*.

1. Керівник юридичної служби міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади призначається на посаду на підставі висновку Мін'юсту.

2. Керівники юридичних служб територіальних органів міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади призначаються на посаду за погодженням з керівниками юридичних служб відповідних міністерств, інших центральних органів виконавчої влади.

Слід наголосити, що у разі неналежного виконання керівником юридичної служби органу виконавчої влади, підприємства покладених на нього завдань Мін'юст та його територіальні органи порушують питання про притягнення його до відповідальності згідно із законодавством. Для проведення атестації керівників юридичних служб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади залучається представник Мін'юсту.

Права та обов'язки співробітників юридичних служб (див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.)

1. Юридична служба міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади:

- спрямовує, координує правову роботу, здійснює методичне керівництво та перевіряє її проведення: у територіальному органі міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади; на підприємстві, яке належить до сфери управління міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, у його філії, представництві.

2. Юридична служба органу виконавчої влади:

(за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

1) *організовує та бере участь у забезпеченні реалізації державної правової*

політики у відповідній сфері, правильного застосування законодавства в органі виконавчої влади, на підприємстві, що належить до сфери його управління, у представленні інтересів органу виконавчої влади в судах;

2) *розробляє* та бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції органу виконавчої влади;

3) *перевіряє* відповідність законодавству і міжнародним договорам України проектів наказів та інших актів, що подаються на підпис керівника органу виконавчої влади, погоджує чи візує їх за наявності віз керівників заінтересованих структурних підрозділів;

4) *проводить* юридичну експертизу проектів нормативно-правових актів, підготовлених структурними підрозділами органу виконавчої влади, за результатами якої готує висновки за формою, що затверджується Мін'юстом, погоджує чи візує їх за наявності віз керівників заінтересованих структурних підрозділів;

5) *переглядає* разом із структурними підрозділами органу виконавчої влади нормативно-правові акти та інші документи з питань, що належать до його компетенції, з метою приведення їх у відповідність із законодавством;

6) *інформує* керівника органу виконавчої влади про необхідність вжиття заходів для внесення змін до нормативно-правових актів та інших документів, визнання їх такими, що втратили чинність, або скасування;

7) *вносить* керівникові органу виконавчої влади *пропозиції* щодо подання нормативно-правового акта на державну реєстрацію в порядку, визначеному Мін'юстом;

8) разом із заінтересованими структурними підрозділами органу виконавчої влади *узагальнює практику* застосування законодавства у відповідній сфері, готує пропозиції щодо його вдосконалення, подає їх на розгляд керівника органу виконавчої влади для вирішення питання щодо підготовки проектів нормативно-правових актів та інших документів, внесення їх в установленому порядку до державного органу, уповноваженого приймати такі акти;

9) *розглядає проекти* нормативно-правових актів та інших документів, які надійшли для погодження, з питань, що належать до компетенції органу виконавчої влади, та готує пропозиції до них;

10) здійснює у межах своєї компетенції *заходи щодо адаптації* законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

11) *організовує* роботу, пов'язану з укладенням договорів та контрактів, бере участь у їх підготовці та здійсненні заходів, спрямованих на виконання договірних зобов'язань, забезпеченні захисту майнових прав і законних інтересів органу виконавчої влади, а також погоджує чи візує проекти договорів за наявності погодження керівників заінтересованих структурних підрозділів;

12) *організовує претензійну та позовну роботу*, здійснює контроль за її проведенням;

13) *проводить* разом із заінтересованими структурними підрозділами аналіз результатів господарської діяльності органу виконавчої влади, вивчає *умови і причини* виникнення непродуктивних витрат, порушення договірних зобов'язань, а також стан дебіторської та кредиторської заборгованості;

14) *аналізує матеріали*, що надійшли від правоохоронних і контролюючих органів, результати позовної роботи, а також отримані за результатами перевірок, ревізій, інвентаризацій дані статистичної звітності, що характеризують стан дотримання законності органами виконавчої влади, готує правові висновки за фактами виявлених правопорушень та бере участь в організації роботи з відшкодування збитків;

15) *подає пропозиції* керівникові органу виконавчої влади про притягнення до відповідальності працівників, з вини яких заподіяна шкода, якщо це не віднесено до компетенції іншого структурного підрозділу;

16) *сприяє* правильному застосуванню актів законодавства про працю, у разі невиконання або порушення їх вимог подає керівникові органу виконавчої влади письмовий висновок з пропозиціями щодо усунення таких порушень;

17) *здійснює методичне керівництво* правовою роботою в органі виконавчої влади, на підприємстві, що належить до сфери його управління, перевіряє стан правової роботи та подає пропозиції на розгляд керівника органу виконавчої влади щодо її поліпшення, усунення недоліків у правовому забезпеченні діяльності органу, вживає заходів до впровадження новітніх форм і методів діяльності юридичної служби, виконання актів Мін'юсту та його територіальних органів;

18) *веде облік актів законодавства і міжнародних договорів України*, забезпечує підтримання їх у контрольному стані та зберігання;

19) *збирає інформацію* про офіційне оприлюднення актів законодавства в друкованих виданнях;

20) *визначає разом із заінтересованими структурними підрозділами потребу в юридичних кадрах* підприємства, що належить до сфери управління органу виконавчої влади;

21) *погоджує кандидатуру претендента* на посаду керівника юридичної служби територіального органу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади і підприємств, що належать до сфери управління органу виконавчої влади;

22) *організовує і проводить роботу, пов'язану з підвищенням кваліфікації* працівників юридичної служби органу виконавчої влади та підприємства, що належить до сфери його управління, - роз'яснює застосування законодавства, надає правові консультації з питань, що належать до компетенції органу виконавчої влади, а також за дорученням його керівника розглядає звернення громадян, звернення та запити народних депутатів України;

23) *здійснює заходи, спрямовані на підвищення рівня правових знань* працівників органу виконавчої влади;

24) *забезпечує в установленому порядку представлення інтересів органу виконавчої влади в судах та інших органах.*

Юридична служба чи юрисконсульт підприємства: (див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.; за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)
- *забезпечує правильне застосування на підприємстві нормативно-правових*

актів та інших документів, подає керівникові пропозиції щодо вирішення правових питань, пов'язаних з діяльністю підприємства;

- *розробляє* та бере участь у розробленні проектів актів та інших документів з питань діяльності підприємства;

- *проводить юридичну експертизу* проектів актів та інших документів, підготовлених структурними підрозділами підприємства, погоджує чи візує їх за наявності віз керівників заінтересованих структурних підрозділів або осіб, що їх заміщують. У разі виявлення невідповідності проекту акта чи іншого документа вимогам законодавства подає заінтересованому структурному підрозділу вмотивовані пропозиції щодо приведення його у відповідність із законодавством;

- проводить разом із структурними підрозділами підприємства *роботу з перегляду* згідно з її компетенцією актів та інших документів з метою приведення їх у відповідність із законодавством;

- *інформує керівника* підприємства про необхідність вжиття заходів для внесення змін до актів та інших документів, визнання їх такими, що втратили чинність, або скасування;

- *організовує роботу*, пов'язану з укладенням договорів та контрактів, бере участь у їх підготовці та здійсненні контролю за виконанням, дає правову оцінку проектам таких договорів та контрактів. Проекти договорів та контрактів погоджуються чи візуються юридичною службою за наявності віз керівників заінтересованих структурних підрозділів або осіб, що їх заміщують;

- *бере участь у забезпеченні захисту* майнових прав і законних інтересів підприємства в разі невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань;

- організовує претензійну та позовну роботу, *проводить аналіз її результатів*;

- здійснює *контроль* за дотриманням структурними підрозділами встановленого на підприємстві порядку пред'явлення і розгляду претензій;

- сприяє своєчасному *вжиттю заходів до усунення порушень*, зазначених у документах прокурорського реагування, судових рішеннях, відповідних документах правоохоронних і контролюючих органів;

- *подає керівникові підприємства:*

- а) *пропозиції* щодо удосконалення правового забезпечення діяльності підприємства;

- б) *висновки* стосовно правомірності списання матеріальних цінностей, дебіторської заборгованості, непродуктивних витрат та правову оцінку фактам нестач, крадіжок, безгосподарності, випуску недоброякісної продукції, псування майна;

- розглядає *матеріали про відшкодування матеріальної шкоди* за рахунок винних осіб, що готуються відповідними структурними підрозділами на основі економіко-правового аналізу даних бухгалтерського обліку і статистичної звітності, інших документів фінансово-господарської діяльності підприємства та матеріалів перевірок, проведених правоохоронними і контролюючими органами;

- *сприяє дотриманню законності* у реалізації прав трудового колективу підприємства під час вирішення виробничих та соціальних питань;

- разом із заінтересованими структурними підрозділами підприємства бере участь у підготовці заходів щодо зміцнення трудової дисципліни, забезпечення охорони праці на виробництві;

- надає правову допомогу працівникам підприємства, які потребують соціального захисту;

- забезпечує правильне застосування норм трудового, житлового, пенсійного та іншого законодавства, що стосуються прав і законних інтересів працівників підприємства, подає пропозиції керівникові підприємства щодо поновлення порушених прав;

- веде облік актів законодавства і міжнародних договорів України, забезпечує підтримання їх у контрольному стані та зберігання;

- збирає інформацію про офіційне оприлюднення актів законодавства в друкованих виданнях;

- організовує і проводить роботу, спрямовану на підвищення рівня правових знань працівників підприємства, роз'яснює практику застосування законодавства, надає консультації з правових питань;

- надає правову допомогу в процесі створення, освоєння та впровадження науково-технічних розроблень, новітніх технологій, а також у здійсненні заходів щодо поліпшення якості продукції, робіт, послуг.

Юридична служба підприємства має право:

(див. «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.)

1) перевіряти дотримання законності структурними підрозділами підприємства;

2) одержувати у встановленому порядку від посадових осіб підприємства необхідні для виконання покладених на неї завдань документи, інформацію, довідки, розрахунки, інші матеріали;

3) залучати за згодою керівника підприємства спеціалістів з метою підготовки проектів актів, інших документів, а також розроблення та здійснення заходів, які проводяться юридичною службою відповідно до покладених на неї завдань;

4) інформувати керівника підприємства про покладення на юридичну службу обов'язків, що виходять за межі її компетенції, а також про випадки ненадання або несвоєчасного надання посадовими особами підприємства матеріалів на вимогу юридичної служби.

Контроль за діяльністю співробітників юридичних служб, юрисконсультів покладається: (за А. Молдаван, Л. Богдан. Юридична деонтологія. Вступ до спеціальності)

- на міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, керівників підприємств, установ та організацій;

- контроль за діяльністю юридичних служб та юрисконсультів здійснюють також народні депутати, прокуратура, громадські організації, партії, громадяни, засоби масової інформації.

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лещук Т. Практична етика: посіб. з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзіх М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзіх, А. Р. Крусян; МОНМС України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Погоріло В. Ф., Малишко М. І. Юридична деонтологія. / В. Ф. Погоріло, М. І. Малишко. – К.: ДУІКТ, 2004. – 80 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Сливка С. С., Біленчук П. Д. Правова деонтологія / За ред. акад. П. Д. Біленчука. – К., 1999.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цифра Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних

дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Стандарти юридичної освіти / В. І. Андрейцев // Юридичний вісник України. – 2003. – 22-28 лютого.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Билиця. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бринцев В. Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів. / В. Бринцев // Право України. – 2001. – № 1.

Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. / С. Гусарев // Право України. – 2005. – № 9.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: www.par.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf www.par.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf.

Заруцький О. Щодо Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1346404980>.

Засади адвокатської етики в Польщі // Адвокат. – 1998. – № 2.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково-практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Луцький М. І. Психологічні аспекти формування культури юристів в Україні / М. І. Луцький // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4.

Молдован А. В., Тилик Т. М. Адвокатура України. Навчальний посібник. / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.

Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2000. – № 4.

Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України.

– 2001. – № 7.

Прилуцький О. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст / О. Прилуцький // Право України. – 2010. – № 6.

Самойленко О. А. Релігійна освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії / О. А. Самойленко // Українська полоністика. – 2009 - Вип. 6.

Судді та адвокати обговорювали аспекти проекту Кодексу суддівської етики під час семінарів. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.usaid.gov/node/70146>.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тизах В. Судова етика. Як вона діє в США / В. Тизах // Юридичний вісник України. – 2000. – 23 – 29 листопада.

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. – № 2.

Юридичний словник-довідник: За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Ямпольський В. Нові правила адвокатської етики: можливо треба дещо підкоригувати? [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vyampolsky/article/11471.aspx> (за 16.05 2013).

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон про прокуратуру: десять новацій. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/96047-zakon-pro-prokuraturu-desyat-novatsij.htm>.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 14 листопада 2006 р., № 1577 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 3020.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату» від 8 грудня 2006 р., № 1689 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 20 грудня.

Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради – 1992. – № 4. – Ст. 15.

Указ Президента України «Про Положення про кваліфікаційно–дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури» від 5 травня 1993 р. // Голос України. – 1993. – 7 травня.

Указ Президента України «Про порядок складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду» від 11 травня 1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Ст. 815.

Указ Президента України «Про Положення про Державну судову адміністрацію України» від 3 березня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 10. – Ст. 432.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Розкрийте основні аспекти професіограми судді.
2. Назвіть функції суду (напрямки його діяльності).

3. Охарактеризуйте функціональні аспекти суддівської діяльності.
4. Висвітліть повноваження суддів згідно чинного закону.
5. Проаналізуйте, ким здійснюється контроль за суддівською діяльністю. Висловіть власні міркування.
6. Вивчіть та вкажіть новації у Законі «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.).
7. Розкрийте функції та принципи діяльності прокуратури.
8. На яких засадах ґрунтується діяльність прокуратури?
9. Вкажіть підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності. Виокреміть види дисциплінарних стягнень.
10. Хто, згідно нового закону, здійснює контроль за прокурорською діяльністю?
11. Проаналізуйте складові аспекти професіограми слідчого.
12. Виокреміть основні завдання досудового розслідування.
13. Висвітліть повноваження слідчого. Контроль за роботою слідчого.
14. Вкажіть складові елементи та розкрийте особливості професіограми адвоката.
15. Згідно нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розкрийте принципи діяльності адвокатури (*основні положення, які закріплені в законах і виражають суть адвокатури*).
16. Засади (*основи чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується щонебудь*) діяльності адвокатури.
17. Набуття права та види адвокатської діяльності.
18. Згідно чинного законодавства охарактеризуйте права та обов'язки адвоката.
19. Висловіть власні міркування на тему: «Засади та завдання адвокатського самоврядування».
20. Які Вам відомі види професійної діяльності нотаріуса?
21. Окресліть сутність принципів нотаріальної діяльності.
22. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса.
23. Складіть професіограму співробітника юридичної служби, юрисконсульта.
24. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності.

Короткий глосарій

Адвокат – юрист, який надає професійну правову допомогу шляхом консультування, захисту звинуваченого в суді, складення юридичних документів, представництва, а також іншими законними способами.

«Золоте правило» моральності (на основі Божої Заповіді Любові) – поводитися з іншими так, як ти бажав би, щоб вони поводитися з тобою.

Кадрова політика держави у сфері юридичної практики - це система пов'язаних між собою процесів професійно-правової орієнтації: прогнозування і планування кадрових потреб, добору, підготовки, перепідготовки, розстановки, виховання юристів-спеціалістів.

Нотаріус – юрист, в обов'язки якого входить посвідчення безперечних

прав і фактів, засвідчування документів та виконання інших нотаріальних дій, спрямованих на юридичне закріплення цивільних прав і попередження їх можливого порушення надалі.

Основне призначення слідчої практики - проводити досудове розслідування кримінальних злочинів для наступного їх розгляду в судах. Дізнання і досудове слідство - дві форми досудового розслідування.

Основне призначення прокуратури - нагляд за законністю, застосування заходів щодо усунення порушень закону, відновлення порушених прав і притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці правопорушення.

Основне призначення адвоката - виконання обов'язків у процесі дізнання і попереднього слідства, захист підсудного в суді, юридичні консультації та складання документів правового характеру, правове забезпечення підприємницької і зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб.

Основне призначення нотаріуса - складання й оформлення нотаріальних актів та інших документів, передбачених законодавством, яким громадяни або організації хочуть надати достовірний характер.

Основне призначення юридичної служби - забезпечення правовими послугами потреб державного управління, господарської діяльності комерційних і некомерційних підприємств, установ, організацій.

Основне призначення державної виконавчої служби - своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень судів та інших органів (нотаріату, господарських, товариських і третейських судів та ін.) відповідно до законів України.

Прокурор – головний законний представник обвинувачення в країнах загального права.

Слідчий – спеціаліст-юрис, працівник спеціального відомства, який у встановленому законом порядку здійснює досудове розслідування кримінальних справ для їх подальшого розгляду в органах правосуддя – судах.

Юрисконсульт – працівник юридичної служби, організації, установи; здійснює контроль за законністю наказів і розпоряджень адміністрації в межах її компетенції, бере участь у складанні договорів, які укладаються з іншими підприємствами, організаціями; інформує співробітників про чинне законодавство, надає їм правову допомогу; веде в судах і господарських судах справи, в яких організація виступає як позивач або відповідач тощо.

Ситуаційні завдання

1. Ви з інститутських років дружите з В. Однак за останні роки ваші, ваші професійні шляхи трохи розійшлися - Ви залишилися в адвокатурі, а В. пішов на роботу до суду. Від цього ваші стосунки з другом не змінилися. Як і раніше ви спілкуєтеся родинами, частенько збираєтеся за столом.

Останнім часом Ви стали помічати, що як тільки Ви берете участь у справах, які розглядає друг, інтереси Ваших клієнтів, хоч і незначною мірою, але страждають. Якось при зустрічі Ви делікатно торкнулися теми, що турбує Вас і запитали друга: поясни, чому так відбувається, а, можливо я помиляюся? Ваш

друг, трохи забарившись з відповіддю, сказав: «я побоююся, щоб мене не дорікнули в тім, що я «підігрую» своєму другові, так що приходится злегка перестраховуватися, щоб не зашкодити власному іміджу».

Які висновки Ви зробите з бесіди, що відбулася?

2. Ви здійснюєте захист у груповій кримінальній справі. Інтереси Вашого підзахисного суперечать інтересами іншого підсудного, якого захищає досвідчений і сильний адвокат. Шанси на одержання переваги з таким адвокатом невеликі. В один із днів судового засідання Ваш підзахисний повідомляє, що він роздобув матеріали, які серйозно компрометують адвоката протилежної сторони і пропонує Вам скористатися ними для усунення небезпечного супротивника. Ваша реакція на пропозицію підзахисного.

3. Ви слідчий. Вам доручається вести справу, порушену за фактом вчинення злочину. У процесі розслідування з'ясовується, що особа, підозрювана у вчиненні тяжкого злочину Ваш колишній однокласник по школі, що наніс Вам у дитинстві багато образ і спричинив неприємності. Природно, що Ви відноситеся до нього дуже неприємно.

Тестові завдання

1. Яке поняття розкриває наступне визначення «Спеціаліст, який має юридичні знання, причому не загальні відомості з права і держави, а професійні, тобто фундаментальні і спеціалізовані знання»

А юрист

Б адвокат

В юрисконсульт

Г нотаріус

2. Знання юристом його моральних прав і обов'язків та використання їх у професійній діяльності – це

А етична культура юриста

Б професіоналізм

В надійність

Г практичність

3. Широка галузь трудової діяльності, що потребує юридичних знань, вмінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи в правовій сфері соціальних послуг – це

А професія юриста

Б ідеологія

В трудова діяльність

Г наука

4. Основні правові форми діяльності держави правозастосовна правоохоронна установча контрольна та...

А правотворча

Б ідеологічна

В наукова

Г важлива

5. Символами судової влади в Україні є

А присяга суддів України

Б форми, методи та способи трудової діяльності

В судові рішення, справедливість, рівність та об'єктивність прийнятих рішень

Г Державний Герб України і Державний Прапор України

6. Правова форма, яка спрямована на офіційне встановлення (санкціонування) і зміну норм права компетентними органами, що виражається в підготовці, прийнятті й обнародуванні нормативно-правових актів – це

А ідеологічна діяльність

Б матеріальна діяльність

В контрольна діяльність

Г правотворча діяльність.

7. Посадова особа, яка здійснює в передбаченому законом порядку розслідування діянь, що мають ознаки злочину

А слідчий

Б адвокат

В прокурор

Г суддя

8. Судочинство в Україні здійснюють

А професійні спілки юристів України

Б Колегії адвокатів та прокуратура України

В Конституційний Суд України, спеціалізовані суди України, апеляційні суди

Г Конституційний Суд України, та суди загальної юрисдикції

9. Вузька сфера професійно-трудової діяльності юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, вмінь і навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності це

А професія

Б фах

В спеціальність

Г кваліфікація

10. Строк повноважень судді Конституційного Суду України може бути

А 9 років

Б 18 років

В 8 років

Г 9 років без права бути призначеним повторно

11. Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю видається

А кваліфікаційною комісією нотаріату

Б Міністерством юстиції України

В обласною адміністрацією

Г державною нотаріальною конторою

12. Підставами припинення професійних повноважень щодо здійснення юридичної практичної діяльності є

А фактичне нездійснення практичної діяльності

Б призупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю

В нездійснення практичної діяльності протягом років

Г винесення щодо особи обвинувального вироку суду, який набрав чинності

Додатки

Закон України Про прокуратуру (Витяги)

([Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

Стаття 3

Засади діяльності прокуратури

1. Діяльність прокуратури ґрунтується на засадах:

1) верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю;

2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;

- 3) територіальності;
- 4) презумпції невинуватості;
- 5) незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;
- 6) політичної нейтральності прокуратури;
- 7) недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади;
- 8) поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- 9) прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;
- 10) неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Розділ II. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 9

Повноваження Генерального прокурора України

1. Генеральний прокурор України:

- 1) представляє прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями;
- 2) організовує діяльність органів прокуратури України, у тому числі визначає межі повноважень Генеральної прокуратури України, регіональної та місцевих прокуратур в частині виконання конституційних функцій;
- 3) призначає прокурорів на адміністративні посади та звільняє їх з адміністративних посад у встановленому цим Законом порядку;
- 4) у встановленому цим Законом порядку на підставі рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів приймає рішення про застосування до прокурора Генеральної прокуратури України, прокурора регіональної чи місцевих прокуратур дисциплінарного стягнення або щодо неможливості подальшого перебування їх на посаді прокурора;
- 5) призначає на посади та звільняє з посад прокурорів Генеральної прокуратури України, в тому числі керівників та заступників керівників підрозділів Генеральної прокуратури України у встановленому цим Законом порядку;
- 6) повідомляє в десятиденний строк Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантних або тимчасово вакантних посад у Генеральній прокуратурі України;
- 7) затверджує акти з питань щодо організації діяльності органів прокуратури;
- 8) забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Генеральної прокуратури України;

9) затверджує загальні методичні рекомендації для прокурорів з метою забезпечення однакового застосування норм законодавства України під час здійснення прокурорської діяльності;

10) виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України.

2. Генеральний прокурор України видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень, у межах своїх повноважень, на основі та на виконання Конституції і законів України.

3. У разі відсутності Генерального прокурора України його повноваження здійснює перший заступник Генерального прокурора України, а в разі відсутності першого заступника - один із заступників Генерального прокурора України

Розділ III. СТАТУС ПРОКУРОРА

Стаття 16

Гарантії незалежності прокурора

1. Незалежність прокурора забезпечується:

1) особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності;

2) порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальним та іншими законами;

3) заборonoю незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора;

4) установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;

5) належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора;

6) функціонуванням органів прокурорського самоврядування;

7) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

2. Здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України.

3. Прокурор призначається на посаду безстроково та може бути звільнений з посади, його повноваження на посаді можуть бути припинені лише з підстав та в порядку, передбачених цим Законом.

6. Прокурор має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради прокурорів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за його участю та вжити в межах своїх повноважень, передбачених цим Законом, необхідних заходів для усунення загрози.

Стаття 19

Загальні права та обов'язки прокурора

1. Прокурор має право брати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури у порядку, встановленому законом. Прокурори мають право бути членами професійних спілок, утворювати

громадські організації та брати в них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення свого професійного рівня.

2. Прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію.

Прокурор періодично проходить підготовку у Національній академії прокуратури України, що має включати вивчення правил прокурорської етики.

3. Прокурор зобов'язаний неухильно додержуватися присяги прокурора. За порушення присяги прокурор несе відповідальність, передбачену законом.

4. Прокурор зобов'язаний:

1) виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень;

2) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом;

3) додержуватися вимог закону про засади запобігання і протидії корупції;

4) додержуватися правил прокурорської етики, зокрема не допускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури.

5. Прокурор зобов'язаний щорічно проходити таємну перевірку доброчесності.

Розділ IV. ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА З ВИКОНАННЯ ПOKЛADЕНИХ НА НЬОГО ФУНКЦІЙ

Стаття 22

Підтримання державного обвинувачення в суді

1. Прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

Стаття 23

Представництво інтересів громадянина або держави в суді

1. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Розділ V. ПОРЯДОК ЗАЙНЯТТЯ ПОСАДИ ПРОКУРОРА ТА ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ПРОКУРОРА З АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПОСАДИ

Стаття 27

Вимоги до кандидатів на посаду прокурора

1. Прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою.

Для цілей цього Закону:

1) вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вища юридична освіта за відповідним освітньо-

кваліфікаційним рівнем, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку;

2) стажем роботи в галузі права є стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

2. Прокурором регіональної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше трьох років.

3. Прокурором Генеральної прокуратури України може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше п'яти років.

4. Військовими прокурорами призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту.

Стаття 42

Підстави звільнення Генерального прокурора України з адміністративної посади та припинення його повноважень на цій посаді

1. Генеральний прокурор України звільняється з адміністративної посади Президентом України за згодою Верховної Ради України:

1) у зв'язку з поданням заяви про дострокове припинення повноважень на адміністративній посаді за власним бажанням;

2) на підставі подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів або Вищої ради юстиції.

2. Повноваження Генерального прокурора України на адміністративній посаді припиняються в разі:

1) висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору України, що має наслідком його відставку з цієї адміністративної посади;

2) закінчення строку перебування на посаді Генерального прокурора України.

3. Звільнення Генерального прокурора України з адміністративної посади або припинення повноважень Генерального прокурора України на адміністративній посаді не припиняє його повноважень прокурора.

Розділ VIII. ПРОКУРОРСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 65

Завдання прокурорського самоврядування

1. Прокурорське самоврядування - це самостійне колективне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури з метою:

1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури, підвищення якості роботи прокурорів;

2) зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність;

3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;

4) обрання чи призначення прокурорів до складу інших органів у випадках та в порядку, встановлених законом.

2. До питань внутрішньої діяльності прокуратури належать питання організаційного забезпечення прокуратури та діяльності прокурорів, соціального захисту прокурорів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані з виконанням повноважень прокурорів.

Закон України **Про адвокатуру та адвокатську діяльність** **(Витяги)**

(Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>)

Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 2

1. Адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Стаття 4

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Стаття 4

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Розділ ІІ. НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 6

1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної

служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

Розділ III. ВИДИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ АДВОКАТА. ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 19

1. Видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Розділ V. ЗУПИНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Стаття 32

1. Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

- 3) смерті адвоката;
- 4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

Розділ VI. ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА

Стаття 34

1. Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.
2. Дисциплінарним проступком адвоката є:
 - 1) порушення вимог несумісності;
 - 2) порушення присяги адвоката України;
 - 3) порушення правил адвокатської етики;
 - 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
 - 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
 - 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
 - 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Розділ VII. АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 44

Завдання адвокатського самоврядування

1. Завданнями адвокатського самоврядування є:
 - 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
 - 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;
 - 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
 - 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
 - 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;
 - 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
 - 7) участь у формуванні Вищої ради юстиції у порядку, визначеному законом.

Розділ 6

КОНФЛІКТИ В ПРАВІ ТА РОЛЬ ЮРИСТІВ У ЇХ ВИРІШЕННІ (2 год.)

- 1. Конфлікт: поняття, види, основні параметри.**
- 2. Суб'єкти та учасники юридичного конфлікту. Стадії його розвитку та причини виникнення.**
- 3. Конфлікти у правовому житті: методи запобігання, роль юристів у їх вирішенні та попередженні.**

1. Конфлікт: поняття, види, основні параметри

Конфлікти є характерною рисою сучасного суспільства та спостерігаються у різних сферах, напрямках та формах взаємодії.

В основному ці питання розробляються конфліктологією (курс *правова конфліктологія* читався студентам юрфаку ТНЕУ, а умови сьогодення лише актуалізують потребу його повернення в навчальні плани підготовки фахівців-юристів. – авт. В. У.), яка має тісний *взаємозв'язок* з правознавством, соціологією, політологією, соціальною психологією, історією, етнологією тощо.

Конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів; крайнє загострення, яке приводить до ускладнень або гострої боротьби.

Наукові підходи до розуміння явища конфлікту

1. Г. Спенсер – необхідне явище в історії людства, стимул соціального розвитку.

2. М. Вебер – позначав конфлікт як боротьбу.

3. Л. Гумплович, Т. Вебер, К. Левін, Г. Зіммель – спір та форма соціалізації людини.

4. Р. Дарендорф – «теорією конфліктів» окреслив власну соціологічну концепцію.

5. Парк включав конфлікт до числа чотирьох основних видів соціальної взаємодії, поряд зі змаганням, пристосуванням та асиміляцією.

6. М. Примуш – конфлікт – це найбільш гострий спосіб розв'язання важливих протиріч, що виникають у процесі взаємодії сторін.

У цілому більшість західних соціологів розглядають *конфлікт* як *неантагоністичну суперечність*, яку можна врегулювати (парними категоріями конфлікту є згода, стабільність, порядок, спокій).

Соціальний конфлікт – це така суперечність, в якій два або більше суб'єктів активно шукають можливість завадити один одному в досягненні певної мети, намагаються запобігти задоволенню інтересів суперника, змінити його погляди або соціальні позиції.

Основні причини виникнення соціального конфлікту:

- соціальна нерівність (різниця майнового характеру, відмінність соціального статусу);

- інтереси і потреби (міжособистісні відносини);

- депривація (стан, для якого характерні розбіжності між очікуванням і можливостями його задоволення);

- ірраціональні елементи (зіткнення, дрібні конфлікти тощо).

Основні суб'єкти конфлікту – це протидіючі сторони.

Основні моделі поведінки у соціальному конфлікті й типи суб'єктів та учасників конфлікту

(за Н. П. Свиридюк. Юридична діяльність; С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

1. Деструктивний тип схильний до фізичного знищення і повного придушення супротивника; у побуті – егоїст, скандаліст, в установі – наклепник, критикан тощо.

2. Конформний тип позиція пасивна, у конфлікті вони скоріше схильні поступитися, підкоритися.

3. Конструктивний тип суб'єкт шукає варіанти взаємоприйняттого рішення з метою залагодження конфлікту.

Будь-який конфлікт, як, правило, реалізується у процесі свого розвитку за певними стадіями, серед яких за однією із класифікацій виділяють *латентну (приховану) стадію та стадію зовнішнього вияву конфлікту*.

Стадії конфлікту (за С. С. Фроловим):

- *передконфліктна стадія* (ідентифікація, визначення суб'єктів конфліктної ситуації);

- *інцидент* (дії, спрямовані на зміну поведінки суперників тощо);

- *досягнення у розвитку конфлікту критичної точки*;

- *розв'язання конфлікту* (зміна умов конфлікту, усунення суперника, втручання третьої сторони).

Ескалація конфлікту:

а) стикаються деструктивні моделі поведінки;

б) прогресуюча у часі зміна масштабів конфлікту.

Класифікація конфліктів за різними підставами

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

Системний (в основі загострення внутрішніх суперечностей, характерних для будь-якої соціальної системи).

За сферами прояву (економічні, політичні, міжнаціональні, культурні конфлікти тощо).

За ступенем гостроти (агоністичні (*примиримі*) та антагоністичні (*непримиримі*)).

За іншими ознаками (юридичні, побутові, матеріальні, духовні та ін.).

Критерії класифікації соціальних конфліктів

(за Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

- *за сферами прояву* - економічні, політичні, міжнаціональні, культурні конфлікти тощо;

- *за ступенем гостроти* - агоністичні (*примиримі*) та антагоністичні (*непримиримі*);

- *за кількістю учасників* – масові та незначні;

- *за ступенем урегулювання відносин* – керовані та некеровані (спонтанні);

- *за характером (видом) ресурсів* – економічні, фінансові, інтелектуальні, природничі та ін.;

- за способом зовнішнього виявлення – явні, приховані;
- за виокремленням юридичної складової – юридичні та неюридичні;
- за іншими критеріями – системні, некерованих емоцій, побутові, інтересів, поглядів, духовні тощо.

2. Суб'єкти та учасники юридичного конфлікту. Стадії його розвитку та причини виникнення

Юридична конфліктологія – це складова загальної соціальної конфліктології. Її завданням є вивчення конфліктів, які виникають, розвиваються і вирішуються в рамках внутрішнього (національного) або міжнародного права. Іншими словами, юридична конфліктологія узагальнює і вивчає особливості, які характеризують конфлікт з позиції права.

Більшість конфліктів виникають поза юридичною сферою і лише згодом можуть набувати юридичних ознак.

Юридичним конфліктом є будь-який конфлікт, в якому спір так чи інакше пов'язаний з правовими відносинами сторін, суб'єкти, мотивація їхньої поведінки, об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а сам конфлікт тягне правові наслідки.

Об'єкт юридичного конфлікту:

- матеріальні (власність, територія);
- нематеріальні (честь, гідність, здоров'я) елементи реального світу.

Предмет юридичного конфлікту – об'єднуюча чи уявна проблема юридичного характеру, яка пов'язана з визначенням прав та обов'язків сторін.

Суб'єкти та учасники у юридичному конфлікті:

- а) *підмовник* (мета – спровокувати, розв'язати конфлікт);
- б) *пособник* (сприяє «порадами», техзасобами);
- в) *організатор* (провокує конфлікт, визначає його характер, шляхи забезпечення тощо).

Причини юридичних конфліктів у праві

1. Низький рівень якості правових актів.
2. Прогалини.
3. Колізії.
4. Правопорушення.
5. Спір суб'єктів.
6. Конкуренція норм.
7. Неадекватність правових засобів меті правового регулювання або рівню розвитку суспільних відносин.

Структура юридичного конфлікту:

(за Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

- об'єкт конфлікту;
- предмет конфлікту;
- сторони (учасники);
- умови конфлікту;
- дії учасників конфлікту;
- правова основа вирішення конфлікту (припинення, локалізація);

- результати конфліктної ситуації.

Стадії розвитку юридичного конфлікту:

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

- 1) виникнення в однієї чи обох сторін мотивів до розладу;
- 2) виникнення правових відносин між конфліктуючими сторонами;
- 3) розвиток правових відносин у зв'язку з розглядом справи в юридичній установі;
- 4) видання правового акта, що завершує конфлікт.

Юридично значущі параметри конфлікту простір наслідки
об'єкт зміст час кількість учасників предмет посягання.

Види юридичних конфліктів

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

- *за галузевим критерієм*: кримінально-правові, конституційно-правові, цивільно-правові, інші;
- *за критерієм соціальної сфери*: економічні, політичні, духовні;
- *за матеріальним масштабом*: загальнодержавні, регіональні, локальні;
- *за ступенем динамізму поведінки суб'єктів*: активні, пасивні;
- *за критерієм часу, необхідного для вирішення конфлікту*: довготривалі, тривалі, короткотривалі;
- *за кількістю учасників конфлікту*: масові, групові.

3. Конфлікти у правовому житті: методи запобігання, роль юристів у їх вирішенні та попередженні

Вплив юриста на конфліктну ситуацію:

- 1) припинення;
- 2) вирішення (розв'язання);
- 3) попередження (профілактика – загальна, індивідуальна);
- 4) завершення.

Методи запобігання розвитку конфлікту

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

1. Збереження репутації партнера, поважне ставлення до нього виключення соціальної дискримінації розподіл заслуг.
2. Практична емпатія створення сприятливого мікроклімату у взаємовідносинах партнерів.
3. Згода психологічне налаштування взаємне доповнення.

Основні засоби усунення суперечностей, які становлять основу конфлікту:

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія)

- усунення об'єкта конфлікту;
- поділ об'єкта конфлікту між сторонами;
- встановлення черговості або інших правил спільного використання об'єкта;
- компенсація втрати об'єкта на користь одній із сторін;
- розведення сторін конфлікту;
- перенесення відносин в іншу площину, що передбачає виявлення

спільного інтересу.

Фактори урегулювання конфліктів мирним шляхом

1. Інституціональний.
2. Консесуальний.
3. Фактор кумулятивності.
4. Фактор історичного, миттєвого досвіду.
5. Фактор рівноваги сил.
6. Психологічний.

Імовірні фінали конфліктів:

(за С. Гусарев, О. Тихомиров. Юридична деонтологія; Н. П. Свиридчук. Юридична деонтологія)

- припинення конфлікту внаслідок взаємного примирення сторін;
- припинення конфлікту шляхом так званого симетричного його вирішення;
- припинення конфлікту шляхом асиметричного рішення;
- переростання конфлікту в інше протиборство;
- поступове згасання конфлікту.

Таким чином, *проблема попередження конфліктів має комплексних характер і її успішне вирішення залежить від об'єднаних зусиль громадян, держави, правоохоронних органів.*

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. посіб. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзіх М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзіх, А. Р. Крусян; МОНМС України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Погоріло В. Ф., Малишко М. І. Юридична деонтологія. / В. Ф. Погоріло, М. І. Малишко. – К.: ДУІКТ, 2004. – 80 с.

Пилипенко К. М., Соловйова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловйова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. Юридична деонтологія. Підручник. Вид. 2-е, переробл. і допов. / С. Сливка. – К.: Атіка, 2003. – 320 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Сливка С. С. Юридична деонтологія: загальнотеоретична характеристика та методичні рекомендації до практичних занять. / С. С. Сливка. – Львів, 1995.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Братасюк М. Г. Біологізаторсько-волюнтариський підхід до конфліктології у праві / М. Г. Братасюк // Юридичний часопис НАВС. - 2011. - № 1.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. / М. Ю. Билиця. – М., 2000.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Билиця. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бринцев В. Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів. / В. Бринцев // Право України. – 2001. – № 1.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. / С. Гусарев // Право України. – 2005. – № 9.

Іванов В. М. Юридична конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. закл. / В. М. Іванов, О. В. Іванова. – К : МАУП, 2004. – 224 с.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу :

www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf.

Заруцький О. Щодо Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1346404980>.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012,- 1224 с.

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково - практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Мартинюк Т. Розвиток правосвідомості в період трансформації українського суспільства / Т. Мартинюк // Право України. – 2007. – № 2.

Марущак Н. Основні підходи до поняття «гідність» у філософсько-правовій думці / Н. Марущак // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 8.

Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – № 7.

Свиридюк Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / Н. П. Свиридюк. - К, 2010. – 16 с.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тизах В. Судова етика. Як вона діє в США / В. Тизах // Юридичний вісник України. – 2000. – 23 – 29 листопада (№ 47).

Тригубенко П. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / П. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 9.

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2.

Юридичний словник-довідник: За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.

Юридична наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Нормативні акти:

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний

ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Дайте власне розуміння поняттю - конфлікт.
2. Розкрийте існуючі наукові підходи до розуміння явища конфлікту.
3. Вкажіть основні причини виникнення соціального конфлікту.
4. Охарактеризуйте основні моделі поведінки у соціальному конфлікті й типи суб'єктів та учасників конфлікту.
5. Класифікуйте конфлікти за різними підставами.
6. Окресліть критерії класифікації соціальних конфліктів.
7. Дайте визначення поняттю - юридичний конфлікт.
8. Назвіть суб'єктів та учасників у юридичному конфлікті.
9. На Вашу думку, у чому полягають причини юридичних конфліктів у праві?
10. Охарактеризуйте структуру юридичного конфлікту та висвітліть стадії розвитку юридичного конфлікту.
11. Класифікуйте види юридичних конфліктів.

12. На Вашу думку, які методи запобігання розвитку конфлікту?

13. Окресліть основні засоби усунення суперечностей, які становлять основу конфлікту.

Короткий глосарій

Вирішення (розв'язання) конфлікту – завершальна стадія соціального конфлікту, на якій припиняється протидія і суб'єкти долають суперечності (повністю або частково), що призвели до зіткнення.

Колізії – зіткнення протилежних сил, інтересів, ідей.

Компроміс – згода на основі взаємних поступок між представниками різних, протилежних інтересів, думок, поглядів.

Конфлікт - це зіткнення протилежних інтересів, поглядів; крайнє загострення, яке приводить до ускладнень або гострої боротьби.

Конфліктна ситуація – це, по суті, латентна стадія конфлікту, його передумова і зародження.

Межі конфлікту – зовнішні структурно-динамічні межі конфлікту: суб'єктні (кількість основних учасників); просторові (територія, на якій відбувається конфлікт); тимчасові (тривалість конфлікту).

Предмет конфлікту – об'єктивна існуюча проблема або протиріччя, через які власне виникає конфлікт.

Причини конфлікту – сукупність низки обставин (об'єктивних і суб'єктивних), наявність або дія яких веде до виникнення конфліктів.

Стадії конфлікту – етапи розвитку конфлікту, категорія, за допомогою якої характеризують процес розвитку конфлікту – від зародження конфліктної ситуації до моменту його вирішення.

Учасники (суб'єкти) конфлікту – це суб'єкти соціальної взаємодії, які перебувають у стані конфлікту або явно чи неявно підтримують тих, хто конфліктує.

Юридичний конфлікт – самостійний різновид соціального конфлікту, що характеризується протиборством сторін з протилежними інтересами, має юридичний характер в цілому, або має хоч один елемент юридичного змісту, але обов'язково вирішується юридичними засобами.

Ситуаційні завдання

1. Ви суддя, і маєте розглядати цивільну справу щодо розділу майна на значну суму. Випадково Ви довідуєтесь, що позивач у справі близький родич голови районної адміністрації, з яким у Вас склалися неприємні стосунки. Ваші дії.

2. Під час розгляду кримінальної справи судді не сподобалося, що один з підсудних щось жує. Суддя підняв підсудного і голосно та грубо вичитав за неповагу до суду. Адвокат знав, що підсудний має недолік - якщо він нервує у нього пересихає у роті, але забув попередити про це суддю.

3. У деяких зарубіжних країнах жителі мають право практично безкарно убити злодія, заставши його у своєму будинку. Суди у цьому випадку виносять

виправдовувальні вироки.

Тестові завдання

1. Виникнення конфліктної ситуації може бути обумовлено

А протилежністю інтересів

Б протилежністю цілей або засобів їх досягнення

В протилежністю бажань, суттєвими відмінностями правового статусу суб'єктів правовідносин

Г факторами соціальної нестабільності, а також все вищеперелічене

2. Яке поняття розкриває таке визначення: «Здійснюється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права»

А юридична деонтологія

Б) юридична діяльність

В юридична практична діяльність

Г правова регламентація юридичної діяльності

3. З метою уникнення суперечностей між клієнтами, що можуть призвести до конфлікту, адвокат зобов'язаний припинити обслуговування обох клієнтів

А у випадку вступу їх інтересів у взаємну суперечність

Б при виникненні загрози порушення конфіденційності

В у випадку загрози незалежності самого адвоката

Г всі варіанти відповіді вірні

4. Види юридичної діяльності

А практична

Б технічна

В монопольна

Г теоретична

5. Проблематика конфліктів у сфері права вивчається

А лише психологією

Б юридичною психологією, юридичною деонтологією, юридичною конфліктологією

В соціальною психологією, історією, кримінологією, юридичною педагогікою, а також всіма гуманітарними науками

Г всіма юридичними науками

6. Назвіть різновиди юридичної діяльності за змістом

А консультування

Б обговорення

В слідча

Г колегіальна

7. Юристи можуть бути залучені до процедури вирішення або припинення конфлікту на такій стадії його розвитку

А виникнення однієї чи обох сторін мотивів до розладу

Б розвитку правових відносин у зв'язку з розглядом справи в юридичній установі, а також на всіх інших стадіях

В виникнення правових відносин між конфліктуючими сторонами

Г видання правового акта, що завершує конфлікт

8. Єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей - це

А юридична діяльність

Б соціальна діяльність

В правозахисна діяльність

Г) професійна діяльність

9. *Визначіть одну з основних рис (ознак) юридичної практичної діяльності*

А конфіденційність

Б надійність

В загальність

Г суб'єктивність

10. *Знайдіть правильний критерій для такої класифікації конфліктів – бунти, погроми, масове безладдя*

А галузь законодавства

Б ознака керованості

В масштаби розповсюдження

Г кількість учасників

Додатки

КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ АДВОКАТІВ

(Витяги)

(Прийнято на пленарній сесії Ради адвокатських об'єднань та спілок адвокатів Європи у 1988 р., в подальшому до нього було внесено поправки у 2002 та 2006 роках)

1. ПРЕАМБУЛА

1.1. Призначення адвоката у суспільстві

У суспільстві, що ґрунтується на верховенстві права, адвокат виконує особливу роль. Обов'язки адвоката не обмежуються сумлінним виконанням того, що йому доручено виконувати в межах, дозволених законом. Адвокат має слугувати інтересам правосуддя, а також тим, чий права і свободи йому довірено стверджувати і захищати, й обов'язком адвоката є не лише представлення справи клієнта, а й надання йому порад та консультацій. Повага до професійної діяльності адвоката є суттєвою умовою для ствердження верховенства права і демократії у суспільстві.

Отже, призначення адвоката покладає на нього різноманітні правові та моральні зобов'язання (які іноді, як видається, суперечать одне одному) перед:

- клієнтом;
- судами та іншими державними органами, перед якими адвокат представляє справу клієнта та діє від його імені;
- адвокатською професією в цілому та кожним її представником зокрема;
- громадськістю, для якої існування вільної і незалежної професії адвоката, що об'єднуються на основі поваги до правил поведінки, створених самими адвокатами, є надзвичайно важливим засобом забезпечення прав людини проти влади держави та інших інтересів у суспільстві.

1.2. Суть правил професійної поведінки

1.2.1 Правила професійної поведінки розробляються за добровільною згодою тих, на кого вони поширюються, для того, щоб забезпечити належне здійснення адвокатами діяльності, що визнається надзвичайно важливою у всіх цивілізованих суспільствах.

Недотримання адвокатом цих правил може мати наслідком застосування до них дисциплінарних санкцій.

2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

2.1. Незалежність

2.1.1. Ті численні обов'язки, що покладаються на адвоката, вимагають від нього абсолютної незалежності, він має бути вільним від будь-якого іншого впливу, особливо від того, що може впливати з його власних інтересів або

зовнішнього впливу. Ця незалежність є такою ж необхідною для довіри до процесу відправлення правосуддя, як і безсторонність судді. Отже, адвокат має уникати будь-якого посягання на його незалежність та бути обережним і не завдавати шкоди своїм професійним стандартам для того, щоб задовольнити клієнта, суд чи треті сторони.

2.1.2. Ця незалежність є необхідною у немайнових справах, а також при веденні справи в суді. Поради, які адвокат надає клієнтові, не мають сенсу, якщо адвокат надає їх лише для того, щоб здобути його прихильність, слугувати своїм власним інтересам або внаслідок зовнішнього тиску.

2. Довіра та особиста доброчесність

2.1. Довірчі стосунки можуть існувати лише, якщо особиста честь, порядність і доброчесність адвоката є безсумнівними. Для адвоката ці традиційні чесноти і є професійними зобов'язаннями.

2.3. Конфіденційність

2.3.1. Найголовніше в діяльності адвоката - це те, що клієнт розповідає адвокату речі, які він не розповість іншим та що адвокат отримує від клієнта інформацію на основі конфіденційності. Без переконання щодо конфіденційності не може бути довіри. Отже, дотримання конфіденційності є першочерговим і основним правом та обов'язком адвоката. Зобов'язання адвоката щодо конфіденційності слугує інтересам здійснення правосуддя, а також інтересам клієнта. Отже, адвокат має право на особливий захист з боку держави.

2.3.2. Адвокат має ставитися з повагою до конфіденційності всієї інформації, що стала йому відомою під час здійснення адвокатської діяльності.

2.3.3. Зобов'язання адвоката щодо конфіденційності не обмежується в часі.

2.3.4. Адвокат має вимагати від своїх партнерів, персоналу та будь-яких інших осіб, залучених ним до надання адвокатських послуг, дотримуватися того самого зобов'язання щодо конфіденційності.

2.4. Повага до Правил інших адвокатських об'єднань та спілок адвокатів

Практикуючи за кордоном, адвокат з іншої держави Співтовариства може бути зобов'язаним діяти у відповідності з професійними правилами держави його перебування. На адвоката покладається обов'язок ознайомитися з правилами, які поширюватимуться на нього під час здійснення ним будь-якої конкретної діяльності.

Організації - члени Ради адвокатських об'єднань Європи зобов'язані передавати на зберігання до секретаріату Ради свої кодекси поведінки з тим, щоб будь-який адвокат міг отримати у секретаріаті копію діючого кодексу.

2.5. Несумісні види діяльності

2.5.1. Для того, щоб адвокат здійснював свою діяльність з належною незалежністю та у відповідності з його обов'язком брати участь у відправленні правосуддя, йому може заборонятися участь у певних видах діяльності.

2.5.2. Адвокат, який представляє або захищає клієнта у судовому провадженні або перед будь-якими державними органами у приймаючій державі

Співтовариства, має і там дотримуватися правил стосовно несумісних видів діяльності, які застосовуються до адвокатів у цій державі Співтовариства.

2.6. Саморекламування

2.6.1. Адвокат має право інформувати громадськість про свої послуги за умови, що ця інформація буде точною і не заводитиме в оману, поважатиме зобов'язання щодо конфіденційності та інших основоположних цінностей адвокатської професії.

2.6.2. Саморекламування адвоката у таких засобах масової інформації, як преса, радіо, телебачення, надсиланням електронних комерційних повідомлень чи будь-якими іншими засобами дозволяється такою мірою, наскільки це відповідає вимогам пункту

2.7. Інтереси клієнта

Належним чином дотримуючись усіх норм права та правил професійної поведінки, адвокат має завжди діяти в інтересах клієнта і ставити його інтереси вище своїх власних та вище інтересів своїх колег по професії.

2.8. Обмеження відповідальності адвоката перед клієнтом

Такою мірою, як це дозволяється законом держави його походження та приймаючої держави Співтовариства, адвокат може обмежувати свою відповідальність перед клієнтом у відповідності з професійними правилами, яких цей адвокат має дотримуватися.

Розділ 7

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА (4 год.)

1-ше заняття

- 1. Поняття професійної та правової культури.**
- 2. Характеристика окремих складових професійної культури юриста.**
 - 2.1. Аспекти духовно-національного почуття юриста:**
 - 2.1.1 духовна культура юриста: формування, принципи та функції;**
 - 2.1.2 національна культура юриста (національна свідомість);**
 - 2.1.3 політична культура юриста як елемент професійної культури.**

2-ге заняття

- 2.2. Аспекти морально-правового почуття юриста:**
 - 2.2.1 моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву;**
 - 2.2.2 правова культура.**
- 2.3. Аспекти психологічно-естетичного почуття юриста:**
 - 2.3.1 психологічна культура юриста;**
 - 2.3.2 етична (естетична) культура юриста.**
- 3. Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання.**
- 4. Фактори формування професійної свідомості та культури юриста.**

1. Поняття професійної та правової культури

Характеризуючи поняття професійної культури, необхідно виходити із змісту категорій більш високого рівня, по відношенню до яких професійна культура є лише часткою, складовим елементом або підвидом.

Поняття культура в інтерпретаціях науковців-правників

- 1). «Сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом історії» - С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров.
- 2). «Загальний спосіб існування людини, її діяльності й об'єктивний результат цієї діяльності» - О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун.
- 3). «Як історичне явище означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, а також сукупність усіх видів перетворювальної діяльності, за допомогою якої формуються ці цінності» - І. В. Бризгалов.

З-поміж видів культури прийнято виділяти:

- етична;
- правова;
- політична;

- інформаційна;
- економічна;
- психологічна;
- екологічна.

Поняття правової культури в інтерпретаціях науковців-правників

О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун : *«Система правових цінностей (форм, норм, принципів і інститутів), уявлень і установок, що відповідають досягнутому рівню правового розвитку людства, суспільства й особи».*

С. С. Сливка : *«Ступінь духовно-філософського осмислення духу природного і змісту позитивного права, коеволюція всіх його джерел у співвідношенні частини і цілого, раціональної власної професійної діяльності та уміле утримання (регулювання) фахової гармонії у правовому полі».*

Бризгалов І. В. : *«Знання юридичних теорій, чинного законодавства, вміння і навички його реалізовувати, а також дотримання цього законодавства».*

Слід наголосити, що у філософсько-юридичній науці є **проблема щодо визначення професійної культури юриста**. Оскільки **професійну культуру юриста** часто змішують з **культурою професійних дій, юридичною деонтологією чи правничою (професійною) етикою**.

Родоначальний львівської наукової школи юридичної деонтології професор С. С. Сливка вбачає розв'язання цієї проблеми в **розмежуванні поняття «професійна культура юриста»** (див. детальн. Сливка С. С. Юридична деонтологія):

1) як науки:

- включає систему знань про певні види культур, властиві і необхідні особі юриста при виконання професійної діяльності (правову, політичну тощо);
- юридичну деонтологію як систему знань про формування почуття службового обов'язку;
- правничу етику – як вчення про професійну поведінку юриста з точки зору морально-етичних вимог.

2) як професійної властивості юриста, яка характеризується:

- його знанням правових та інших соціальних норм;
- повагою правника до права (природного і позитивного);
- вмінням і навичками фахівця реалізовувати правові та інші норми та знання;
- діяти правомірно, виконувати службовий обов'язок;
- власною правомірною поведінкою при здійсненні його професійної діяльності.

Отже, **методологічними основами формування професійної культури юриста**, як його властивості, виступають:

1. Філософія права.
2. Культурологія права.
3. Юридична деонтологія.
4. Правнича етика.

Співвідношення загальної, професійної та правової культури юриста:
загальна культура професійна культура правова культура.

Структура професійної культури юриста

Правова; моральна; політична; психологічна; етична; естетична; економічна; інформаційна.

Оскільки професійна культура об'єднує всі види культури особи правника, то і всі принципи і функції цих видів визначають професійну культуру, зберігаючи при цьому свої особливості.

Так, **власні принципи правової культури юриста** мають:

(за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

Загальні принципи:

- захист прав юриста;
- рівність всіх юристів перед законом;
- підпорядкування всіх відомчих актів законові;
- єдність прав і обов'язків юриста;
- презумпція невинуватості юриста.

Спеціальні принципи:

1) дозволяється те, що дозволяє правовий закон (*такий загальноправовий принцип як «все, що не забороняється законом, дозволяється» не притаманний професійній культурі юриста*);

2) уміння користуватися владними повноваженнями;

3) самосвідомість юриста (*не існує видів самосвідомості, а є лише відповідні почуття – духовні, національні, моральні, правові, які і формують самосвідомість*);

4) оптимальність і ефективність юридичної діяльності;

5) диференційований підхід у правоохоронній роботі;

6) гласність (*застерігає від проявів професійної деформації*).

Специфічна суть юридичної професійної культури конкретизується у таких ознаках (функціях):

- а) формування почуття моральної та юридичної відповідальності;
- б) дотримання сформованого позитивного стереотипу поведінки;
- в) вироблення моральної обґрунтованості службових взаємовідносин;
- г) готовність бездоганно виконувати службовий обов'язок;
- д) вироблення культури професійних дій;
- е) погодження суспільних (пріоритет) і особистих інтересів юриста;
- є) недопущення професійної деформації (одна з найважливіших рис);
- ж) застереження від виявів бюрократизму.

Таким чином, професійна культура юриста покликана визначати межі поширення моральних норм на службову діяльність; утверджувати загальнолюдські цінності, українські національні традиції та звичаї, теоретично обґрунтовувати їхню необхідність, сутність та специфіку вияву на практиці.

Особливість професійної культури її ієрархічність,..., де на перших ролях перебуває духовна культура.

2. Характеристика окремих складових професійної культури юриста.

2.1. Аспекти духовно-національного почуття юриста:

2.1.1 духовна культура юриста: формування, принципи та функції (за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

Багатовіковий історичний розвиток свідчить, що людство не раз охоплювали глибокі кризи духовності. Реалії сьогодення також свідчать про духовне спустошення суспільства. У значної частини людей розвинулися такі риси, як корисливість, агресивність, егоїзм, ворожнеча, поширилися пияцтво, наркоманія. На жаль, деякі риси бездуховності притаманні і юристам.

Сьогоднішня ситуація спрямована на формування у юристів духовності, гуманістичних поглядів, адже поки що в суспільстві, та й в середовищі юристів, відчуються невігластво, дефіцит сумління, відсутність того духовного стрижня, який стримує особу від негідних вчинків. Все це призводить до загрозливого зростання бездуховності.

Причини кризових явищ (за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

- 1) поверхове ознайомлення або відсутність інтересу до історичної, філософської, політологічної, релігійної, правової літератури;
- 2) як наслідок першої - *необізнаність з нормами духовного права*.

Формування духовної культури юриста

1. Для українського народу невичерпним джерелом мудрості є Біблія.
2. Норми духовного права людина не створює, а лише засвоює. Але, як і юридичні норми, *духовні норми мають обов'язковий характер*. Якщо юридичні закони людина порушує своїми діями, то духовні - думками, помислами. Причому за порушення юридичних законів настає правова відповідальність, а незнання та порушення норм духовного права призводять до негативних наслідків і страждань окремих людей чи цілих народів.
3. Норми духовного права існують у кожному виді культури, вони розширюють діапазон дій, сприяють створенню власних духовних цінностей юриста.

Слушно, на нашу думку, зауважує професор Сливка С. С.: «...у людини є два народження: *фізичне і духовне*. Причому конкретної дати духовного народження не існує. Це може статися (а може й не статись) у будь-якому віці, навіть у похилому. Трапляються випадки, коли людина духовно так і не народжується, оскільки не відбулося осмислення законів духовного права».

4. Осмислення законів духовного світу формує у юриста а) найвищі духовні цінності, б) розвиває духовну свідомість, в) виявляє природу людини, г) з'ясовує мету появи її на світ та сенс життя на Землі.

Отже, складовими професійної культури юриста є всі види культур.

5. Юристу духовна культура не тільки бажана, а просто конче необхідна для здійснення професійних обов'язків.

Отже, **духовну культуру юриста** можна розглядати як *ступінь засвоєння юристом норм духовного права, оволодіння духовних надбань людства у галузі науки, освіти, мистецтва та практичну реалізацію цих цінностей у правових нормах*.

Принципи та функції духовної культури юриста:

(за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

- 1) принцип моральності (*як межа духовного і бездуховного; глибинним*

джерелом духовного є християнська мораль. Але сама мораль у духовній культурі особи малозначуща. А от духовна обмеженість особи може негативно впливати на формування моралі);

2) синтез культурних здобутків людства (духовний світ юриста постає як складна, багатогалузева система, що вміщує знання історії нації, мови, літератури, мистецтва, політики, а також ідеології, моралі, релігії та інше);

3) принцип інтелектуальності (духовність та інтелект - це особиста власність юриста);

4) принцип глибинності (важливий до деонтологічного мислення і професійної культури, оскільки може забезпечити високий духовний зміст законів, сприяти верховенству права у регулюванні суспільних відносин);

5) принцип державності (полягає у процесі державотворення, духовного оздоровлення народу України).

Це далеко не повний перелік принципів духовної культури.

Основні функції духовної культури:

(за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

- осмислення юристом законів духовного світу (юрист повинен спочатку особисто глибоко усвідомити реально існуючі закони духовного світу, а потім роз'яснювати їх громадянам. Це і буде духовно-правовим вихованням);

- управління внутрішнім життям юриста;

- духовне піднесення (юрист повинен формувати спочатку власну духовну сутність, dbати про власне духовне здоров'я, гуманістичне світобачення, прояви добра і милосердя, і тим самим, як захисник долі людини, юрист стає спроможним долати зло);

- розвиток власної духовної сутності;

- збагачення гуманістичним світоглядом;

- осмислення духовного змісту юридичних законів (в законах повинен бути закріплений духовний скарб народу, як зазначав німецький філософ Гегель у праці «Феноменологія духу». Він вважав, що в законах відображається національний дух певного народу, ступінь його історичного розвитку);

- виконання юристами духовної місії;

- узагальнюючою для духовної культури можна назвати функцію виконання юристами духовної місії (ця узагальнююча функція виступає засобом правової регуляції і регламентації соціальної поведінки людей, їхнього внутрішнього світу, а головне - гуманістичного розв'язання соціальних проблем в Україні).

Таким чином, феномен духовної культури виявляється у тому, що вона є консолідуючим чинником суспільства, спрямованою на відродження духовних якостей суспільства, піднесення нації. І юристи в цьому піднесенні мають перебувати не на останніх ролях.

2.1.2. Національна культура юриста (національна свідомість)

Важливе значення для юридичної деонтології і професійної культури юриста також має національна (етнічна) культура. На думку С. С. Сливки цей вид

культури слід розглядати одразу після духовної, оскільки саме духовний є неодмінним шляхом формування національної культури.

Формування, генезис національної культури

(за Сливка С. С. Юридична деонтологія)

1. Національна культура - це душа певного народу (*відображає національні духовні цінності, національний характер, національний менталітет, ступінь історичного розвитку нації*).

2. Впродовж століть гальмувалося формування національної свідомості нашого народу, «розмивався» національний характер.

3. Сьогодення в Україні характеризується новим соціокультурним розвитком: а) відбувається переорієнтація духовності громадян; б) зміна мислення і діяльності людини. Однак, національна самобутність українського суспільства залишилася.

Функції національної культури юриста:

(за Сливка С. С. Юридична деонтологія; Свиридчук Н. П. Юридична деонтологія)

- 1) правовий захист інтересів своєї нації;
- 2) подолання антинаціональної психології у громадян;
- 3) юридичне регулювання суспільних відносин;
- 4) формування засобів державного управління тощо.

Отже, **національна культура юриста** - це вміння використовувати і впроваджувати культурно-правові здобутки і загальнолюдські цінності, а також усвідомлення та участь у досягненні політико-правової мети нації у сучасному державотворенні.

Складові елементи національної культури юриста:

- державна українська мова (*юрист повинен виробляти для себе певний мовний етикет, культуру публічного мовлення, культуру письма, а цього можна досягти тільки завдяки культурологічній діяльності*);

- мовлення та етикет;

- національне мислення (*полягає у спрямованих думках про дух народних ідей, що розкривають розвиток національної культури; патріотизм, і любов до свого народу; творче уявлення про свою націю*);

- національна безпека і виконання національного обов'язку (*юрист має розуміти систему узаконених принципів буття української нації, її менталітет і вважати своїм національним обов'язком все це захистити; при цьому виконання національного обов'язку повинне бути важливішим, ніж особисті інтереси правника*).

Таким чином, національна культура юриста - це вміння використовувати і впроваджувати культурно-правові здобутки і загальнолюдські цінності, а також усвідомлення і участь у досягненні політико-правової мети нації у сучасному державотворенні.

2.1.3. Політична культура юриста як елемент професійної культури

Політична культура юриста – це обумовлені політичними знаннями, уміннями, навичками і реалізовані на практиці ідеї, стандарти поведінки юриста

як суб'єкта політичної діяльності.

Зміст політичної культури:

(за Свиридчук Н. П. Юридична деонтологія)

1) політична свідомість (*теоретичний аспект*):

- політичні ідеї, цінності, установки;
- політична самоідентифікація («я-лівий», «я-центрист» тощо).

2) політичні відносини (*практичний аспект*):

- політична взаємодія (конфронтація, співробітництво з державними інститутами);

- політичний конфлікт;
- політичний авторитет;
- політична репутація.

3) політична поведінка (*практичний аспект*):

- політичний вчинок (участь в мітингах, демонстраціях, партійній діяльності);

- політичні наслідки;
- політичні санкції;
- політична практика.

Структура політичної культури юриста:

(за Свиридчук Н. П. Юридична деонтологія)

1) оволодіння політичними знаннями, інформованість про політичне життя суспільства, його політичні ідеї і цінності, закономірності функціонування політичної системи, політичні права і обов'язки громадян та ін.;

2) уміння перетворити політичну інформованість у власний варіант політичної культури, що узгоджується з політичним режимом і культурою суспільства;

3) ставлення до владних структур, до держави, усвідомити політичні цінності, виробити стійкі політичні орієнтації й установки;

4) реалізація установки на політичну участь у певних формах і різновидах поведінки, здатність передбачати наслідки своєї участі в політичній діяльності.

Принципи політичної культури юриста:

(Сливка С. С. Юридична деонтологія)

- державотворча ідеологія;
- ідейність;
- духовність і моральність;
- культура діалогу;
- політичний імунітет;
- логічність;
- справедливість.

Функції політичної культури юриста:

(Сливка С. С. Юридична деонтологія)

а) політична оцінка результатів юридичної діяльності;

б) формування громадянської культури юриста;

в) вироблення політичної орієнтації у виконанні службового обов'язку;

г) запобігання деформації політичної свідомості юриста;

- д) розвиток української політико-правової думки;
- е) формування української політичної еліти.

Зазначимо, що індивідуальний варіант політичної культури юриста залежить від сукупності факторів соціального, історичного й особистого порядку, що обумовлені професійними можливостями, зафіксованими в законах, посадових інструкціях, положеннях тощо.

Таким чином, *політична культура юриста* (С. С. Сливка) – це рівень реальної оцінки ним політичної ситуації, яка має безпосереднє відношення до правових явищ, вироблення власних політико-національних переконань з метою політичного прогнозування ефективності національного права.

2.2. Аспекти морально-правового почуття юриста:

2.2.1 моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву

Моральна культура юриста – це система моральних принципів і норм, які сформувалися як результат почуттів, знань, потреб, переконань, що виражають у моральній поведінці юриста гармонію внутрішніх переконань і зовнішніх проявів.

Складові змісту моральної культури юриста

(за Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія)

а) *моральна свідомість* (теоретичний аспект) – принципи і норми моралі, ідеали. Добро, зло, честь, обов'язок, гідність, совість, відповідно до яких відбувається самооцінка особи.

б) *моральні відносини* (практичний аспект):

- моральна взаємодія;
- моральний конфлікт;
- моральний авторитет;
- моральна репутація;

в) *моральна поведінка* (практичний аспект):

- моральний вчинок;
- моральні наслідки;
- моральна практика.

Структура моральної культури юриста (Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія): 1) наявність моральних почуттів, знань, потреб; 2) перетворення моральних почуттів, знань, потреб у моральні переконання, звички морального оцінювання чужої поведінки; 3) готовність діяти, керуючись моральними переконаннями, тобто поступати морально, по совісті.

На думку Н. П. Свиридюк *основне моральне правило юриста* полягає у тому, щоб *робити для клієнта все те, що він зробив би для себе, маючи для цього необхідні знання і навички, властиві юристу-спеціалісту*.

Форми прояву моральної культури юриста:

(за Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія)

1) ставлення юриста до своєї професійної діяльності та її результатів (як особи-професіонала);

2) відносини з колегами по роботі (як члена робочої групи);

3) відносини з клієнтом, підсудним та іншими людьми в процесі вирішення юридичної справи (як представника влади).

2.2.2 правова культура

Насамперед наголосимо на поліфонії дефініції правова культура в наукових колах правознавців (див. детальн. 1-ше питання теми).

Правова культура юриста (Свиридюк Н. П.) – це система професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують високий ступінь правового розвитку особи та її вплив на правову культуру суспільства завдяки практичній юридичній діяльності в суворій відповідності з законом.

Зміст правової культури:

(за Н. П. Свиридюк. Юридична деонтологія)

1. Теоретичний аспект:

- *правосвідомість і правове мислення* (правові знання, оцінки, почуття, переживання, погляди, традиції, ідеї, поняття, принципи тощо).

2. Практичний аспект:

- *правові відносини* (договір, конфлікт, правопорушення, зміна статусу, консультування, правовий захист, правова охорона тощо);

- *правова поведінка* (правомірний учинок, правомірна установка, практична юридична діяльність, юридична практика тощо).

Зазначимо, що структура правової культури містить такі складові як *внутрішнє* – *правова свідомість* (правова ідеологія, правова свідомість тощо) та *зовнішнє* – *правомірна поведінка*.

Функції правової культури

(Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія; Сливка С. С. Юридична деонтологія)

Пізнавальна – *формування у населення уявлень про державно-правову дійсність, окремі сторони правового життя суспільства.*

Регулятивна – *сприяння упорядкуванню суспільних відносин, вироблення загальновизнаних стандартів суспільно корисної поведінки.*

Функція правової соціалізації – *виявляється у здатності забезпечувати передачу новим поколінням набутого досвіду щодо ефективного використання суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків.*

Оцінна – *полягає у виробленні ставлення індивіда до правових явищ на підставі сформованих уявлень, ідеалів, принципів.*

Прогностична – *виражається у здатності передбачити напрями розвитку правової системи, законодавства, юридичної практики, визначити засоби для досягнення актуальних правових цілей.*

3-поміж рівнів правової культури доцільно говорити про : а) правову культуру суспільства; б) правову культуру професійного об'єднання; в) правову культуру особи.

Коли йдеться про правову культуру юриста, то вона знаходить своє вираження у всіх взаємозалежних елементах правової культури суспільства, а саме:

- у *правосвідомості суспільства*: ставлення суспільства, держави, особи до права;

- у рівні розвитку правотворчої діяльності та якості законодавства;
- у стані юридичної практики (насамперед роботі судових та правоохоронних органів);
- в утвердженні режиму законності та правопорядку.

Завершуючи розкриття цього аспекту теми, виділимо **основні спеціальні засоби впливу на правову культуру суспільства** (за Н. П. Свиридюк):

- 1) забезпечення належного рівня якості законів та інших нормативно-правових актів;
- 2) справедливе здійснення правосуддя та інших професійних обов'язків;
- 3) запобігання правопорушенням і своєчасне розкриття злочинів;
- 4) професійне, якісне, оперативне виконання юристом своїх повноважень;
- 5) правова освіта суспільства щодо принципів і змісту правової держави;
- 6) інформаційна правова робота з громадянами щодо розуміння та шляхів забезпечення їхніх прав і обов'язків;
- 7) уміння професійно захищати права людини і громадянина тощо.

2.3. Аспекти психологічно-естетичного почуття юриста:

2.3.1 психологічна культура юриста

У контексті предмету нашого дослідження нас більшою мірою цікавить юридична психологія – наука, що з'ясовує природу і сутність психіки, її загальні закономірності та основні психічні процеси, властивості, притаманні правникам (С. С. Сливка). Отже, йдеться не тільки про *психологічну структуру особистості юриста*, але й також:

- про уміння володіти психологічними прийомами;
- розуміння соціально-психологічних явищ у суспільстві;
- знання психіки інших людей тощо.

Правник має постійно перебувати у психологічній готовності діяти в рамках закону й етики, позаяк нехтування психологічними основами творчості призводить до зневажання загальнолюдських цінностей та об'єктивних законів розвитку суспільства.

Зміст психологічної культури правника (за С. С. Сливка) – оволодіння такими психологічними прийомами, як мотивація, спонукання, захоплення, натхнення, нахили та ін.

Зміст психологічної культури юриста (за Н. П. Свиридюк):

- а) *психологічна самосвідомість*: розум, інтелект, пам'ять, мислення;
- б) *психологічні відносини*: психологічна взаємодія, психологічний конфлікт, психологічний мотив, психологічна несумісність;
- в) *психологічна поведінка*: психологічна установка, психологічна реакція, психологічні наслідки (стрес, афект), психологічні санкції тощо.

Особливості видів психологічної культури юриста:

(за ознакою – *темперамент особистості*)

(Сливка С. С. Юридична деонтологія)

- 1) *психологічна культура юриста сангвінічного темпераменту* – ступінь освоєння психологічних прийомів впливу на людей характеризує велика рухливість, активність з домінуванням врівноваженості, планованості (такий

правник швидко знайде спільну мову, активно пропонуватиме власні послуги, динамічно розв'язуватиме проблеми);

2) психологічна культура юриста-холерика – характеризується неврівноваженістю, гарячкуватістю, дратівливістю, збудженістю, непередбачуваністю, як і сангвінік може виконувати завдання підвищеної складності, але потребує постійного вдосконалення й конкретних меж;

3) психологічна культура юриста-флегматика – характеризується стабільною психологічною культурою, що сприяє прийняттю (як правило) виважених юридичних рішень;

4) психологічна культура юриста-меланхоліка – характеризуються підвищеною вразливістю, емоційністю, що часто призводить до безпорадності, неадекватної, настороженої реакції на зауваження та пропозиції.

Основні принципи психологічної культури правника:

- *родова комплексність* (усі культури психологічного спрямування (інтелектуальна, емоційна та ін.) об'єднує психологічна культура);

- *професійна необхідність* (застерігає юристів від зловживань психологічними прийомами у процесі службової діяльності).

Провідні функції психологічної культури правника:

1) *своєчасне вироблення психічної адаптації юриста* (передбачає своєчасну адаптацію з проявами швидкого реагування, приведення себе у стан професійної готовності);

2) *формування професійно-правового мислення юриста* (професійний досвід дозволяє правнику бути готовим до будь-яких ексцесів).

Психологічна культура виявляється на різноманітних **рівнях діяльності юриста** (за Н. П. Свиридюк):

а) у спілкуванні з особами, безпосередньо зацікавленими у результатах юридичної справи (позивачем, відповідачем, підсудним та ін.);

б) як посадової особи (свого роду «лідера», що володіє владними повноваженнями);

в) у спілкуванні з особами, які мають відношення до юридичної справи (адвокатом, свідком та ін.).

Таким чином, **психологічна культура юриста** (за С. С. Сливка) – це *органічна єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які чинять ефективний вплив на розв'язання правових ситуацій.*

Вона впорядковує його мислення та ділове мовлення, що дає змогу зрозуміти своє місце в суспільстві та в професійних колективах, де є можливі зверхність, формальний підхід до справи.

2.3.2 етична (естетична) культура юриста

Значну увагу привертає етичний бік діяльності правника, що визначається як нормами права, так і нормами суспільної моралі. А оскільки юридична професія містить рису конфліктності, то це передбачає дотримання цілого комплексу етичних вимог для досягнення найбільшої ефективності в роботі за збереження іміджу служителя Феміди.

Основні положення правил етикету правника:

(становлять зміст етичної культури юриста)

(Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності)

- служіння суспільним інтересам шляхом зміцнення законності та правопорядку;
- виконання вимог закону та процесуальної норми в юридичній практиці;
- досягнення об'єктивної істини та справедливого рішення в юридичному спорі;
- пріоритет гуманістичної націленості в діяльності юриста, визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- самокритичність, готовність до конструктивного діалогу з опонентом;
- самостійність мислення, розумний скептицизм та конструктивний критицизм у спілкуванні;
- коректність та шанобливе ставлення до співрозмовників.

Естетична культура юриста, на думку П. Сорокіна, ґрунтується на почуттєвому праві, правовій естетиці. Львівський науковець С. Сливка вказує на два аспекти естетичної культури – зовнішній і внутрішній, вказуючи на особливу цінність останнього.

Поняття естетичної культури

1. Естетична культура юриста – *це система естетичних почуттів, знань, умінь і навичок, що виражають ступінь оволодіння прекрасним і виявляються в поведінці юриста під час виконання ними своїх професійних повноважень* (Н. П. Свиридчук).

2. Естетична культура юриста – *почуттєвий вплив «діалогу мистецтва» і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-юриста та його поведінку з метою пізнання та кваліфікаційного вирішення ним правових ситуацій* (С. С. Сливка).

Сократ говорив, що «красивим є те, що найкраще відповідає своєму призначенню».

Таким чином, естетичне світосприйняття, здатність засвоїти здобутки естетичної культури, взаємодія почуттєвого і раціонального у діяльності юриста є вагомими чинниками регулювання правовідносин в українських реаліях сьогодення.

3. Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання

Зазвичай праця позитивно впливає на людину та її *внутрішній світ* та мораль.

Проте професійний розвиток може мати і руйнівний характер.

Негативний вплив на особистість:

(Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2)

- 1) частковий регрес – *торкається зазвичай якогось одного елементу професійного розвитку;*
- 2) повний регрес – *означає, що негативні процеси торкнулися окремих*

структур психологічної чистеми, що призводить до її руйнування.

Професійна деформація набуття таких якостей, навичок і схильностей, які негативно впливають на вирішення поставлених завдань.

Прояви професійної деформації:

(Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2)

- байдужість;
- владолюбство;
- підозрілість;
- скептицизм;
- правовий нігілізм;
- викривлене розуміння корпоративності (захист «честі мундира»);
- кар'єризм;
- індивідуалізм тощо.

Причини професійної деформації юриста

(за Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія)

А. Зовнішні фактори – причини:

- 1) соціальна нестабільність;
- 2) криза соціальних ідейних та моральних ідеалів;
- 3) казусність системи законодавства, невиконання законів;
- 4) низький рівень соціальної та правової захищеності працівників юридичної сфери, соціального престижу роботи;
- 5) переважання негативної суспільної оцінки діяльності правоохоронних органів;
- 6) виконання співробітниками не властивих їм функцій.

Б. Внутрішньосистемні фактори – причини:

- недоліки правоохоронної системи (негативні традиції, стереотипи мислення), що призводять до дефектів правової свідомості;
- викривлення відображення фактів правової дійсності;
- егоїстичне ставлення до правових почуттів інших осіб;
- заперечення особою вимог правового регулювання (правовий нігілізм).

Можливі мотиви професійної діяльності юристів:

(Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія; Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності)

- а) неправильно зрозуміле почуття службового обов'язку, інтереси служби, які працівник намагався захистити;
- б) висунення на перші ролі особистих світоглядних та моральних переконань, як визначальних факторів порівняно із службовим обов'язком;
- в) негативні приклади поведінки керівництва, безпринципність у службових відносинах;
- г) низький рівень правової та моральної культури, факти прояву правового нігілізму;
- д) неефективність форм та методів правовиховної роботи, негативний вплив злочинного середовища;
- е) низький рівень кваліфікації, соціальна незахищеність.

Основні напрямки попередження професійної деформації:

(за Свиридчук Н. П. Юридична деонтологія)

- 1) *системне вдосконалення професійної діяльності, її основних механізмів, орієнтуючись на сформовану компетентнісну характеристику правника;*
- 2) *удосконалення механізму відповідальності за незаконні дії під час реалізації нормативно-правових актів;*
- 3) *створення дієвої системи відбору на керівні посади (з акцентом на високі нормативи культури);*
- 4) *постійне професійне самовдосконалення, використання останніх досягнень правової науки та практики, перепідготовка та підвищення кваліфікації;*
- 5) *періодичне проведення переатестації;*
- 6) *виховання особистої несприятливості до негативних явищ юридичної практики і викорінювання будь-яких відхилень від норм законів і моралі, оволодіння деонтологічними принципами тощо.*

Таким чином, небезпека деформації особистості (особливо працівників суду, правоохоронних органів) полягає не лише в тому, що такий працівник втрачає моральні, естетичні, правові, а потім і ділові якості, а й в тому, що його дії і настрої призводять до небажаних соціальних наслідків.

4. Фактори формування професійної свідомості та культури юриста

Правова свідомість – це особлива форма свідомості, змістом якої є система ідей, уявлень, емоцій та почуттів, що відображає ставлення суб'єкта права в цілому до діяльності в сфері права.

Основа правосвідомості – усвідомлення людьми цінностей права, прав і свобод людини, оцінка чинного права на його відповідність загальнолюдським цінностям (Н. П. Свиридчук).

Фактори формування професійної свідомості юриста

(за Свиридчук Н. П. Юридична деонтологія; Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності)

1. Суб'єктивні:

- наявність відповідної освіти, здійснення виховного впливу;
- доброзичливість та уважність з боку керівництва;
- наявність вільного доступу до правової інформації;
- соціальна захищеність правників, дотримання в професійному середовищі деонтологічних норм тощо.

2. Об'єктивні:

- демократизм, гуманізм, стабільність;
- суспільна стабільність;
- високий рівень законності та правопорядку;
- надійна робота судової та правоохоронної систем;
- домінування в суспільстві свідомо прогресивних, демократичних та гуманістичних ідеалів.

Коли йдеться про фактори формування професійної свідомості та культури

юристів, то вкрай важливими видаються *вимоги до кандидатів на зайняття посад за юридичним фахом*:

а) знання, розуміння та повага до права як міри добра, свободи та справедливості;

б) наявність *системи базових юридичних знань, що закладають основи правового світогляду та правового мислення (філософські, історико-теоретичні, методологічні)*;

в) наявність юридичних спеціалізованих знань;

г) наявність навичок організаційної роботи;

д) володіння навичками юридичного досвіду з іншими суб'єктами юридичної діяльності.

Отже, високий рівень професійної свідомості та культури правника зумовлює ефективність функціонування права, стабільність правопорядку у багатьох сферах соціального життя.

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л, 2011. – 205 с.

Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. посібн. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Коцар С. В. Православна християнська етика: Навч. посібн. / С. В. Коцар. – К.: МАУП, 2007. – 240 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Пилипенко К. М., Соловйова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловйова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф.

Скакун, І. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура (3 - те видання). / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект). / С. С. Сливка. – Львів: Світ, 2000. – 336 с.

Сливка С. С., Ануфрієнко О. А. Професійно-політична культура юриста як філософсько-правова категорія / С. С. Сливка, О. А. Ануфрієнко. – Луганськ: Ельтон - 2, 2008. – 196 с.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. / Н. П. Свиридова. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цифра Г.О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматія по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. / М. Ю. Билиця. – М., 2000.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Билиця. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. – Х.: Право, 2006. – 688 с.

Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf.

Калініченко О. Теоретико - правові ідеї захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / О. Калініченко // Право України – 2005. - № 5.

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Луць Л. Компромiс i конфлікт у праві: сучасні підходи до вирішення загальнотеоретичних правових проблем / Л. Луць // Право України. – 2013. - № 1-2.

Луцький М. І. Психологічні аспекти формування культури юристів в Україні / М. І. Луцький // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4.

Мартинюк Т. Розвиток правосвідомості в період трансформації українського суспільства / Т. Мартинюк // Право України. – 2007. – № 2.

Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2000. – № 4.

Миронова Г. Етичні засади права людини на життя / Г. Миронова // Право України. – 2005. – № 9.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 1.

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – № 7.

Психологічна деонтологія: етичні кодекси: [хрестоматія] / укл. В. О. Климчик. – К.: МАУП, 2005. – 86 с.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тригубенко П. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / П. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 9.

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2.

Юридична наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б., Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Ямпольський В. Нові правила адвокатської етики: можливо треба дещо підкоригувати? [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vyampolsky/article/11471.aspx> (за 16.05 2013).

Нормативні акти:

Конституція України. Із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, від 21 лютого 2014 року № 742-VII / Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст. 143.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, принятые Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» від 10 квітня 2001 р., № 334 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 33.

Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов // Советская юстиция. – 1991. – № 23 – 24.

Спільна заява європейських міністрів освіти від 19 червня 1999 року (м. Болонья). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Поняття правової культури в інтерпретаціях науковців-правників.
2. Специфічна суть юридичної професійної культури конкретизується у таких ознаках (функціях)... Назвіть та охарактеризуйте їх.
3. Вкажіть принципи та функції духовної культури юриста.
4. Розкрийте функції та складові елементи національної культури юриста.
5. Політична культура юриста: зміст, структура, функції, принципи.
6. Суть та складові змісту моральної культури юриста.
7. В чому полягає невід'ємність моральної культури юриста від професійної?
8. Поняття та зміст правової культури.
9. Охарактеризуйте функції правової культури.
10. Виокреміть основні спеціальні засоби впливу на правову культуру суспільства.
11. Зміст та особливості видів психологічної культури юриста.
12. Суть, основні принципи психологічної культури правника та провідні функції психологічної культури правника.
13. Суть, прояви та причини професійної деформації.
14. Основні напрямки попередження професійної деформації.
15. Висвітліть фактори формування професійної свідомості юриста.
16. Поміркуйте над основними принципами інтелектуальної культури юриста: продуктивне мислення, інтелектуально-правова допитливість, правова інформаційність, альтернативність версій, висунутих іншими особами, поміркованість і виваженість прийняття рішень.
17. Поміркуйте над основними принципами внутрішньої культури юриста: ввічливість, вдумливість, поміркованість, тактовність, чесність, правдивість, великодушність тощо.

Короткий глосарій

Гуманізм – моральний принцип, який у буденній свідомості означає людяність, права людей на повноцінну можливість для саморозвитку; провідний принцип, який пронизує усі галузі права і визначає усі норми моралі.

Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку.

Духовна культура юриста - це ступінь засвоєння юристом норм духовного права, оволодіння сукупністю духовних надбань людства у галузі науки, освіти, мистецтва та практична реалізація цих цінностей у правових нормах.

Національним обов'язком юриста є захист ним менталітету свого народу і всієї системи узаконених принципів буття української нації.

Національна культура юриста - це вміння використовувати і впроваджувати культурно-правові здобутки і загальнолюдські цінності, а також

усвідомлення політико-правової мети нації у сучасному державотворенні. І не тільки усвідомлення, а й участь у досягненні цієї мети.

Політична культура юриста - це рівень реальної оцінки ним політичної ситуації, яка має безпосереднє відношення до правових явищ, вироблення власних політико-національних переконань з метою політичного прогнозування ефективності національного права.

Мораль – сукупність норм, цінностей, ідеалів, настанов, які регулюють людську поведінку і є найважливішими складовими культури.

Моральна свідомість - це система понять, поглядів, уявлень та почуттів особи про загальнолюдські цінності, а також діяльність, пов'язана з вимогами моральних норм.

Моральна культура - це один із аспектів загальної культури особи, що характеризується системою моральних цінностей, які формуються протягом усього життя особи і виступають як головний критерій у виборі моделі, мети, засобів здійснення поведінки, а також домінуючого мотиву будь-якої свідомої діяльності.

Правовий нігілізм – стан правосвідомості особи, певної групи або суспільства, який проявляється в ігноруванні вимог права, несприйнятті та зневажливому ставленні до правових цінностей.

Правова культура (загальне поняття) - це система правових цінностей (форм, норм, принципів і інститутів), уявлень і установок, що відповідають досягнутому рівню правового розвитку людства, суспільства і особи.

Правова культура юриста - це міцні знання юридичних теорій, діючого законодавства, наявність вміння і навичок його реалізації, а також повага і дотримання цього законодавства.

Психологічна культура юриста – органічна єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які чинять ефективний вплив на розв'язання правових ситуацій.

Інтелектуальна культура юриста – знання законів логіки, вміння їх використовувати у пізнанні правової дійсності, здатність правника приймати логічно обґрунтовані рішення, забезпечувати їх неспростовну аргументацію.

Внутрішня культура юриста – це уміння регулювати почуття, формувати переконання з метою розв'язання правових завдань.

Емоційна культура юриста – це здатність юриста на основі правових почуттів здійснювати вольовий вплив на емоційно-правову ситуацію при виконанні службового обов'язку.

Зовнішня культура юриста – основні її функції зводяться до того, що вона виступає як компонент юридичної деонтології, формує службовий етикет юридичної діяльності, є підґрунтям культури професійних дій, слугує основою професійно-етичного кодексу.

Ситуаційні завдання

1. Чи можлива в дорадчій кімнаті ситуація, коли один із суддів заявляє: «Добре. Ставимо крапку. Ми тут всі порадилися і я вирішив...? Проаналізуйте».

2. Ви суддя, і маєте розглядати цивільну справу щодо розділу майна на значну суму. Випадково Ви довідуєтеся, що позивач у справі близький родич голови районної адміністрації, з яким у Вас склалися неприязні стосунки. Ваші дії.

3. Під час розгляду кримінальної справи судді не сподобалося, що один з підсудних щось жує. Суддя підняв підсудного і голосно та в грубо вичитав за неповагу до суду. Адвокат знав, що підсудний має недолік - якщо він нервує у нього пересихає у роті, але забув попередити про це суддю.

Тестові завдання

1. Чи всі з названих елементів є структурними елементами духовної культури юриста?

- А інтелектуальне осмислення історії, традицій свого народу
Б знання філософії законів Всесвіту
В релігієзнавство
Г усвідомлення національно-політичної ідеї

2. Чи всі з названих елементів є складовими елементами національної культури юриста?

- А національне мислення
Б державна українська мова
В знання джерел позитивного права
Г духовне піднесення

3. Виділіть із наведеного окремо принципи політичної культури юриста й окремо функції політичної культури юрист

- А формування громадянської культури юриста; державотворча ідеологія; політична оцінка результатів юридичної діяльності; ідейність
- Б вироблення політичної орієнтації у виконанні службового обов'язку
- В духовність і моральність; запобігання деформації політичної свідомості юриста; культура діалогу; розвиток української політико-правової думки; політичний імунітет; упорядкування політико-юридичних культурних процесів; формування української політичної еліти; логічність, справедливість

4. Назвіть найбільш вагомі, на Вашу думку, моральні якості юриста

- А розвинуте почуття обов'язку, особистої відповідальності за справу
Б скромність у спілкуванні
В готовність до самопожертви
Г ваші варіанти: д) є) ж)

5. Правосвідомість юриста містить

- А професійне мислення юриста;
Б емоційний стан юриста;
В ваші варіанти: г) д)

6. Яке поняття розкриває наступне визначення - сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених і створюваних людством, а також сукупність усіх видів перетворювальної діяльності, за допомогою якої формуються ці цінності

А культура

Б правова культура юриста

В етична культура

Г естетична культура

7. *Ступінь засвоєння юристом норм природного права, оволодіння сукупністю духовних надбань людства у галузі науки, освіти, мистецтва та практична реалізація цих цінностей у його професійній діяльності – це*

А духовна культура юриста

Б культура мови

В культура підготовки юридичних документів

Г естетична культура

8. *Духовна концентрація самосвідомості, розуміння народом сутності свого буття, існування та призначення у державотворенні – це*

А національна ідея

Б політична культура юриста

В професійна культура юриста

Г моральна культура юриста

9. *Знання юристом його моральних прав і обов'язків та використання їх у професійній діяльності – це*

А етична культура юриста

Б професіоналізм

В надійність

Г практичність

10. *Не слід вважати фактом прояву професійної деформації*

А несвоєчасне виконання розпорядження начальника

Б незнання положень нормативного акта, який є правовою основою вирішення справи по суті

В участь у правовому конфлікті, що виник за причин невірної тлумачення змісту правової норми представником однієї зі сторін

Г відмова працівника юридичної служби підприємства чи установи від виконання керівного розпорядження, яке, на його думку, є незаконним, а також всі інші приклади

Додатки

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ (Витяги)

(Схвалено Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; Затверджено Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123)

Стаття 26. Взаємовідносини у колективах прокуратур

Взаємини між працівниками прокуратури в їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах товариського партнерства, взаємоповаги і взаємодопомоги.

У стосунках між собою працівники прокуратури повинні уникати проявів недоброзичливого ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань.

Об'єктивна публічна критика недоліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

Стаття 27. Взаємовідносини керівного складу органів прокуратури з підпорядкованими працівниками

У відносинах з підпорядкованими працівниками керівники всіх рівнів мають поєднувати принциповість та вимогливість з повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

Керівний склад органів прокуратури повинен:

- здійснювати добір підпорядкованих працівників, об'єктивно враховуючи їхні моральні, професійні та ділові якості;
- сприяти творчому підходу працівників прокуратури до виконання своїх функцій, заохочувати їхню ініціативу, проявляти повагу до висловлюваних ними правових позицій;
- бути справедливим і об'єктивним в оцінці роботи підпорядкованих працівників, використовуючи їх моральне і матеріальне стимулювання, у тому числі щодо їхнього просування по службі;
- не спонукати працівників до виконання доручень, які виходять за межі їх службових обов'язків, вчинення протиправних дій, не допускати необґрунтованого притягнення до дисциплінарної відповідальності, звільнення, створення перешкод у просуванні по службі, фактів необ'єктивного підходу до оцінки їх професійних, ділових та особистих якостей;
- сприяти утвердженню в колективах товариської взаємодопомоги, позитивного морально-психологічного клімату;
- забезпечувати додержання підпорядкованими працівниками вимог цього Кодексу, зокрема шляхом організації його вивчення та практичного застосування.

Стаття 28. Взаємовідносини з громадянами

Захищаючи права і законні інтереси громадян, працівник прокуратури, у межах компетенції, повинен уважно розглядати їх звернення відповідно до вимог закону, принципів справедливості та людяності, уникати проявів бюрократизму, формалізму, бездушного ставлення до потреб особи. Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян.

КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ (Витяги)

([Електронний ресурс]. // Режим доступу: [court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf))

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 3

Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

РОЗДІЛ ІІІ. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ

Стаття 16

Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

Стаття 17

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді.

Стаття 18

Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

Стаття 19

Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ КОДЕКС

(Витяги)

(Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року)

1. ВСТУП

1.1. Функції адвоката

У суспільстві, заснованому на правосудді, адвокат виконує важливу роль. Його функції не обмежуються тільки виконанням доручень у рамках закону. У правовій державі адвокат є необхідним ланцюгом у системі юстиції, отже, він зобов'язаний захищати права і свободи громадян; він може також, являючись представником сторони, захищати свого клієнта.

1.2. Природа деонтологічних норм

1.2.1. Деонтологічні норми, прийняті за добровільною згодою, призначені гарантувати незалежне виконання адвокатом своїх функцій, необхідних для нормального функціонування всіх сторін життя суспільства.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

2.1. Незалежність

2.1.1. Численність обов'язків, покладених на адвоката, надають йому повну незалежність, що виключає будь-який тиск, як внаслідок його особистих інтересів, так і зовнішніх впливів.

2.2. Довіра і моральна недоторканість

Відносини довіри не можуть існувати, коли є сумніви в чесності, порядності, справедливості чи щирості адвоката.

3. ВІДНОСИНИ З КЛІЄНТАМИ

3.1.2. Адвокат консультує і захищає свого клієнта швидко, доброякісно і старанно.

Розділ 8

ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА – АБСОЛЮТНА СИСТЕМА НОРМ І ПРИНЦИПІВ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ (4 год.)

1-ше заняття

- 1. Проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти: окремі теоретико-методологічні проблеми.**
- 2. Абсолютна і релятивна мораль.**
- 3. Умови моральної діяльності.**

2-ге заняття

- 4. Особливості старозавітного одкровенного морального закону. Божі Заповіді.**
- 5. Євангельський одкровенний закон.**

1. Проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти: окремі теоретико-методологічні проблеми

Думається, що включення такої теми у проблематику питань професійної етики правника, зумовить, щонайменше подив, а в більшості, наймовірніше, категоричне заперечення.

Релігійна освіта та виховання мають дві основні форми, у кожній з яких є право на існування, оскільки вони відіграють специфічну роль у формуванні цілісного світогляду підростаючого покоління. Якщо з першою – «класичною» (релігійна освіта і виховання в Церкві) виглядає все зрозумілим, то з другою – релігійна освіта та виховання в системі світської освіти – точаться щонайменше жваві дискусії. Стислість конституційних норм (ст. 35, ч. 3 *«Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви»*; ст. 53, ч. 5 – виокремлено права національних меншин у сфері навчання, натомість не згадано окремо релігійних чи світоглядних інтересів громадян) залишає простір для їх тлумачення та конкретизації з урахуванням міжнародних норм та досвіду, а також традицій і потреб українського суспільства.

Основні чинники дискусій щодо релігійної освіти та виховання в Україні (див. деталь. Самойленко О. А. Релігійна освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії / О. А. Самійленко // Українська полоністика. – 2009 - Вип. 6)

По-перше, українське суспільство в період демократичних трансформацій не уникло негативних явищ, пов'язаних з девальвацією індивідуальної, родинної та суспільної моралі. Такі моральні цінності як справедливість, взаємоповага, чесність, солідарність, порядність, гідність часто поступаються місцем антигуманній за своєю суттю масовій культурі.

По-друге, Церкви і деномінації упродовж усієї історії їхнього існування завжди займалися освітньо-виховною діяльністю.

По-третє, європейський вибір України ставить перед нею цілий ряд конкретних вимог, одна з яких – утвердження принципу світоглядного плюралізму (див. деталь. Здіорук С., Токмак В. Розмежування і взаємодія духовної та

світської систем освіти в спекулятивному суспільстві: вітчизняна та європейська практика [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>).

Погоджуємося з думкою дослідників християнської етики, що у християнській моралі (*мораль виступає як об'єкт та предмет етики*) сконцентровано найвищі цінності європейської цивілізації (*маємо вказати і на те, що сучасна «сита» Європа забуває про це – авт. В. У.*), «тому християнські аргументи були і є найвагоміші».

Отже, щоб виховати здорову, культурну спільноту, необхідні знання принципів християнської моралі. Якщо ж до цього додати, що **ОСНОВОЮ християнської етики є абсолютна мораль (отже, незмінна, вічна, істинна)**, що допомагає молоді (*майбутній правовій еліті – В. У.*) **пізнати законність чи незаконність, дозволеність чи недозволеність своїх дій і вчинків**, то аргументи у потребі вивчення християнської етики як бази, фундаменту для професійної етики (*у нашому випадку правників*) видаються зайвими.

Водночас дозволимо собі процитувати київського філософа, доктора наук Г. С. Лозко: «Як свідчить досвід, упродовж двох тисячоліть з часу появи християнства людство ніби заплющує очі на те, що *християнство досі не спроможне було ні покращити людину, (!? авт – В. У.) ні, тим більше, гуманізувати політику та владу, ..., впровадження обов'язкових курсів християнської етики буде виховувати у нашої молоді нездатність до діалогу чи компромісу та крайню нетерпимість до людей з іншими релігійними переконаннями*». Як то кажуть залишимо твердження професора для дискусій в навчальних аудиторіях.

Фундаментальні орієнтації сучасної освіти, що формуються в ході пошуку нових парадигмальних її моделей, тісно пов'язані з системним аналізом місця й освітніх функціональних можливостей християнської етики у добу секуляризації, а також способів можливої інтеграції релігійних смислів у стратегіях сучасного виховання.

У теоретичному, загальносвітоглядному плані означена проблема продиктована численними суттєвими **факторами**:

(див. деталь. Дроботенко М. О. Християнська етика у контексті формування постсекулярної системи освіти / М. О. Дроботенко // Філософські обрії. - 2012. - № 28)

- глибинними змінами в суспільно-політичному та економічному устрої;
- переорієнтацією суспільства на нові типи соціально-економічних відносин;
- тенденціями глобалізації й антиглобалістськими прагненнями, розгортанням в освітній сфері Болонського процесу та пов'язаними з цим надіями і побоюваннями;
- неоднозначністю спроб реформування освіти й моделюванням нових освітньо-виховних стратегій.

Супроводжуючись численними інноваціями у сфері теорії і практики освіти, всі ці явища породжують необхідність загального аналізу й зіставлення різних, а подекуди протилежних за своїм глибинним філософським підґрунтям,

методологічних установок, що використовуються при розв'язанні проблем і завдань сучасного виховання.

Відбувається *демонополізація секуляриської установки для освітньо-виховних стратегій* Дослідниця філософії освіти М. О. Дроботенко зазначає: «Філософія освіти звертається до християнсько-етичної світоглядної пропозиції в її інтегративній функції, яка розкривається в здатності слугувати індикатором для членів не лише конфесійних, але і національних, етнокультурних, цивілізаційних спільностей. Християнська етика слугує не тільки як джерело ідеальних, «трансцендентних» смислів, а і як засіб самоідентифікації індивідів і спільностей з усіма практичними наслідками (поділ на своїх і чужих, колективна етика, легітимація нормативної поведінки, культурна автономія).

Головний висновок в тому, що християнсько-етичний орієнтир у виховних стратегіях не суперечить сучасним (точніше «постсучасним») освітньо-виховним запитам» (Дроботенко М. О. Християнська етика у контексті формування постсекулярної системи освіти / М. О. Дроботенко // Філософські обрії. - 2012. - № 28).

Таким чином, переходячи до розкриття блоку питань пов'язаних з професійною етикою майбутніх фахівців-правників, вважаємо за необхідне розпочати його висвітлення із розкриття принципів християнської етики як основи для різних видів професійної етики.

2. Абсолютна і релятивна мораль

Зазначимо, що історично етика розвивалась як філософська або релігійна наука. Філософська етика заснована на правдах, що її здатний пізнати людський розум, а релігійна етика християн – на надприродному Божому Об'явленні, що міститься у Святому Письмі.

Спираючись на мудрість людську, філософська етика інколи наштотувалася на «підводні камені» ріки життя, на яких розбивалась і заперечувала свою цінність (для прикладу приведимо етичне вчення грецького філософа Епікура, який вважав, що метою людського життя є насолода, а отже потрібно всюди шукати задоволення і уникати страждань. Але ж щастя, яке приносять особисті задоволення, часом є нещастям для інших людей).

Водночас, християнство «найповніше розкрило сутність етики як науки про моральне добро людини на основі Божого Об'явлення... і чітко окреслило обов'язки людини щодо Бога, самої себе і ближніх...» (С. В. Коцар). А тому, як стверджує дослідник С. В. Коцар «намагання відірвати етику від релігії суперечить історичному досвіду людства, бо в кожній релігії завжди є Бог як найвище добро, щастя та істина».

Моральні правила, що сформовані людьми, не завжди досконалі та ідеальні, оскільки людині властиво помилятися, а тому сформульовані нею правила людської поведінки мають відносний характер, тобто, *якщо тільки людина є джерелом моралі, то очевидно, така мораль не може бути тривкою і гідною наслідування.*

Як вище підкреслювалося, *мораль і моральні закони, дані Богом, називають абсолютними, і розглядають як незмінні, неосяжні й недоторкані. Абсолютна мораль має силу Божого Закону, який ніколи не втрачає своєї*

актуальності й не підлягає зміні (в залежності від епохи і цінностей, які в ній сповідаються).

Отже, основою християнської етики, є абсолютна мораль, втілена у двох головних Заповідях Любові Спасителя, і вивчає все, що пов'язано із духовним життям людини – повчання, настанови, поради.

Намагання відірвати мораль від вчення Церкви не раз призводило до трагічних наслідків у світових масштабах. Окремі філософи, стверджуючи, що мораль походить тільки від людини, створили поняття **релятивної (відносної) моралі, яка може змінюватися залежно від історичних умов життя**. Така мораль зводить людину до практичного буденного мислення, підпорядковуючи інтересам панівної ідеології. Наслідком руйнування абсолютної моралі і зведення її до релятивної є занепад суспільства, погіршення відносин між людьми, матеріальне і духовне зубожіння (згадаймо Радянський Союз, де один з його ідеологів В. Ульянов-Ленін стверджував: «Моральним є все те, що в інтересах пролетаріату». Іншими словами, приблизно 1% тодішнього населення, а саме стільки складали пролетарі імперії на 1917 р., шляхом диктатури, масового, безжального червоного терору пропонував свій шлях «світлого майбутнього» і «систему своїх цінностей»).

Таким чином, **релятивна мораль може містити елементи абсолютної моралі, але абсолютна мораль ніколи не може стати релятивною**.

3. Умови моральної діяльності

Необхідною умовою моральної діяльності людини є її **свідомість і воля**. За їх відсутності не може бути мови про моральні чи аморальні вчинки.

Особистість силою своєї свідомості пізнає те, що повинна робити, і те, чого варто уникати, - пізнає вимоги морального закону, а силою своєї волі виконує ці вимоги.

Види волі людини

(див деталь. Коцар С. В. Православна християнська етика)

1. Воля формальна або психологічна (вільність волі)

– це воля вибору, здатність людини добровільно спрямовувати свою діяльність на певні предмети, обрати певний шлях;

- Біблія стверджує наявність формальної волі в людини як незаперечний факт («Дивися: я сьогодні дав перед тобою життя та добро і смерть та зло... І ти вибери життя, щоб жив ти, та насіння твоє» Втор. 2, 16-17; «Якщо ж хочеш увійти в життя вічне, дотримуй заповідей» Мт. 19, 17.).

Отже, наявність волі в людини доводиться її самосвідомістю, впевненістю у своїй здатності визначатися для тієї чи іншої діяльності.

Філософське вчення детерміністів і індетерміністів про вільну волю людини

1). Суть вчення детерміністів – вільна воля у людини відсутня, а у своїх рішеннях та діях вона керується будь-якими мотивами, без певних мотивів вона нічого робити не може. За наявності кількох мотивів вона іде за сильнішим. Те, що людини могла б у певних випадках повестись якимось інакше, детерміністи

вважають ілюзією – вона робить так, як мусить робити.

Проте, *не мотиви, а вільна воля керує всіма діями людини. Мотиви є лише причиною, приводом для пошуку волі, а виконавцем дії є вільна людини.*

2). *Суть вчення індетерміністів – воля абсолютно незалежна від будь-яких мотивів, вона індиферентно (байдуже) витає над усіма мотивами як спонуканнями, а тому за власним бажанням може йти за певними мотивами (нпр. Злодій одразу може стати доброю людиною, як тільки цього забажає).*

Таким чином, вільну волю має кожна людина, і виявляється вона в її здатності самій вирішувати, якими мотивами у кожному конкретному випадку надати перевагу. Формальна або психологічна воля – це воля вибору. Вона була і в наших прародичів до їхнього гріхопадіння, коли вони з однаковою легкістю могли йти як за добром, так і за злом.

2. Воля реальна, або моральна (воля духу).

Сутність моральної волі людини та її потрібний стан

(за Коцар С. В. Православна християнська етика)

А. Воля формальна:

- по-перше, як уже зазначалось це здатність людини визначатися щодо добра і зла;

- по-друге, така воля ще не має внутрішнього змісту, це тільки початковий момент істинної волі.

Б. Реальна воля, поділяється на :

- *реально добра воля* – визначається перевагою в людини доброго начала;

- *реально зла* – оволодіння злом людиною (такий стан є фальшивим, є «рабством гріха», *«Істинно кажу вам, що кожен, хто чинить гріх, є рабом гріха»* Ів. 8, 34)

В. Воля ідеальна (моральна) – визначається непохитним потягом людини до добра, що відкидає всяку гріховність.

Отже, *чим менше людина грішить і чим більше прагне до добра, тим вона більше стає вільною.*

Другим не менш важливим елементом моральності є **моральний закон** – *визначає спосіб дії моральної сили, тобто сили людської волі, настановляє людину як вона має жити, що робити, щоб досягнути кінцевої щасливої мети в житті.*

Особливості морального закону:

(за Коцар С. В. Православна християнська етика)

1) моральний закон визначає дію сил в істот морально розумних і вільних, тобто у людей;

2) моральний закон різними людьми сприймається по-своєму, залежно від віку, становища тощо;

3) моральний закон виражає свої вимоги так, що для їх виконання не існує примусу людини, а лише зобов'язання (*тобто людина з вільною волею сприймає їх добровільно; нпр. моральний закон зобов'язує кожного бути милосердним, але не змушує до цього*).

Водночас невиконання закону, не означає його скасування, чи втрату свого значення. Нехтування людиною його вимог, спричинює його дію проти неї,

викликаючи згубні наслідки («Коли ви відмовитеся й неслухняними будете, - меч пожере вас» (Іс. 1, 20)).

Природний моральний закон

З врахуванням джерел, через які його отримано поділяють:

а) природний (внутрішній):

- закладений у нашу природу Творцем;
- під природним моральним законом слід розуміти властивий людській душі внутрішній закон, який вказує людині, що є добро, а що є зло, до чого вона повинна прагнути, а чого уникати;

- про наявність цього закону свідчить насамперед свідомість людини (Св. Іоан Золотоуст пише: «Ні Адам, ні будь-яка інша людина ніколи не жили без закону природного. Як тільки Бог створив Адама, то вклав у нього і цей закон, зробивши його надійним помешканням для всього людського роду»).

Таким чином:

1). Керуючись внутрішнім природним законом, людство виробляло не лише окремі моральні правила, а й створило цілісний моральний світогляд, формуючи певні звичаї та обряди, що передаються від покоління до покоління і в такий спосіб стають джерелом всіх писаних законів.

2). Ці закони слугували моральним керівництвом у житті людства впродовж століть і тисячоліть, і хоч би якими недосконалими вони видавалися нам, вони стримували в суспільстві і насилля, і розпусту, і грубе свавілля. Апостол народів (Св. Апостол Павло) говорив, що природний закон, закладений Господом у свідомість людини, є нічим іншим, як її сумлінням, її совістю (Рим. 2, 15; 2 Кор. 1, 12).

4. Особливості старозавітного одкровенного морального закону. Божі Заповіді

Одкровенний моральний закон – це істина і правила, які Бог сповіщає людям безпосередньо через свої Одкровення.

Необхідність Божого Закону була зумовлена гріхом (тому апостол Павло говорить: «Для чого ж тоді закон? Він був даний пізніше заради злочинів, і даний був через Ангелів, рукою посередника» Гал. 3, 19).

Сутність старозавітного морального закону:

(Закон Божий; Святе Письмо; Коцар С. В. Православна християнська етика)

- 1) указано на основні ознаки істинної моральності людини;
- 2) у перших чотирьох заповідях названого обов'язки людини щодо Бога;
- 3) в шести інших заповідях – обов'язки стосовно ближніх.

Зазначимо, що старозавітне моральне вчення (Декалог) глибше розкрито у Мойсеевому П'ятикнижжі.

Особливості старозавітного одкровенного морального закону

1. Закон було дано серед громовиць і блискавок (величність і могутність Законодавця).

2. Торкаючись усіх можливих взаємин, що можуть виникати в житті людини, приписи Закону були спрямовані переважно на зовнішній бік людського

життя (через зовнішнє виконання умов закону поступово вести людину до внутрішнього усвідомлення своєї гріховності).

3. Старозавітний моральний закон був даний не лише для усвідомлення єврейським народом волі Божої, а й для усвідомлення свого морального зіпсуття та гріховності (закон через свої суворі приписи мав навести дисципліну).

Однак усі зусилля старозавітної людини врешті-решт приводили її до усвідомлення того, що «жодне тіло ділами закону не виправдається» (Рим. 3, 20). У людини зароджувалося внутрішнє відчуття потреби в допомозі з неба. Тому **старозавітний закон у підсумку давав людині надію в її моральному житті дійти до майбутнього спасіння, він став «вихователем, який вів нас до Христа»** (Гал. 3, 24) - у цьому й полягало головне значення морального закону.

Значення Старозавітного (даного Мойсею) Божого Закону:

(Святе Письмо; Коцар С. В. Православна християнська етика)

- 1) розкривав перед старозавітною людиною усю гріховність її природи;
- 2) вказував на необхідність виходу з цього стану шляхом старанного дотримання заповідей;
- 3) приводив людину до усвідомлення своєї немічності та безсилля та розуміння потреби допомоги з неба.

Божі Заповіді – моральна основа життя людини

(Закон Божий; Коцар С. В. Православна християнська етика)

1. Заповіді Божі – універсальний моральний закон людства, дорога до спасіння та Царства Божого.
2. Головна мета Божих Заповідей – допомогти людині досягнути щастя.
3. Це непорушні підвалини людського щастя і ладу (*«Якщо хочеш увійти в життя, додержуй Заповідей»* (Мт. 19, 17)).
4. **Божі Заповіді є універсальними, вічно актуальними, оскільки охоплюють усе моральне життя людини, дають їй певні дороговкази в усіх аспектах життя, є постійним і завжди зобов'язальним правилом людських учинків.**

Слід наголосити, що **обов'язковість дії Закону Старого Завіту, згідно з моральним вченням Церкви, що втілене у християнській етиці, закінчилась зі смертю Христа, творця Нового Закону («От, нове творю все», Одкр. 21,5).** Накази Старого Закону, які виникають із природного права, є обов'язковими і в Новому Завіті. Христос в дискусіях схвалює Закон Старого Завіту і водночас критикує його спотворене, суто зовнішнє виконання. Христос проголошує заповідь любові до Бога і до ближніх.

Підсумовуючи **поняття закону, який є основою морального життя людини**, апостол Павло повчає: **«Не слухачі закону справедливі перед Богом, а виконавці закону оправдаються. Бо коли погани, що не мають закону (писаного), по природі законне чинять, вони, не маючи закону, самі собі є законом, вони виявляють діло закону, написане в їхніх серцях»** (Рим. 2, 13-15).

(Для більш глибокого розуміння старозавітного одкровенного закону, рекомендуємо студентам опрацювати Заповіді щодо пошанування Бога і ближнього).

5. Євангельський одкровенний закон

Отже, ще раз наголосимо, що євангельським моральним законом є *істина* і *правила*, які сповістив людям Спаситель і проповідували апостоли.

Сутність Господнього Закону втілена у двох заповідях:

(Закон Божий; Коцар С. В. Православна християнська етика)

1) у заповіді про самовідречення: *«Хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе, і візьме хрест свій, і йде за мною»* (Мк. 8, 34) – мета цієї заповіді – викоринити з душі людини зародок всякого гріха – гординю та самолюбство, які є головною причиною всіх інших гріхів;

2) у заповіді про любов до Бога і ближнього: *«Люби Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумінням твоїм; це перша і найбільша заповідь; друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе; на цих двох заповідях утверджується весь закон і пророки»* (Мт. 22, 37-40) – мета другої заповіді – замість попереднього гріховного життя, закорінення в людській душі паростка нового, святого життя, для її духовного зростання (*«Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний»* (Мт. 5, 48)).

Відмінність Нового Завіту від Старого

(Коцар С. В. Православна християнська етика)

1. *Мойсеїв закон – це закон зовнішній, закон букви і рабства* (впорядковував переважно тільки зовнішню поведінку людини, а Христос прагне від людини передусім чистоти внутрішніх роздумів, морального настрою і душевної прихильності).

2. У Новому Законі спонування людини до виконання вимог морального закону більш високі і чисті:

- *по-перше*, Старозавітний закон спонукав людину до виконання його вимог через обіцянку земних, чуттєвих, але тимчасових благ, Новозавітний вказує людині на блага небесні й вічні. Тому він і спонукає людину шукати передусім Царство Боже і правду його;

- *по-друге*, спонукуванням старозавітної людини до виконання морального закону був страх покарання, Євангельський закон спонукає людину до моральності.

3. Євангельський Закон сам є силою Божою, необхідною для спасіння віруючого, Старозавітний (даний Мойсееві) – був немічним і безсилим, оскільки вказував людині на її гріховність.

Ісус Христос як Законодавець Нового Завіту не говорить, що має або чого не повинна робити людина, він вказує на те, якою вона повинна бути у своїх *думках, бажаннях, почуттях*. Христос не тільки розкрив принципи й духовність одкровенного закону, а й Сам найдосконаліше сповняв його.

Євангельський закон найбільш конкретно і докладно розкривається в церковних заповідях, або законах.

Церковні заповіді – це ті самі вимоги закону Христового, які конкретніше розкривають життя членів Церкви (нпр. *церковні правила про молитву, піст, сповідь, причастя Святих Тайн тощо*).

Важливо наголосити, що *крім церковних законів, у людському суспільстві існують і закони цивільні*. Кожна людина повинна дотримуватися і виконувати їх,

пам'ятаючи слова апостола Павла: *«Усяка душа нехай підкоряється вищій владі, бо не має влади не від Бога; існуючі ж власті поставлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться Божому повелінню»* (Рим. 13, 1-2).

До старозавітніх заповідей Спаситель додає ще **дев'ять - Заповідей блаженства** – змальовуючи образ і спосіб життя тих, хто піде за Ним, тобто **Христос вказує людині шлях до ідеальної досконалості**.

Особливості Євангельського вчення про блаженство, про щастя

(Закон Божий; Святе Письмо; Коцар С. В. Православна християнська етика)

1). У повчанні про блаженство Ісус Христос змальовує *ідеал морального життя* та *пропонує моральні правила*, які покликані впорядкувати *внутрішнє життя людини*, наголошуючи, що зовнішнім її життям має керувати її внутрішній духовний настрій.

2). У Нагірній проповіді проголошені блаженства є потребою самої моральної природи людини (виконуючи ці вимоги, людина задовольняє основні потреби моральної природи своєї душі і дає їй справжнє блаженство, справжнє внутрішнє щастя).

3). Повчання про блаженства є свого роду шаблями християнських чеснот, змальовує перед людиною шлях поступового досягнення вищої моральної досконалості.

4). Зовнішня форма повчання є скоріше умовною, ніж категоричною. *Людині надається цілковита воля вибору* (Христос не говорить: «Будьте убогі духом!... Будьте плачучими!... Будьте спраглими!...» Він тільки повчає людину, заповідаючи їй: «Блаженні убогі духом, бо їх є Царство Небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони втішаться...» Мт. 5, 3-4).

На завершення виділимо **основний принцип християнської моральності**, який охоплював би всі закони, і був надійним керівництвом на всі випадки життя. **Таким принципом є жертвна любов до Бога і ближнього** (Св. Іоан Золотоуст пише: *«Зі всіх Його (Божих) заповідей найважливіша заповідь: полюби Господа, Бога твого, а також ближнього твого, як самого себе»* 2, т. 7, с. 719).

Джерела для підготовки

Основна література:

Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Ю. А. Ведерніков, С. О. Кульбач, А. М. Кучук – Дніпропетровськ: Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.

Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. посібн. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.

Джероза Ліберо. Церковне право. – Львів: Свічадо, 2001.

Ерде П. Церковне конституційне право / Пер. з угор. П. Гергелі. – Львів: Свічадо, 1998. – 156 с.

Жилук С. І., Іщук О. В., Якубович М. М. Канонічне право: навчальний посібник. - Острог, 2009.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної

діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Коцар С. В. Православна християнська етика: Навч. посібн. / С. В. Коцар. – К.: МАУП, 2007. – 240 с.

Канонічне право [текст]: підручник. / за ред. Лубського В. І. : «Центр учбової літератури», 2012. – 572 с.

Канонічне право: навчальний посібник / укл. М. Лагодич. – Чернівці: Чернів. нац. у-тет ім. Ю. Федьковича, 2010. – 399 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - тє видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Сливка С. С. Канонічне право: [навч. посіб.] / С. С. Сливка : Атіка, 2012. – 160 с.

Сливка С. С., Ануфрієнко О. А. Професійно-політична культура юриста як філософсько-правова категорія / С. С. Сливка, О. А. Ануфрієнко. – Луганськ: Ельтон - 2, 2008. – 196 с.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. / Н. П. Свиридова. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов : Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Бурлай Є. Релігія і право в системі соціального регулювання: спільне і відмінне / Є. Бурлай // Юридичний вісник. - Одеса. 2006. - № 1.

Вовк Д. Право і релігія: спільні риси та відмінності / Д. Вовк // Вісник Академії правових наук України. - 2007. - № 1.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. - К.: «Юстініан», 2006. - 272 с.

Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. - Х.: Право, 2006. - 688 с.

Дроботенко М. О. Християнська етика у контексті формування постсекулярної системи освіти / М. О. Дроботенко // Філософські обрії. - 2012. - № 28.

Здіорук С., Токмак В. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в спекулятивному суспільстві: вітчизняна та європейська практика. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

Калініченко О. Теоретико - правові ідеї захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / О. Калініченко // Право України. - № 5. - 2005.

Кононенко О. Правосвідомість судді і перспективи впровадження міжнародних норм у сфері прав людини в практику судового захисту / О. Кононенко // Право України. - 2001. - № 2.

Лазор В. Конституційні основи морально - релігійної освіти в Україні / В. Лазор // Право України. - 2001. - № 10.

Луць Л. Компроміс і конфлікт у праві: сучасні підходи до вирішення загальнотеоретичних правових проблем / Л. Луць // Право України. - 2013. - № 1-2.

Миронова Г. Етичні засади права людини на життя / Г. Миронова // Право України. - 2005. - № 9.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. - 2013. - № 1.

Осика І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. - 2001. - № 7.

Пастернак М. В. Вплив релігійних засад на формування національних правових систем / В. М. Пастернак // Митна справа. - 2010. - № 5.

Самойленко О. А. Релігійна освіта і виховання в системі світської освіти: проблема взаємодії / О. А. Самойленко // Українська полоністика. - 2009 - Вип. 6.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. - 2002. - № 9.

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. - 2013. - № 2.

Нормативні акти:

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/7>.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти - досягнення цілей», м. Берген, 19-20 травня 2005 року // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2005. – № 25.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» № 774 від 30 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://nau.kiev.ua>; <http://www.mon.gov.ua>.

Наказ Міністерства освіти і науки України щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації” від 1 червня 2006 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Ст. 3095.

Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов // Советская юстиция. – 1991. – № 23 – 24.

Сорбонська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 р.). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Чим різниться абсолютна і релятивна мораль? Які необхідні умови для визначення моральності?

2. Розкрийте основні чинники дискусій щодо релігійної освіти та виховання в Україні.

3. Охарактеризуйте види волі людини.

4. У чому, на Вашу думку, сутність моральної волі людини та її потрійний стан?

5. У чому особливість морального закону?

6. Розкрийте особливості старозавітного одкровенного морального закону.

7. Проаналізуйте функції, які виконує совість людини. Якою може бути совість: як законодавець, як суддя, як судовиконавець?

8. Божі Заповіді – моральна основа життя людини. Обґрунтуйте Вашу

думку.

9. Сутність Господнього Закону втілена у двох заповідях Любові. Назвіть їх та прокоментуйте.

10. У чому полягає відмінність Нового Завіту від Старого?

11. Окресліть особливості Євангельського вчення про блаженство, про щастя.

12. Розкрийте суть хабарництва, протекціонізму, корупції і мафії.

13. У чому суть милосердя? Розкрийте його ознаки.

14. Яка відмінність між брехнею і лицемірством?

Короткий глосарій

Апостольська конституція – один з видів урядових документів Римського архієрея, яким проголошується певні доктринальні та дисциплінарні зміни, вводиться новий стан в якійсь справі.

Архієрей – титул, застережений для вищого духовенства, зокрема єпископа і вищих за рангом єпископів: митрополита, патріарха.

Велика екскомуніка – одне з найсуворіших покарань, яке забороняє вірному приймати та здійснювати усі св. Таїнства і сакраменталії, брати участь у Літургії та перебувати у храмі під час богослужінь, здійснювати будь-які церковні функції, займати уряди, позбавляє усіх прав у Церкві.

Вселенський Собор – зібрання усіх єпископів Католицької Церкви з метою нарад та прийняття рішень у сферах церковного життя.

Державно-конфесійне право - сукупність норм державного права стосовно до релігій, Церкви та конфесій, а також Церкви, релігії, конфесії стосовно до держави та її органів влади.

Єпитимія - духовно-моральний інструмент, за допомогою якого накладається: 1) покута у часі сповіді; 2) покарання у зовнішній сфері, накладене компетентною церковною владою за скоєне порушення церковного закону, розпорядження, етичних або моральних норм поведінки.

Загальне право – сукупність законів, звичаїв, постанов та інших правових приписів, виданих найвищою владою Церкви для усіх Східних Католицьких Церков, або усієї Католицької Церкви (Західної, Східної), незважаючи на обряд і Церкву.

Канон – правова норма, закон.

Канонічне право – 1. церковне право, у значенні усіх правових норм та збірок законів, постанов, прийнятих законодавчою владою Церкви. 2. церковна дисципліна; наука про церковне право, значення церковних норм, їх тлумачення.

Ситуаційні завдання

1. Ви суддя, і маєте розглядати цивільну справу щодо розділу майна на значну суму. Випадково Ви довідуєтесь, що позивач у справі близький родич голови районної адміністрації, з яким у Вас склалися неприємні стосунки. Ваші дії.

2. Під час розгляду кримінальної справи судді не сподобалося, що один з

підсудних щось жує. Суддя підняв підсудного і голосно та в грубо вичитав за неповагу до суду. Адвокат знав, що підсудний має недолік - якщо він нервує у нього пересихає у роті, але забув попередити про це суддю.

3. У деяких зарубіжних країнах жителі мають право практично безкарно убити злодія, заставши його у своєму будинку. Суди у цьому випадку виносять виправдувальних вирок.

Чи справедливе на Вашу думку таке рішення суду?

Тестові завдання

1. У праві Церкви заведено розрізняти два типи правових джерел. Цю групу можна назвати правом, даним в Одкровенні, яке через традицію набуло видимих ознак. Мова про

А формальні (зовнішні) джерела

Б матеріальні (внутрішні) джерела

2. Перу цього знаного каноніста належить формула походження права, за якою – основне підґрунтя світського права – в Божому природному праві, а джерело канонічного права – в позитивному Божому праві. Йдеться про

А Т. Аквінського

Б Г. Зоєнгена

В Ф. Суареза

Г Е. Вольфу

3. Авторами законів Церкви кінця XI - XII ст. були

А Ансельм Лакський

Б Монах Граціан

В Деусдедит

Г Юстиніан

4. Прийнято виділяти три основні позиції щодо наукового методу канонічного права. Вкажіть, яка із них є центральною і хто її родоначальник?

А каноністика - юридична наука з юридичним методом - С. Фюрст,

Й. Гервада

Б каноністика - теологічна наука з теологічним методом – Е. Корессо

В каноністика - теологічна наука з юридичним методом – К. Моєрсдорф

5. Кодекс канонів східних Церков набув чинності

А 1 січня 1983 року

Б 24 грудня 1917 року

В 18 жовтня 1990 року

Г 15 серпня 1995 року

6. Каноністи називають цей збірник одним з досконалих і авторитетних зводів православного церковного права. Йдеться про

А «Шестикнижжя»

Б «Синтагма Божественних і святих канонів»

В «Синтагма»

Г «Підаліон»

7. Ця позиція при розкритті наукового методу церковного права не відображає наукової складності канонічного права і не дає відповіді, яку роль у каноністиці відіграє «феномен права». Йдеться про

А каноністику як юридичну науку з юридичним методом

Б каноністику як теологічну науку з теологічним методом

В каноністику як теологічну науку з юридичним методом

8. Закони Церкви у перше тисячоліття її існування несли на собі сильний відбиток такої сакральної книги як

А Ведичної літератури

Б Корану

В Біблії

Г Трипітаки

9. Щоб залишити викладання канонічного права на кафедрах державних юрфаків, необхідно було довести науковий характер каноністики як галузі права. Це одне з методологічних нововведень належить

- А школі декреталістів
- Б школі глосаторів
- В Римській школі публічного церковного права
- Г Італійській школі світської каноністики

10. У результаті власної діяльності ця канонічна школа прийшла до гіпотези – «воля Ісуса Христа є основою правотворення в Церкві і надає правового характеру кожній нормі канонічного права...». Йдеться про

- А школу декреталістів
- Б Італійську школу світської каноністики
- В Наварську світську канонічну школу
- Г Римську школу публічного церковного права

11. Цей знаний дослідник церковного права вважав каноністику «теологічною дисципліною, що застосовує юридичний метод»

- А Ф. Суарез
- Б Е. Вольф
- В Р. Зом
- Г К. Моерсдорф

12. Понятійно-категоріальний апарат канонічного права включає в себе такі категорії

- А загально-філософські
- Б теологічні
- В конкретно-наукові
- Г космічні

Додатки

ДУХОВНИЙ ОBOB'ЯЗОК ЛЮДИНИ ПЕРЕД БОГОМ

(друк. за Слобідський С. (протоієрей). Закон Божий : Вид. 3-є / С. Слобідський. – К.: Вид. відділ УАЦ Київ. Патріархату., 2005.; Сливка С. С. Канонічне право: [навч. посіб.] / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2013.)

Основа основ християнського навчання є «Канонічні настанови Десяти заповідей Божих». Десять заповідей Закону були розміщені на двох скрижалях, бо в них містяться два види любові: любов до Бога і любов до ближнього.

Першою заповіддю «Я є Господь твій, нехай не буде у тебе інших богів, крім мене» Господь Бог вказує людині на Самого Себе і спонукає нас шанувати Його - єдиного істинного Бога. Для того, щоб шанувати Господа Бога, ми повинні пізнавати Його, тобто вчитися богопізнання.

Богопізнання є найважливіше з усіх пізнань. Воно є першим і найважливішим нашим обов'язком. Для набуття богопізнання, ми повинні:

- 1) читати і вивчати Святе Писання (Слово Боже), яке сповіщає нам істинне і найдосконаліше пізнання про Бога;
- 2) читати творіння Святих Отців і вчителів Церкви, що необхідно для правильного розуміння Святого Писання і для збереження себе від перекрученого, неправильного розуміння;
- 3) якомога частіше відвідувати храм Божий, бо всі служби церковні, що в ньому здійснюються, є наочним навчанням про Бога і діла Його;
- 4) слухати проповіді пастирів і читати книги релігійно-морального змісту;
- 5) вивчати творіння Боже - природу, а так само й історію роду людського,

які є дивними діями промыслу Божого.

Ця заповідь покладає на нас і певні обов'язки богошанування. Ми повинні: вірувати у Бога; ходити перед Богом; надіятися на Бога, любити Бога і коритися Богу; поклонятися Богу, прославляти Його і дякувати Господу Богу; безбоязно сповідувати Бога.

Гріхи проти першої заповіді: безбожництво, багатобожжя, безвір'я, єресь, розкол, боговідступництво, відчай, чаклунство, марновірство, лінощі, любов до творіння більше, ніж до Бога, самовиправдання, самовпевненість

Другою заповіддю *«Не роби собі кумира і всякої подоби з того, що на небі вгорі, або на землі внизу, і що у воді під землею: не поклоняйся їм і не служи їм»* Господь Бог забороняє ідолопоклонство. Це не стосується ікон, що є зображенням, образом Божим. Святі ікони дані нам для набожного спомину про справи Божі і святих Його, для набожного піднесення думок наших до Бога і Його святих. Багато святих ікон Господь прославив чудотворіннями. Не суперечить другій заповіді і шанування святих мощей. У святих мощах ми шануємо благодатну силу Божу, яка діє через мощі святих.

Для нас, християн, ідолопоклонство, у тому вигляді, як це роблять усі язичники, неможливе. Натомість, замість грубого ідолопоклонства, серед нас буває більш тонке ідолопоклонство. До такого ідолопоклонства відносять служіння гріховним пристрастям, а саме користолюбство, чревоугодництво, гордість, марнославність та ін.

Третьою заповіддю *«Не згадуй імені Господа Бога твого даремно»* забороняється вимовляти ім'я Боже даремно, без відповідного благоговіння. Вживається ім'я Боже даремно, коли вимовляється в пустопорожніх розмовах, жартах та іграх. Забороняючи взагалі легковажне і непобожне ставлення до імені Божого, ця заповідь забороняє гріхи, які походять від легковажного і непобожного ставлення до Бога. Такими гріхами є: божіння, богохульство, блюзнірство (насміхання), порушення обіцянок, даних Богу, клятвopушення і неправдива клятва ім'ям Божим. Ім'я Боже слід вимовляти зі страхом і побожністю, в молитві, у вченні про Бога і в законній клятві або присязі.

Четвертою заповіддю *«Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працюй і виконуй у них всю роботу свою, а день сьомий субота для Господа Бога твого»* Господь Бог повеліває шість днів працювати і робити свої діла, хто до яких покликаний; а сьомий день присвячувати служінню Богу, на святі й угодні Йому діла. В Новому Завіті, з часу святих Апостолів, став святкуватися сьомий день тижня, воскресний (тобто неділя) - на згадку про Воскресіння Господнє. Святкуються й інші свята.

Найголовніше християнське свято – «свято із свят і торжество із торжеств» - Світле Воскресіння Христове, Свята Пасха (Великдень). Потім йдуть *дванадцять* свята: Різдво Пресвятої Богородиці, Введення у храм Пресвятої Богородиці, Благовіщення, Різдво Христове, Стрітення Господнє, Хрещення Господнє (Богоявлення), Преображення Господнє, Вхід Господній у Єрусалим (Вербна неділя), Вознесіння Господнє, П'ятидесятниця (Свята Трійця), Воздвиження чесного Хреста Господнього, Успіння Божої Матері. Шануються й

інші свята, встановлені чотири багатоденні пости та чотири одноденні пости, а також піст існує у середу і п'ятницю кожного тижня. Порушують четверту заповідь як ті, хто лінується і в буденні шість днів не працює, так само і ті, хто працює у свято. У християн свято починається з вечора, коли служиться всенічна, і віддавати цей час танцям або іншим розвагам означає знущатися зі свята.

П'ятою заповіддю *«Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі»* Господь Бог наказує нам шанувати батьків своїх і за це обіцяє довге життя у добробуті. Це стосується і моління за них Богу як за життя їхнього, так і після смерті. Поряд з батьками ми повинні шанувати і тих, хто так або інакше замінює нам батьків: пастирі й отці духовні; начальники (керівники) світські; опікуни, вихователі; вчителі; благодійники; досвідчені старші люди. Але це не означає, що перелічених осіб слід слухати більше, ніж Бога у питаннях, які суперечать вірі і законові Божому.

Шостою заповіддю *«Не вбивай»* Господь Бог забороняє вбивство, тобто позбавлення життя іншої людини і самого себе в будь-який спосіб. Людина буває винною в убивстві й тоді, коли сама особисто не вбиває, але сприяє вбивству або хоча б допускає інших до цього. Наприклад:

1) суддя, який засуджує підсудного, невинність якого йому відома;

2) всякий, хто допомагає іншим чинити вбивство своїм наказом, порадою, пособництвом, згодою, або хто переховує і виправдовує вбивцю і тим дає йому можливість знову вбивати; всякий, хто не визволяє ближнього від смерті, коли може це зробити; всякий, хто виснажує своїх підлеглих важкою працею і жорстокими покараннями і тим прискорює їхню смерть; всякий, хто нестриманістю і різними вадами вкорочує свій вік.

Крім тілесного вбивства є ще страшніше і відповідальніше вбивство: це вбивство духовне.

Сьомою заповіддю *«Не чинити перелюбу»* Господь Бог забороняє перелюб, тобто порушення подружньої вірності і будь-яку незаконну і нечисту любов. Для цього слід уникати всього, що може збудити у серці нечисті почуття: лайливості, безсоромних пісень і танців, спокусливих видовищ і картин, читання аморальних книг, пияцтва тощо.

Восьмою заповіддю *«Не кради»* Господь Бог забороняє крадіжку, тобто привласнення в будь-який спосіб того, що належить іншим. Види крадіжки дуже різноманітні: викрадення чужих речей, пограбування, святотатство (привласнення освячених церковних речей), хабарництво, дармоїдство, здирництво, обман. Забороняючи всі види відбирання власності у ближнього, ця заповідь велить нам бути безкорисливими (не скупими), чесними, працелюбними, милосердними і правдивими. Щоб не грішити проти цієї заповіді, потрібно любити іншого як самого себе, і не робити іншим того, чого сам собі на бажаш.

Дев'ятою заповіддю *«Не свідчи неправдиво проти ближнього твого»* Господь Бог забороняє говорити неправду про іншу людину і забороняє взагалі усяку неправду: свідчити неправду на суді; робити неправдивий донос; обмовляти, зводити наклепи, лихословити, розпускати плітки. Наклепництво є річ просто диявольська, бо ім'я «диявол» означає обмовлювач, наклепник. Ніколи не слід докоряти й осуджувати інших, якщо ми не покликані до цього становищем і посадою. При цьому, слід мати на увазі, що не осудом, не докором, не глузуванням виправляється ближній, а любов'ю, поблажливостю і доброю порадою. Пам'ятати, що кожен з нас має дуже багато вагомих слабкостей і недоліків.

Десятою заповіддю *«Не жадай дому ближнього твого, не жадай жони ближнього твого, ані раба його, ані рабині його, ані вола його, ані осла його, ані всякої худоби його, ані всього, що у ближнього твого»*. Гріх проти цієї заповіді називається заздрощами. Той, хто заздрить, хто думками жадає чужого, той від поганих думок і жадань легко може перейти до поганих справ. Одне з головних завдань істинного християнина - очищати свою душу від усякої внутрішньої нечистоти, бути задоволеним тим, що маємо.

Доповнюють Десять заповідей Божих *дев'ять заповідей блаженства, як новозавітний закон Ісуса Христа*. Для виконання заповідей блаженства необхідні: спілкування з Богом - молитва, внутрішня і зовнішня; боротьба з гріховними нахилами - піст, стриманість тощо.

НАГІРНА ПРОПОВІДЬ ІСУСА ХРИСТА (ЄВАНГЕЛІЯ Г. Н. І. ХРИСТА від МАТЕЯ 5, 1-12)

2. а він, відкривши уста, почав навчати їх:
3. «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне.
4. Блаженні тихі, бо вони успадкують землю.
5. Блаженні засмучені, бо будуть утішені.
6. Блаженні голодні та спраглі справедливості, бо вони наситяться.
7. Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя.
8. Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога.
9. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.
10. Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне.
11. Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та виговорювати всяке лихо на вас, обмовляючи мене ради.
12. Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі;»

НЕСПРАВЕДЛИВИЙ СУД (ЄВАНГЕЛІЯ Г. Н. І. ХРИСТА від МАТЕЯ 7, 1)

1. «Не судіте, щоб вас не судили; 2. бо яким судом судите, таким і вас будуть судити, і якою мірою міряєте, такою і вам відміряють. 3. Чого ти дивишся на скалку в оці брата твого? Колоди ж у власному оці ти неodobачаєш? 4. Або як можеш своєму братові сказати: Дай, хай вийму скалку в тебе з ока, а он

же колода в твоєму оці? 5. Лицеміре! Вийми спершу із свого ока колоду, і тоді побачиш, як вийняти з ока брата твого скалку.» *(Виділення автора – В. У.).*

ЗОЛОТЕ ПРАВИЛО

(ЄВАНГЕЛІЯ Г. Н. І. ХРИСТА від МАТЕЯ 7, 12)

12. Все, отже, що бажали б ви, щоб люди вам чинили, те ви чиніть їм, - це ж бо закон і пророки. *(Виділення автора – В. У.).*

НАЙБІЛЬША ЗАПОВІДЬ

(ЄВАНГЕЛІЯ Г. Н. І. ХРИСТА від МАТЕЯ 22, 34-39)

35. І от один з них, законовчитель, спитав його, спокушаючи: 36. «Учителю, котра найбільша заповідь у законі?» 37. Він же сказав до нього: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: 38. це найбільша і найперша заповідь. 39. А друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого. 40. На ці дві заповіді весь закон і пророки спираються.» *(Виділення автора – В. У.).*

ПОСЛАННЯ АПОСТОЛА ЯКОВА

(Як. 1, 22, 25-27; 2, 10-13, 17; 4, 11-12; 5, 12)

22. Будьте виконавцями слова, а не лише слухачами, самі себе обманюючи.

25. Хто ж пильно заглядає в досконалий закон свободи й у ньому перебуває, - не як слухач-забудько, а як виконавець діла, - той щасливий у ділі своїм.

26. Коли хтось уявляє собі, що він побожний, а не стримує язика, - лиш обманює своє серце, побожність того марна. 27. Чиста побожність і безплямна перед Богом і Отцем ось у чому полягає: відвідувати сиріт та вдовиць у їхнім горі і чистим берегти себе від світу.

10. Бо хто весь закон дотримає, а прогрішиться лише в одному, - стає у всьому винуватий. 11. Бо хто сказав: «Не чини перелюбу», сказав також: «Не вбивай». Коли ж не чиниш перелюбу, але вбиваєш, ти стаєш порушником закону. 12. Говоріть так і робіть так, як люди, що мають бути суджені законом свободи. 13. Бо суд немилосердний для того, хто не чинить милосердя. Милосердя ж понад суд.

11. Не обмовляйте, брати, один одного. Хто обмовляє або судить брата свого, той обмовляє закон і закон судить. Коли ж ти закон судиш, то ти не виконавець, а суддя закону. 12. Один лише законодавець і суддя, який може спасти й погубити. Ти ж хто такий, що судиш ближнього?

17. Хто, отже, знає добро чинити, а його не чинить, - гріх тому!

12. А перш за все, брати мої, не кляніться ні небом, ні землею, ні якою іншою клятвою. Хай ваше «так» буде «так, і ваше «ні» - «ні», щоб вам під суд не впасти. *(Виділення автора – В. У.).*

Розділ 9

ЮРИДИЧНА (ПРАВОВА) ЕТИКА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ (4 год.)

1-ше заняття

- 1. Професійна етика юриста: загальнотеоретичний дискурс.**
- 2. Становлення української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс.**
- 3. Юридична (правова) етика: структура, види, норми.**

2-ге заняття

- 4. Джерела юридичної етики.**
- 5. Професійно важливі якості представників юридичних професій.**
- 6. Юридична етика на міжнародно-правовому рівні.**

1. Професійна етика юриста: загальнотеоретичний дискурс

Засновник етичного вчення Арістотель, включив етику до розряду людських чеснот.

Предметом етики є мораль (має особистісний характер), моральність (характеризує мораль певного соціуму).

Мораль – це...

- особлива форма суспільної свідомості;
- як вид суспільних відносин;
- як діючі в суспільстві норми поведінки.

Мораль завжди передує праву – у вигляді звичних правил поведінки і звичаїв, що відтворюють рівень свідомості даного суспільства, його погляди і цінності.

Зупинимось детальніше на єдності та відмінності моралі і права, які займають особливе місце у формуванні духовного світу людини, її свідомості, культури, яким іманентно притаманні автономність і самоцінність, які мають багато загальних рис і водночас відмінностей, що не дозволяє їх ототожнювати.

Єдність та відмінність моралі і права у життєдіяльності суспільства, соціальних спільнот та особистості

(за Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста)

1. Мораль найбільш давній спосіб соціальної регуляції та саморегуляції поведінки людини, а право, як і держава, - продукт цивілізації.

2. Право регулює тільки такі відносини між людьми та соціальними спільнотами, які виходять за межі особистісних і тому підлягають зовнішньому контролю, тоді як мораль є внутрішнім регулятором поведінки людини.

3. Мораль – універсальний регулятор усіх видів поведінки людини; право ж регулює лише найбільш важливі та актуальні з точки зору суспільства та держави відносини.

4. Джерелом моралі є повсякденна практична діяльність людей, і тому вона відображає належне з точки зору окремих спільнот, соціальних груп та об'єднань, а право формується законодавцем і виражає загальнодержавну волю.

5. Норми моралі створюються у стихійній творчості людей, містяться в їх свідомості і не мають писемного вираження; натомість правові, мають писемний характер, який надає їм певного змісту та вказує на їх загальнообов'язковість.

6. Правові норми вводяться у дію офіційно і набувають сили у точно встановлений термін, тоді як моральні норми поширюються поступово у міру їх сприйняття та засвоєння громадською думкою...

7. Правовим нормам властива детальна регламентація поведінки суб'єктів суспільного життя, моральні ж приписи виступають найчастіше як загальні, абстрактні, а не конкретні правила.

8. Норми права завжди складають єдину за своєю сутністю, змістом та соціальним призначенням систему. Водночас у суспільстві може існувати декілька систем моральних норм (класова, верстова, професійна, моральних спільнот, минулих соціальних систем і тих, що народжуються).

9. Виконання приписів правових норм забезпечується шляхом офіційного закріплення прав і обов'язків учасників соціальних відносин та підтримки спеціально створених державною владою інститутами, які при необхідності можуть вдаватися до примусу; що ж стосується вимог моральних норм, то їх виконання забезпечується впливом громадської думки, переконаннями людей.

10. Мораль є більш гнучкою та динамічною системою соціальних норм, а право внаслідок набуття формального визначення змісту виступає як більш стабільне явище, яке може за певних умов бути консервативним.

Водночас, у моралі і права багато **спільного**, так вони виконують **загальну соціальну функцію – регулюють поведінку людей, виражають загальнолюдські уявлення про належне і справедливе** (Г. Еллінек «Право – це мінімум моралі»).

Д. П. Фіолевський вважає, що предметом етики є не моральний закон як певна сутність, що знаходиться поза людиною (*це сутнісно і неможливо – В. У.*) і перебуває над нею. Предметом етики є сама людина, але не людина, якою вона є тут і зараз, а якою вона має бути у світлі морального закону. Отже *предметом етики є не стільки моральний закон, скільки сама людина як носій і виконавець цього закону*.

Через професіоналізацію праці, що постійно ускладнюється, перед спеціалістами виникають моральні проблеми і конфлікти, розв'язати які, спираючись лише на професійні навички, неможливо звідси необхідність **професійної етики – сукупність правил поведінки певної соціальної групи, що забезпечує моральний характер взаємин, зумовлених або пов'язаних із професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку проявів моралі в різних видах діяльності**.

Харківські дослідники В. Лозовой, О. Петришин вважають *професійну етику юриста одним з підрозділів науки про мораль, а її предметом – аналіз буття, що регулює стосунки у сфері певної професійної діяльності людей*. При цьому наголошують на двох принципових положеннях: *по-перше, моральні засади професійної групи мають ґрунтуватися на загальнолюдських моральних цінностях, системі моральних норм та оцінок, що історично сформувалися (виділення – авт. В. У.); по-друге, особливими завданнями*

професійної етики є обґрунтування морального значення тієї чи іншої професії для суспільства та людини, професійного морального ідеалу, моральне регулювання професійних відносин.

Наголосимо, що етично цінним вважається вчинок такої людини, яка віддає перевагу добру перед злом у конкретній ситуації, але, безперечно, за вільним вибором (ще раз підкреслимо, що *авторське переконання полягає в тому, що без розуміння християнської етики як бази, фундаменту для всього спектру професійних галузей етики (юридичної, медичної і ін.), в тому числі різних видів професійної етики юридичних професій, не обійтися*).

Погоджуємося з думкою науковців, що досконале знання етики не може автоматично змінити моральні погляди, почуття людини: егоїст не стане раптом альтруїстом, нечесний – чесним і справедливим. Проте віриться, що отримані знання можуть допомогти від численних життєвих спокус.

Варто пам'ятати: скільки б і як би не змінювався світ, вдосконалювалося законодавство, - *вимоги моралі та юридичної етики вже сформовані, перевірені протягом століть і залишаються потрібними і обов'язковими для кожної порядної людини*. В іншому випадку ми ризикуємо створити *корпус холодних душею виконавців правових норм (виділення- авт. В. У.)*, у яких на першому плані будуть превалювати холодний розрахунок, особисті інтереси і абсолютна байдужість до справедливості. Власне *категорія справедливості – своєрідний місток від етики до юриспруденції*, вона невтомно нагадує, що правосуддя і закон мають бути моральними і гуманними, а це значить справедливими. Можна сказати, що *юридична етика – це практична справедливість у галузі юриспруденції (виділення- авт. В. У.)*.

Поділяємо думку науковця Д. Фіолевського, що *етико-деонтологічні дисципліни мають супроводжувати студента протягом усього навчання у ВНЗ і постійно прив'язуватись до практичних виховних процесів у стінах навчального закладу*.

Зазначимо, що створити *загальний кодекс професійної етики юриста без врахування особливостей спеціалізації юриста є практично неможливим*, наприклад, створення такого ж писаного закону етики, який існує у медиків і є спільним для них без виключень. Особливості професійної діяльності судді, слідчого, прокурора, адвоката, нотаріуса, юрисконсульта настільки своєрідні і так істотно, хоча й по-різному, зачіпають права та інтереси людей, що вимагають окремої характеристики з погляду їхнього впливу на етичний зміст цієї діяльності. Тому *виправданим є впровадження кодексів етики професійного юриста, судді, слідчого, прокурора, адвоката, нотаріуса тощо* (див. деталь. Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія).

Варто зупинитися і на теоретико-методологічних підходах, зокрема до розуміння сутності дефініцій «юридична етика», «професійна етика», «професійна етика юриста», «етика права». Продиктовано це становленням цих наук, подальшою розробкою предмету дослідження.

Як стверджує родоначальник львівської школи юридичної деонтології професор С. С. Сливка, з точки зору герменевтики, між цими поняттями існують істотні відмінності (див. деталь. Сливка С. С. Юридична деонтологія).

- *юридична етика* загалом досліджує юридичний процес, який включає навіть ті моменти, коли відсутні дії юриста; вона обґрунтовує існування й поза свідомістю, почуттями та професійною діяльністю юриста, хоча основою є ефективність реалізації юристом норм права. Водночас, на думку Д. Фіолевського, *юридична етика* – це галузь вчення про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері юриспруденції: судочинства, правоохоронної діяльності, нотаріальної практики, надання правових послуг фізичним та юридичним особам. Вчений вважає, що таким чином юридична етика переносить абстрактні моральні категорії на практичний ґрунт юриспруденції, пропонує шляхи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їй морального змісту (див. деталь. Фіолевський Д. Юридична етика). Чернівецький дослідник Б. Леко розглядає *юридичну етику* як складову та вид професійної етики, що вивчає походження, сутність, соціальні функції, специфіку морально-професійних вимог до діяльності юриста, моральний зміст принципів і норм матеріального і процесуального права і процесуальних дій. Виходячи з цього, на думку вченого, завданнями професійної етики є: а) вивчення процесу відображення професійних стосунків у моральній свідомості, морально-професійних нормах; б) проведення межі між морально-професійними явищами та професійною майстерністю; в) вивчення суспільних завдань, цілі професії, її значущості у соціальному прогресі, сприянні у їх виконанні (див. деталь. Леко Б. Юридична етика);

- *правова етика* властива не лише спеціалістам у галузі права, а тим особам, які перебувають у певних правових відносинах; цей вид етики не обов'язково професійний, юридичний, а передусім універсальний для всіх правослухняних громадян;

- *професійна етика юриста* найбільше наближена до його правової культури; проте поняття «професійна етика юриста» передбачає і дії правника, не пов'язані з правом, його професією чи виконанням службових обов'язків. Дослідник Б. Леко вважає, що термін «професійна етика» вживається для позначення *своєрідного морального кодексу людей певної професії*. Об'єктом дослідження професійної етики, на думку вченого, є морально-професійні норми та норми суспільної моралі, що проявляються в професійній діяльності і регулюють поведінку професіоналів при виконанні ними професійних обов'язків;

- *етика права* розглядає не право, а людину у праві, аналізує ціннісне ставлення людини до права. Це ставлення передбачає таку оцінку людиною правових реалій, яка завжди індивідуально вибрана і внутрішньо вільна, оцінку, яка має моральний характер і пов'язана з уявленням людини про свободу, справедливість, добро і зло, про обов'язок перед іншими і перед собою. Тобто *етика права стосується не тільки особи юриста, а й будь-якої людини, на яку впливає етичний дух права*, що певною мірою наближається до правової етики, юридичної етики правника.

Юридичну етику (і правову етику), зазначає С. Сливка, можна ототожнювати з професійною етикою, яка є практичним виявом і втіленням етики права у юридичну діяльність (підкр. авт. - В. У.). Причому у суб'єкта правової етики домінує ціннісне ставлення до права. Функція суб'єкта правової

етики у нормативній правотворчості мінімальна і дуже опосередкована. А у суб'єкта юридичної етики навпаки, домінує знання нормативних документів, уміння їх практично застосовувати, тобто знання «букви закону» (див. деталь. Букреев В. И., Римская И. Н. Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению).

На думку С. С. Сливки сьогодні йде напрацювання дефініції правничої етики, але у сучасних юридичних джерелах є спроба визначити поняття професійної етики окремих юридичних спеціальностей, проте це здебільшого раціональні, позитивістські міркування.

Отже, **правнича етика** - це зовнішній вияв професійної культури, засіб розв'язання етичних проблем юриспруденції, наслідок реалізації внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Такий підхід дає підстави говорити про те, що **правнича етика**:

- по-перше, створює міцний фундамент для юридичної діяльності;
- по-друге, необхідну духовну основу для критичного осмислення догм позитивного права, утвердження його нормативно-ціннісних критеріїв.

Водночас, на думку С. Алексєєва, це стане можливим за умови перегляду усталених поглядів на позитивне право (юридичний позитивізм). Зокрема він пише: «Нині стає дедалі очевидніше, що наукова правова думка за «основними запитамі епохи» не зможе певним чином істотно просунутися вперед, якщо залишатимуться на далекій дистанції одне від одного, з одного боку, *практична юриспруденція (юридичний позитивізм)* - галузь знань, як традиційно вважається, незначного наукового рівня, а з іншого - *філософія права, яка оперує категоріями вищого смислового порядку*» (див. деталь. Алексєєв С. С. Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования).

2. Становлення української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс

Зародження та особливості етичної думки на українських теренах (княжа доба) ([Електронний ресурс]. // Режим доступу:

http://otherreferats.allbest.ru/ethics/00074129_0.htmlhttp://otherreferats.allbest.ru/ethics/00074129_0.html)

Запровадження на Русі християнства сприяло творчій акультурації надбань як європейської культури, так і етичних концепцій античної Греції, Візантії. Етична думка цієї доби сконцентрована в пам'ятках писемності, які містять відомості про мораль (насамперед, «Повість минулих літ», «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, «Ізборники Святослава», «Повчання Володимира Мономаха»). Філософія Київської Русі була насамперед філософією людини, яка вбачала своїм завданням навчити людей, як їм наблизитися до ідеалу («...наблизитись до Бога, як ділами своїми уподібнитись за образом і подобою Творцеві своєму»), усвідомити сенс свого життя та місце у світі. Про «етизацію» тогочасної філософської думки свідчить притаманний їй кордоцентризм (грец. kardia - серце) - властиве ментальній свідомості українців прагнення пов'язати ентузіастичні настанови людини з її чуттєвою сферою, охопити в обмеженому

безмежне, відносному - абсолютне. Так, в «Ізборнику Святослава 1073 року» йдеться про те, що перед людиною відкриваються два шляхи: шлях життя і шлях смерті. Шлях життя - це шлях закону, який вимагає: любити Бога і ближнього, як самого себе... Це свідчить про особливу увагу до *моральної сутності людини*. В «Ізборнику Святослава 1073 року» все, чим сповнений світ, оцінюється як добро чи зло.

Генезис української етичної думки продовжився і в XVI - XVIII століттях ([Електронний ресурс]. // Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/ethics/00074129_0.htmlhttp://otherreferats.allbest.ru/ethics/00074129_0.html)

Так, проблеми людини, її розумового і моральних начал намагався осмислити Ісайя Копинський, який вважав, що вінцем удосконалення людини є пізнання Бога і єднання з ним. На думку І. Копинського, визначальну роль у пізнанні істини й добра відіграє правий розум: «Нічого не можна зробити во благо, не маючи правого розуму.., початок усякому благу є правий розум і міркування, якщо хтось зробить що добре, то лише завдяки розуму... Отже, більше за інші чесноти буде віддана перевага розуму й поміркованості». Проблеми сутності людини, її місця у світі та шляхи самовдосконалення міститься у праці «Діоптра» Віталія (XVII ст.) з м. Дубна (ігумена монастиря в м. Дубні), де акцентовано увагу на те, що у людині слід цінувати передусім *«внутрішню людину»* - дух, душу, розум, адже вона вічна, а тіло минуле (*«Якщо любиш плоть, то підкори її розуму й ні в чому не раболіпствуй»*), бо *«духовне багатство зводить до небес, тимчасове - до пекла»*. Варто звернути увагу як автор «Діоптри» наголошує на потребі плекання таких чеснот: віра (*«віра є велика річ, але без діл мертва»*); чиста совість (*«шляхетна людина ні в чому не може відчувати такої радості, як у чистій совісті»*); правдивість (*«люби правду...»*); *«правда є коренем миру й спокою, зі спокою народжується справжня радість»*).

Специфічним феноменом, який сформувався і розвинувся в XV - XVII ст. на українських теренах, була *козацька етика*. *По-перше*, понад усе козаки цінували свободу, яку називали волею, а на козацьку мораль позитивно впливав демократичний устрій на Січі, особливо в мирний час. *По-друге*, козацька вольниця за відсутності держави і відповідних норм права постійно містила в собі загрозу анархії, оскільки норми моралі не здатні втримати людей від свавілля. Висока організованість козацького війська була результатом запровадження певних норм життєдіяльності козацтва, які впливали не тільки на успіхи в боях, а й на мораль козаків. Суворі закони, як зауважував В. Коховський, пояснюються у Запоріжжі трьома причинами: *по-перше*, тим, що туди приходили люди сумнівної моральності; *по-друге*, військо жило без жінок і не зазнавало їх пом'якшуючого впливу на звичаї; *по-третьє*, козаки вели постійну війну й тому для підтримання порядку у війську потребували особливо суворих законів.

Слід відзначити, що як наука етика заявила про себе в Україні завдяки старанням учених *Києво-Могилянської академії*, котрі розглядали її як *один із*

видів філософії (моральна філософія), теоретично обґрунтували категорії етики, робили спроби системного викладу етичних проблем, намагалися з'ясувати її предмет.

Характерні риси розвитку юридичної етики на українських землях в часи імперського панування (XIX – поч. XX ст.) (за Лєко Б. Юридична етика; Фіолєвський Д. Юридична етика)

- *по-перше*, завдяки судовій реформі 1864 р. (найдемократичнішій із переліку реформ 60-70 рр. XIX ст., яка, за словами А. Коні, була покликана завдати удару по судовому свавілля), набула розвитку *судова етика*;

- *по-друге*, засновником професійної юридичної етики став А. Коні, який у лекції «*Моральні витoki у карному процесі (Загальні риси судової етики)*», офіційно озвучив погляд на моральний бік діяльності юриста як на неодмінний фактор сумлінного служіння на суддівській посаді. По суті це була чи не єдина програма юридичної етики періоду російського царату, якій не судилося бути зреалізованою у практичній площині; піддана тривалому забуттю за часів совєтської епохи;

- *по-третє*, засади демократизму, конституціоналізму, поваги до особи, політичного плюралізму, рецепція західноєвропейського досвіду парламентаризму, законотворення, судочинства – докорінно вирізняло перебування західних українців у складі конституційної Австро - Угорської імперії. Мораль та етичні засади стали своєрідним фундаментом для практичної роботи владних інституцій, а особливо системи судочинства.

Специфіка розвитку юридичної етики в умовах тоталітарної радянської системи: (за Лєко Б. Юридична етика; Фіолєвський Д. Юридична етика)

1) комуністична ідеологія упереджено ставилася до гуманітарних філософських проблем, в тому числі до етики та естетики. В етиці панувала цілковита одностайність думок, яка зводилася до політичної установки, що «моральним добром є служіння справі комунізму»;

2) на думку одного з ідеологів та організаторів безжального маховика радянського терору, А. Вишенського (перебував на посаді Генерального прокурора СРСР) ідейне «обґрунтування» непотрібності й неспроможності дослідження моральних особливостей юридичної професії полягало в тому, що «етика в радянському суспільстві єдина, це соціалістична етика»;

3) попередня судова система була замінена системою різних «двійок», «трійок», трибуналів, сформованих з непрофесійних, озлоблених декласованих люмпен-елементів, уповноважених вершити швидкий, нещадний і неправий суд над усяким, хто не вписувався в образ революціонера;

4) теоретиками марксизму було відкинуто спроби моралізувати майбутню постреволюційну систему правосуддя, надаючи примат *класовій моралі*, маючи на увазі «мораль» пролетаріату і засновану на ній диктатуру.

Етика юридичної професії в суверенній Україні

(за Притика Д. Судова незалежність: етика і проблеми корупції; Леко Б. Юридична етика; Фіолевський Д. Юридична етика)

- *по-перше*, як і всі пострадянські республіки, Україна, успадкувала з радянської епохи судову систему із стійким синдромом ідеологічної залежності від правлячої комуністичної партії;

- *по-друге*, падіння моральності, на тлі системної корупції усіх сфер життя, особливо відчутно торкнулося судово-правоохоронної системи;

- *по-третє*, виконання програми Асоціації України з ЄС вимагає не декларацій, а дієвих реформ, і в судово-правоохоронній системі насамперед;

- *по-четверте*, міжнародно-правові документи свідчать про зростання зацікавленості світової спільноти, вчених-правознавців до етичних питань діяльності юристів.

3. Юридична (правова) етика: структура, види, норми

Доцільно ще раз наголосити, що *предметом юридичної етики* є ставлення фахівця до смислу і цінностей права, законодавчих норм, правил і реалізація цього ставлення в професійній діяльності; професійно-моральні стосунки юриста з колегами, клієнтами, державою.

Структура юридичної етики (це внутрішня побудова її знань)

(за Леко Б. Юридична етика)

Можна виділити загальну та особливу частину юридичної етики.

1). *Загальна* частина юридичної етики:

- предмет, метод, система категорій та завдання юридичної етики;
- моральний зміст норм права, процесуальних дій.

2). *Особлива* частина:

- реалізація функцій юриста;
- умови застосування та специфіка функціонування моралі при виконанні юристом службових обов'язків

Категорії професійної етики юриста

(Леко Б. Юридична етика; Фіолевський Д. Юридична етика)

Сутнісний – включає *основні моральні цінності* (нпр., професійний моральний обов'язок правника, його справедливість, доброту, совість, чесність).

Структурний – характеризує *моральні засади діяльності юриста з боку внутрішнього взаємозв'язку компонентів* (нпр., професійна моральна свідомість юриста, моральні стосунки, моральна практика, моральні погляди, ідеї, переконання, правила, принципи поведінки).

Функціональний – розглядає *мораль як процес регулювання суспільних відносин*, встановлює *критерії моральності у поведінці та діях правника* через *моральну практику* (нпр., професійні моральні якості юриста, професійна мета, моральний вибір, моральна істина тощо.).

Отже, маємо підстави стверджувати, що діяльність юриста ґрунтується на моральних і морально-правових принципах гуманізму, справедливості, законності, патріотизму, незалежності, гласності тощо.

Наголосимо, що *етичні принципи діяльності суддів, слідчих і адвокатів* мають істотні *особливості*, які необхідно враховувати у *структурно-логічній схемі навчального курсу*, а це зумовлює потребу систематизації юридичної етики за спеціалізаціями, за рівнем регулювання і формальними ознаками.

Поділ юридичної етики за ознаками спеціалізації:

- 1) *суддівська етика*;
- 2) *етика слідчого*;
- 3) *прокурорська етика*;
- 4) *адвокатська етика*;
- 5) *етика нотаріуса*;
- 6) *етика юрисконсульта*.

Наголосимо, що діяльність Державної виконавчої служби, Департаменту з питань виконання покарань, актуалізовує створення щонайменше ще двох галузевих юридичних етичних систем.

Види юридичної етики

(Леко Б. Юридична етика; Фіолевський Д. Юридична етика; Сливка С. Юридична деотологія)

1. Офіційна етика - це етичні вимоги, що містяться в правових нормах, невиконання яких може мати негативні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи; *нпр.*, законодавчо встановлена вимога від судді високої моральності).

2. Корпоративна етика - це сукупність етичних правил, що містяться в документах, прийнятих добровільно представниками будь-якої професії, галузі, громадського об'єднання і обов'язкові до виконання особами, що до них належать (*це суддівська, адвокатська етика*).

3. Традиційна етика - це взаємини, не врегульовані будь-якими правилами, крім вимог загальної вихованості і внутрішньої інтелігентності юристів (*нпр.*, адвокат, суддя, слідчий не повинен у присутності клієнта образливо відгукуватися про роботу колеги, навіть якщо клієнт з ним не знайомий).

За рівнем **формальних вимог юридична етика** може бути представлена документами такого рівня:

а) *міжнародний* - вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на міжнародних форумах юридичної громадськості, що обов'язкові для правових відомств і співтовариств країн, які підписали ці акти (*нпр.*, Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, прийнятий на 34 сесії Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р. у м. Нью-Йорку) та ін.;

б) *європейський* - вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на європейських форумах юридичної громадськості й обов'язкові для правових відомств і співтовариств держав, що підписали ці акти (*нпр.*, Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів європейського співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі в жовтні 1988 р.), та ін.;

в) *вітчизняний* - вимоги якого сформульовані та викладені у відповідних актах українського значення (нпр., «Правила адвокатської етики», «Правила поведінки державних службовців») та ін.

г) *регіональний* - вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на колегіальних зборах представників конкретної професії регіону, які носять рекомендаційний характер лише для представників цієї професії певного регіону.

4. Джерела юридичної етики

Слід наголосити, що поступальний розвиток юридичної етики неможливий без офіційних вітчизняних та міжнародних джерел.

Єдність законності і моральності знаходять своє втілення в законодавстві щодо правосуддя, його основних документах, прийнятих світовим співтовариством, а також у конституційному національному законодавстві.

Міжнародні документи, присвячені етичним аспектам правової сфери (за Левківський Б. Юридична етика та деонтологія; Леко Б. Юридична етика; Фіолевський Д. Юридична етика)

- Загальна декларація прав людини (*прийнята у 1948 році*).
- Деонтологічний кодекс: Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства (*прийнятий делегацією 12 країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі в жовтні 1998 р.*).
- Основні принципи, що стосуються ролі юристів (*прийняті 8 Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками, Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.*).
- Основні положення про роль адвокатів (*прийняті на 8 Конгресі ООН по попередженню злочинів у серпні 1990 р. м. Нью-Йорку*).
- Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів (*прийняті на сьомому Конгресі ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками, 26 серпня – 6 вересня 1985 р., м. Мілан*).
- Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою (*прийнята на 96-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р. у м. Нью-Йорку*) та інші.

Окремі вітчизняні джерела юридичної етики:

- Конституція України (*прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р.*).
- Закон України Про Конституційний суд України (*прийнятий 16 жовтня 1996 р.*).
- Закон України Про уповноваженого ВР України з прав людини (*від 23 грудня 1997 р.*).
- Закон України Про судоустрій та статус суддів (*від 7 липня 2010 р.*).
- Закон України Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (*від 23 грудня 1993 р.*).
- Закон України Про Службу безпеки України (*від 25 березня 1992 р.*).
- Закон України Про безоплатну правову допомогу (*від 2 червня 2011 р.*).
- Закон України Про попереднє ув'язнення (*від 30 червня 1993 р.*).

- Закон України Про міліцію (від 20 грудня 1990 р.).
- Закон України Про адвокатуру та адвокатську діяльність (від 5 липня 2012 № 5076-VI).
- Закон України Про прокуратуру (від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII).
- Закон України Про нотаріат (від 2 вересня 1993 р.).
- Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні (від 14 жовтня 2009 р.) та інші.

Корпоративні деонтологічні кодекси

- Кодекс професійної етики судді (затверджений V з'їздом суддів України 24 жовтня 2002 р.).
- Правила адвокатської етики (схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при КМ України 1 жовтня 1999 р.).
- Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ (схвалений колегією МВС України 5 жовтня 2000 р. № 7 КМ/8).
- Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ.
- Рішення республіканських і обласних колегій адвокатів; кваліфікаційно-дисциплінарних комісій.
- дисциплінарна практика місцевих кваліфікаційно-дисциплінарних комісій тощо.

5. Професійно важливі якості представників юридичних професій

Діяльність кожної юридичної спеціальності містить у собі наступні сторони (аспекти): (див. деталь. Леко Б. Юридична діяльність)

(Студентам доцільно спроектувати ці важливі якості на окремі види юридичної діяльності, про що йшла мова у темах 7, 8, 9 та при складанні професіограм юридичних професій)

1) *соціальну (профілактично-виховну) діяльність* (охоплює політичний аспект діяльності співробітника правоохоронних органів і містить профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця та повернення його до соціальної норми поведінки);

2) *пошукову (пізнавальну) діяльність* (передбачає збір вихідної інформації, потрібної для реалізації професійних завдань; питома вага її найбільш висока в діяльності слідчого, оперативного працівника, судді);

3) *реконструктивну діяльність* (передбачає поточний і завершальний аналіз всієї зібраної інформації у справі на базі її синтезу, аналізу і спеціальних знань робочих версій; планування роботи);

4) *комунікативну діяльність* (передбачає одержання потрібної інформації у процесі спілкування, особливо вагоме значення має при допитах та у роботі адвокатів, оперативних працівників);

5) *організаційну діяльність* (полягає у вольових діях по реалізації і перевірці робочих версій і планів; включає сомоорганізованість і організацію людей у групах);

6) *посвідчувальну діяльність* (передбачає зведення всієї одержаної інформації по справі до спеціальної, законом встановленої форми – постанови, протоколу, вирoku тощо).

6. Юридична етика на міжнародно-правовому рівні

Слід наголосити, що процес зародження і становлення юридичної етики як загальноновизнаного і неодмінного фактора повноцінної правової діяльності, що гарантує надійний захист прав людини, як самостійної наукової галузі та навчальної дисципліни відбувався в різних державах по-різному.

Фундаментом для розвитку етичних принципів на міжнародному рівні слугувала проголошена Організацією Об'єднаних Націй і закріплена в її Статуті воля *«до створення умов, за яких може дотримуватися справедливість»*. Саме *справедливість* була і залишається одним з головних деонтологічних принципів юридичної діяльності.

Так, міжнародна організація адвокатів, на конференція *Міжнародної асоціації юристів* (далі - МАЮ), що відбулася в Нью-Йорку у вересні 1990 року, з метою гармонізації і удосконалення деонтологічних принципів прийняла *Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів* (під міжнародними стандартами професійної діяльності юристів слід розуміти загальні деонтологічні вимоги (норми, принципи), що ставляться до юриста – судді, адвоката й інших фахівців у галузі права, незалежно від державних кордонів їхньої професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні світу).

Основні положення документу:

1) вперше на міжнародному рівні було закріплено, що: *«справедлива система організації юстиції, що гарантує незалежність юристів при виконанні ними професійного обов'язку без будь-яких необґрунтованих обмежень, прямого чи непрямого тиску чи втручання, є абсолютно необхідною для побудови і функціонування правової держави»*, ... *«професійні організації юристів відіграють життєво важливу роль у підтримці професійних стандартів і етичних норм у захисті своїх членів від необґрунтованих обмежень і порушень, у забезпеченні юридичною допомогою усіх, хто її потребує, а також: у взаємодії з урядовими й іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя»*;

2) МАЮ міцно пов'язує питання дотримання етичних норм і правил з організацією і діяльністю регіональних асоціацій юристів, і одним із пріоритетних завдань вважає забезпечення честі, достоїнства, компетентності, професійних стандартів і етичних норм у поведженні та дисципліні, а також у захисті інтелектуальної й економічної незалежності адвоката від його клієнта;

3) підтверджено прихильність основним принципам юридичної етики і призвано регіональні асоціації сприяти *«забезпеченню права кожного громадянина на швидке, і гласне слухання в компетентному, незалежному і безсторонньому судовому органі відповідно до належної процедури у будь-яких справах»*;

4) головний обов'язок юриста МАЮ вбачає, насамперед, у тім, що адвокат, керуючись установленими правилами, стандартами й етичними нормами, має діяти вільно, чесно і безстрашно відповідно до законних інтересів клієнта і без будь-якого втручання чи тиску з боку влади чи громадськості.

У серпні 1990 року, на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності та

поводженню з правопорушниками, було прийнято документ *«Основні принципи, що стосуються ролі юристів»*, що стало важливою подією на шляху міжнародного визнання правової етики, як діючого фактора в захисті прав людини.

Слід наголосити, що МАЮ докладає максимум зусиль щодо удосконалення *етичного боку діяльності юристів-адвокатів*, обґрунтовуючи це тим, що саме адвокатура є передовим загоном юридичного співтовариства в справі захисту прав і свобод людини. Саме в цій сфері юридичної спеціалізації зосереджені найбільш педантичні та делікатні моменти юридичної етики і деонтології. Поділяємо позицію науковців, що саме *стан адвокатури в державі є лакмусовим папірцем істинної демократії*, що стверджується неослабною увагою міжнародних організацій до її проблем. У цьому контексті міжнародною правовою професійною спільнотою у серпні 1990 року, на восьмому Конгресі ООН із запобігання злочинів, прийняті *Основні положення про роль адвокатів*. Ключовими тезами документа є:

- а) допуск до адвокатської практики і юридичної допомоги;
- б) кваліфікація і підготовка;
- в) обов'язок і відповідальність;
- г) воля висловлень і асоціацій;
- д) професійні асоціації адвокатів; дисциплінарне провадження.

Наголосимо, що втілення у життя принципів правової держави залежить значною мірою від *діяльності судів та міри реалізації права кожного на доступ до правосуддя*.

Сучасні українські реалії дають підстави стверджувати про помітний *дефіцит моральності* – як в поведінці суддів, так і сторін. З-поміж причин такого стану слід назвати наступні:

- 1) зниження рівня морального потенціалу у відносинах між людьми в умовах економічних перетворень та соціальної нестабільності;
- 2) недостатня забезпеченість статусу судді гарантіями його незалежності (особливо неналежний рівень матеріального забезпечення);
- 3) недостатня «якість» законодавства, що набуває чинності та функціонує у період його реформування.

В умовах сучасної української дійсності, коли надбанням спільноти стають факти корупції серед представників різних гілок влади, у тому числі суддів, коли у громадян виникають серйозні сумніви щодо об'єктивності й безсторонності суддів, необхідно використовувати усі можливі заходи для посилення авторитету судової влади. У цьому зв'язку особливого значення можуть набути норми, направлені на *запобігання корупції серед суддівського співтовариства й усунення сумнівів в об'єктивності і безсторонності правосуддя*.

Усе помітніше останнім часом виявляється тенденція *інтернаціоналізації етичних вимог, що ставляться до суддів*. Зрозуміло, що етичні вимоги носять узагальнений характер, визначаючи лише бажану кінцеву ціль – *безсторонність, справедливість, незалежність суддів*. У цьому контексті *«Основні принципи незалежності судових органів»*, прийняті сьомим Конгресом ООН по попередженню злочинності і поведженню із правопорушниками (серпень -

вересень 1985 р., м. Мілан), є одним із перших актів подібного роду (так, згідно зі ст. 8 «...судді повинні поводитись завжди таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів», ст. 10 встановлює: «Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні здібності...»).

Окрім того, існують певні етичні вимоги до суддів, зазначені в документах загального характеру. Зокрема, у ч. 1 ст. 6 *Європейської конвенції про права людини* йдеться про право кожного на «...справедливий відкритий розгляд справи в розумний термін незалежним і безстороннім судом...» Фактично аналогічні положення закріплюються у ст. 10 Загальної декларації з прав людини та п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Слід наголосити, що європейське співтовариство на сьогоднішній день ще не виробило базового **Кодексу поведінки суддів**, а також принципів боротьби із корупцією у суддівському середовищі.

Відзначимо, що у різних країнах існують розходження в регламентації етичних вимог до суддів (розходження у досягненні цілі безсторонності, справедливості і незалежності суддів), обумовлені національними факторами і оцінками. Так, відповідний історичний досвід держави і переважаючий менталітет народу можуть призвести до більш сильного висвітлення і конкретизації якихось із вимог порівняно з іншою державою, або ж, навпаки, не встановленню певних вимог зовсім (зокрема, у ФРН судді можуть бути членами політичних партій і профспілок, а також будь-яких інших союзів, що переслідують політичні та суспільні цілі. Дискутується тільки питання про те, чи може суддя бути членом комунального «парламенту» (рада громади, міська рада, окружна рада) без складання суддівських обов'язків. Враховуючи українські реалії сьогодення, тотальну корупцію, видається цілком неприйнятною для України практика участі суддів у політичній діяльності).

Знаковою подією було прийняття **Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства** (затвердженого делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у м. Страсбурзі в жовтні 1988 року).

Однією з найважливіших подій міжнародного характеру, що свідчить про загальне розуміння і визнання етичних факторів юристами, стало прийняття **Деонтологічного кодексу** на пленарному засіданні дванадцяти делегацій Європейського співтовариства в жовтні 1988 р. у Страсбурзі. Суть документа - встановлення та визнання як обов'язкової міри - дотримання правил адвокатської діяльності адвокатами Європейського співтовариства.

Джерела для підготовки

Основна література:

- Бризгалов І. В. Юридична деонтологія. / І. В. Бризгалов. – К.: МАУП, 2003.
Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. посібн. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.
Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної

діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Кобликов А. С. Юридична деонтологія. / А. С. Кобликов. – М.: НОРМА, 2002.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Лещук Т. Практична етика: посібник з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Пилипенко К. М., Соловійова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловійова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. / О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цифра Г. О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І. Юридична освіта: консервативність і прогресивність / В. І. Андрейцев // Український юрист. – 2003. – № 3.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Барцевский М. Ю. Адвокатская этика. / М. Ю. Билиця. – М., 2000.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Билиця. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бринцев В. Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів. / В. Бринцев // Право України. – 2001. – № 1.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. – Х.: Право, 2006. – 688 с.

Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf

Заруцький О. Щодо Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1346404980>.

Засади адвокатської етики в Польщі // Адвокат. – 1998. – № 2.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково-практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Лазор В. Конституційні основи морально - релігійної освіти в Україні / В. Лазор // Право України. – 2001. – № 10.

Матвеев П. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3961>.

Молдован А. В., Тилик Т. М. Адвокатура України. Навчальний посібник. / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.

Миронова Г. Етичні засади права людини на життя / Г. Миронова // Право України. – 2005. – № 9.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 1.

Овчаренко О. Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії та практики [Електронний ресурс]. // Режим доступу: dspace.nulau.edu.ua:8088/.../Ovcharenko_23-3.

Подкопаєв В. Етика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні / В. Подкопаєв // Право України. – 2005. – № 6.

Судді та адвокати обговорювали аспекти проекту Кодексу суддівської етики під час семінарів. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.usaid.gov/node/70146>.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тизах В. Судова етика. Як вона діє в США / В. Тизах // Юридичний вісник України. – 2000. – 23 – 29 листопада (№ 47).

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Ямпольський В. Нові правила адвокатської етики: можливо треба дещо підкоригувати? [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vyampolsky/article/11471.aspx> (за 16.05 2013).

Нормативні акти:

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/7>.

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон про прокуратуру: десять новацій. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/96047-zakon-pro-prokuraturu-desyat-novatsij.htm>.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Кодекс професійної етики судді, затв. V з'їздом суддів України 24.10.2002 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 5.

Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf.

Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов // Советская юстиция. – 1991. – № 16.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації» від 27 серпня 1995 р. № 690. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» від 10 квітня 2001 р., № 334 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 33.

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року (протокол від 1 - 2 жовтня 1999 р. № 6/VI) // Юридичний вісник України. – 1999. – № 46.

Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов // Советская юстиция. – 1991. – № 23 – 24.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Вкажіть, що є предметом етики?
2. Продовжіть визначення «Мораль – це...»
3. Науковці стверджують, що мораль завжди передує праву. Чи погоджуєтеся Ви з цим твердженням? Обґрунтуйте власну позицію.
4. Висвітліть єдність та відмінність моралі і права у життєдіяльності

суспільства, соціальних спільнот та особистості.

5. Специфіка зародження та особливості етичної думки на українських теренах (княжа доба).

6. Охарактеризуйте генезис української етичної думки в XVI - XVIII століттях.

7. На Вашу думку, у чому полягала специфіка розвитку юридичної етики в умовах тоталітарної радянської системи?

8. Продовжіть це речення «Професійну етику юриста вважають однією з підрозділів науки про мораль, а її предметом...

9. Висвітліть становлення та розвиток етики юридичної професії в суверенній Україні.

10. Охарактеризуйте структуру юридичної етики.

11. Виокреміть відомі вам категорії професійної етики юриста.

12. Які види юридичної етики Вам відомі?

13. Назвіть та дайте стислу характеристику міжнародним документам, присвяченим етичним аспектам правової сфери.

14. Вкажіть відомі Вам корпоративні деонтологічні кодекси.

15. Назвіть та охарактеризуйте окремі вітчизняні джерела юридичної етики.

16. З метою гармонізації і удосконалення деонтологічних принципів, Міжнародна асоціація юристів прийняла (у вересні 1990 р.) Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів. Вкажіть основні положення.

Короткий глосарій

Аморалізм – моральний принцип, що обґрунтовує нігілістичне ставлення до суспільних, і, в першу чергу, до загальнолюдських, норм моралі, проголошує аморальність законним способом поведінки особистості (нпр., егоїзм, людиноненависництво тощо).

Аксіологія – теорія, що розглядає філософські аспекти моральних цінностей. Як галузь етики аксіологію, що вивчає проблеми добра і зла, іноді відрізняють від деонтології – теорії обов'язку (основні питання моральної аксіології – що таке добро?; походження і природа добра в моральній свідомості тощо).

Моральний вибір – акт моральної діяльності, що виражається у свідомій перевазі певної лінії поведінки чи конкретного варіанта вчинку, коли людина самостійно має прийняти моральне рішення на користь одного з них, нерідко – всупереч іншому.

Гедонізм – давньогрецьке етичне вчення, ключовою тезою якого є те, що метою життя і вищим благом є насолода.

Дискримінація – обмеження в правах за расовою, національною, майновою, релігійною, політичною чи іншими ознаками людей, народів, держав.

Евдемонізм – напрямок в етиці, що визнає джерелом моральності прагнення людини до щастя.

Заповідь – моральна норма, представлена в моральній свідомості у вигляді веління, що виходить від якої-небудь авторитетної особи.

Імператив – веління, настійлива вимога, повинність.

Категоричний імператив – основна категорія етики І. Канта; сформульований ним «моральний закон», який гласить: чинити тільки відповідно до такої максими (правила), керуючись якою ти в той самий час можеш побажати, щоб вона стала загальним моральним законом (тобто, щоб усі інші могли також їй відповідати).

Кредо – символ віри, основа світогляду, переконань.

Обов'язок – одна з основних категорій етики; суспільна необхідність, виражена в моральних вимогах у такій формі, у якій вони виступають перед певною особистістю. Обов'язок – це ставлення особистості до суспільства.

Ситуаційні завдання

1. Після відкриття судового засідання суддя вголос звертається до адвоката-жінки з такими словами: «Адвокат Н., я б просив надалі вдягатися в судові засідання скромніше. Тут не місце для демонстрації прикрас».

Дайте оцінку словам судді з позиції вимог судового етикету.

2. Даючи показання у судовому засіданні свідок повадився дивно - був розгублений, нервував. Прокурор у грубій формі запитав свідка: «Свідок, що з вами? Ви ніби з похмілля». Суддя ніяк не відреагував на різкий тон прокурора. Коли свідку стало зовсім погано, з'ясувалося, що він діабетик і настав час приймати інсулін.

3. У Росії дівчинка 12 років виграла суд проти власного батька, який заборонив їй через погані оцінки користуватися Інтернетом. Чи правильно, на Вашу думку вирішив суд?

Тестові завдання

1. Основним структурним компонентом у складі професійної культури юристів слід назвати

А моральну культуру

Б економічну або політичну культуру

В правову культуру

Г етичну, естетичну та юридичну культуру

2. Які з названих якостей відносяться до системи моральних цінностей?

А культура спілкування

Б сукупність стійких знань про добро, зло, справедливість, несправедливість

В стиль поведінки

Г національне мислення

3. Етична культура юриста проявляється зовні

А у системі етичних знань

Б в актах професійної поведінки

В у побуті, у правових почуттях та емоціях

Г у професійних правових рішеннях

4. Назвіть найбільш вагомі моральні якості юриста

А розвинуте почуття обов'язку, особистої відповідальності за справу

Б скромність у спілкуванні

В готовність до самопожертви

Г ваші варіанти: з)

д)

є)

5. Професійна деформація юриста пов'язується з

А розладом його психічної діяльності

Б неадекватністю сприйняття навколишньої правової обстановки

В помилки при вирішенні професійних завдань

Г всі відповіді вірні

6. Поняття професійної та правової культури характеризується

А як тотожне

Б синонімічні

В схожі

Г вірної відповіді не має

7. Поняття загальної та професійної культури юриста співвідносяться як

А зміст та форма

Б загальне та конкретне

В ціле та частка

Г сутність та явище

Додатки

КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ АДВОКАТІВ

(Витяги)

(Прийнято на пленарній сесії Ради адвокатських об'єднань та спілок адвокатів Європи у 1988 р., в подальшому до нього було внесено поправки у 2002 та 2006 роках)

3. СТОСУНКИ З КЛІЄНТОМ

3.1. Прийняття та припинення представництва

Адвокат може братись за ведення справи певної сторони виключно на підставі доручення цієї сторони. Проте, адвокат може виступати у справі за дорученням іншого адвоката, що представляє цю сторону, або якщо ведення справи доручено йому компетентним органом.

Адвокатаві слід докласти розумних зусиль, аби отримати інформацію щодо особистих даних, компетентності та повноважень особи чи органу, який доручив йому ведення справи, якщо конкретні обставини вказують, що інформація щодо особистих даних, компетентності та повноважень є невідомою.

Адвокат має консультувати та представляти клієнта негайно, сумлінно та ретельно. Адвокат бере на себе особисту відповідальність за виконання доручень клієнта та має інформувати клієнта про просування справи, яку йому було довірено.

Адвокат не повинен братися за ведення справи, яку, як він знав або йому було слід знати, він не є компетентним вести, без співпраці з адвокатом, який є компетентним вести цю справу.

Адвокат не повинен приймати доручення щодо ведення справи, якщо він не зможе виконувати це доручення негайно, у зв'язку з перевантаженістю іншою роботою.

Адвокат не має права реалізувати своє право на вихід із справи у такий спосіб та за таких обставин, коли клієнт не зможе вчасно знайти іншу правову допомогу і це може зашкодити клієнтові.

3.2. Конфлікт інтересів

Адвокат не може консультувати, представляти або діяти від імені двох або більше клієнтів у тій самій справі, якщо існує конфлікт або значний ризик конфлікту між інтересами цих клієнтів.

Адвокат має припинити представляти обох або всіх клієнтів, про яких йдеться, якщо виникає конфлікт інтересів між цими клієнтами і також якийсь наявний ризик порушення принципу конфіденційності щодо інформації, довіреної адвокатові, або якщо це може зашкодити незалежності адвоката.

Адвокат повинен також утриматися від представлення нового клієнта, якщо існує ризик порушення конфіденційності інформації, довіреної адвокатові попереднім клієнтом або якщо знання адвокатом справи колишнього клієнта надасть новому клієнтові неправомірну перевагу.

Якщо адвокати практикують в асоціації, вищезазначені пункти л. 2.1-3.2.3 мають застосовуватися до асоціації та її членів.

3.3. *Pactum de Quota Litis*

Адвокат не має права укладати . *Pactum de Quota Litis*

Pactum de Quota Litis означає угоду між адвокатом та клієнтом, що укладається до остаточного завершення справи, стороною якої є клієнт, в силу якої клієнт бере на себе зобов'язання сплатити адвокатові певну долю інмультату незалежно від того, чи буде вона виражатися у певній грошовій сумі чи це будуть якісь інші пільги, отримані клієнтом внаслідок завершення справи.

Pactum de Quota Litis не включає домовленості про те, що плата буде нараховуватися пропорційно вартості справи, яку веде адвокат, якщо це відповідає офіційно затвердженій шкалі оплати або знаходиться під контролем компетентного державного органу, в межах юрисдикції якого здійснює свою діяльність адвокат.

3.4. *Регулювання гонорару*

Гонорар, що встановлюється адвокатом, має бути заздалегідь відомий клієнтові в повному обсязі, повинен бути справедливим і помірним та повністю відповідати правовим нормам та професійним правилам, яким підпорядковується адвокат.

3.5. *Попередня виплата гонорару*

Якщо адвокат вимагає попередньої виплати гонорару і (або) компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням доручення клієнта, суми, що підлягають виплаті як гонорар і компенсація можливих витрат, не повинні перевищувати розумних розмірів.

У разі нездійснення клієнтом попередньої виплати адвокат має право відмовитися від подальшої участі у розгляді справи або від надання послуг клієнту, за винятком випадків, передбачених пунктом 3.1.4 Кодексу.

3.6. *Поділ гонорару з особами, що не є адвокатами*

Адвокат не може поділяти свій гонорар з особою, яка не є адвокатом, крім випадків, коли об'єднання між адвокатом та іншою особою дозволяється законами та професійними правилами, яким підпорядковується адвокат.

Положення вищезазначеного пункту 3.6.1. не виключають можливості виплати адвокатом гонорару, комісійних чи іншої компенсації спадкоємцям померлого адвоката або адвокату, що вийшов на пенсію, у випадку, якщо адвокат продовжує справу, почату померлим адвокатом або адвокатом, що вийшов на пенсію.

3.7. Вартість ведення справи в суді та наявність правової допомоги

Адвокат повинен завжди намагатися вирішити спір клієнта з якомога меншими витратами і повинен на відповідних стадіях надавати поради клієнтові, що було б бажано спробувати врегулювати спір та/або звернутися до альтернативного вирішення спору.

Адвокат має інформувати клієнта про наявність правової допомоги, якщо її можливо отримати.

3.8. Кошти клієнта

Адвокат, в розпорядженні якого знаходяться кошти його клієнтів чи третіх сторін (далі - «кошти клієнта»), має класти ці гроші на рахунок у банку або аналогічному закладі, що підлягає нагляду з боку державного органу (далі - «рахунок клієнта»). Рахунок клієнта має бути окремим від іншого рахунку адвоката. Усі кошти клієнта, отримані адвокатом, слід покласти на такий рахунок, якщо власник цих коштів не погодиться, що коштами слід розпоряджатися у інший спосіб.

Адвокат повинен повно та точно вести фінансову звітність, що відображає використання коштів клієнта, та тримати кошти клієнта окремо від інших коштів, що належать адвокату. Такі фінансові документи мають зберігатися упродовж певного періоду часу у відповідності з національними правилами.

На рахунку клієнта витратна частина не може перевищувати надходження, окрім випадків виняткових обставин, як це недвозначно дозволяється національними правилами, або внаслідок банківських нарахувань, на що не може впливати адвокат. Такий рахунок не може використовуватися як гарантія або як забезпечення кредиту. Не може бути компенсації боргу або злиття рахунку клієнта та будь-якого іншого банківського рахунку. Кошти клієнта не можуть також використовуватися для виплати грошей, які адвокат винен банку.

Кошти клієнта мають переказуватися власникам таких фондів якнайшвидше або на таких умовах, які ними дозволяються.

Адвокат не може переказувати кошти з рахунку клієнта на свій власний рахунок як виплату гонорару, не поінформувавши клієнта про це письмово.

Компетентні державні органи у державах Співтовариствах мають повноваження перевіряти та вивчати будь-який фінансовий документ, що стосується коштів клієнта, водночас ставлячись із повагою до конфіденційності або до професійного привілею адвоката, на які він має право.

4. СТОСУНКИ З СУДОМ

4.1. Правила поведінки у суді

Адвокат, який виступає або бере участь у справі перед судом чи судовим органом, має дотримуватися правил поведінки, що застосовуються у цьому суді чи судовому органі.

4.2. Справедливе провадження у справі

Адвокат має завжди належним чином поважати справедливе провадження у справі.

4.3. Поведінка у суді

Дотримуючись належних норм поваги та ввічливості по відношенню до суду, адвокат повинен захищати інтереси клієнта чесно і безстрашно, не зважаючи на свої власні інтереси або будь-які наслідки для нього чи для будь-якої іншої особи.

4.4. Хибна або така, що вводить в оману інформація

Адвокат ніколи не повинен умисно надавати суду хибну інформацію або піку, що вводить в оману.

4.5. Звернення до арбітрів тощо

Правила, щорегулюють стосунки адвоката з судами, застосовуються також до стосунків адвоката з арбітрами та будь-якими іншими особами, що здійснюють судові та квазі-судові функції, навіть на нерегулярній основі.

5. СТОСУНКИ МІЖ АДВОКАТАМИ

5.1. Корпоративний дух професії

Корпоративний дух професії вимагає довірчих стосунків та співпраці між адвокатами на благо їхніх клієнтів з метою уникнення непотрібної тяжби та іншої поведінки, що зашкоджує репутації адвокатів. Однак, ніколи не можна виправдати, якщо інтереси професії ставляться вище інтересів клієнта.

5.2 Співпраця між адвокатами різних держав Співтовариства

Обов'язок адвоката, до якого звертається колега з іншої держави Співтовариства, не погоджуватися братися за справу, якщо він не є компетентним вести. У такому випадку цей адвокат повинен допомогти колезі отримати інформацію, необхідну для того, щоб знайти адвоката, здатного надавати необхідні послуги.

Розділ 10

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУДОВА ЕТИКА (2 год.)

- 1. Морально-правова основа слідчої діяльності. Єдність законності та моралі в роботі слідчого.**
- 2. Етичні основи діяльності слідчого.**
- 3. Етико-психологічні особливості професії слідчого.**
- 4. Моральні аспекти судочинства.**
- 5. Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення.**
- 6. Кодекс етики суддів: новелли, значення. Морально-психологічні особливості судді.**

1. Морально-правова основа слідчої діяльності. Єдність законності та моралі в роботі слідчого

Розслідування злочинів є специфічним видом державної діяльності, що вимагає від слідчого відповідних психологічних і моральних якостей. Це зумовлено особливостями його завдань і умов їх досягнення. На думку, Д. Фіолевського «людина, що не сповідує любові до себе подібних, ніколи не відбудеться як слідчий у повному розумінні цього слова» (Д. Фіолевський. Юридична етика... - с. 106).

Специфіка слідчої діяльності

(за Лєко Б. Юридична етика; Фіолевський Д. Юридична етика)

По-перше, слідчий - це важлива державна посада, шанована і необхідна суспільству, різновид юридичної професії. Наявність у державі сильного морально орієнтованого слідчого корпусу - це важливий фактор соціальної стабільності та спокою в країні.

По-друге, головний і єдиний обов'язок слідчого – оперативне розкриття вчиненого злочину, затримка і викриття злочинця, що передбачає цілий ряд слідчо-оперативних дій, колективних зусиль фахівців, а отже і наявності відповідних (зокрема, моральних) якостей.

По-третє, в Україні залишається відкритим питання про форму організації єдиного національного слідчого відомства.

По-четверте, специфіка внутрішнього боку діяльності (перебування в епіцентрі людських трагедій, розумові перевантаження, постійна (не завжди виправдана) критика, зумовлює потребу оволодіння людиною, що обрала цю нелегку професію, особистісно-моральними якостями (вроджене людинолюбство, прагнення бути корисною, потреба в справедливості).

По-п'яте, у своїй діяльності слідчі керуються трьома видами правил: а) процесуальними, б) кримінальними, в) моральними (дають можливість оцінити допустимість тих чи інших прийомів розслідування з погляду моралі).

По-шосте, попереднє слідство має відповідати чинному законодавству, загальнолюдським нормам моралі, специфічним правилам і приписам юридичної етики, етикету (ввічливої форми звертання, правових і моральних норм ведення

протоколу допиту). Праця слідчого має повністю відповідати чинному КПК, проте головним правовим орієнтиром є конституційний принцип *презумпції невинуватості* (вказує слідчому на вищі орієнтири правоохоронної системи, щоб не допустити осуду невинуватого), закріплений ст. 62 Конституції України (його фундаментальними принципами є: 1) *особа вважається невинною у здійсненні злочину і не може бути покарана, поки її провина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду*; 2) *ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину*; 3) *обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях*; 4) *усі сумніви щодо доказу вини особи тлумачаться на її користь*). Викладені положення-аксіоми є не тільки правовими, але і глибоко моральними орієнтирами слідчого, кожне з яких - це синтез філософських, соціальних і етико-правових поглядів, підсумок тисячолітнього досвіду людства.

Слід наголосити, що юридична етика бачить своє завдання в узгодженні правових норм із загальнолюдськими і суспільними моральними категоріями й утворенні такого оптимального їх поєднання, що виключало б з діяльності слідчого навіть потенційну можливість навмисного протиправного й аморального вчинку у своїй професійній діяльності.

Таким чином, поставлена мета шляхетна, проте не менш важливим є питання моральних методів для її досягнення (досвід свідчить, що благі наміри і прекрасні закони можуть бути перетворені на протилежність, оскільки все залежить від виконавця). Тому, на думку фахівців у галузі юридичної етики, найбільш прийнятним моральним правилом, що витримало іспит часом більше чотирьох тисячоліть, яке найефективніше і гідно відповідає на вічне запитання - як? Це Христова Заповідь Любові і золоте моральне правило етики «*поводься з іншими так, як хочеш, щоб поводитися з тобою*» (виділення - авт. – В. У.). Його неможливо узаконити, але можна осягти і прищепити.

Отже, *презумпція невинуватості в сполученні з «золотим правилом», що визнано моральним ідеалом поведінки людини, становлять основу діяльності слідчого*, що дозволяє йому не тільки відчувати гуманність обраної професії, але й уберегтися від багатьох помилок.

Доцільно приділити увагу питанню *єдності законності та моралі у роботі слідчого*.

Чітка пррвова регламентація роботи слідчого виключає будь-яку самодіяльність, що спотворює чи порушує закон, бо це дискредитує державну владу. Усвідомлення слідчим вельми відповідального положення, розуміння ним високої ціни кожного його невірного, помилкового кроку тільки зміцнює його моральну основу і підвищує внутрішню відповідальність. Це, у свою чергу, припускає непохитну готовність професійного детектива додержуватися моральних принципів суспільства, вимог юридичної етики.

На думку Д. Фіолевського, Б. Леко, нагромадження досвіду і професійне удосконалення тривають усе життя - це інтелектуальна праця, робота мозку, яка не припиняється ніколи; відповідно *етична матерія - людинолюбство, терпимість, доброта - це продукт роботи душі*. Що стосується роботи слідчого, то етичні категорії - це моральна основа використання отриманих знань і

надбаного досвіду при розслідуванні кримінального злочину.

Отже, моральний принцип є внутрішнім компасом, що не дозволяє слідчому у погоні за легким і швидким успіхом збитися на шлях аморальної угоди з власною совістю, якими б цілями це не виправдовувалося.

Співвідношення тактичних прийомів і етичних вимог при розслідуванні справи значною мірою визначається моральними орієнтирами слідчого і цілями, що стоять перед ним.

Якщо слідчий заклопотаний розкриттям злочину і встановленням справжнього винуватця, його совість, як правило, чиста і він не вдається до підтасування фактів, фальсифікації матеріалів слідства та ін. Подібні прийоми застосовуються у разі, якщо розкриття злочину перетворюється на самоціль і досягається будь-якою ціною, відповідно тоді використовується обман, шантаж, провокації.

Аморальним і абсолютно неприпустимим з погляду закону явищем у роботі слідчих має бути визнана дезінформація свідків, експертів, провокація бажаних показань.

Отже, мета і засоби, законність і моральність нерозривні. Успіх, досягнутий аморальними методами завжди сумнівний і, у кращому випадку, приховує небезпеку слідчої помилки, а в гіршому - злочин. Головне, чим має керуватися у своїй діяльності не лише слідчий, але й інші представники юридичної професії, - *досягти справедливості* як у незвинуваченні чи виправданні невинного, так і адекватному покаранні винного.

2. Етичні основи діяльності слідчого

На складну працю слідчого поширюються загальні моральні вимоги: а) бездоганне дотримання закону; б) об'єктивність; в) неупередженість; г) добросовісність; д) повага до осіб, причетних до справи тощо.

Широкі владні повноваження слідчого, які допускають його вторгнення в особистий побут, порушення ним закріплених Конституцією прав і свобод, - висувують на перші ролі етичні вимоги (повага до особистості та її прав, коректність, ввічливість, конфіденційність тощо).

Слідчий – процесуально незалежна фігура. Власне, широкі службові повноваження і процесуальна незалежність слідчого в поєднанні з негласним їх використанням – одна з найскладніших соціальних і правових проблем.

Резонансні злочини, бажання якнайшвидше «заспокоїти» громадськість, прагнення догодити керівництву (або їх тиск на слідчого) можуть штовхати слідчих на відверто аморальні, а інколи і злочинні дії.

Загальні моральні вимоги до діяльності слідчого

(за Лєко Б. Юридична етика)

- наявність відповідних вольових, психологічних і моральних якостей (моральні вади особистості й поведінки слідчого можуть призвести до небезпечних наслідків);

- тактичні рекомендації й загальні положення слідчої тактики, теоретичні концепції, що лежать в їх основі, не можуть суперечити нормам й вимогам моралі;

- слідчий «правом на неправду» не володіє;
- необхідність строгого дотримання слідчим у спілкуванні з особами, що беруть у часті у справі, коректності, витримки, тактовності і ін.

Таким чином, варто погодитися з А. С. Кобликовим, який стверджує, що «ніякі відступи від принципів і норм моралі в діяльності слідчого нетерпимі».

3. Етико-психологічні особливості професії слідчого

Наголосимо на важливості *кваліфікаційної характеристики (професіограми)* слідчого, що є необхідною як орієнтир підготовки юриста-фахівця і як зразок практикуючого юриста у сфері правоохоронної і контрольно-наглядової діяльності юриста. Оскільки аспекти діяльності юриста – фахівця (пошуковий (пізнавальний), комунікативний, посвідчувальний, організаційний, реконструктивний (конструкційний), соціальний), знайшли в більшості своє висвітлення в попередніх темах, зокрема при характеристиці окремих видів юридичної практичної діяльності, то тут ми приділимо увагу короткій професіограмі діяльності слідчого з врахуванням етико-психологічних особливостей професії.

Професіограма діяльності слідчого

(Розробка професіограми (професіограма – опис професії) являє собою проведення докладного опису ведучих юридичних професій із вказівкою їх характерних функцій)

(Леко Б. Юридична діяльність)

Зміст діяльності: юридично правильно кваліфікує факти і обставини, розкриває злочини, збирає і закріплює докази, представляє прокурору обвинувальний висновок.

Має знати: діюче законодавство, КПК, методи криміналістики, психологію, логіку, основи економіки, уміння користуватися аудіо/відео технікою.

Професійно важливі якості: принциповість, високе почуття відповідальності, гуманність, уміння зберігати таємницю, високий рівень самоконтролю, критичності, спостережливості, концентрація, вибірковість, стійкість і розподіл уваги, сміливість, пам'ять, здатність швидко аналізувати та переробляти інформацію, логічне мислення, ораторські, комунікативні та організаторські здібності тощо.

Кваліфікаційні вимоги: вища юридична освіта.

Медичні протипоказання: нервові і психічні захворювання.

Діяльність слідчого полягає у встановленні фактичних обставин справи, їх оцінці, визначенні ступеня вини обвинуваченого в залежності від зібраних доказів і висуненні йому обвинувачення, виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, і відповідному реагуванні на них. Діяльність слідчого має пошуково-творчий характер.

4. Моральні аспекти судочинства

Доцільно ще раз наголосити, що *юридична етика* - це вид професійної етики, що досліджує застосування загальних норм моралі під час здійснення специфічної професійної діяльності юристами, зокрема моральні проблеми, які виникають під час такого застосування. Тобто, *юридична етика переносить досліджувані*

етикою абстрактні моральні категорії на практичний ґрунт, пропонує шляхи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їй морального змісту (виділення – авт. В. У.) (рекомендуємо ще раз опрацювати питання спільних рис та відмінностей понять: «професійна етика», «правнича етика», «правова етика», «юридична етика», «етика права».)

Відповідно, суб'єктом юридичної етики є спеціаліст, який безпосередньо реалізує в професійній практиці своє відношення до права. Закон по-різному може бути використаний, і це залежить більшою мірою не від закону, а від особи, яка його застосовує. Власне тому у суб'єкта юридичної етики ціннісне відношення відходить в тінь, а на першому місці стає знання нормативних документів і вміння їх застосовувати, тобто знання букви закону. При чому у юриста-фахівця знання *може не співпадати з внутрішньою моральною оцінкою норми закону*. В такому випадку виникає внутрішній конфлікт між особистою людською позицією і позицією спеціаліста. Саме такі проблеми покликана досліджувати юридична етика.

Термін «Судова етика» був введений А. Коні для визначення незаперечної і важливої ролі моральності в сфері карного судочинства (свою вступну лекцію про судову етику, прочитану в Олександрівському ліцеї восени 1901 року, А. Коні назвав «*Моральні витoki в карному судочинстві*», яка проте на довгі роки стала ізгоєм на юрфаках Російської імперії).

А. Коні вкладав у поняття судової етики дослідження моральних проблем, що виникають у карному судочинстві та взаєминах професійних учасників судового процесу.

Слід наголосити, що інтенсивний розвиток руху на захист прав і свобод особи в усьому світі, прийняття важливих міжнародних документів і створення *Міжнародної асоціації юристів* сприяло підвищенню моральних вимог до судових і правоохоронних органів і адвокатури в державах-учасницях і поступово привело до утворення *юридичної деонтології та юридичної етики*.

Вчені-правознавці пропонують своє поняття судової етики. Так, на думку Д. Фіолевського під **судовою етикою** слід розуміти *розділ юридичної етики, сукупність правил поведінки суддів, інших професійних учасників судочинства, що забезпечують моральний характер їхньої процесуальної діяльності*.

Моральні вимоги до суддів і суддівської діяльності:

(Фіолевський Д. П. Юридична етика)

- дотримання положень ст. 62 Конституції України (презумпція невинуватості);
- законність;
- неупередженість;
- об'єктивність;
- справедливість (*виражається у забезпеченні рівності всіх, кого торкається судова діяльність, в дотриманні прав осіб, які беруть участь у справі, в обґрунтованості й законності проміжних ухвал*).

На перший погляд видається не так уже й багато, проте, як свідчить судова практика, дається це нелегко і далеко не усім.

Зазначимо, що з правового погляду, завдання судді зводиться до правильного застосування матеріального і процесуального закону. Відповідно

точне і грамотне застосування чинного закону вже саме по собі вирішує безліч моральних проблем, оскільки закони, крім правових, закріплюють і моральні вимоги суспільства.

Суспільству і кожній людині потрібен суд тільки справедливий, який стоїть на боці правди, її активно захищає і виражає у своїх рішеннях. Судова влада оцінюється як справедлива тоді, коли вона застосовує закони, визнані суспільством справедливими, вирішує справи, установивши істину, достеменно з'ясувавши їх фактичні обставини, приймає рішення відповідно до реальних фактів і вимог закону.

По-перше, чинна Конституція України пішла шляхом максимального розширення функцій суду, визнавши судову систему самостійною галуззю державної влади, значно розширивши функції та повноваження судів.

По-друге, без перебільшення історичною подією морально-правового характеру в карному судочинстві стала остаточна відмова України від застосування страти (є свого роду символічним і знаковим поворотом українського суспільства до високих моральних ідеалів, зокрема й у карному судочинстві).

По-третьє, вагомим кроком до цивілізованого, з погляду моралі, карного законодавства було введення в Конституцію України ст. 63, що звільняє від відповідальності за відмову від свідчень проти себе, членів родини чи близьких родичів (практика радянської тоталітарної держави, як відомо, за це карала).

По-четверте, приведення карно-процесуальних норм у відповідність до конституційних положень припускає наповнення їх моральним змістом, підвищеною повагою до особистості, її прав і законних інтересів, особистого життя.

По-п'яте, морально орієнтоване законодавство України - є важливою складовою етико-правового підґрунтя судді, що позбавляє його основ і права виправдовувати несправедливість і неправосудність моральною недосконалістю закону (тут важливим є відмова від порочних правових інститутів радянських часів, зокрема, спроба збереження права судді на повернення справи слідчому на додаткове розслідування, катування підслідних у слідчих ізоляторах). Тому моральність судді багато в чому залежить від хибності діючого законодавства.

По-шосте, іншою складовою етико-правової основи, що покликана забезпечити правильне застосування діючого законодавства суддею є *особиста моральна настанова*, його прагнення і рішучість поважати і дотримуватися закону (тут ключовими є плекання таких моральних чеснот як людинолюбство, внутрішня потреба в доброзичливості, неприйняття зла і загострене почуття справедливості, які є наслідком виховання, освіченості, культури людини, усвідомлення нею високої місії юридичної професії та суддівського обов'язку).

Поділяємо думку Д. Фіолевського, який пише: *«Ми можемо допустити, що в нас з'являться судді, щиро сповідуючі християнство чи іншу релігію - законом це не забороняється. Ці люди будуть черпати свої моральні сили в релігії»*.

У цьому контексті знову акцентуємо увагу майбутніх правників на пізнанні абсолютної моралі – основи християнської етики, не підвладної кон'юктурі

релятивної (відносної) моралі.

Таким чином *«...варто звести освячений законом і тисячолітнім визнанням сплав презумпції невинуватості і «золотого правила» - поведься з іншими так, як хочеш щоб поводитися з тобою»* (до слова, багато авторів цитують ці слова, але майже ніхто з них не вказує, що це друга з двох найбільших Заповідей Любові Ісуса Христа. Якимось не прийнято?... – авт. В.У.).

Направду, цей ідеал існує поза партіями, державними режимами і політичними напрямками.

5. Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення

Відмітимо, що судовий процес побудований так, що суд використовує усі передбачені законом засоби і способи для досягнення єдиної мети – винесення *справедливого рішення* у кожній справі, а отже торкається не лише матеріальних інтересів, але і вкрай чутливих сторін людського життя – честі, гідності, моральних цінностей, а в сукупності це породжує нагальну потребу *особливого морального підходу – судової етики*.

Характерні риси етики судового процесу:

(Фіолевський Д. Юридична етика; Левківський Б. Юридична етика та деонтологія; Леко Б. Юридична етика)

1) здійснення судочинства має міцний зв'язок з морально-етичною проблематикою; норми права апріорі вважаються моральними і нерідко містять у своєму тексті норми моралі (*у таких випадках норми моралі співпадають з вимогами закону: «не вбий», «не вкради», «не бреш»*);

2) мораль – це духовний засіб опосередкування закону зі способом його застосування з метою запобігання формально-бюрократичній реалізації закону і гармонійного поєднання його букви і духу;

3) суддівська етика стоїть на сторожі до суддівської упередженості, особистої зацікавленості у прийнятті кінцевого рішення (наголосимо, що *порушення норм етики – це ще не порушення закону, проте, порушення закону – це завжди порушення етики в тій чи іншій формі*);

4) однією з ключових основ етики судового процесу (юридичної етики в цілому) є *моральна категорія справедливості* (принагідно приведемо слова вченого-практика М. М. Ясинюка. Його, молодого суддю, на іспиті, голова цивільної палати Верховного Суду України В. Чебіряку, запитав, як ухвалити справедливе рішення. На що М. М. Ясинюк відповів, що *судове рішення повинно відповідати закону, бути обґрунтованим*, на що знаний юрист відповів, що це не зовсім так, а далі роз'яснив *«спочатку потрібно вислухати людей, потім подумати в чому полягає суть справедливості в даній справі, а потім якщо ти хороший юрист знайти закон, який би підтвердив твою позицію. Лише таке рішення буде справедливим, законним і обґрунтованим»* (див. детальн. Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика);

5) усякий закон апріорі визнається моральним, (але «завдяки» релятивній (відносній) моралі), моральні тенденції схильні до періодичних трансформацій,

залежно від «пануючих» суспільних цінностей. Тому можуть виникати ситуації, коли законне рішення буде викликати у суспільства несхвалення, а то і обурення (нпр. судові вироки щодо маніяків, убивць, до яких не застосовують смертну кару). Це означає лише те, що будь-яке рішення суду оцінюється суспільством не тільки за правовими, а й за морально-етичними критеріями, а отже рішення суду, спираючись на закон, не може брати до уваги моральні тенденції, що давало б змогу уникати неузгодженостей між правом і мораллю, законністю та справедливістю;

б) судова гілка влади, згідно чинної української Конституції, є незалежною; проте і в цих переломних моментах вітчизняної історії, не канули у минуле, тиск інших гілок влади на суди, а що більше системна корупція (*«суд, що стає заручником інших владних структур, преси, натовпу, високопоставлених осіб чи власних інтересів, перестає бути органом правосуддя і перетворюється на орган судової розправи»* (Д. Фіолевський. Юридична етика);

7) вкрай важливим засобом пошуку істини у справі є *чітко продумана, виважена тактика допиту та мистецтво* (судове ораторське мистецтво – авт. В. У.) одержання інформації в ході судового засідання (відсутність цього мистецтва, на думку вчених-практиків, не може бути компенсована навіть високою кваліфікацією).

8) не варто судді розглядати справу, якщо його особиста думка в силу громадського резонансу чи інших обставин склалася не на користь підсудного.

9) численні психологічні, організаційні негативи радянського періоду (*правовий нігілізм, неналежне матеріальне забезпечення, «зрівнялівка» й ін.*), можуть бути подолані за умови морального, професійно-етичного виховання майбутніх юристів, яке повинно мати тяглість, бути безперервним (школа – університет – місце праці);

10) особливого морального і культурного виховання вимагає *внутрішнє переконання судді* (особливо на нього намагаються вплинути основні учасники судових дебатів – В. У.; однак, як вважає Д. Фіолевський, якщо юридична помилка виявиться досить легко, то помилки психологічного і морального характеру практично незбагненні).

Отже, *встановлення судом істини, є не тільки важливим юридичним завданням, а й питанням моральності у карному судочинстві; проте, якщо моральність приноситься в жертву іншим цілям, якими б важливими вони не були, істина зникає, а вирок чи рішення не досягають вищої мети, вони несправедливі.*

Окремо зупинимось на **етиці судової риторики**.

«Щоб достойно і професійно здійснювати функцію обвинувачення чи захисту на суді, треба вміти говорити» - так починає свою книгу «Мистецтво мови на суді» П. Сергеїч. Здавалося б, не аби яка мудрість, але за цими словами усвідомлення високої культури, притаманної одній з найдавніших сфер людського буття.

Важко не погодитися зі словами уже згадуваного вченого-практика М. Ясинюка, який зазначає: «Якщо ви маєте професію юриста і вирішили присвятити їй своє життя Ви повинні навчитися *управляти собою, красиво*

говорити зі знанням справи і в кінці кінців любити людей. На жаль цьому не навчають в університетах...» (Ясинюк М. Судові дебати: право, психологія, риторика).

Судочинство передбачає постійне спілкування юристів-професіоналів як між собою, так і з людьми, які так чи інакше виявилися причетними до певного судового процесу. Це процесуальне спілкування в часи А. Ф. Коні знайшло своє вдале призначення в слові «судоговоріння».

Характерні риси судоговоріння:

(Ясинюк М. Судові дебати: право, психологія, риторика; Фіолевський Д. Юридична етика; Лемківський Б. Юридична етика та деонтологія)

1) елементи судоговоріння: оголошення обвинувального висновку чи виклад позовних вимог, дача показань підсудними і свідками, сторонами, постановка питань допитуваним особам і експертам, виклад учасниками судового процесу заяв і клопотань, нарешті, судові дебати й оголошення рішення, вироку суду;

2) сувора процесуальна упорядкованість - кожне слово, промовлене в ході судового засідання має свою процесуальну назву і призначення;

3) кожна з форм судоговоріння має своє призначення, свою мету і, обов'язково, власну *етичну основу*;

4) особливості судоговоріння пов'язані не тільки з правовими вимогами, але й етичний підхід законодавця до розв'язання правових питань (так, відповідач виступає після позивача для того, щоб мати можливість захиститися від позову; адвокат виступає після державного обвинувача, щоб мати можливість захиститися від аргументів обвинувачення. Це, безперечно, морально виправдано. «Бий, але вислухай» - говорили римляни, що означало необхідність вислухати й обвинувачуваного і лише після цього приймати рішення);

5) правосуддя не терпить суєти і довільного марнослів'я (Д. Фіолевський наводить приклад однієї із справ: Львів. Слухається справа щодо розлучення. Чоловік вимагає розірвання шлюбу через відсутність дітей. Адвокат відповідачки, яка категорично заперечує проти розірвання шлюбу, звертається до позивача з такою порадою: «Шановний пане позивачу, ваша дружина щойно приїхала з курорту, де вона лікувалась. У мене в руках довідка лікаря (подає довідку судді), що вона може народити дитину. То може ви ще спробуєте?». Суддя, оглянувши, пред'явлену адвокатом довідку, звертається до позивача: «Пане позивачу, у мене дійсно в руках є довідка, про яку нагадував пан адвокат, то може й справді у вас щось вийде». Відповідач підхоплюється і кричить на всю залу: «Пане суддя, я вже шістнадцять років пробую, але в мене нічого не виходить, раз у вас є довідка, то вже, мабуть, тепер ви разом з паном адвокатом спробуєте, може у вас що й вийде». У залі, природно, регіт, суддя розгублено намагається присоромити позивача, від чого сміх став сильнішим. Об'являється перерва. Але як тільки суддя входить у судову залу, регіт відновлюється. Справа зірвана, засідання переноситься на наступний день. Суддя явно не відчув делікатності ситуації, не продумав запитання і потрапив у комічну ситуацію, з якою не зумів справитися) (див. деталь. Фіолевський Д. Юридична етика);

б) характер виступу судового оратора визначається конкретним завданням, що стоїть перед ним (ряд вчених-практиків, знаних риторів зазначають, що в

таких процесах не завжди доречно оцінювати виступ такими етичними категоріями, як шляхетність поставленої мети і справедливість її досягнення, тому що в суперечках сторін з полярними інтересами поняття ці дуже відносні. Може йтися лише про чесність і етичність прийомів, використовуваних для досягнення мети, а це вже - прерогатива суду);

7) у зв'язку із законодавчими змінами, запровадженням суду присяжних, зростає роль основної складової процесу – *судових дебатів*, а це актуалізовує нагальну потребу в освічених, моральних правниках-риторах. Сьогодні важко уявити, яке майбутнє очікує суд присяжних в Україні. Тому варто вже зараз надати належної уваги питанням судової риторики і прищеплювати майбутнім судовим працівникам повагу до слова, до мови, завжди пам'ятаючи, що мова *судового оратора - це лише інструмент, ефективність і сила якого мають вимірюватися критеріями совісті та спрямовуватися на користь правосуддя, а не на захист честі мундира за будь-яку ціну.*

На завершення цього питання розглянемо *етику судового рішення.*

Морально-правові основи необхідні при прийнятті справедливого судового рішення:

(за Фіолевський Д. Юридична етика; Левківський Б. Юридична етика та деонтологія)

1) з покон – віків люди цінували в суддях справедливість, що є синонімом правосуддя, а *головним мірилом справедливості судді є рішення у конкретній справі, вирок*, в основі якого лежать такі критерії, як законність і обґрунтованість, що знімають конфлікт між правом і мораллю, що і визначає поняття справедливості;

2) з поміж основних критеріїв для справедливого рішення, вироку є їхня *обґрунтованість*, тобто відповідність висновків, покладених в основу рішення, вироку суду, фактичним обставинам справи, якщо останні знайшли своє підтвердження в судовому засіданні (попри невдоволення однією із сторін судового процесу, варто пам'ятати, що правда одна, а тому істина належить лише одній зі сторін);

3) повне і неупереджене дотримання процедури дослідження обставин справи і правильне застосування закону у своїй сукупності є основою мотивування й аргументації рішення, вироку суду.

Таким чином, *справедливість в галузі правосуддя стає категорією етико-правовою* (зазначимо, що етики вважають її категорією специфічно моральною, юристи - специфічно правовою. Ця гра слів, як вважає Д. Фіолевський, зайвий раз переконує, що істина найчастіше лежить посередині, і справедливість безсумнівно є категорією етико-правовою);

4) чи може справедливий вирок бути незаконним? Більше, ніж двох тисячоліть існування етики не привело до створення деякої універсальної формули, що дозволяла б судді досягати бажаної гармонії інтересів і повної справедливості. Разом з тим, спроби виробити деякі орієнтири, покликані допомогти судді на шляху до пошуку справедливого рішення були раніше і не припиняються дотепер. Пов'язка на очах Феміди, терези і меч у її руках - зовсім не примха скульптора. Закриті очі означають, що суддя позбавлений можливості та права розрізняти стоячих перед ним за одягом, саном і посадою, він

безсторонній. Терези в руці Феміди нагадують про обов'язок судді, перш ніж застосувати меч правосуддя, ретельно зважити всі «за» і «проти». Саме судочинство і є сфера, де співвідношення справедливості та законності має поєднуватися гармонійно (цікавий приклад з практики одного з лондонських міських суддів, наводить у своїх творах А. Ф. Коні. Молода людина, скориставшись відсутністю булочника, вкрала хлібину із незамкненої лавки. «Я був голодний, мілорд», - пояснив обвинувачуваний судді. - «Закон засуджує за крадіжку як шматка хліба, так і золотого ланцюга, - відповідав йому суддя, - і не робить між цими предметами крадіжки ніякого розмежування. Якби я слідував тільки вказівкам закону, то засудив би Вас. Але керуючись моєю суддівською совістю, я Вас виправдовую». Потім, не обмежившись виправданням, суддя через судового пристава запропонував публіці, що перебувала у залі, допомогти молодій людині і тим самим позбавити її від необхідності здійснення нової крадіжки. Звертаючись до булочника як до обвинувача, суддя сказав: «Через кілька пенсів Ви наважилися позбавити волі людину, вигляд якої, так само як і вчинена нею крадіжка, мали б указати Вам на її тяжкий стан. На підставі закону Королеви Єлизавети, що карає всякого крамаря за вихід з незамкненої крамниці, я присуджую вас до одного дня тюремного ув'язнення і до грошової пені» (за Фіолевський Д. Юридична етика).

6. Кодекс етики суддів: новелли, значення

Вимоги сьогодення, зміни у законодавстві, новий КПК привели судову спільноту до розуміння, що Кодекс, за яким вона жила, суперечить положенням Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який був прийнятий у 2010 р., а також не зовсім враховує вимоги документів Ради Європи і Бангалорські принципи ООН про стандарти суддівської поведінки (2006 р.).

Рада суддів України, з метою розробки нового етичного кодексу суддів утворила експертну групу з вироблення пропозицій до Кодексу, залучивши до допомоги USAID та його проект - «Справедливе правосуддя».

Протягом травня-жовтня 2012 р. було проведено сім регіональних круглих столів в Одесі, Львові, Івано-Франківську, Чернігові, Севастополі, Харкові та Донецьку. А підсумковий форум, міжнародна конференція «Суддівська етика: плекання громадської довіри та впевненості», відбувся у Києві у листопаді 2012 р. У кінцевому підсумку, пропозиції 220 суддів зі 142 судів (загалом в Україні 756 судів) лягли в основу опрацьованого проекту Кодексу. Запропонована редакція проекту оновленого Кодексу суддівської етики у грудні 2012 року була схвалена Радою суддів України для розгляду XI з'їздом суддів України. 21 лютого 2013 року 84 % делегатів XI з'їзду суддів проголосували за прийняття нового Кодексу суддівської етики.

Ключові питання нового Кодексу етики суддів

(Судді та адвокати обговорювали аспекти проекту Кодексу суддівської етики під час семінарів. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.usaid.gov/node/70146>; Кодекс

суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf; Овчаренко О. Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії та практики [Електронний ресурс]. // Режим доступу: dspace.nulau.edu.ua:8088/.../Ovcharenko_23-3).

1) більше уваги приділено важливому питанню заборони позапроцесуального спілкування судді зі сторонами у справі;

2) декларування фінансових інтересів судді та членів його сім'ї;

3) відвід судді;

4) стосунки із ЗМІ;

5) поведінка судді в неробочий час.

Наголосимо, що новий Кодекс відповідає міжнародним стандартам суддівської поведінки, забезпечує більшу підзвітність судді та є важливим кроком до підвищення довіри громадян до судової гілки влади в Україні.

Так, у *преамбулі* зазначено, що «здійснення права кожного на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, висувають високі вимоги до моральних якостей кожного судді,..., судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці» (Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

У розділі «*Загальні положення*» зазначається, що «суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду» (ст. 1). Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень (ст. 2).

Розкриваючи *поведінку судді під час здійснення правосуддя* підкреслено, що «незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду» (ст. 5). «Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно...» (ст. 6), виявляти при цьому «...тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб» (ст. 8) (Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

Належну увагу отримали *питання позасудової поведінки судді*.

Так, «суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат,

обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності».

Таким чином, норми суддівської етики, розроблені й затверджені органами суддівського співтовариства - це важливий орієнтир у професійній діяльності та позаслужбовій поведінці судді. Дотримання етичних приписів – невід’ємний обов’язок судді, що продиктований його конституційно-правовим статусом. Суддівська етика, яка заснована на загальнолюдських моральних імперативах, є дієвим внутрішньо - корпоративним механізмом забезпечення підзвітності суддів громадянському суспільству (див. деталь. Овчаренко О. Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії та практики [Електронний ресурс]. // Режим доступу: dspace.nulau.edu.ua:8088/.../Ovcharenko_23-3).

Джерела для підготовки

Основна література:

Бризгалов І. В. Юридична деонтологія. / І. В. Бризгалов. – К.: МАУП, 2003.

Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. посібн. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.

Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип’юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Лещук Т. Практична етика: посібн. з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Орзін М. П. Юридична деонтологія: навч. посібн. / М. П. Орзін, А. Р. Крусян; МОНМС України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». Вид. 5-те, доп. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – 45 с.

Пилипенко К. М., Соловйова В. В. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / К. М. Пилипенко, В. В. Соловйова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2006. – 86 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко І. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, І. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - те видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посібн. – К.: «Хай-

Тек Прес», 2012. – 336 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АПН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І, Андрейцев В. В. Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики. Навчально-практичний посібник. / В. І. Андрейцев, В. В. Андрейцев. – К., 2000.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: Підручник. / О. М. Бандурка. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк та ін.; За ред. проф. М. І. Панова. – Х.: Право, 2006. – 688 с.

Вербенко Ю. Яким повинен бути суддя / Ю. Вербенко // Право України. – 2007. – № 8.

Гуртієва Л.М. Сучасний стан розробки загальних теоретичних положень слідчої етики та перспективи їх подальшого розвитку //Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матер. міжнар. наук.- практ. конф., Харків, 9-10 листопада 2007 р. - Харків: ХНУВС, 2007.

Гуртієва Л. М. Слідча етика: постановка та дослідження проблеми в Україні //Питання реформування кримінального судочинства: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. - Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2005.

Гуртієва Л. М. Поняття етичних основ діяльності слідчого //Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць / Голов, ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. - Одеса: ПП «Фенікс», 2007. - Вип. 32.

Давидова Н. Юридична наука в США та Україні / Н. Давидова // Право України. – 2013. – № 1-2.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf.

Здіорук С., Токмак В. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в спекулятивному суспільстві: вітчизняна та європейська практика. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.

Закомлистов А. Судебная этика. – С.-П., Юридический Центр Пресс. – 2002.

Засади адвокатської етики в Польщі // Адвокат. – 1998. – № 2.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково - практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Миронова Г. Етичні засади права людини на життя / Г. Миронова // Право України. – 2005. – № 9.

Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Овчаренко О. Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії та практики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: dspace.nulau.edu.ua:8088/.../Ovcharenko_23-3.

Подкопаєв В. Етика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні / В. Подкопаєв // Право України. – 2005. – № 6.

Прилуцький О. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст / О. Прилуцький // Право України. – 2010. – № 6.

Судді та адвокати обговорювали аспекти проекту Кодексу суддівської етики під час семінарів. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.usaid.gov/node/70146>.

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Тизах В. Судова етика. Як вона діє в США / В. Тизах // Юридичний вісник України. – 2000. – 23 – 29 листопада (№ 47).

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2.

Нормативні акти:

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.

Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Кодекс професійної етики судді, затв. V з'їздом суддів України 24.10.2002 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 5.

Кодекс суддівської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf);

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов // Советская юстиция. – 1991. – № 16.

Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов // Советская юстиция. – 1991. – № 23 – 24.

Сорбонська декларація. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 р.). [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.

Питання для контролю і самоперевірки

1. У чому, на Вашу думку, полягає специфіка слідчої діяльності?
2. Що означає єдність закону і моралі у роботі слідчого?
3. Охарактеризуйте загальні моральні вимоги до діяльності слідчого.
4. Складіть професіограму діяльності слідчого.
5. Як Ви пов'язуєте процесуальну самостійність і моральну відповідальність слідчого?
6. Розкрийте Ваше розуміння моральної цінності конституційного права людини на захист від обвинувачення.

7. Висловіть власні міркування щодо етики позаслужбового поведіння слідчого.
8. Визначте моральні вимоги до суддів і суддівської діяльності.
9. Окресліть характерні риси етики судового процесу.
10. Обґрунтуйте єдність законності та моралі в судовій діяльності.
11. Сформулюйте питання етики допиту в судовому засіданні.
12. Яке Ваше розуміння ролі та значення етики судової риторики?
13. Окресліть характерні риси судового розгляду.
14. Охарактеризуйте морально-правові основи необхідні при прийнятті справедливого судового рішення.
15. Вкажіть та розкрийте ключові питання нового Кодексу етики суддів.

Короткий глосарій

Автономна етика – тип етичної теорії, яка обґрунтовує мораль, виходячи з її власних законів, надає їй принципам самодостатнього сенсу; протистоїть гетерономній етиці (іншій), що виводить моральність із зовнішнього стосовно неї начала.

Аргумент – логічний довід, який слугує підставою доказу.

Благо – загальне поняття, вживане для позначення позитивної цінності предметів і явищ.

Відповідальність (моральна) – категорія етики, що характеризує особистість з погляду виконання нею моральних вимог, пропонованих суспільством.

Дискредитація – позбавлення довіри, підрив довіри, авторитету.

Добро – одне з найбільш загальних понять моральної свідомості й одна з найважливіших категорій етики.

Зло – категорія етики, що за своїм змістом є протилежністю добру, і поняття моральної свідомості, яке служить найбільш узагальненим вираженням уявлень про аморальне, суперечне вимогам моралі, таке, що заслуговує на осуд, а також загальною абстрактною характеристикою негативних моральних якостей.

Категорії етики – основні поняття етики, що відображають найбільш істотні сторони й елементи моралі; теоретичний апарат етичної науки. В історії етики основними категоріями вважалися поняття добра і зла, обов'язку, совісті та ін.

Моральні якості – поняття моральної свідомості, за допомогою якого виділяються в суспільному житті і характеризуються з моральної точки зору найбільш типові риси поведінки людей.

Свобода волі – філософська категорія; в найбільш загальному смислі означає здатність людини самостійно, відповідно до її світогляду, визначати свої вчинки, діяти на підставі власного рішення.

Судова етика – наука про застосування загальних норм моралі у специфічних умовах діяльності суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів; про дотримання моральних принципів та вимог у розслідуванні і вирішенні справ суду.

Феміда – богиня права, правосуддя і законного порядку. У переносному значенні – закон, правосуддя.

Ситуаційні завдання

1. Ви розслідуєте справу про квартирні крадіжки. На робочому столі лежать три справи про нерозкриті квартирні крадіжки, за що вас постійно лає керівництво. Після чергової прочуханки за млявість у розкритті злочинів, начальник «підкидає» Вам ідею – переконати обвинуваченого взяти крадіжки на себе, а щоб він став покірнішим, пообіцяти йому свою допомогу в суді.

Які моральні проблеми виникають перед Вами? Як Ви вдієте?

2. Ви суддя. Під час розгляду кримінальної справи про вбивство Ви довідуєтесь, що один із свідків (радше – спільник підсудного) – Ваш колишній однокурсник по інституту, з яким ви вже давно не бачилися і забули про нього. Однак Ви згадали, що у вас була дуже серйозна сварка через дівчину, до якої ви обоє залицялись і яка потім стала його дружиною. Ви за натурою людина злопам'ятна...

Момент морального вибору.

3. Священик відпускає гріхи і потім їх замолює. Справедливий суддя засуджує людину за гріхи, але потім іноді його мучить сумління за правильність прийнятих рішень. Що спільного і що відмінного між цим покликанням і професією?

Тестові завдання

1. Розділ юридичної етики, сукупність правил поведінки суддів, інших професійних учасників судочинства, що забезпечують моральний характер їхньої процесуальної діяльності

А нормативна етика

Б адвокатська етика

В судова етика

Г міліцейська етика

2. «Стандарти юридичної професії» прийняті у вересні 1990 р. розроблені

А Міжнародною асоціацією юристів

Б Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією

В Міністерством юстиції України

Г Конституційним судом України

3. Посадова особа, яка здійснює в передбаченому законом порядку розслідування діянь, що мають ознаки злочину

А слідчий

Б адвокат

В прокурор

Г суддя

4. Ким був введений термін «Судова етика»?

А А. Коні

Б Е. Бетман

В П. Андріївський

Г П. Сергєйч

5. Основними категоріями, що характеризують естетичну культуру юриста є

А суспільно корисне або шкідливе Б правомірне та протиправне

В гармонія і міра, прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне

Г деструктивне та конструктивне

6. Здатність юриста на основі правових почуттів здійснювати вольовий вплив на емоційно-правову ситуацію при виконанні службового обов'язку

А політична культура

Б нормативна культура

В деонтологічна культура

Г емоційна культура юриста

7. Яке визначення розкриває таке поняття: «Розуміння юристом правил зовнішньої гармонії своєї професійної діяльності та реалізація їх на практиці для ефективного, оптимального розв'язання юридичних задач»?

А культура мови

Б культура підготовки юридичних документів

В етична культура

Г естетична культура

8. Вперше у науковий обіг термін «естетика» ввів (1750 р.) німецький філософ

А О. Баумгартен

Б Цицерон

В Аристотель

Г Е. Кант

9. Основне етично-естетичне правило службового етикету юриста

А професіоналізм

Б почуття такту

В нормативність

Г деонтологічність

10. Традиційно встановлена у правоохоронних органах і підтверджена нормативними документами форма дотримання службових норм і правил правомірної поведінки у взаєминах особового складу та спілкуванні з населенням – це

А службовий етикет юриста

Б предмет теорії держави і права

В предмет історії

Г предмет правової ідеології

Додатки

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВИХ ОРГАНІВ

(Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року)

(Витяги)

...Враховуючи, що в Загальній декларації прав людини втілені, зокрема, принципи рівності перед законом, презумпція невинності і права на справедливий і відкритий судовий розгляд компетентним, незалежним і неупередженим судом, заснованим відповідно до закону.

Враховуючи, що Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права гарантують також право бути судженим без невиннованої затримки...

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

1. Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни.

2. Судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру і мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції.

5. Кожна людина має право на судовий розгляд у звичайних судах або трибуналах, які застосовують встановлені юридичні процедури.

6. Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду і

дотримання прав сторін.

СВОБОДА СЛОВА ТА АСОЦІАЦІЙ

9. Судді володіють організовувати асоціації суддів чи інші організації та вступати до них для оборони своїх інтересів, удосконалення професійної підготовки і збереження своєї судової незалежності.

КВАЛІФІКАЦІЯ, ПІДБІР І ПІДГОТОВКА

10. Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору кваліфікацію в галузі права.

ПРОФЕСІЙНА ТАЄМНИЦЯ ТА ІМУНІТЕТ

15. Судді повинні зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання ними своїх обов'язків, за винятком відкритих судових розглядів, і їх не можна примушувати давати свідчення з таких питань.

КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

(Затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/.../Kodex%20sud%20etiki(1).pdf))

ПРЕАМБУЛА

Здійснення права кожного на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, висувають високі вимоги до моральних якостей кожного судді.

Усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

Керуючись Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», враховуючи статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за якою кожен має право на незалежний і справедливий суд, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи щодо незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, Європейську хартію про закон щодо статусу суддів, Рекомендацію СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам відносно суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, з'їзд суддів України затверджує цей Кодекс суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Стаття 2

Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень. Він не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим.

Стаття 3

Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

Стаття 4

Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини.

РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКА СУДДІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 5

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

Стаття 6

Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику.

Стаття 7

Суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок.

Стаття 8

Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Стаття 9

Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально- економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

Стаття 10

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть

призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя.

Стаття 11

Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя.

Стаття 12

Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що з набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Стаття 13

Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду.

Стаття 14

Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Стаття 15

Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді. Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід.

Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи у разі неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення у справі.

РОЗДІЛ III. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ

Стаття 16

Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

Стаття 17

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді.

Стаття 18

Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

Стаття 19

Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

Стаття 20

Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

Розділ 11

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПОКУРОРСЬКОГО ПРАЦІВНИКА. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА (2 год.)

- 1. Особливості етики прокурорського працівника.**
- 2. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи.**
- 3. Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.**
- 4. Правила адвокатської етики: порівняльний аналіз.**
- 5. Основні принципи адвокатської етики.**

1. Особливості етики прокурорського працівника

Приймаючи українську Конституцію 1996 року, український парламент, у статті 124, позбавив прокуратуру функції загального прокурорського нагляду і досудового слідства. Проте, у п. 9 перехідних положень було закладено свого роду лукаву лазівку «прокуратура продовжує виконувати згідно з діючими законами функцію нагляду за дотриманням і застосуванням законів і функцію попереднього слідства – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів з контролю за дотриманням законів, і до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування» (див. детальн. Д. Фіолевський. Юридична етика). Проте, якщо в радянські часи, прокуратура мала свого сильного «господаря-патрона» - КПРС, яка дозволяла їй використовувати свої неосяжні повноваження та необмежені можливості тільки в межах окреслених компартією завдань, то залишити ці повноваження в країні, яка задекларувала побудову демократичної, правової держави, було або величезною помилкою, або добре зваженим кроком.

Поділяємо позицію цілого ряду вчених-практиків, що до революції гідності (хоча в діяльності прокуратури за 2014-2015 роки небагато позитивів), *«українська прокуратура перетворилася на самотійну, політично та кланово заангажовану, напівкомерційну силу, що грає за власними правилами»*, а МВС та суди України (діяльність яких на сьогодні нічим не краща – В. У.) називають її *«похоронним бюро для кримінальних справ»*, що потрапляють до неї зі слідчих ізоляторів (за Д. Фіолевський. Юридична етика).

Ще раз доцільно висвітлити *функції прокуратури* (ст. 2) за новим Законом «Про прокуратуру» від 14. 10. 2014 року. Це:

(Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс].

// Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>)

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

Новим законом закріплені наступні *принципи діяльності прокуратури*:

- *централізації*;

- *незалежності*;

- *захисту прав громадян на засадах їх рівності перед законом, публічності (офіційності), гласності, єдності і законності*.

Хочеться вірити, що попри очевидний саботаж, прогресивні положення діяльності прокуратури, закладені у новому законі та підтримані демократичним європейським співтовариством, будуть імплементовані в життя.

Говорячи про напрацювання етичних основ діяльності прокурорських працівників, доцільним було б залучати до цієї праці фахівців з професійної (юридичної) етики, зокрема філософів права. Як слушно пише Д. Фіолевський: «Усі автори, які беруться за висвітлення діяльності прокуратури (а це, в основному, нинішні, чи в минулому, працівники прокуратури), обмежуються, як правило, ретельним пересказуванням законів про прокуратуру, а більшість із них тужать за прокуратурою радянських часів» (див. детальн. Д. Фіолевський. Юридична етика...с. 178).

Видатний юрист А. Ф. Коні писав, що моральний обов'язок прокурора - проявити стриманість у слові, обдуманість і справедливість у висновках і поряд з осудом доведеного злочину ставлення до підсудного без черстої однобічності і без образи в ньому почуття людської гідності.

Говорячи про етичний бік процесуальної ролі державного обвинувача в карному судочинстві, не можна, природно, не зазначити моральний бік вимог щодо захисту державним обвинувачем інтересів особи, винуватість якої не знайшла свого підтвердження в ході судового слідства.

Подвійність позиції державного обвинувача, його професійне становище зобов'язують враховувати не тільки обставини, що підтверджують пред'явлене обвинувачення, але й таких, що виправдовують підсудного, і дають йому всі можливості бути максимально об'єктивним. Це зазвичай можливе лише у разі, якщо державний обвинувач буде де-факто вільний у своїх діях, тобто якщо буде відкинуте слідування радянській постановці справи, коли виправдання підсудного було майже злочином.

Промови державного обвинувача з особливим нетерпінням чекають і уважно слухають всі учасники судового засідання, зацікавлені особи і присутня в судовій аудиторії громадськість. На промовця спрямовані всі погляди з надією почути голос справедливості, тому що це глас держави в особі уповноваженої нею особи.

Промова державного обвинувача - це насамперед докладне і неупереджене дослідження всього вислуханого присутніми в залі судового засідання. Вона, як правило, витримана в суворій формі, та й ціль, у більшості випадків, одна - домогтися осуду та покарання винних у вчиненні злочину.

Тут крім етичних і риторичних прийомів, присутні вимоги процесуального характеру, що зобов'язують державного обвинувача надати суду: докази злочину, причинного зв'язку між діями підсудного і наслідками, наявність або відсутність

наміру на вчинення злочину, ступеня провини підсудного, потреба у застосуванні саме цієї норми закону і, зазвичай, виклад судом свого бачення, щодо міри покарання винуватого.

Державний обвинувач не може оперувати припущеннями, сумнівними обставинами і доказами та підміняти їх красномовними міркуваннями. Тому обвинувальна промова прокурора часто скупа на ораторські «красивості» та емоційні сплески.

Отже, тим хто працює, і хто в майбутньому прагне стати прокурорами слід пам'ятати афористичні слова *«прокурор має бути чистішим від снігу Альпійських вершин»*.

2. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи

Виконання покладених на прокуратуру завдань потребує від її працівників високого професіоналізму, неупередженості, чесності, порядності та здатності протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність.

Сприяти утвердженню таких особистих та ділових якостей має *Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури* (далі - Кодекс), *метою* якого є визначення основних принципів і моральних норм, якими повинні керуватися працівники прокуратури при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою (див. детальн. *Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури*, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123).

Статтею 1 чітко окреслено **завдання Кодексу**:

1) забезпечення ефективного здійснення працівниками прокуратури своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, суспільної моралі та високої культури;

2) підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;

3) створення умов для розвитку у працівників прокуратури почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;

4) формування принципової морально-правової позиції у взаєминах з колегами по службі та керівництвом.

Правове регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівника прокуратури (ст. 3)

(Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123)

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівників прокуратури становлять Конституція України, закони України *«Про прокуратуру»*, *«Про правила етичної поведінки»*, *«Про захист суспільної моралі»*, *«Про засади запобігання і протидії корупції»*, процесуальне законодавство, Дисциплінарний статут прокуратури України, укази

Президента України та постанови Кабінету Міністрів України з питань, що стосуються органів прокуратури та державної служби, накази Генерального прокурора України та цей Кодекс.

Нормативною базою у цій сфері є також *міжнародно-правові документи*, в тому числі *Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році та інші.*

Детальніше варто зупинитися на основних принципах професійної етики на яких ґрунтується професійна діяльність прокуратури.

Основні принципи професійної етики та поведінки працівників прокуратури (ст. 4)

(див. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123)

Професійна діяльність працівників прокуратури ґрунтується на принципах:

- *верховенства права та законності* (діяльність працівника прокуратури має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права та законності; він зобов'язаний діяти законно та в межах своєї компетенції своєчасно вживати вичерпних заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили);

- *поваги до прав і свобод людини і громадянина* («...працівник прокуратури має..., усвідомлювати, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю; ...ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо та неупереджено згідно із загальнолюдськими принципами моралі»);

- *незалежності та самостійності* («...прокурор має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність...; самостійним (у прийнятті рішень) та керуватися лише вимогами закону...»);

- *політичної неупередженості та нейтральності* («...зобов'язаний виконувати свої службові повноваження політично неупереджено та нейтрально...»);

- *толерантності* («...має толерантно і з повагою ставитися до расової, національної приналежності, мови, традицій і звичаїв інших осіб, а також їх політичних та релігійних переконань...»);

- *рівності перед законом, презумпції невинуватості* («...має дотримуватися принципів рівності всіх перед законом, не допускати жодних проявів дискримінації; ...не повинен вчиняти дій, що можуть бути сприйняті як порушення принципу презумпції невинуватості...»);

- *справедливості та об'єктивності* («...зобов'язаний діяти справедливо,

неухильно дотримуючись вимог закону... бути об'єктивним..., зобов'язаний діяти виключно в інтересах держави»);

- *професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури* («...постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність; ...сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї»);

- *конфіденційності* («...зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, ...особливу увагу приділяти питанням обмеження доступу до персональних даних громадян»);

- *прозорості службової діяльності* («...не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і достовірної інформації...»);

- *утримання від виконання незаконних рішень чи доручень* («правомірність надання керівництвом рішень чи доручень працівник прокуратури оцінює самостійно»);

- *недопущення конфлікту інтересів* («...незважаючи на особисті інтереси, повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів незважаючи на особисті інтереси, повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів...»);

- *компетентності та професіоналізму* («...його діяльність оцінюється з урахуванням рівня підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання»);

- *зразковості поведінки та дисциплінованості* («...працівник прокуратури має дотримуватися загальноприйнятих норм моралі та поведінки, бути взірцем добропорядності, вихованості і культури»).

Захищаючи права і законні інтереси громадян, працівник прокуратури, у межах компетенції, повинен уважно розглядати їх звернення відповідно до вимог закону, принципів справедливості та людяності, уникати проявів бюрократизму, формалізму, бездушного ставлення до потреб особи. *Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян.*

У відносинах з громадянами поза службою працівник прокуратури має бути взірцем законослухняності, добропорядності, додержання загальноновизнаних норм моралі та поведінки.

Оцінка дотримання правил професійної етики та поведінки працівника прокуратури може надаватися під час проведення атестації, при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій, зарахуванні до кадрового резерву на керівні та вищі посади, а також в інших необхідних випадках.

Порушення вимог Кодексу тягне за собою відповідальність, встановлену законом (дисциплінарним статутом прокуратури України та Інструкцією про порядок проведення службового розслідування в органах прокуратури України).

У разі відсутності підстав для юридичної відповідальності працівника прокуратури керівником органу прокуратури до нього може бути застосований такий захід морального впливу, як застереження про припинення неетичної

поведінки з попередженням про можливість застосування дисциплінарного стягнення, про що оголошується колективу прокуратури чи відповідного структурного підрозділу та складається протокол.

Підсумуємо:

- *по-перше*, Кодекс професійної етики та поведінки прокурора має декілька загальних **цілей**: а) визначення і стимулювання високих стандартів поведінки; б) допомога в прийнятті прокурором рішень; в) посилення довіри з боку громадян до професійної діяльності та посади прокурора;

- *по-друге*, Правила, відображені в ньому, спрямовані на досягнення практично реалізованого мінімуму цілей, і було б нереалістичним очікувати, що вони, наприклад, допоможуть викоренити корупцію в прокурорському середовищі або взагалі позбавлять від конфліктів між особистісними і суспільними (державними) інтересами. Так само очевидно, що закріплені в Кодексі стандарти не зможуть регламентувати поведінку прокурорів в кожній окремо взятій ситуації. Але, з одного боку, вони слугуватимуть їм *системою орієнтирів при вирішенні того чи іншого конкретного поведінкового питання*, а з іншого – стануть тією *нормативною базою*, на якій ґрунтуватимуться конкретні норми і практика дисциплінарних комісій прокуратури, доповнюючи Кодекс правильним змістом (див. детальн. Професійна етика та поведінка працівників прокуратури України. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://prokuraturakambrod.blox.ua/2012/12/Profesijna-etika-ta-povedinka-pratsivnikiv.html>).

3. Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні

Слід наголосити, що у будь-якій правовій державі адвокату належить особлива роль. Адвокат зобов'язаний діяти не тільки в інтересах клієнта, а й в інтересах утвердження верховенства права в цілому, утвердження і гарантування прав людини. Основні положення про роль адвокатів, прийняті на 8-му Конгресі ООН по запобіганню злочинам, що відбувся в серпні 1990 року, вказують на особливість адвокатської діяльності у суспільстві, яка має поважатися і гарантуватися урядами при розробці національного законодавства та його застосування як адвокатами, так і суддями, прокурорами, органами законодавчої, виконавчої влади, суспільством в цілому. При цьому моральна і юридична відповідальність адвоката за дотримання професійної етики істотно підвищується. Він зобов'язаний суворо дотримуватися вимог професійної етики визнаних світовим співтовариством та Україною (зокрема, «Загального кодексу правил для адвокатів Європейського співтовариства», прийнятого делегацією країн-учасниць у Страсбурзі в жовтні 1988 р.).

Слід відмітити, що створення адвокатури в суверенній Україні, так само як і в інших пострадянських республіках, дуже ускладнене тим, що протягом минулого століття на територіях цих держав по суті, вдруге *відбувається повернення до системи діаметрально протилежних соціально-правових цінностей*.

Рішучий поворот міжнародної громадськості в післявоєнний період до таких цінностей як особистість, її права і волі, та закріплення принципу поваги до прав людини в Статуті ООН дало сильний поштовх розвитку відповідних

інститутів і насамперед адвокатури. У Нью-Йорку в серпні 1990 року восьмим Конгресом ООН прийняті «Основні положення щодо ролі адвокатів», метою яких було надання морально-політичного впливу на правову політику держав-учасниць щодо адвокатури.

Наголосимо, що основні положення цього документа стали основою для «Стандартів юридичної професії», прийнятих Міжнародною асоціацією юристів у вересні 1990 р. Обидва документи досить чітко визначають *статус адвокатури як важливого соціально-правового інституту захисту прав і свобод особи*.

Керуючись міжнародними принципами, Україна з перших днів своєї незалежності накреслила шлях перетворення правової системи держави шляхом реформування судової системи, правоохоронних органів, адвокатури. Кінцевою метою перетворень стало максимальне наближення українського законодавства до міжнародних стандартів і реорганізація правоохоронної системи.

До 16 жовтня 2000 р. функцію захисника в кримінальному процесі могли виконувати лише особи, що мають право на заняття адвокатською діяльністю, для чого необхідно стати членом Союзу адвокатів України. Проте, своїм рішенням Конституційний Суд указав, що положення ч. 1 ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, обмежує право на вільний вибір підозрюваним, обвинувачуваним чи підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця в області права, що має за законом право на надання правової допомоги чи особисто за дорученням юридичної особи.

Таким чином, з моменту прийняття Конституційним Судом України цього рішення в ролі адвоката може виступати будь-яка особа, що має право на виконання такого роду функцій, а це відповідає вимогам, вищезазначених міжнародних документів і практиці багатьох європейських судових систем. Наприклад, § 138 КПК Німеччини передбачає, що як захисники на попередньому слідстві можуть брати участь, крім професійних адвокатів, викладачі права німецьких вищих навчальних закладів. У Франції під поняття «адвокат» підпадають усі юридичні спеціалізації, бо усі вони наділені правом виконувати адвокатські функції в суді.

Водночас, таке рішення КС викликало хвилю невдоволення (як в адвокатському корпусі так і суддями) і масу цілком слушних зауважень.

Адвокат - це самостійна юридична спеціальність. Наявність вищої юридичної освіти або ученого ступеня в будь-якій галузі права зовсім не гарантує грамотного і якісного виконання адвокатських обов'язків. Залучення зацікавленими особами захисників юристів за принципом - «своя людина» чи «гарний знайомий», може виявитися ефективним лише тоді, коли запрошений юрист добре знайомий зі специфікою роботи адвоката на досудовому слідстві й у суді. Така ситуація, на думку вчених-практиків, штовхала адвокатуру до розвалу.

У країнах, що побудували правову державу (США, Німеччина, Франція, Англія, Швейцарія й ін.), виключена участь як адвоката в суді та під час слідства юриста, що не має відповідного статусу, незалежно від бажання підслідного чи підсудного. Останні вправі обирати собі захисника лише зі складу місцевих адвокатських об'єднань. Приналежність до професійної асоціації вже сама по собі припускає високий професіоналізм і корпоративну відповідальність.

В Італії, Франції, Японії до участі в судах вищих інстанцій допускаються навіть не всі адвокати, що є членами відповідної асоціації.

Наголосимо, що у цивілізованому суспільстві особи, які потребують юридичної допомоги, користуються послугами адвокатів, що, як правило, є членами адвокатських асоціацій. У Німеччині, приміром, «кожен адвокат зобов'язаний відкрити своє бюро лише при визначеному вищому суді землі чи суді землі, у якому він допущений до адвокатської практики. Адвокати, які працюють в окрузі того чи іншого вищого суду землі утворюють одну колегію адвокатів. Існуючі у ФРН колегії адвокатів об'єднані у федеральну асоціацію». Усі, допущені до адвокатської діяльності юристи США об'єднані в асоціації юристів штату. У Франції для того, щоб стати членом колегії і тим самим одержати право виступати у судах, необхідно мати вищу юридичну освіту, скласти іспити для вступу в один з центрів професійної підготовки, пройти там річний курс навчання й одержати сертифікат про професійну придатність.

Таким чином, непрофесіоналізм «випадкових адвокатів», їхня повна незалежність від корпоративних вимог і відсутність досвіду судової роботи вносить у судово-слідчу роботу чимало хаосу і підозрілості.

В цілому, необхідно констатувати, що в правовому відношенні більшість питань щодо діяльності адвокатури законом урегульовані.

Доцільним видається нам звернути увагу на позитиви та негативи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року (див детал. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17).

Позитивні моменти нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»:

(Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf www.pap.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf)

1) закріплення кардинально нової системи формування кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (*їх склад обирається та відкликається виключно з-поміж числа адвокатів органами адвокатського самоврядування*), що певним чином підвищує незалежність адвокатури в цілому.

2) посилення гарантій захисту діяльності адвоката (зокрема встановлення обов'язку органу або посадовій особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону);

3) детальне виписання порядку проведення обшуку та огляду в адвоката;

4) створення Національної асоціації адвокатів Україні (*крім процедури формування її складу*) та положення щодо можливості здійснення адвокатської діяльності в Україні не тільки громадянами, а й іноземцями (*покликано підвищити конкуренцію в сфері надання якісних правових послуг*);

5) чітке визначення суті адвокатського запиту (*вчені-практики виділяють і негативні моменти, зокрема, відсутність прямої вказівки на те, що інформація на запит надається безвідплатно та ін.*);

6) встановлення заборони вимагати від адвоката подання разом з

адвокатським запитом інших документів (крім копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги);

7) встановлення строку надання адвокату відповідної інформації (*п'ять робочих днів*);

8) встановлення чіткої відповідальності за відмову в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності (ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

До негативних моментів можна віднести наступне:

(див. детальн. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17; Заруцький Олександр.

Щодо Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. //

Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1346404980>)

- не врегульованим є *процесуальний порядок вилучення адвокатом від осіб речей та документів*, а тому залишається незрозумілим механізм реалізації адвокатом вказаного права та процесуального статусу таких документів (речей), зокрема при розгляді цивільних справ;

- позбавлено можливості належного використання адвокатом і такого закріпленого в Законі права на проведення опитування осіб за їх згодою (зокрема, по-перше, не встановлено процесуального механізму реалізації адвокатом свого права, по-друге, законодавцем не встановлена правова природа вказаних показань осіб, а саме щодо можливості їх віднесення до засобів доказування, що передбачаються, зокрема, ЦПК України);

- обмеження щодо надання інформації та копій документів, що містять інформацію з обмеженим доступом (до якої відноситься і конфіденційна інформація);

- відсутність прямої вказівки на те, що інформація на запит надається безвідплатно (Закон зазначає лише те, що відповідь надається з компенсацією на друк затребуваних копій документів, якщо їх кількість перевищує 10 аркушів);

- встановлення в Законі оціночної категорії «значного обсягу інформації» або «значної кількості даних», які є критерієм до можливості продовження строку розгляду адвокатського запиту до 20 робочих днів.

Дискусійними у зв'язку з прийняттям вказаного закону залишаються питання про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, щодо стажування особи, що виявила бажання стати адвокатом та інші.

Загалом, прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є значним кроком на покращення надання клієнтам високоякісної професійної правової допомоги. Водночас у Законі наявна значна кількість недоліків, що зумовлює активні дискусії в колі практиків, вчених про потребу нового закону.

4. Правила адвокатської етики: порівняльний аналіз

Нові «Правила адвокатської етики» були затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року. В адвокатському середовищі

висловлюються думки про те, що, мовляв, у адвокатів тепер двоє Правил (мається на увазі «чинність» Правил адвокатської етики, що схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 1 жовтня 1999 року). Погоджуємося з думкою В. Ямпольського, що нові Правила: *по-перше*, затверджені на більш високому рівні (з'їздом, а не дисциплінарною комісією); *по-друге*, були прийняті в часі пізніше.

Слід наголосити, що *забезпечення права на захист від обвинувачення й надання правової допомоги при вирішенні справ у судах й інших державних органах є важливою соціальною функцією адвокатури, а дотримання Правил адвокатської етики є одним із основних професійних обов'язків адвоката в демократичному суспільстві*. П. Матвеев вважає, що Правила адвокатської етики покликані не лише уніфікувати традиції й досвід в адвокатському співтоваристві, але й виконувати важливу функцію орієнтирів при виконанні адвокатами своїх багатоманітних, а іноді й суперечливих професійних прав і обов'язків.

Оскільки витяги з тексту Правил будуть подані у додатках, вважаємо за потрібне більше уваги приділити нововведенням, порівняльному аналізу з Правилами в редакції 1999 року.

Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики в редакціях 2012 і 1999 рр.

(Ямпольський В. Нові правила адвокатської етики: можливо треба дещо підкоригувати? [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/vyampolskyu/article/11471.aspx> (за 16.05 2013); Матвеев П. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3961>)

Насамперед зауважимо, що тут не йдеться за мету визначати пріоритетність або відносну вагу того чи іншого документа, а зроблена спроба звернути увагу на відмінності, які можуть бути *об'єктом теоретико-правового трактування з точки зору морально - етичних норм професійної діяльності адвокатів*.

По-перше, видаються цілком слушними зауваження адвокатів, що в нових Правилах виключені статті, з визначенням термінам, що аж ніяк не додає зручності у користуванні.

По-друге, на відміну від старих правил істотного скорочення зазнали вимоги до рекламування адвокатської діяльності (ст. 13), *це важливо, коли йдеться про недобросовісне, а інколи заздалегідь оманливе рекламування діяльності*).

По-третє, у нових Правилах питання адвокатського гонорару (*визначення поняття, підстав обрахування тощо*) менш конкретизовані (ст. 28).

По-четверте, новелою і безперечно позитивом є поширення Кодексу поведінки європейських адвокатів на адвокатів України при здійсненні ними адвокатської діяльності в інших країнах, що, з одного боку, сприяє встановлення

дружніх і рівних відносин між відповідними державами, з іншого, практичні кроки України на шляху євроінтеграції.

По п'яте, право офіційного тлумачення Правил належить виключно З'їзду адвокатів України й Раді адвокатів України (за Правилами 1999 року, право офіційного тлумачення належало виключно Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України).

По-шосте, положення про основні принципи адвокатської етики розширили повноваження адвоката і водночас, поклали на адвоката більшу відповідальність (так, значно розширена ст. 9 «Неприпустимість конфлікту інтересів»; враховані вимоги законодавства до захисту персональних даних (ст. 10)).

По-сьоме, із розділу II виключено статті, які регламентують форму й зміст угоди про надання правової допомоги (на думку П. Матвеева, при виникненні суперечок це не сприятиме процесу порозуміння адвоката й особи, яку він представляє. Ігнорування важливих постулатів права, що визначає наявність обов'язкових умов для визнання договору дійсним, може призвести до зловживань. І дуже прикро, що підстави для цього закладені саме в документі, який регламентує морально-етичні засади відносин).

По-восьме, новелою є розділ IX нових Правил «Органи адвокатського самоврядування як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики» (так, у ст. 62 «Етичні особливості відносин між адвокатами та органами адвокатського самоврядування» йдеться: «...рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями». Як зазначає П. Матвеев, таке положення певним чином обмежує права адвокатів і може негативно позначитися на результаті їхньої діяльності) (Матвеев П. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3961>).

5. Основні принципи адвокатської етики

Насамперед відмітимо, що норми нових Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його.

Основні принципи адвокатської етики

(див. детальн. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11 2012 р.)

1). *Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності* (ст. 6; «специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність...»; «...протистояти будь-яким спробам посягання на його

незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав...»).

2). *Дотримання законності* (ст. 7; «Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам»).

3). *Домінантність інтересів клієнтів* (ст. 8; «...адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів...»; «...поважати свободу вибору клієнтом захисника, представника чи особи, яка надає йому правову допомогу...»).

4). *Неприпустимість конфлікту інтересів* (ст. 9; «під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків...»; «в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваним з дотриманням умов...»).

5). *Конфіденційність* (ст. 10; «дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва...»; «дія принципу конфіденційності не обмежена в часі...»).

6). *Компетентність та добросовісність* (ст. 11; «...від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва...» «адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам, здійснювати їх захист та представництво компетентно і добросовісно...»)

7). *Повага до адвокатської професії* (ст. 12; «...адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві»; «при здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету...»).

8). *Вимоги до рекламування адвокатської діяльності* (ст. 13; «рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей ..., мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватись (розміщуватись) за допомогою способів (у способи), які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України»).

Джерела для підготовки

Основна література:

Гребеньков Г. В. Фіолевський Д. П. Юридична етика: Навч. пос. / Г. В.

Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К., 2007. – 211 с.

Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навчальний посібник: Навчальне видання. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 4-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 495 с.

Левківський Б. К. Юридична етика та деонтологія: Навчально-методичний посібник. / Б. К. Левківський. – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с.

Лозовой В. О. Петришин О. В. Професійна етика юриста. / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с.

Леко Б. Юридична етика: Навчальний посібник. / Б. Леко. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – 280 с.

Лещук Т. Практична етика: посібн. з етики / Т. Лещук. – Львів: Навчальна література, 2014. – 179 с.

Молдаван А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. Навчальний посібник. / А. В. Молдаван, Л. С. Богдан. – К.: Алерта, 2014. – 222 с.

Осауленко О. І. Юридична деонтологія: Навчальний посібник. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2012. – 224 с.

Скакун О. Ф., Овчаренко И. Н. Юридическая деонтология. Учебник. / О. Ф. Скакун, И. Н. Овчаренко. – Х.: Основа, 2010. – 304 с.

Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. (3 - тє видання) / Сливка С. С. – К.: Атіка, 2012.

Свиридова Н. П. Юридична деонтологія. Навч.-метод. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2012. – 336 с.

Тимчик Г. С. Університетська освіта та юридична деонтологія: навчальний посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова; за заг. ред. Ф. П. Шульженко; МОНМС України, Держ. вищ. навч. заклад «Київ. нац. економ. у-тет ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2011. – 210 с.

Цифра Г. О. Юридична деонтологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. Н. В. Клименко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Університет «Україна», 2009. – 169 с.

Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам). Для юридических вузов и факультетов.: Сост. и общ. ред. докт. юрид. наук. проф., чл. - кор. АпрН Украины О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2002. – 448 с.

Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уваров, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 248 с.

Юридична дидактика: Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В. С. Бігун, А. О. Галай, Н. М. Крестовська...[та ін.] / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 191 с.

Додаткова література:

Андрейцев В. І, Андрейцев В. В. Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики. Навчально-практичний посібник. / В. І. Андрейцев, В. В. Андрейцев. – К., 2000.

Андрейцев В. І. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика

реформування методології. / В. І. Андрейцев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2010. - № 60 - 61.

Билиця І. О. Професійна етика прокурора: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І. О. Билиця; МОН України, Нац. у-тет «Одеська юрид. акад.». – Одеса: [б. в.], 2014. – 22 с.

Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. / М. Ю. Барщевский. – М., 2000.

Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. / В. С. Бігун. – К.: «Юстініан», 2006. – 272 с.

Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.

Заборовський В. В. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : позитиви та негативи. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : www.par.in.ua/1_2013/Zaborovsky.pdf

Здіорук С., Токмак В. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в спекулятивному суспільстві: вітчизняна та європейська практика. [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.

Заруцький О. Щодо Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1346404980>.

Засади адвокатської етики в Польщі // Адвокат. – 1998. – № 2.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.

Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 3.

Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доповідей і наукових повідомлень обласної науково-практичної конференції. – Х.: Спілка юристів України, 1998. – 69 с.

Матвеев П. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3961>.

Молдован А. В., Тилик Т. М. Адвокатура України. Навчальний посібник. / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. - К.: Алерта, 2013. - 256 с.

Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні / Т. Мілова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 1.

Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с. – (Європейське право).

Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В. Темченко // Право України. – 2002. – № 9.

Шевченко Є., Черкас М. Причини та чинники професійної деформації правосвідомості юристів / Є. Шевченко, М. Черкас // Вісник прокуратури. – 2013. - № 2.

Юридична наука і освіта на Україні / Шемшученко Ю. С., Усенко І. Б.,

Бабій Б. М., Нагребельний В. П та ін. - К.: Наукова думка, 1992.

Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алеута, 2014. – 156 с.

Ямпольський В. Нові правила адвокатської етики: можливо треба дещо підкоригувати? [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/vyampolsky/article/11471.aspx> (за 16.05 2013).

Нормативні акти:

Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество области прав человека. Документы и материалы. – М., 1989.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р № 1697-VII. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Закон про прокуратуру: десять новацій. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/96047-zakon-pro-prokuraturu-desyat-novatsij.htm>.

«Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» затвердженого постановою КМУ 1040 від 26.11.2008 р.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия. – Дополнение № 46 (A/34/46). – С. 238-240.

Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2002. – № 2.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – 2000. – № 1.

Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты Восьмым

Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 года // Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996.

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року (протокол від 1 - 2 жовтня 1999 р. № 6/VI) // Юридичний вісник України. – 1999. – № 46.

Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України 23.04.2004 р. № IV/3-2 «Про затвердження Програми і Порядку складання кваліфікаційних іспитів» // Юридичний вісник України. – 2004. – № 26.

Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради – 1992. – № 4. – Ст. 15.

Указ Президента України «Про Положення про кваліфікаційно–дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури» від 5 травня 1993 р. // Голос України. – 1993. – 7 травня.

Питання для контролю і самоперевірки

1. Назвіть та прокоментуйте функції прокуратури за новим Законом «Про прокуратуру» (ст. 2) від 14. 10. 2014 року.

2. Продовжіть речення: «Новим законом «Про прокуратуру» закріплені наступні принципи діяльності прокуратури: централізації, незалежності,...».

3. Окресліть мету Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

4. Правове регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівника прокуратури.

5. Вкажіть основні принципи професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

6. Дайте визначення правового етичного статусу адвоката в Україні.

7. Розкрийте правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.

8. На Вашу думку, у чому полягають позитивні моменти нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»?

9. Вчені-практики вказують і на негативні моменти нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Вкажіть та прокоментуйте їх.

10. Що таке «адвокатська таємниця» і яке її значення?

11. Яким є етичні межі захисту?

12. Здійсніть порівняльний аналіз Правил адвокатської етики в редакціях 1999 та 2012 років.

13. Проаналізуйте основні принципи адвокатської етики.

Короткий глосарій

Адвокат-медіатор – посередник здатний вирішити конфлікт сторін без втручання судових органів, шляхом досягнення компромісу.

Гуманізм (людяний) – принцип світогляду (і моральності), в основі якого лежить переконання у безмежності можливостей людини і її здатності до вдосконалення, вимога свободи і захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб та інтересів повинне бути кінцевою метою суспільства.

Доброчесність – поняття моральної свідомості, що служить узагальненою характеристикою позитивних стійких моральних якостей особистості (групи осіб, класу, суспільства), вказуючи на їх моральну цінність. Поняття доброчесності підкреслює роль окремої людини як активного носія тієї чи іншої моральності.

Етика – філософське вчення про мораль, що досліджує закономірності та принципи її розвитку, структуру та функції, роль і призначення моралі в житті окремої особи і суспільства.

Законність – принцип, метод і режим реалізації норм права, що міститься в законах і заснованих на них підзаконних нормативних актах всіма учасниками правовідносин.

Ідеал моральний – найдосконаліший, безумовний універсальний зразок.

Корпоративна етика – сукупність етичних правил, що містяться в документах, прийнятих добровільно представниками будь-якої професії, галузі, громадського об'єднання й обов'язкові для виконання особами, що є членами професійного, галузевого чи іншого локального об'єднання, яке прийняло цей документ.

Легітимация – визнання чи підтвердження законності будь-якого права чи правомочності; документ, що це засвідчує.

Правопорядок – стан упорядкованості суспільних відносин, заснований на праві та законності.

Санкція (моральна) (непорушний закон) – підтвердження моральних вимог за допомогою схвалення чи осуду вже здійснених учинків людей (суспільних явищ).

Юстиція (справедливість, законність) – сукупність судових установ, діяльність суду по здійсненню правосуддя, система органів правосуддя.

Ситуаційні завдання

1. Ви – прокурор. Завтра на суді маєте оголосити обвинувальну промову, в якій проситимете засудити обвинуваченого до максимально можливого за його статтею строку. У провині підсудного ви впевнені, вважаєте її цілком доведеною, а сам підсудний – зізнався. Присівши відпочити на лавку в парку, ви випадково почули уривок розмови, з якого зрозуміло, що це п'яно-відверта бесіда співучасників злочину – саме того, за який тепер судять і з вашою допомогою звинувачують іншу, сторонню і невинну людину. Ваші можливі дії?

2. Під час судових суперечок державний обвинувач у своєму виступі сказав: «Я, звичайно, розумію адвоката, що намагається вигородити злочинця, він за це чималі гроші одержує», на що адвокат голосно відповів: «Я заробітки прокурора не підраховую і на іномарках не роз'їздаю».

Суддя призвав обох до порядку.

Прокоментуйте поведінку учасників судового процесу.

3. Ви – адвокат. До Вас звернувся відвідувач із проханням вести його справу в суді. По своїх «каналах»ви дізналися, що ця людина за час розгляду справи змінила кількох адвокатів.

Як у даному випадку вчините Ви?

Тестові завдання

1. Коли були прийняті Восьмим Конгресом ООН прийняті «Основні положення щодо ролі адвокатів», метою яких було надання морально-політичного впливу на правову політику держав-учасниць щодо адвокатури

А 1990 р.

Б 2000 р.

В 2010 р.

Г 2005 р.

2. Ця функція правової культури полягає у виробленні ставлення індивіда до правових явищ на підставі сформованих уявлень, ідеалів, принципів. Йдеться про

А регулятивну функцію

Б функцію правової соціалізації

В оцінна функція

Г прогностична функція

3. Система поглядів, теоретичних висновків, основна ідея будь-якої теорії

А доктрина

Б догма права

В концепція

Г концепція правова

4. Ця наукова категорія відображає процес і результат мисленнєвої діяльності людини, що включає в себе пізнання права та його оцінку як ціннісне явище. Йдеться про

А поняття та категорії

Б праворозуміння

В правосвідомість

Г наукові закони

5. Самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення справ у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі

А юрисдикція

Б юриспруденція

В правосуддя

юстиція

6. Виступає самостійним різновидом соціального конфлікту, що характеризується протиставленням сторін з протилежними інтересами, має юридичний характер в цілому, або має хоч один елемент юридичного змісту, але обов'язково вирішується юридичними засобами

А конфліктна ситуація

Б соціальний конфлікт

В компроміс

Г юридичний конфлікт

7. Науковці трактують її як науку про мораль, моральні відносини як специфічну форму суспільної свідомості та життєдіяльності людини. Мова про

А етичну культуру юриста

Б естетику

В етику

Г естетичну свідомість

8. Йдеться про перенесення і пристосування на національний ґрунт елементів іншої правової культури, їх засвоєння і використання. При цьому ступінь засвоєння і використання світових цінностей у різних суспільствах не однаковий, а визначається менталітетом народу, політичним режимом, економічним станом, ступенем розвиненості загальної культури суспільства

А правова ідеологія

Б правова культура

В правова свідомість

Г правова акультурація

Додатки

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ (Витяги)

(Схвалено Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року; Затверджено Наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123)

Виконання покладених на прокуратуру завдань потребує від її працівників високого професіоналізму, неупередженості, чесності, порядності та здатності протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність.

Сприяти утвердженню таких особистих та ділових якостей має Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури (далі - Кодекс), метою якого є визначення основних принципів і моральних норм, якими повинні керуватися працівники прокуратури при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання Кодексу

Завданнями Кодексу є:

- забезпечення ефективного здійснення працівниками прокуратури своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, суспільної моралі та високої культури;
- підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;
- створення умов для розвитку у працівників прокуратури почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;
- формування принципової морально-правової позиції у взаєминах з колегами по службі та керівництвом.

Стаття 2. Дія Кодексу за колом осіб та у часі

Дія цього Кодексу поширюється на всіх працівників органів прокуратури, науково-навчальних закладів та інших установ прокуратури, які мають класні чини, а також стажистів на посадах прокурорів прокуратури або слідчих.

Вимоги Кодексу є обов'язковими з моменту призначення на посаду та ознайомлення з його положеннями, про що робиться письмовий запис в особовій справі працівника прокуратури.

Стаття 3. Правове регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівника прокуратури

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівників прокуратури становлять Конституція України, закони України «Про прокуратуру», «Про правила етичної поведінки», «Про захист суспільної моралі», «Про засади запобігання і протидії корупції», процесуальне законодавство, Дисциплінарний статут прокуратури України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України з питань, що стосуються

органів прокуратури та державної служби, накази Генерального прокурора України та цей Кодекс.

Нормативною базою у цій сфері є також міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році та інші.

Стаття 4. Основні принципи професійної етики та поведінки працівників прокуратури

Професійна діяльність працівників прокуратури ґрунтується на принципах:

- верховенства права та законності;
- поваги до прав і свобод людини і громадянина;
- незалежності та самостійності;
- політичної неупередженості та нейтральності;
- толерантності;
- рівності перед законом, презумпції невинуватості;
- справедливості та об'єктивності;
- професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури;
- конфіденційності;
- прозорості службової діяльності;
- утримання від виконання незаконних рішень чи доручень;
- недопущення конфлікту інтересів;
- компетентності та професіоналізму;
- зразковості поведінки та дисциплінованості.

Розділ II. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

Стаття 5. Дотримання принципів верховенства права та законності

Професійна діяльність працівника прокуратури має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права та законності.

При здійсненні повноважень він зобов'язаний діяти законно та в межах своєї компетенції своєчасно вживати вичерпних заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили.

...У процесуальній діяльності він не може використовувати докази, одержані незаконним шляхом.

Стаття 6. Повага до прав і свобод людини і громадянина

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має поважати права та свободи людини і громадянина відповідно до вітчизняних та міжнародних правових норм, усвідомлюючи, що людина, її життя і здоров'я,

честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Працівник прокуратури повинен ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо та неупереджено згідно із загальнолюдськими принципами моралі.

Стаття 7. Незалежність та самостійність, політична неупередженість та нейтральність, толерантність

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність, у тому числі органів влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб, протистояти спробам посягання на його незалежність.

У прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним та керуватися лише вимогами закону, оцінкою отриманої інформації, морально-етичними принципами професії та своїми переконаннями, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Працівник прокуратури зобов'язаний виконувати свої службові повноваження політично неупереджено та нейтрально, не використовувати їх в інтересах політичних партій або окремих політиків, громадських об'єднань.

Стаття 8. Рівність перед законом. Презумпція невинуватості

Працівник прокуратури має дотримуватися принципів рівності всіх перед законом, не допускати жодних проявів дискримінації.

У процесі кримінального провадження він не повинен вчиняти дій, що можуть бути сприйняті як порушення принципу презумпції невинуватості, має враховувати всі обставини, незалежно від того, свідчать вони проти підозрюваного (обвинуваченого) чи на його користь, вживати заходів для гарантування права обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд.

Стаття 9. Справедливість та об'єктивність

Працівник прокуратури зобов'язаний діяти справедливо, неухильно дотримуючись вимог закону щодо підстав, порядку та умов реалізації конституційних повноважень прокуратури, бути об'єктивним у своїх стосунках з органами влади, громадськістю та окремими особами. Він має усвідомлювати соціальну значущість прокурорської діяльності, міру відповідальності перед суспільством у забезпеченні захисту прав людини і громадянина та відстоюванні інтересів держави.

Працівник прокуратури має прагнути досягнення справедливого балансу між правами та свободами особи і загальними інтересами суспільства.

Він повинен дотримуватися пріоритету інтересів: представляючи інтереси держави у відносинах з іншими особами, зобов'язаний діяти виключно в інтересах держави.

Стаття 10. Професійна честь і гідність. Формування довіри до прокуратури

Працівник прокуратури повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживати заходів до спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому зобов'язані керівники відповідних прокуратур.

Своєю самовідданістю, неупередженістю, сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї.

Стаття 11. Конфіденційність. Прозорість службової діяльності

Працівник прокуратури зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім тих випадків, коли законом передбачено право чи обов'язок розкривати таку інформацію. Особливу увагу приділяти питанням обмеження доступу до персональних даних громадян.

Водночас для забезпечення прозорості службової діяльності він не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і достовірної інформації, у тому числі щодо його діяльності чи прийнятих ним рішень, якщо це передбачено законом.

Стаття 12. Утримання від виконання незаконних рішень чи доручень

Працівник прокуратури повинен утримуватися від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам. Правомірність надання керівництвом рішень чи доручень працівник прокуратури оцінює самостійно.

У разі надходження таких рішень чи доручень працівник прокуратури повинен негайно в письмовій формі повідомити про це керівника відповідного органу чи установи прокуратури, а якщо такі рішення чи доручення містять ознаки кримінального або корупційного правопорушення, він має повідомити про це в порядку, передбаченому законодавством.

Стаття 13. Недопущення конфлікту інтересів

Працівник прокуратури, незважаючи на особисті інтереси, повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів, не допускати вчинення дій чи бездіяльності, які можуть його спричинити або створити враження про наявність такого конфлікту.

Працівник прокуратури, який обіймає керівну посаду, не може прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підпорядкованих працівників до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

Стаття 14. Професійність

Працівник прокуратури повинен постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, вдосконалювати свої знання, передавати свій досвід колегам.

Він має усвідомлювати, що його діяльність оцінюється з урахуванням рівня

підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання.

Стаття 15. Зразковість поведінки та дисциплінованість

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має дотримуватися загальноприйнятих норм моралі та поведінки, бути взірцем добропорядності, вихованості і культури...

Стаття 16. Декларування майна та доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру. Недопущення проявів корупції. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

Працівник прокуратури в установленому Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» порядку щороку подає за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Він має неухильно дотримуватись обмежень і заборон, передбачених антикорупційним законодавством, не допускати будь-яких проявів корупції.

Стаття 17. Вимоги до зовнішнього вигляду прокурора

...Працівник прокуратури під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, який відрізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю, а також встановленого порядку носіння форменого одягу.

Використання невідповідної форменої атрибутики та носіння під час служби неохайного одягу є неприпустимим.

Розділ III. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПОЗАСЛУЖБОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

Стаття 18. Недопущення поведінки, що може зашкодити репутації

Працівник прокуратури не має права використовувати своє службове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб.

У разі явного порушення закону, очевидцем якого став працівник прокуратури, він вживає усіх можливих, передбачених законодавством заходів для припинення протиправних дій та притягнення винних осіб до відповідальності...

Стаття 19. Обмеження щодо участі працівника прокуратури у політичній діяльності та сумісництва

Працівник прокуратури не може належати до політичних партій, об'єднань та рухів, брати участь у будь-якій політичній діяльності, передвиборній агітації та залучати до них підпорядкованих працівників, демонструвати свої політичні переконання та вчиняти інші дії, що можуть бути розцінені як його особливе ставлення до певної політичної сили.

Він не має права суміщати виконання своїх службових обов'язків з іншою діяльністю, крім визначеної законодавством.

Стаття 20. Ставлення до релігії

Працівник прокуратури має право вільно визначати своє ставлення до релігії, брати участь у діяльності релігійних об'єднань, які діють на законних підставах і діяльність яких не спрямована на розпалення расової, політичної, національної та релігійної ворожнечі, не допускаючи їхнє втручання у свої

службові справи.

Розділ IV. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ

Стаття 21. Взаємовідносини з органами державної влади та органами місцевого самоврядування

Працівник прокуратури не повинен втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, коли їх рішення, дії чи бездіяльність суперечать законодавству та потребують заходів прокурорського реагування. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними при виконанні своїх службових обов'язків і здійсненні заходів щодо зміцнення законності і правопорядку, якщо це не суперечить принципу його незалежності, має додержуватися вимог законодавства щодо членства в колегіальних органах.

Стаття 22. Взаємовідносини з правоохоронними органами

У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів працівник прокуратури зобов'язаний бути коректним, тактовно та виважено виявляти вимогливість і принциповість, що базуються на вимогах закону.

Стаття 23. Взаємовідносини з органами судової влади

З метою забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя працівник прокуратури у відносинах із суддями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності.

Працівник прокуратури не може неправомірно впливати на здійснення правосуддя, у тому числі шляхом спілкування з представниками судової влади поза офіційною процедурою взаємовідносин у рамках відповідного провадження...

Стаття 25. Взаємовідносини із засобами масової інформації

Працівник прокуратури повинен з повагою ставитися до діяльності представників засобів масової інформації щодо висвітлення роботи органів прокуратури, а також сприяти їм в отриманні достовірної інформації в установленому законом порядку. Утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації.

Офіційні (письмові та усні) виступи працівника прокуратури у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестись у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури.

Розділ V. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОДЕКСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 29. Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки

Оцінка дотримання правил професійної етики та поведінки працівника прокуратури може надаватися під час проведення атестації, при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій, зарахуванні до кадрового резерву на керівні та вищі посади, а також в інших необхідних випадках.

Стаття 30. Наслідки порушення вимог цього Кодексу

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» працівники прокуратури зобов'язані неухильно дотримуватися вимог цього Кодексу. Їх порушення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

З'ясування обставин за фактом порушення проводиться згідно з вказівкою керівника відповідного органу прокуратури, у необхідних випадках проводиться перевірка за процедурою, передбаченою Дисциплінарним статутом прокуратури України та Інструкцією про порядок проведення службового розслідування в органах прокуратури України.

У разі відсутності підстав для юридичної відповідальності працівника прокуратури керівником органу прокуратури до нього може бути застосований такий захід морального впливу, як застереження про припинення неетичної поведінки з попередженням про можливість застосування дисциплінарного стягнення, про що оголошується колективу прокуратури чи відповідного структурного підрозділу та складається протокол.

ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

(Витяги)

(Затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 року)

ПРЕАМБУЛА

Конституція України в статті 59 проголосила щонайважливішу соціальну функцію адвокатури – забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

Роль єдиного незалежного недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі на закріплених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципах верховенства права, законності незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин.

При здійсненні своєї професійної діяльності адвокат виступає носієм обов'язків, іноді суперечливих, стосовно:

- клієнтів;
- судів та інших державних органів;
- адвокатури в цілому та окремих адвокатів;
- суспільства в цілому.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки.

Дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова

повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики (далі – Правила) як одного з основних професійних обов’язків адвоката.

Виходячи з наведених міркувань, ці Правила мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Ці Правила слугують обов’язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних та іноді суперечливих професійних прав та обов’язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами України, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Співвідношення Правил адвокатської етики і чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність

Норми цих Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його.

Стаття 2. Дія Правил адвокатської етики за предметом, колом осіб та в часі

1. Дія цих Правил поширюється на всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами, – на іншу діяльність (дії) адвоката, яка може вступити в суперечність з його професійними обов’язками або підірвати престиж адвокатської професії.

2. Дія цих Правил поширюється на всіх адвокатів України, а також на адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні, незалежно від обраних ними форм здійснення адвокатської діяльності (індивідуально, у формі адвокатського бюро чи адвокатського об’єднання).

3. Дія цих Правил поширюється також на членів органів адвокатського самоврядування, помічників та стажистів адвокатів, працівників адвокатських бюро та об’єднань у частині, яка застосовна до їх діяльності.

4. Дія цих Правил поширюється на відносини, що виникли або існують після їх прийняття.

Стаття 5. Тлумачення Правил адвокатської етики

Право офіційного тлумачення цих Правил належить виключно З'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Стаття 6. Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності

1. Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання правової допомоги, здійсненню захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів.

2. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів.

3. Адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності.

4. Адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядковувала б його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і цими Правилами, або можуть іншим чином перешкоджати вільному й незалежному здійсненню ним адвокатської діяльності.

5. Адвокат не повинен ділити гонорар, отриманий від клієнта, з іншими особами, окрім адвоката, що раніше виконував це доручення, та спадкоємців померлого адвоката, частково виконане доручення якого він прийняв. Адвокат може ділити свій гонорар з іншими особами, якщо це дозволяється актами законодавства, статутними документами або іншими професійними правилами, яким підпорядковується адвокат.

6. Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб, зокрема тих, які уклали договір про надання правової допомоги іншій особі – клієнту, стосовно змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення клієнта.

7. Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції мають всіляко сприяти гарантуванню незалежності адвоката.

Стаття 7. Дотримання законності

1. У своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

2. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами.

3. Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

4. У своєму приватному житті адвокат також зобов'язаний дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і не сприяти зумисно їх скоєнню іншими особами.

Стаття 8. Домінантність інтересів клієнтів

1. У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, законних представників клієнтів або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також перед будь-якими іншими міркуваннями.

2. Адвокат має, за можливості, сприяти позасудовому врегулюванню спорів між клієнтом та іншими особами, а вразі неможливості цього, застосовувати всі законні засоби ефективного вирішення спору на користь клієнта.

3. Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника, представника чи особи, яка надає йому правову допомогу, і ні до прийняття доручення, ні в процесі його виконання не вчиняти перешкод у реалізації цієї свободи.

Стаття 9. Неприпустимість конфлікту інтересів

1. Під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

2. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу.

3. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта або надавати йому правову допомогу, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта.

4. Адвокат не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому правову допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

5. В разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваним з дотриманням умов, визначених цими Правилами.

Стаття 10. Конфіденційність

1. Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

2. Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

3. Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

4. Адвокат зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, стажистами та членами технічного персоналу.

Стаття 11. Компетентність та добросовісність

1. Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

2. Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам, здійснювати їх захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

3. Адвокат не повинен надавати правову допомогу, здійснювати захист або представництво з питань, які не охоплюються сферою його спеціалізації, в разі, якщо така має місце, і явно не відповідають рівню його компетенції.

4. Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

5. Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Стаття 12. Повага до адвокатської професії

1. Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві.

2. Цього принципу потрібно дотримуватись у всіх сферах діяльності адвоката: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

5. При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду.

Стаття 13. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності

1. Адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і цих Правил.

2. Рекламні матеріали про адвокатську діяльність не можуть містити:

- оціночних характеристик відносно адвоката;
- критики адвокатами інших адвокатів;
- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;
- вказівок, які можуть сформулювати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій.

3. Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам...

РОЗДІЛ III. ВІДНОСИНИ АДВОКАТА З КЛІЄНТАМИ

Стаття 14. Підстави для надання адвокатом правової допомоги

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

Стаття 15. Особи, від яких адвокат може прийняти доручення на надання правової допомоги. Забезпечення реальної згоди клієнта на надання йому допомоги певним адвокатом

1. Договір про надання правової допомоги може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги.

2. Якщо договір про надання правової допомоги укладено на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди клієнта на надання йому правової допомоги цим адвокатом виключно у випадку, якщо цього вимагає закон.

Стаття 26. Інформування клієнта про хід виконання доручення

Адвокат повинен з розумною регулярністю інформувати клієнта про хід виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його

справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення стосовно суті свого доручення та його виконання.

Стаття 28. Гонорар

1. Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

2. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата тощо), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги.

3. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час на виконання доручення.

Стаття 34. Розірвання договору про надання правової допомоги за взаємною згодою адвоката і клієнта

Договір про надання правової допомоги може бути в будь-який час розірваний за взаємною згодою адвоката та клієнта. При цьому адвокату слід повідомити клієнта про можливі наслідки розірвання договору для перспективи досягнення мети його доручення.

Стаття 38. Етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом

2. Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом доручення, адвокат повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам цих Правил.

3. Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним запроваджено опіку (піклування) або якщо клієнт є неповнолітнім, й інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), котрий свідомо для адвоката діє на шкоду законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен:

3.1. відмовитись від прийняття (або, відповідно, – продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного);

3.2. вжити всіх доступних йому заходів до захисту законних інтересів клієнта;

3.3. поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або

законних представників (опікуна) неповнолітнього.

Стаття 39. Етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом – юридичною особою

1. У відносинах щодо надання правової допомоги клієнту – юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного:

1.1. для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання останній правової допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в договорі;

1.2. носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні правової допомоги, є юридична особа як така.

2. Якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, що перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом – юридичною особою є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта і унеможливають ефективне виконання доручення, адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має вжити розумно необхідні і доступні йому заходи для зменшення негативних наслідків таких дій, зокрема може оскаржити їх керівнику юридичної особи (або вищому щодо нього органу).

3. Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати договір про надання правової допомоги клієнту – юридичній особі в односторонньому порядку.

ПРОГРАМА КУРСУ «ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»

Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика». Юридична наука, навчальна та практична діяльність. Види юридичної практичної діяльності. Професійно-правова культура юриста (Теми 1-12)

ТЕМА 1, 2. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика» (4 год.)

Становлення системи деонтологічних знань: історичний аспект.

Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна.

Предмет та структура курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».

Методи, принципи, функції та завдання юридичної деонтології та професійної етики.

Роль деонтологічних знань у професійній підготовці фахівців-юристів. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу.

Документи про стандарти юридичної професії. Професіограми юристів.

ТЕМА 3. Поняття та ознаки юридичної діяльності (2 год.)

Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи, основні риси.

Структурна характеристика та класифікація юридичної діяльності.

Актуальні тенденції розвитку юридичної діяльності в умовах реформування суспільства.

ТЕМА 4. Юридична наука та навчальна діяльність (2 год)

Юридична наука: поняття, зміст, структурно-функціональна характеристика.

Юридична освіта в Україні: система, суб'єкти та учасники.

Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти.

Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект).

Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні.

ТЕМА 5, 6. Юридична практична діяльність: поняття, ознаки, принципи, функції та завдання (4 год)

Поняття та загальна характеристика юридичної практичної діяльності.

Ознаки юридичної практичної діяльності. Професіоналізм юридичної практичної діяльності. Незалежність юридичної практичної діяльності. Компетентність юридичної практичної діяльності. Повага та не порушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів. Конфліктність юридичної практичної діяльності. Інформативність юридичної практичної діяльності. Гласність юридичної практичної діяльності. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (професійна таємниця), чесність, порядність та щирість у

веденні юридичної справи.

Характеристика змісту, засобів та форм практичної діяльності юристів.

Принципи юридичної практичної діяльності.

Завдання, функції юридичної практичної діяльності.

ТЕМА 7, 8, 9. Види юридичної практичної діяльності. Суддівська діяльність. Прокурорська діяльність. Слідча діяльність. Адвокатська діяльність. Нотаріальна діяльність. Юридична консультативна діяльність. Юридична виконавча діяльність (6 год.)

Професіограма судді. Суддівська діяльність: поняття, функції суду та функціональні аспекти. Зміст суддівської діяльності та контроль за нею.

Професіограма прокурора. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.). Поняття, принципи, функції, засади організації та організаційні основи діяльності прокуратури. Повноваження прокурора. Дисциплінарна відповідальність прокурора та звільнення з посади прокурора. Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю.

Професіограма слідчого. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування. Органи досудового розслідування та їхні права. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю.

Професіограма адвоката. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види. Права та обов'язки адвоката. Дисциплінарна відповідальність адвоката. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю.

Професіограма нотаріуса. Поняття та принципи нотаріальної діяльності. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса. Нотаріальні дії, що можуть вчинятися нотаріусами та іншими особами. Державне регулювання нотаріальної діяльності. Контроль за діяльністю нотаріуса.

Професіограма співробітника юридичної служби, юрисконсульта. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності. Вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю юридичної служби та юрисконсульта.

ТЕМА 10. Конфлікти в праві та роль юристів у їх вирішенні (2 год.)

Конфлікт: поняття, види, основні параметри.

Суб'єкти та учасники юридичного конфлікту. Стадії його розвитку та причини виникнення.

Конфлікти у правовому житті: методи запобігання, роль юристів у їх вирішенні та попередженні.

ТЕМА 11, 12. Професійно-правова культура юриста (4 год.)

Поняття професійної та правової культури.

Характеристика окремих складових професійної культури юриста. Аспекти

духовно-національного почуття юриста: духовна культура юриста: формування, принципи та функції; національна культура юриста (національна свідомість); політична культура юриста як елемент професійної культури.

Аспекти морально-правового почуття юриста: моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву; правова культура.

Аспекти психологічно-естетичного почуття юриста: психологічна культура юриста; етична (естетична) культура юриста.

Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання.

Фактори формування професійної свідомості та культури юриста.

Змістовий модуль 2. Християнська етика. Юридична (правова) етика як вид професійної етики. Слідча, суддівська, прокурорська, адвокатська етика (Теми 13-18)

ТЕМА 13 - 14. Християнська етика – абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини (4 год.)

Проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти: окремі теоретико-методологічні проблеми.

Абсолютна і релятивна мораль. Умови моральної діяльності.

Особливості старозавітного одкровенного морального закону. Божі Заповіді.

Євангельський одкровенний закон.

ТЕМА 15, 16. Юридична (правова) етика як вид професійної етики (4 год.)

Професійна етика юриста: загальнотеоретичний дискурс.

Становлення української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс.

Юридична (правова) етика: структура, види, норми. Джерела юридичної етики.

Професійно важливі якості представників юридичних професій.

Юридична етика на міжнародно-правовому рівні.

ТЕМА 17. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика (2 год.)

Морально-правова основа слідчої діяльності. Єдність законності та моралі в роботі слідчого. Етичні основи діяльності слідчого.

Етико-психологічні особливості професії слідчого.

Моральні аспекти судочинства.

Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення.

Кодекс етики суддів: новелли, значення. Морально-психологічні особливості судді.

ТЕМА 18. Професійна етика прокурорського працівника. Адвокатська етика (2 год.)

Особливості етики прокурорського працівника.

Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи.

Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.

Правила адвокатської етики: порівняльний аналіз.

Основні принципи адвокатської етики.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ
«Юридична деонтологія і професійна етика»

Дисципліна – Юридична деонтологія і професійна етика	Напрямок спеціальності, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
<i>Кількість кредитів ECTS – 3</i>	<i>Напрямок підготовки 6.030401 «Право»</i>	<i>Цикл фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін</i>
<i>Кількість залікових модулів – 3</i>	<i>Галузь знань 0304 «Право»</i>	<i>Рік підготовки: Денна – 1 / Заочна – 1 Семестр: Денна – 2 / Заочна – 2</i>
<i>Кількість змістових модулів – 2</i>	<i>Освітньо- кваліфікаційний рівень – бакалавр</i>	<i>Денна форма навчання: Лекції – 36 год., Семінар. заняття – 18 год. Заочна форма навчання: Лекції – 8 год., Семінар. заняття – 2 год.</i>
<i>Загальна кількість годин – 108</i>		<i>Самостійна робота: Денна – 51 год., Заочна – 98 год. Індивідуальна робота – 3 год.</i>
<i>Тижневих годин: 6 год., аудиторних – 4 год.</i>		<i>Вид підсумкового контролю – залік</i>

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
курсу «Юридична деонтологія і професійна етика»
(денна форма навчання)

Назва теми	Кількість годин			
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика». Юридична наукова, навчальна та практична діяльність. Види юридичної практичної діяльності. Професійно-правова культура юриста (Теми 1-12)</i>				
<i>Лекція 1, 2. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».</i>	4		5	
<i>Лекція 3. Поняття та ознаки юридичної діяльності.</i>	2		6	1
<i>Семінар 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».</i>		2		
<i>Лекція 4. Юридична наукова та навчальна діяльність.</i>	2		8	
<i>Семінар 2. Поняття, ознаки, принципи, функції та завдання юридичної практичної діяльності.</i>		2		
<i>Лекція 5, 6. Юридична практична діяльність: поняття, ознаки, принципи, функції та завдання.</i>	4			
<i>Семінар 3. Види юридичної практичної діяльності (1-ше з-тя).</i>		2		
<i>Лекція 7, 8, 9. Види юридичної практичної діяльності. Суддівська діяльність. Прокурорська діяльність. Слідча діяльність. Адвокатська діяльність. Нотаріальна діяльність. Юридична консультативна діяльність. Юридична виконавча діяльність.</i>	6			
<i>Семінар 4. Види юридичної практичної діяльності (2-ге з-тя).</i>		2		
<i>Лекція 10. Конфлікти в праві та роль юристів у їх вирішенні.</i>	2			

<i>Лекція 11, 12. Професійно-правова культура юриста.</i>	4			
<i>Семінар 5. Професійно-правова культура юриста.</i>		2		
<i>Змістовий модуль 2. Християнська етика. Юридична (правова) етика як вид професійної етики. Слідча, суддівська, прокурорська, адвокатська етика (Теми 13-18)</i>				
<i>Лекція 13, 14. Християнська етика – абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини.</i>	4		5	
<i>Семінар 6. Християнська етика – основа окремих видів професійної етики правника; абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини.</i>		2		
<i>Лекція 15, 16. Юридична (правова) етика як вид професійної етики.</i>	4			
<i>Семінар 7. Юридична етика як вид професійної етики.</i>		2		
<i>Лекція 17. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика.</i>	4		6	1
<i>Семінар 8. Слідча та судова етика.</i>		2		
<i>Лекція 18. Професійна етика прокурорського працівника. Адвокатська етика.</i>	2			
<i>Семінар 9. Етика прокурора. Адвокатська етика.</i>	2			
ВСЬОГО	36	18	51	3

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
курсу «Юридична деонтологія і професійна етика»
(заочна форма навчання)

Назва теми	Кількість годин			
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика». Юридична наукова, навчальна та практична діяльність. Види юридичної практичної діяльності. Професійно-правова культура юриста (Теми 1-12)</i>				

<i>Лекція 1, 2. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика».</i>	1		5	
<i>Лекція 3. Поняття та ознаки юридичної діяльності.</i>	1		6	1
<i>Лекція 4. Юридична наукова та навчальна діяльність.</i>			8	
<i>Лекція 5, 6. Юридична практична діяльність: поняття, ознаки, принципи, функції та завдання.</i>	1			
<i>Лекція 7, 8, 9. Види юридичної практичної діяльності. Суддівська діяльність. Прокурорська діяльність. Слідча діяльність. Адвокатська діяльність. Нотаріальна діяльність. Юридична консультативна діяльність. Юридична виконавча діяльність.</i>	1			
<i>Лекція 10. Конфлікти в праві та роль юристів у їх вирішенні.</i>				
<i>Лекція 11, 12. Професійно-правова культура юриста.</i>				
<i>Змістовий модуль 2. Християнська етика. Юридична (правова) етика як вид професійної етики. Слідча, суддівська, прокурорська, адвокатська етика (Теми 13-18)</i>				
<i>Лекція 13, 14. Християнська етика – абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини.</i>	1		5	
<i>Лекція 15, 16. Юридична (правова) етика як вид професійної етики.</i>	1			
<i>Лекція 17. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика.</i>	1		6	1
<i>Лекція 18. Професійна етика прокурорського працівника. Адвокатська етика.</i>	1			
<i>Семінар 1. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика. Етика прокурорського працівника. Адвокатська етика.</i>	2			
ВСЬОГО	8	2	98	3

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
курсу «Юридична деонтологія і професійна етика»
(для слухачів ФДПМО)

Назва теми	Кількість годин			
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика». Юридична наукова, навчальна та практична діяльність. Види юридичної практичної діяльності. Професійно-правова культура юриста (Теми 1-12)</i>				
<i>Лекція 1, 2. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика».</i>	1		5	
<i>Лекція 3. Поняття та ознаки юридичної діяльності.</i>			6	1
<i>Лекція 4. Юридична наукова та навчальна діяльність.</i>			8	
<i>Лекція 5, 6. Юридична практична діяльність: поняття, ознаки, принципи, функції та завдання.</i>				
<i>Лекція 7, 8, 9. Види юридичної практичної діяльності.</i>	1			
<i>Лекція 10. Конфлікти в праві та роль юристів у їх вирішенні.</i>				
<i>Лекція 11, 12. Професійно-правова культура юриста.</i>				
<i>Змістовий модуль 2. Християнська етика. Юридична (правова) етика як вид професійної етики. Слідча, суддівська, прокурорська, адвокатська етика (Теми 13-18)</i>				
<i>Лекція 13, 14. Християнська етика – абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини.</i>	1		5	
<i>Лекція 15, 16. Юридична (правова) етика як вид професійної етики.</i>	1			
<i>Лекція 17. Професійна етика слідчої діяльності. Судова етика.</i>	1		6	1
<i>Лекція 18. Професійна етика прокурорського працівника. Адвокатська етика.</i>	1			
ВСЬОГО	6	-	102	

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

курсу «Юридична деонтологія і професійна етика»

В процесі вивчення курсу «Юридична деонтологія і професійна етика» використовуються різноманітні **методи оцінювання** навчальної роботи студента:

- рубіжне тестування (ЗМ 1);
- ректорська контрольна робота;
- оцінювання виконання КППЗ та підсумкова оцінка за семінари.

Підсумковий бал (за 100 – бальною шкалою) з дисципліни «Юридична деонтологія і професійна етика» визначається як середньозважена величина, в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Змістовий модуль 1 (теорет. питання + тестування)	Змістовий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КППЗ + підсум. опит.)	Разом
30%	30%	40%	100%
Тиждень ()	Тиждень ()	Тиждень ()	

Шкала оцінювання

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90 – 100	відмінно	A (відмінно)
85 – 89	добре	B (дуже добре)
75 – 84		C (добре)
65 – 74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35 – 59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1 – 34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ **з курсу «Юридична деонтологія і професійна етика»**

Методичні вказівки до проведення семінарських занять

Семінарське заняття (семінар від лат. *seminarium* - розсадник) – одна з важливих і найбільш дієвих форм вивчення і засвоєння юридичної деонтології та професійної етики. Його особливість полягає в тому, що він передбачає опанування найважливіших і найактуальніших тем юридичної деонтології і професійної етики, є найдієвішою формою закріплення і поглиблення знань студентів, формування та виявлення в них творчих здібностей, забезпечує можливість набуття навичок правильного висловлення своїх думок під час обговорення теми, створює умови для дискусій, узагальнення знань, отриманих з різних джерел та літератури, відстоювання власної точки зору, обґрунтування історико-теоретичних висновків.

Для кожного семінару визначені тема, питання для обговорення, основні терміни і поняття, реферати, основні та додаткові джерела та література, питання, тести для контролю і самоперевірки, ситуаційні завдання.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених питань (тем), до котрих студенти готують тези виступів на базі індивідуально виконаних завдань.

Основними завданнями семінарського заняття є:

- закріплення, розширення та поглиблення знань, здобутих раніше;
- формування і розвиток навичок самостійної роботи студентів;
- реалізація диференційованого підходу до навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів;
- створення умов для формування і розвитку їхніх пошуково-творчих знань та навичок;
- навчання студентів застосування знань, набутих на практиці, для аналізу різних процесів.

Для цього на семінарі використовують різні форми навчання. За характером семінарські заняття поділяються на: випереджальні, навчальні, узагальнюючі (підсумкові).

Вважаємо за доцільне запропонувати студентам ряд методичних порад, які б допомогли оперативно, а головне ефективно підготуватися до семінарських занять, так і до тем, що винесені на самостійне опрацювання. Отже:

- студент повинен ознайомитись з методичними матеріалами до теми семінару;
- вдумливо опрацювати рекомендовані джерела та літературу, пам'ятаючи про необхідність конспектування найважливіших фактів, положень, аргументів, дослівних виписок (цитат), тез, розширеного плану, анотації тощо;
- звертатися до словників та довідників, щоб не залишити поза увагою незнайомі поняття, термінологію, старанно працювати з примітками, коментарями, таблицями;

- приділяти значну увагу завершальному етапу підготовки до семінарських занять-глибокому осмисленню опрацьованих джерел і літератури стосовно виділених у плані питань, співставленню концепції, позицій і точок зору різних авторів;

- формувати обґрунтовані висновки і узагальнення, запитання своїм колегам;

- виробляти вміння доводити та відстоювати свою точку зору.

У кінці семінару його керівник робить узагальнюючий висновок, на основі якого студенти вносять у свої конспекти відповідні доповнення і уточнення. Викладач оголошує і коротко мотивує виставлені оцінки, ставить завдання на наступний семінар.

Семінарські заняття є обов'язковими для відвідування. Пропущений з будь-яких причин семінар, а також незадовільна оцінка, повинні студентом протягом тижня бути відпрацьованими шляхом написання реферату, або ж підготувати опорні конспекти семінару з відповідями на всі питання теми з подальшим захистом. Заборгованість по семінарах, незважаючи на їх кількість та причини є підставою недопущення студента до складання підсумкового атестування.

СЕМІНАР 1. Науково-методологічні засади курсу «Юридична деонтологія та професійна етика».....2 год.

1. Мета, завдання, предмет та структура дисципліни «Юридична деонтологія і професійна етика». Формування та генезис системи деонтологічних знань.

2. Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна. Теоретико-методологічні проблеми.

3. Методи, принципи, функції юридичної деонтології та професійної етики.

4. Роль деонтологічних знань у професійній підготовці правників. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу.

5. Документи про стандарти юридичної професії. Професіограми юристів.

СЕМІНАР 2. Поняття, ознаки, принципи, функції та завдання юридичної практичної діяльності.....2 год.

1. Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи, основні риси, актуальні тенденції розвитку в умовах реформування суспільства.

2. Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти (*Проект стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року; Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні*).

3. Юридична практична діяльність: поняття та загальна характеристика.

4. Ознаки юридичної практичної діяльності (професіоналізм, незалежність, компетентність, конфліктність, гласність та ін.)

5. Характеристика принципів юридичної практичної діяльності.

6. Завдання та функції юридичної практичної діяльності.

СЕМІНАР 3, 4. Види юридичної практичної діяльності.....4 год.

3-тє заняття

1. Суддівська діяльність: поняття, функції суду, зміст.
2. Контроль за суддівською діяльністю.
3. Діяльність прокуратури: поняття, принципи, функції, засади організації та повноваження прокурора.
4. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.). Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю.
5. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування.
6. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю.

4-тє заняття

1. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури.
2. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види, права та обов'язки адвоката.
3. Дисциплінарна відповідальність адвоката. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю.
4. Нотаріальна діяльність: поняття та принципи; вимоги, права та обов'язки нотаріуса.
5. Державне регулювання нотаріальної діяльності та контроль за діяльністю нотаріуса.
6. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності: вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю.

СЕМІНАР 5. Професійно-правова культура юриста.....2 год.

1. Поняття професійної та правової культури. Фактори формування професійної свідомості та культури юриста.
2. Духовна культура юриста: формування, принципи та функції.
3. Політична культура юриста як елемент професійної культури.
4. Моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву; правова культура.
5. Психологічна культура юриста; етична (естетична) культура юриста.
6. Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання.

СЕМІНАР 6. Християнська етика – основа окремих видів професійної етики правника; абсолютна система норм і принципів моральної поведінки людини.....2 год.

1. Теоретико-методологічні проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти.
2. Абсолютна і релятивна мораль. Умови моральної діяльності.

3. Особливості старозавітного одкровенного морального закону.
4. Божі Заповіді.
5. Євангельський одкровенний закон. Заповіді Любові.

СЕМІНАР 7. Юридична етика як вид професійної етики.....2 год.

1. Професійна етика юриста: теоретико-правовий аспект.
2. Становлення української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс.
3. Структура, види, норми юридичної (правової) етики. Джерела юридичної етики.
4. Професійно важливі якості представників юридичних професій.
5. Юридична етика на міжнародно-правовому рівні.

СЕМІНАР 8. Слідча та судова етика.....2 год.

1. Етичні основи діяльності слідчого. Єдність законності та моралі в роботі слідчого.
2. Професія слідчого: етико-психологічні особливості.
3. Моральні аспекти судочинства.
4. Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення.
5. Кодекс етики суддів: новелли, характерні риси.

СЕМІНАР 9. Етика прокурора. Адвокатська етика.....2 год.

1. Характерні риси етики прокурорського працівника.
2. Характеристика Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи.
3. Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.
4. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики (*Правила етики... в редакціях 1999 та 2012 рр.*).
5. Основні принципи адвокатської етики.

Звертаємо увагу студентів, що повна розробка навчальних блоків з:

1) САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ та 2) КПІЗ (Комплексні практичні індивідуальні завдання) представлені в опублікованих навчально-методичних матеріалах до курсу, а також зберігаються в окремих папках на кафедрі.

Методичні вказівки
до написання *контрольної роботи*
з дисципліни **«Юридична деонтологія і професійна етика»**
(для студентів ЗФН та слухачів ФДПМО)

Виконання контрольної роботи з курсу «Юридична деонтологія і професійна етика» передбачено навчальним планом і є важливим етапом підготовки фахівця.

Написання контрольної роботи - це творчий процес, в якому виявляються здібності студентів до самостійної роботи, вміння аналізувати прочитане, робити певні висновки. Крім цього, студент має пам'ятати, що він набуває перший досвід, який може знадобитися у подальшій науковій роботі.

У процесі підготовки контрольного завдання студенту належить опрацювати запропонований навчальний матеріал, основні нормативні акти, навчальну та спеціальну літературу, а також додаткову (для найповнішого висвітлення теми).

Контрольна робота має бути самостійним творчим завданням студента. ***Не допускається механічне переписування тексту з підручника чи іншого джерела, забороняється плагіат***, тобто списування чужої роботи без посилань.

Обсяг контрольної роботи має бути не менше 10 сторінок машинописного чи комп'ютерного тексту, набраного шрифтом 14 пунктів при інтервалі 1,5. Вона може бути також написана від руки (чітким почерком; в шкільному зошиті або на стандартних аркушах (А-4) обсягом не менше 12 сторінок.

Контрольна робота має містити висвітлення двох питань із запропонованих тем двох змістових модулів (УВАГА! Студент обирає питання по темі згідно тематики семінарських занять, що представлені вище і обирає своє завдання згідно Табл. 1).

В самій роботі слід викласти: ***1) суть кожного з двох питань; 2) дати оцінку його розробки у наукових джерелах; 3) висловити свою думку стосовно питання, яке розглядається.***

Слід пам'ятати про посторінкові виноски (посилання на джерело, яке використане, згідно вимог ВАК України щодо оформлення списку використаних джерел). В кінці контрольної роботи необхідно надати список всієї використаної літератури і особисто розписатися.

Контрольну роботу слід надіслати по пошті або здати особисто на кафедру за тиждень до терміну складання заліку з дисципліни.

Таблиця 1

<i>Літера з якої починається прізвище студента</i>	<i>Змістовий модуль 1</i>		<i>Змістовий модуль 2</i>	
	Тема	Питання	Тема	Питання
А-В	1	1-5	6	1-3
Г-Ж	2	1-6	6	4-5
З-Л	3	1-6	7	1-5
М-О	4	1-3	8	1-5
П-Т	4	4-6	9	1-3
У-Я	5	1-6	9	4-5

ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

з дисципліни «Юридична деонтологія і професійна етика»

1. Становлення системи деонтологічних знань: історичний аспект.
2. Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна.
3. Предмет та структура курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».
4. Методи юридичної деонтології та професійної етики.
5. Принципи юридичної деонтології та професійної етики.
6. Функції юридичної деонтології та професійної етики.
7. Завдання юридичної деонтології та професійної етики.
8. Роль деонтологічних знань у професійній підготовці фахівців-юристів.
9. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу.
10. Документи про стандарти юридичної професії.
11. Професіограми юристів (на прикладі окремих видів юридичної практичної діяльності).
12. Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи.
13. Основні риси юридичної діяльності.
14. Структурна характеристика та класифікація юридичної діяльності.
15. Актуальні тенденції розвитку юридичної діяльності в умовах реформування суспільства.
16. Поняття та зміст юридичної науки.
17. Структурно-функціональна характеристика юридичної науки.
18. Суб'єкти та учасники юридичної освіти в Україні.
19. Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти.
20. Загальна характеристика Закону України Про Вищу освіту та Проекту Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року.
21. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні: загальна характеристика.
22. Поняття та загальна характеристика юридичної практичної діяльності.
23. Ознаки юридичної практичної діяльності.
24. Професіоналізм юридичної практичної діяльності.
25. Незалежність юридичної практичної діяльності.
26. Компетентність юридичної практичної діяльності.
27. Повага та не порушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів.
28. Конфліктність юридичної практичної діяльності.
29. Інформативність юридичної практичної діяльності.
30. Гласність юридичної практичної діяльності.
31. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (професійна таємниця, чесність, порядність та щирість у веденні юридичної справи).
32. Характеристика змісту, засобів та форм практичної діяльності юристів.
33. Характеристика принципів юридичної практичної діяльності.
34. Завдання та функції юридичної практичної діяльності.
35. Професіограма судді.

36. Суддівська діяльність: поняття, функції суду та функціональні аспекти.
37. Зміст суддівської діяльності та контроль за нею.
38. Професіограма прокурора.
39. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.).
40. Поняття, принципи, функції, засади організації та організаційні основи діяльності прокуратури.
41. Повноваження прокурора.
42. Дисциплінарна відповідальність прокурора та звільнення з посади прокурора.
43. Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю.
44. Професіограма слідчого.
45. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування.
46. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю.
47. Професіограма адвоката.
48. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури.
49. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види.
50. Права та обов'язки адвоката.
51. Дисциплінарна відповідальність адвоката.
52. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю.
53. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю.
54. Професіограма нотаріуса.
55. Поняття та принципи нотаріальної діяльності.
56. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса.
57. Нотаріальні дії, що можуть вчинятися нотаріусами та іншими особами.
58. Державне регулювання нотаріальної діяльності.
59. Контроль за діяльністю нотаріуса.
60. Професіограма співробітника юридичної служби, юрисконсульта.
61. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності.
62. Вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю юридичної служби та юрисконсульта.
63. Конфлікт: поняття, види, основні параметри.
64. Суб'єкти та учасники юридичного конфлікту.
65. Стадії розвитку конфлікту та причини його виникнення.
66. Конфлікти у правовому житті та методи їх запобігання.
67. Роль юристів у вирішенні та попередженні конфліктів.
68. Поняття професійної та правової культури.
69. Духовна культура юриста: формування, принципи та функції.
70. Національна культура юриста (національна свідомість).
71. Політична культура юриста як елемент професійної культури.
72. Моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву.
73. Правова культура.
74. Психологічна культура юриста; етична (естетична) культура юриста.

75. Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання.
76. Фактори формування професійної свідомості та культури юриста.
77. Проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти: окремі теоретико-методологічні проблеми.
78. Абсолютна і релятивна мораль.
79. Умови моральної діяльності.
80. Особливості старозавітного одкровенного морального закону.
81. Божі Заповіді.
82. Євангельський одкровенний закон.
83. Професійна етика юриста: загальнотеоретичний дискурс.
84. Становлення та генезис української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс.
85. Юридична (правова) етика: структура, види, норми.
86. Джерела юридичної етики.
87. Професійно важливі якості представників юридичних професій.
88. Юридична етика на міжнародно-правовому рівні.
89. Морально-правова основа слідчої діяльності.
90. Єдність законності та моралі в роботі слідчого. Етичні основи діяльності слідчого.
91. Етико-психологічні особливості професії слідчого.
92. Моральні аспекти судочинства.
93. Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення.
94. Кодекс етики суддів: новелли, значення.
95. Морально-психологічні особливості судді.
96. Особливості етики прокурорського працівника.
97. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи.
98. Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.
99. Правила адвокатської етики: порівняльний аналіз.
100. Основні принципи адвокатської етики.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Перелік компетентностей з навчальної дисципліни «Юридична деонтологія і професійна етика» (освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»)	8

ЧАСТИНА I

Розділ 1.

НАУКОВО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ «ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»	12
1. Становлення системи деонтологічних знань: історичний аспект.....	12
2. Юридична етика та деонтологія як наука та навчальна дисципліна.....	14
3. Предмет та структура курсу «Юридична деонтологія і професійна етика».....	16
4. Методи, принципи, функції та завдання юридичної деонтології та професійної етики.....	18
5. Роль деонтологічних знань у професійній підготовці фахівців-юристів. Сучасні дидактичні підходи до викладання курсу.....	20
6. Документи про стандарти юридичної професії. Професіограми юристів.....	22
<i>Джерела для підготовки</i>	24
<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	27
<i>Короткий глосарій</i>	27
<i>Ситуаційні завдання</i>	28
<i>Тестові завдання</i>	29
<i>Додатки</i>	30

Розділ 2.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	36
1. Юридична діяльність: поняття, методологічні підходи, основні риси.....	36
2. Структурна характеристика та класифікація юридичної діяльності.....	37
3. Актуальні тенденції розвитку юридичної діяльності в умовах реформування суспільства.....	38
<i>Джерела для підготовки</i>	39
<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	41
<i>Короткий глосарій</i>	42
<i>Ситуаційні завдання</i>	42
<i>Тестові завдання</i>	43
<i>Додатки</i>	44

Розділ 3.

ЮРИДИЧНА НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....50

1. Юридична наука: поняття, зміст, структурно-функціональна характеристика.....	50
2. Юридична освіта в Україні: система, суб'єкти та учасники.....	52
3. Актуальні проблеми та пріоритети розвитку юридичної освіти.....	52
3.1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект).....	52
3.2. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні.....	55
<i>Джерела для підготовки.....</i>	56
<i>Питання для контролю і самоконтролю.....</i>	59
<i>Короткий глосарій.....</i>	60
<i>Ситуаційні завдання.....</i>	61
<i>Тестові завдання.....</i>	61
<i>Додатки.....</i>	63

Розділ 4.

ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ.....85

1. Поняття та загальна характеристика юридичної практичної діяльності.....	85
2. Ознаки юридичної практичної діяльності.....	87
2.1. Професіоналізм юридичної практичної діяльності.....	87
2.2. Незалежність юридичної практичної діяльності.....	87
2.3. Компетентність юридичної практичної діяльності.....	90
2.4. Повага та не порушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів.....	91
2.5. Конфліктність юридичної практичної діяльності.....	91
2.6. Інформативність юридичної практичної діяльності.....	92
2.7. Гласність юридичної практичної діяльності.....	95
2.8. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (професійна таємниця).....	95
2.9. Чесність, порядність та щирість у веденні юридичної справи.....	96
3. Характеристика змісту, засобів та форм практичної діяльності юристів.....	97
4. Принципи, завдання та функції юридичної практичної діяльності.....	99
4.1. Принципи юридичної практичної діяльності.....	99
4.2. Завдання, функції юридичної практичної діяльності.....	101
<i>Джерела для підготовки.....</i>	102
<i>Питання для контролю і самоконтролю.....</i>	105
<i>Короткий глосарій.....</i>	106
<i>Ситуаційні завдання.....</i>	107
<i>Тестові завдання.....</i>	107
<i>Додатки.....</i>	108

Розділ 5.

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУДДІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. СЛІДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНА ВИКОНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ.....113

1. Професіограма судді.....	114
2. Суддівська діяльність: поняття, функції суду та функціональні аспекти.....	115
3. Зміст суддівської діяльності та контроль за нею.....	119
4. Професіограма прокурора. Новації у діяльності прокуратури згідно Закону «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 р.).....	122
5. Поняття, принципи, функції, засади організації та організаційні основи діяльності прокуратури. Повноваження прокурора.....	124
6. Дисциплінарна відповідальність прокурора та звільнення з посади прокурора. Прокурорське самоврядування та контроль за прокурорською діяльністю.....	127
7. Професіограма слідчого. Поняття слідчої діяльності та завдання досудового розслідування.....	130
8. Органи досудового розслідування та їхні права. Функціональні аспекти діяльності слідчого та контроль за слідчою діяльністю.....	132
9. Професіограма адвоката. Поняття, принципи та засади діяльності адвокатури.....	134
10. Адвокатська діяльність: набуття права, організаційні форми, види. Права та обов'язки адвоката.....	138
11. Дисциплінарна відповідальність адвоката. Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Адвокатське самоврядування та контроль за адвокатською діяльністю.....	142
12. Професіограма нотаріуса. Поняття та принципи нотаріальної діяльності.....	146
13. Вимоги, права та обов'язки нотаріуса.....	148
14. Нотаріальні дії, що можуть вчинятися нотаріусами та іншими особами. Державне регулювання нотаріальної діяльності. Контроль за діяльністю нотаріуса.....	150
15. Професіограма співробітника юридичної служби, юрисконсульта. Поняття юридичної служби та консультативної діяльності.....	153
16. Вимоги до претендентів на посаду, права та обов'язки, контроль за діяльністю юридичної служби та юрисконсульта.....	154
<i>Джерела для підготовки.....</i>	<i>159</i>
<i>Питання для контролю і самоконтролю.....</i>	<i>163</i>
<i>Короткий глосарій.....</i>	<i>164</i>
<i>Ситуаційні завдання.....</i>	<i>165</i>
<i>Тестові завдання.....</i>	<i>166</i>
<i>Додатки.....</i>	<i>167</i>

Розділ 6.

КОНФЛІКТИ В ПРАВІ ТА РОЛЬ ЮРИСТІВ У ЇХ ВИРІШЕННІ.....175

1. Конфлікт: поняття, види, основні параметри.....	175
2. Суб'єкти та учасники юридичного конфлікту. Стадії його розвитку та причини виникнення.....	177
3. Конфлікти у правовому житті: методи запобігання, роль юристів у їх вирішенні та попередженні.....	178
Джерела для підготовки.....	179
Питання для контролю і самоконтролю.....	182
Короткий глосарій.....	183
Ситуаційні завдання.....	183
Тестові завдання.....	184
Додатки.....	185

Розділ 7.

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА.....188

1. Поняття професійної та правової культури.....	188
2. Характеристика окремих складових професійної культури юриста.....	190
2.1. Аспекти духовно-національного почуття юриста.....	191
2.1.1 духовна культура юриста: формування, принципи та функції.....	191
2.1.2 національна культура юриста (національна свідомість)...	192
2.1.3 політична культура юриста як елемент професійної культури.....	194
2.2. Аспекти морально-правового почуття юриста.....	195
2.2.1 моральна культура юриста: зміст, структура, форми прояву.....	195
2.2.2 правова культура.....	196
2.3. Аспекти психологічно-естетичного почуття юриста.....	197
2.3.1 психологічна культура юриста.....	197
2.3.2 етична (естетична) культура юриста.....	299
3. Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання.....	299
4. Фактори формування професійної свідомості та культури юриста.....	201
Джерела для підготовки.....	202
Питання для контролю і самоконтролю.....	206
Короткий глосарій.....	206
Ситуаційні завдання.....	208
Тестові завдання.....	208
Додатки.....	209

Розділ 8.

ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА – АБСОЛЮТНА СИСТЕМА НОРМ І

ПРИНЦИПІВ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ	212
1. Проблеми релігійної освіти і виховання в системі світської освіти: окремі теоретико-методологічні проблеми.....	212
2. Абсолютна і релятивна мораль.....	214
3. Умови моральної діяльності.....	215
4. Особливості старозавітного одкровенного морального закону. Божі Заповіді.....	217
5. Євангельський одкровенний закон.....	219
<i>Джерела для підготовки</i>	220
<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	223
<i>Короткий глосарій</i>	224
<i>Ситуаційні завдання</i>	224
<i>Тестові завдання</i>	225
<i>Додатки</i>	226

Розділ 9.

ЮРИДИЧНА (ПРОВОА) ЕТИКА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ	231
1. Професійна етика юриста: загальнотеоретичний дискурс.....	231
2. Становлення української юридичної етики як науки: історико-правовий дискурс.....	235
3. Юридична (правова) етика: структура, види, норми.....	238
4. Джерела юридичної етики.....	240
5. Професійно важливі якості представників юридичних професій.....	241
6. Юридична етика на міжнародно-правовому рівні.....	242
<i>Джерела для підготовки</i>	245
<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	249
<i>Короткий глосарій</i>	249
<i>Ситуаційні завдання</i>	250
<i>Тестові завдання</i>	250
<i>Додатки</i>	251

Розділ 10.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. СУДОВА ЕТИКА	255
1. Морально-правова основа слідчої діяльності. Єдність законності та моралі в роботі слідчого.....	255
2. Етичні основи діяльності слідчого.....	257
3. Етико-психологічні особливості професії слідчого.....	258
4. Моральні аспекти судочинства.....	258
5. Етика судового процесу, судової риторики та судового рішення.....	261
6. Кодекс етики суддів: новелли, значення. Морально-психологічні особливості судді.....	265
<i>Джерела для підготовки</i>	267

<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	270
<i>Короткий глосарій</i>	271
<i>Ситуаційні завдання</i>	272
<i>Тестові завдання</i>	272
<i>Додатки</i>	273

Розділ 11.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРОКУРОРСЬКОГО ПРАЦІВНИКА.	
АДВОКАТСЬКА ЕТИКА	278
1. Особливості етики прокурорського працівника.....	278
2. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: новелли, основні принципи.....	280
3. Правові та етичні основи адвокатської діяльності в Україні.....	283
4. Правила адвокатської етики: порівняльний аналіз.....	286
5. Основні принципи адвокатської етики.....	288
<i>Джерела для підготовки</i>	289
<i>Питання для контролю і самоконтролю</i>	293
<i>Короткий глосарій</i>	294
<i>Ситуаційні завдання</i>	294
<i>Тестові завдання</i>	295
<i>Додатки</i>	296

ЧАСТИНА II

ПРОГРАМА КУРСУ «ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА».....	311
ОПИС ДИСЦИПЛІНИ.....	314
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	315
<i>ДФН</i>	315
<i>ЗФН</i>	316
<i>ФДПМО</i>	318
СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ.....	319
ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	320
<i>Методичні вказівки</i>	320
<i>Плани семінарів</i>	321
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ ТА ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ (ЗФН і ФДПМО).....	324
ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ.....	326

Навчальне видання

УХАЧ Василь Зіновійович

**ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І
ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА**

Навчальний посібник